

MEDZILABORCE

1914 - 1918

Martin Drobnák a kol.

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

PREŠOVSKÝ
KRAJ

Kassa, am 28

Interreg
Polsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

„Polsko-slovenské cestovanie v čase” / „Polsko-słowackie podróże w czasie”
Program cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Polsko - Slovensko 2014 - 2020
INT/EK/KAR/1/I/B/0058

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

„Poľsko-slovenské cestovanie v čase” / „Polsko-słowackie podróże w czasie”
Program cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko - Slovensko 2014 - 2020
INT/EK/KAR/1/I/B/0058

MEDZILABORCE 1914 – 1918

Martin Drobňák a kol.

Mesto Medzilaborce
Miasto Medzilaborce

Klub vojenskej histórie Beskydy
Klubu Historii Wojskowej Beskydy

© Mesto Medzilaborce a Klub vojenskej histórie Beskydy
© Miasto Medzilaborce i Klubu Historii Wojskowej Beskydy
Medzilaborce 2018

Už viac ako týždeň sa vojaci nachádzajú v prednej línii, ani nie v zákopoch, ale jednoducho v snehu. Je tuhý mráz, ktorý dosahuje teplotu do mínus 20 stupňov. Množstvo z nich dostáva také omrzliny rúk a nôh, že je ich nutné amputovať.

Ivan Antonovič Arjamov
(lekár 73. pešieho Krymského pluku)

Już ponad tydzień żołnierze są na pierwszej linii frontu, nawet nie w okopach, ale wprost w śniegu. Jest silny mróz, temperatura spada poniżej minus 20 stopni. Wielu z nich ma tak poodmrażane ręce i nogi, że trzeba je amputować.

Ivan Antonovič Arjamov
(lekarz 73 Krymskiego Pułku Piechoty)

MEDZILABORCE 1914 – 1918

Medzilaborce 2018

Zostavovateľ publikácie:

Redaktor publikacji:

Mgr. Martin DROBŇÁK

Autorský kolektív:

Zespół autorów:

Bc. Matúš BURDA

Ing. Marián DRIBŇÁK

Mgr. Martin DROBŇÁK

Mgr. Matúš KORBA, PhD.

Mgr. Viktor SZABÓ

PhDr. Radoslav TURIK

MEDZILABORCE 1914 – 1918

Všetky práva vyhradené. Túto knihu alebo jej časti nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľa práv!

Wszelkie prawa zastrzeżone. Niniejszej publikacji, ani jej części, nie wolno powielać, przechowywać w systemach wyszukiwania lub przekazywać w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób bez zgody właściciela praw!

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej.

Vydal:

Wydano na zlecenie:

Mesto Medzilaborce a Klub vojenskej histórie Beskydy

Miasta Medzilaborce i Klubu Historii Wojskowej Beskydy

ISBN: 978-80-570-0491-2

Výtlačok zdarma.

Egzemplarz bezpłatny.

ÚVOD WSTĚP

V tomto roku si pripomíname sto rokov od ukončenia prvej svetovej vojny. Konflikt trval viac ako štyri roky a vyžiadal si životy takmer 10 miliónov vojakov. Ďalšie desiatky miliónov mali trvalé následky, či boli nezvestní. Svet do tých časov tak rozsiahly konflikt nezažil. Bojovalo sa na zemi, na mori aj vo vzduchu. Masové nasadenie nových ničivých zbraní premenilo bojiská na skutočné peklo. Prvá svetová vojna natrvalo a výrazne poznačila jednu generáciu ľudí a dramaticky zmenila spoločensko-politické pomery nielen v Európe, ale aj vo svete.

Aj v našom meste Medzilaborce sú do dnešných dní badateľné stopy prvej svetovej vojny. Na území mesta sa nachádza niekoľko vojnových cintorínov a pamätných miest spojených s týmto konfliktom. Pri prechádzkach v okolí mesta dodnes môžeme naraziť na pozostatky zákopových línií. V neposlednom rade sa v rodinnej histórii mnohých Medzilaborčanov dodnes zachovali spomienky ich predkov na udalosti prvej svetovej vojny v regióne, alebo na cestu našich pradedov na bojiská tejto vojny.

Dlhé roky bledli spomienky na udalosti prvej svetovej vojny. Je nesporným faktom, že na vojakov, ktorí bojovali v Medzilaborciach a okolí, ale aj na našich rodákov, ktorých vojnový osud zahnal ďaleko od ich domov a rodín, sa postupne takmer zabudlo. Mementom, ktoré nám nedovolilo zabudnúť, sú vojnové cintoríny v meste. Tie nám pripomínajú čo je dôsledkom vojnového besnenia. Pod krížmi našli posledné miesto odpočinku vojaci rakúsko-uhorskej, nemeckej a ruskej armády. Dnes už nie sú nepriateľmi, ale nemými svedkami tragickej histórie, ktorá je spojená s naším mestom.

Prvá svetová vojna nesmierne ničivo zasiahla mesto Medzilaborce, ako aj jeho okolie. Materiálne škody boli obrovské. Utrpenie tu bojujúcich vojakov je neopísateľné, rovnako ako utrpenie našich pradedov na iných bojiskách tohto konfliktu.

Mesto Medzilaborce si chce pripomínať tieto obete a po sto rokoch im vzdať úctu, akú si zasluhujú. Aj preto sa snažíme postupne pracovať na obnove vojnových cintorínov. Chceme túto časť našej histórie priblížiť verejnosti. Jednou z foriem osvety je aj publikácia, ktorú držíte v rukách. Vydanie tejto publikácie však v žiadnom prípade nie je bodkou za našimi aktivitami. Práve naopak, je symbolickým začiatkom.

Mesto Medzilaborce sa do vojenskej histórie nezmazateľne zapísalo ako významné bojisko prvej svetovej vojny. Ako primátor mesta verím, že sa nám postupne podarí využiť potenciál témy prvej svetovej vojny a vojnové pamiatky v meste nebudú len pietnymi miestami, ale pamiatkami, ktoré zaujmú turistov a cestovateľov. Paradoxne, tak tragické vojnové udalosti, ktoré mestu uškodili mu môžu po sto rokoch výrazne pomôcť.

Ing. Vladislav Višňovský
primátor mesta
Medzilaborce, november 2018

W tym roku obchodzimy setną rocznicę zakończenia I wojny światowej. Konflikt, który trwał ponad cztery lata, pochłonął życie prawie 10 milionów żołnierzy. Kolejne dziesiątki milionów odniosły ciężkie rany lub zginęły bez wieści. Nigdy wcześniej nie było na świecie konfliktu o takim zasięgu. Walki toczyły się na lądzie, morzu i w powietrzu. Masowe użycie nowych broni zamieniło pola walki w prawdziwe piekło. Pierwsza wojna światowa trwale i wyraźnie naznaczyła całe pokolenie oraz całkowicie zmieniła relacje społeczno-polityczne nie tylko w Europie, ale także na całym świecie.

Również w naszym mieście, Medzilaborcach, do dziś można znaleźć ślady I wojny światowej. Na terenie miasta znajduje się kilka cmentarzy wojennych i miejsc pamięci, związanych z tym konfliktem. Spacerując w pobliżu miasta jeszcze teraz można się natknąć na pozostałości okopów. Także w historiach rodzinnych wielu mieszkańców Medzilaborca wciąż są obecne wspomnienia ich przodków o wydarzeniach z czasów I wojny światowej, które rozgrywały się w tym regionie lub o szlaku bojowym ich pradziadków wiodącym przez pola bitew Wielkiej Wojny.

Przez długie lata wspomnienia o wydarzeniach pierwszej wojny światowej blakły. Nie ulega wątpliwości, że o żołnierzach, którzy walczyli w Medzilaborcach oraz w ich rejonie, a także o naszych krajanach, których los wojenny zagnał daleko od ich domów i rodzin, powoli niemal zapomniano. Przestrogą, która nam nie pozwoliła zapomnieć zupełnie, są cmentarze wojenne w naszym mieście, które przypominają o skutkach wojennej pożogi. Pod krzyżami znaleźli miejsce swojego ostatniego spoczynku żołnierze armii austro-węgierskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Dzisiaj już nie są wrogami, lecz niemyi świadkami tragicznej historii związanej z naszym miastem.

Pierwsza wojna światowa w niezwykle niszczycielski sposób obeszła się z Medzilaborcami i ich okolicą. Szkody materialne były ogromne. Cierpienie walczących tu żołnierzy nie do opisania, podobnie jak cierpienie naszych pradziadków na innych polach walki tej wojny.

Miasto Medzilaborce chce przypomnieć o tych ofiarach i po stu latach oddać im należną cześć. Z tego powodu staramy się też stopniowo odnawiać cmentarze wojenne. Chcemy przybliżyć te karty naszej historii społeczeństwu. Jednym ze sposobów, by to zrobić jest książka, którą przekazujemy w Państwa ręce. Wydając ją w żadnym wypadku nie stawiamy kropki nad naszymi działaniami. Wręcz odwrotnie, to symboliczny początek.

Miasto Medzilaborce w niezatarty sposób zapisało się, jako ważny plac boju pierwszej wojny światowej, w historii wojskowości. Jako burmistrz tego miasta wierzę, że stopniowo uda się nam wykorzystać potencjał, jakim jest temat pierwszej wojny światowej, a świadectwa wojny, wciąż tu obecne, nie będą jedynie miejscami pamięci, ale staną się zabytkami, które zainteresują turystów i podróżników. Paradoksalnie tragiczne wydarzenia wojenne, które zniszczyły miasto, po stu latach mogą znacząco przyczynić się do jego rozwoju.

inż. Vladislav Višňovský
burmistrz miasta
Medzilaborce, listopad 2018

Prvá svetová vojna je neoddeliteľne spojená s mestom Medzilaborce, ako aj s celým regiónom severovýchodného Slovenska. Mesto a jeho okolie sa od jesene 1914 do jari 1915 stalo dejiskom kľúčových bojov na Karpatskom fronte. Smutným mementom týchto bojov sú do dnešných dní viditeľné vojnové cintoríny v meste. Nebojovalo sa len v Medzilaborciach. Medzilaborčania v radoch rakúsko-uhorskej armády bojovali vo viacerých kľúčových bitkách prvej svetovej vojny. O ich osudoch sa do dnešných dní nevedelo takmer nič. Medzilaborciam a Medzilaborčanom v prvej svetovej vojne sa obsahovo venuje publikácia, ktorú držíte v rukách.

Publikácia je výsledkom dlhodobého výskumu. V prvej časti sa autori venujú osudom mužov, ktorí pochádzali z Medzilaboriec a dnes pričlenených obcí Borov a Vydraň, a zúčastnili sa bojov prvej svetovej vojny v rôznych kútoch sveta. Na základe štúdií archívnych materiálov na Slovensku a najmä v zahraničí sa im podarilo priblížiť vojnové osudy desiatok mužov. Niektorí ďaleko od svojho domova zahynuli, iní boli zranení či padli do zajatia, prípadne bojovali v légiách formujúceho sa štátu Československo. Paradoxne, najmenej informácií v archívoch nájdeme o tých, ktorí vojnu prežili. Z dôvodu chybného rozhodnutia v minulosti boli totiž skartované kmeňové listy značnej časti vojakov rakúsko-uhorskej armády z územia dnešného Slovenska bojujúcich v prvej svetovej vojne. O ich osudoch vieme často len z príbehov, ktoré sa trádajú v nejednej rodine na Slovensku. Žiaľ, len výnimočne sa podarilo takéto spomienky zaznamenať, a tak po viac ako sto rokoch už pomaly blednú aj tieto rodinné príbehy našich pradedov na, ako ju vtedy volali, Veľkú vojnu.

Druhá časť publikácie opisuje priebeh bojov v meste Medzilaborce a okolí od jesenných mesiacov roku 1914 až do mája 1915. Autori publikácie sa snažili sumarizovať nielen fakty o priebehu bojových operácií, ale priblížiť aj nepredstaviteľnú ukrutnosť vojnových udalostí, ktoré zasiahli mesto Medzilaborce a okolie. V kapitole preto nájdete veľké množstvo spomienok ľudí, ktorí tieto udalosti prežili na vlastnej koži. Generalita, dôstojníci, radoví vojaci, lekári, vojnoví korešpondenti – príslušníci oboch bojujúcich strán. Spomienka každého je dielikom, ktorý nám nakoniec vytvorí obraz ukazujúci hrôzy vojnových udalostí v Medzilaborciach a okolí. Informácie dopĺňa bohatá fotografická a mapová príloha.

Nemým svedkom udalostí spred viac ako sto rokov sú vojnové cintoríny v Medzilaborciach. Práve im je venovaná ďalšia kapitola publikácie. Vďaka dlhoročnej výskumnej činnosti sa autorom podarilo zhromaždiť fotografie týchto pietnych miest od ich vzniku až do dnešných čias. Fotografie najlepšie dokumentujú, ako postupne upadal záujem o vojnové cintoríny a obeť na nich pochované. Najprv odpadli štítky z krížov, postupne zub času nahlodal aj samotné kríže a pamätníky. Rovnako sa z pamäti ľudí vytrácali aj spomienky na vojakov, ktorí zahynuli v prvej svetovej vojne, na tých, ktorí sú pochovaní v Medzilaborciach, ale aj na Medzilaborčanov, ktorí sú pochovaní tisíce kilometrov od svojej domoviny.

Sto rokov od prvej svetovej vojny je čas, keď je nutné napraviť ľahostajnosť a neúctu k vlastnej histórii. Dôkazom toho je aj táto publikácia. Dôkazom by mali byť aj obnovené vojnové cintoríny, kde vedľa seba ležia kedysi znepriatelení vojaci. Teší nás, že sa začínajú realizovať aktivity, ktoré k tomuto cieľu smerujú. Krátku informáciu o nich prinášame v závere publikácie.

Publikácia, ktorá sa Vám dostala do rúk, si nekladie za cieľ odpovedať na všetky otázky súvisiace s udalosťami prvej svetovej vojny v Medzilaborciach. Dlhé desaťročia absentujúci výskum témy sa nedá dobehnúť za niekoľko rokov. Cieľom je však naštartovať ešte hlbší a intenzívnejší záujem o túto časť našej histórie. Stránky popisujúce udalosti spred sto rokov sú výsledkom tisícov hodín strávených nad archívными dokumentmi v archívoch v Bratislave, Prahe, Budapešti, Viedni, Moskve a ďalších mestách. Zosumarizovať takýto materiál by bolo nemysliteľné bez vynikajúcej spolupráce historikov zo Slovenska s ich kolegami zo zahraničia. Publikácia je výsledkom spolupráce aj ľudí, ktorých pradedovia kedysi stáli na rôznych stranách bojiska. Je to pocta našim pradedom, ktorí zažili útrapy vojny, ktoré my, našťastie, nepoznáme.

Mgr. Martin Drobňák a autorský kolektív
Humenné, november 2018

Pierwsza wojna światowa jest nieodłącznie związana z miastem Medzilaborce, a także z całym regionem północno-wschodniej Słowacji. Miasto i jego okolice były od jesieni 1914 r. do wiosny 1915 r. miejscem kluczowych walk frontu karpackiego. Smutnym memento tamtych zdarzeń są cmentarze wojenne, do dziś zachowane na terenie miasta. Walki toczyły się jednak nie tylko w Medzilaborcach. Mieszkańcy Medzilaborca walczyli w szeregach armii austro-węgierskiej w wielu ważnych bitwach pierwszej wojny światowej, lecz ich losy były do dziś prawie nieznane. Niniejsza publikacja, którą przekazujemy w Państwa ręce, jest poświęcona Medzilaborcom i ich mieszkańcom.

Publikacja ta jest efektem wieloletnich badań. W pierwszej części autorzy zajmują się losami mężczyzn pochodzących z Medzilaborca oraz z pobliskich - dziś będących dzielnicami miasta - Borova i Vydrani, którzy walczyli w czasie pierwszej wojny światowej w różnych zakątkach świata. Dzięki przestudiowaniu zbiorów archiwów słowackich, a przede wszystkim zagranicznych, udało się przybliżyć wojenne losy dziesiątek mężczyzn. Niektórzy polegli z dala od swojej ojczyzny, inni byli ranni lub dostali się do niewoli. Walczyli również w legionach formującego się czechosłowackiego państwa. Paradoksalnie w archiwach najmniej informacji można znaleźć o tych, którzy przeżyli wojnę. W przeszłości w wyniku chybionej decyzji zniszczono akta personalne znacznej części żołnierzy armii austro-węgierskiej pochodzących z terenów dzisiejszej Słowacji, którzy walczyli w pierwszej wojnie światowej. O ich losach dowiadujemy się często z opowiadań, które krążą w wielu słowackich rodzinach. Niestety tylko w nielicznych przypadkach wspomnienia te zostały zapisane, więc po ponad stu latach nawet rodzinne opowieści o losach naszych pradziadków podczas, jak ją wówczas nazywano, Wielkiej Wojny zaczynają już powoli blaknąć.

Druga część publikacji opisuje przebieg walk w Medzilaborcach i okolicy od jesieni 1914 roku aż do maja 1915 r. Autorzy starali się nie tylko zebrać fakty na temat przebiegu operacji wojennych, ale także odmalować niewyobrażalne okrucieństwo wojennych epizodów, które często właśnie tutaj się rozgrywały. Dlatego zamieszczono w tym rozdziale wiele wspomnień ludzi, którzy przeżyli to wszystko na własnej skórze. To generałowie, oficerowie, szeregowi żołnierze, lekarze, korespondenci wojenni obu walczących stron. Wspomnienie każdego z nich jest częścią, która w połączeniu z innymi tworzy obraz ukazujący grozę wojennych wydarzeń w okolicy Medzilaborca i w samym mieście. Tekst został uzupełniony licznymi fotografiami i mapami.

Niemymi świadkami wydarzeń sprzed ponad stu lat są cmentarze wojenne w Medzilaborcach. Im właśnie poświęcony jest kolejny rozdział książki. Autorom udało się, dzięki wielu latom badań, zgromadzić fotografie tych miejsc pamięci; dokumentują one ich stan od momentu powstania aż do czasów współczesnych. Zdjęcia najlepiej pokazują, jak stopniowo gasta zainteresowanie cmentarzami wojennymi i ofiarami, które są na nich pochowane. Najpierw odpadały tabliczki z krzyży, potem ząb czasu powoli nadgryzał same krzyże i pomniki. Tak samo zniknęły z pamięci ludzi wspomnienia o żołnierzach, którzy polegli w pierwszej wojnie światowej. Wspomnienia o tych, którzy są pochowani w Medzilaborcach, oraz o tutejszych mieszkańcach spoczywających tysiące kilometrów od domu.

W sto lat po zakończeniu pierwszej wojny światowej nadszedł czas, by przełamać obojętność i otoczyć szacunkiem własną historię. Znakiem tego szacunku jest niniejsza publikacja, choć jeszcze lepszym byłyby odnowione cmentarze wojenne, gdzie leżą obok siebie żołnierze, którzy wcześniej ze sobą walczyli. Cieszy nas, że zaczyna się podejmować działania, które ku temu zmierzają. Krótką informację o nich podajemy w podsumowaniu.

Publikacja, którą Państwo otrzymujecie, nie ma ambicji, by odpowiedzieć na wszystkie pytania związane z wydarzeniami pierwszej wojny światowej w Medzilaborcach. Nie da się nadrobić w ciągu kilku lat długich dekad pomijania milczeniem tematu pierwszej wojny światowej. Celem tej publikacji jest rozbudzenie jeszcze głębszego i intensywniejszego zainteresowania tym rozdziałem naszej historii. Strony, na których opisano wydarzenia sprzed ponad stu lat, są efektem tysięcy godzin spędzonych nad dokumentami w archiwach Bratysławy, Pragi, Budapesztu, Wiednia, Moskwy i innych miast. Niemożliwe byłoby zgromadzenie i opracowanie tych materiałów bez ścisłej współpracy historyków słowackich z ich kolegami z zagranicy. Niniejsza publikacja to wynik pracy ludzi, których pradziadkowie stali niegdyś po przeciwnych stronach na polu walki. To hołd złożony naszym pradziadkom, którzy poznali grozę wojny, nam na szczęście nieznaną.

mgr Martin Drobnák i zespół autorów
Humenné, listopad 2018

Viktor SZABÓ

MEDZILABORCE PRED ROKOM 1914
MEDZILABORCE PRZED 1914 ROKIEM

Na vývin Medzilaboriec v období dualizmu v rokoch 1867-1918 malo veľký vplyv viacero faktorov. Jedným zo zásadných bolo určite rozšírenie železničnej trate v roku 1873 z Humenného do Medzilaboriec a neskôr cez Lupkovský priesmyk do Haliče až do mesta Przemysl, keď v roku 1888 bola celá trať dokončená v dvojkolajovom profile. Týmto, samozrejme, stúpol aj význam dovtedy nevelkej obce ako kľúčového strategického a obchodného bodu v pohraničnom pásme Uhorska dualistickej rakúsko-uhorskej monarchie, ktorej severné a južné časti boli prepojené pravidelným železničným spojením.

Do roku 1900 spomínajú dobové štatistické pramene Medzilaborce ešte ako malú rusínsku obec v údolí Laborca pri hraniciach s Haličou. V tomto období mali 187 domov a 1333 obyvateľov prevažne gréckokatolíckeho vierovyznania. Na začiatku 20. storočia sa však už počet obyvateľov takmer zdvojnásobil na 2324. Medzilaborce boli súčasťou humenského panstva a až v prvej polovici 19. storočia sa zmenili majitelia, keď sa nimi stala grófska rodina Csákyovcov. Pred vojnou tu mal väčšie panstvo gróf Gejza Andrassy. Medzilaborce boli sídlom obvodného notariátu a dôležitou prihraničnou železničnou stanicou Uhorských kráľovských železníc. Obyvatelia disponovali tiež sporiteľňou, úverovým družstvom, poštou a telegrafom. V obci mali dva kostoly, starší gréckokatolícky z prelomu 17. a 18. storočia a nový rímskokatolícky postavený v roku 1903.

Podľa posledného oficiálneho predvojnového sčítania obyvateľstva z roku 1910 mali Medzilaborce iba 1561 obyvateľov, z čoho bolo 677 rusínskej, 501 nemeckej a 255 maďarskej národnosti. V obci boli tiež 4 vojaci. Zaujímavé sú aj ďalšie štatistické ukazovatele, podľa ktorých z celkového počtu bolo až 164 (t. j. vyše 10% obyvateľov) zahraničného pôvodu a okrem toho žilo v zahraničí 211 obyvateľov, čo svedčí o vysokej miere emigrácie miestnych ľudí.

Medzilaborce sa v roku 1907 stali sídlom nového 12. okresu najsevernejšej časti Zemplínskej župy, ktorý zahŕňal 7 obvodných notariátov a 43 obcí. Na čele okresu stál hlavný slúžny. Bola to štátna funkcia okresného administratívneho orgánu podliehajúca ministerstvu vnútra. Hlavného slúžneho menoval minister vnútra a podliehal priamo podžupanovi. Mal veľký vplyv na rozvoj daného regiónu, najmä v oblasti hospodárskeho, ale aj kultúrneho života. V rokoch 1908 až 1918 túto funkciu zastával gróf Viktor Hoyos (1878 – 1955). Medzilaborce boli tiež sídlom ďalších orgánov a inštitúcií

Wiele czynników miało wpływ na rozwój Medzilaborca w okresie monarchii dualistycznej, czyli w latach 1867-1918. Jednym z najważniejszych było przedłużenie w 1873 roku linii kolejowej z Humennego do Medzilaborca, a potem przez Przełęcz Łupkowską do Galicji i Przemyśla. Kiedy w roku 1888 zakończono budowę linii była ona dwutorowa na całej długości. Oczywiście dzięki temu wzrosło również znaczenie niewielkiej dotychczas miejscowości, która stała się kluczowym punktem strategicznym i handlowym w przygranicznym rejonie Węgier, a tym samym w dualistycznej monarchii austro-węgierskiej, dzięki linii kolejowej łączącej północne i południowe części kraju.

Do 1900 roku ówczesne źródła statystyczne wymieniają Medzilaborce jako małą rusińską wieś w dolinie rzeki Laborca przy granicy z Galicją. W tym czasie Medzilaborce liczyły 187 domów i 1333 mieszkańców, przeważnie wyznania greckokatolickiego. Na początku XX wieku liczba ludności jednak podwoiła się i wynosiła 2324 mieszkańców. Medzilaborce należały do tzw. państwa humenskigo i dopiero w pierwszej połowie XIX wieku zmienili się ich właściciele, a wieś przeszła w ręce hrabiowskiego rodu Csáky (Czaków). Przed wojną największe dobra w tym regionie należały do hrabiego Gejzy Andrassy'ego.

Medzilaborce były siedzibą okręgowego urzędu notarialnego i ważną przygraniczną stacją kolejową Węgierskich Kolei Królewskich. Mieszkańcy mieli też swoją kasę oszczędnościową, spółdzielnię kredytową, pocztę i telegraf. We wsi były dwa kościoły, starszy greckokatolicki z przełomu XVII i XVIII wieku oraz nowy rzymskokatolicki zbudowany w 1903 roku.

Jednakże zgodnie z ostatnim oficjalnym przedwojennym spisem ludności z 1910 roku Medzilaborce miały tylko 1561 obywateli, z czego 677 było narodowości rusińskiej, 501 niemieckiej, a 255 węgierskiej. We wsi mieszkali też 4 żołnierze. Ciekawe są jednak inne wskaźniki statystyczne, zgodnie z którymi z łącznej liczby ludności aż 164 mieszkańców, czyli ponad 10% stanowili mieszkańcy obcego pochodzenia, a 211 osób przebywało za granicą, co świadczy o intensywnej emigracji miejscowej ludności.

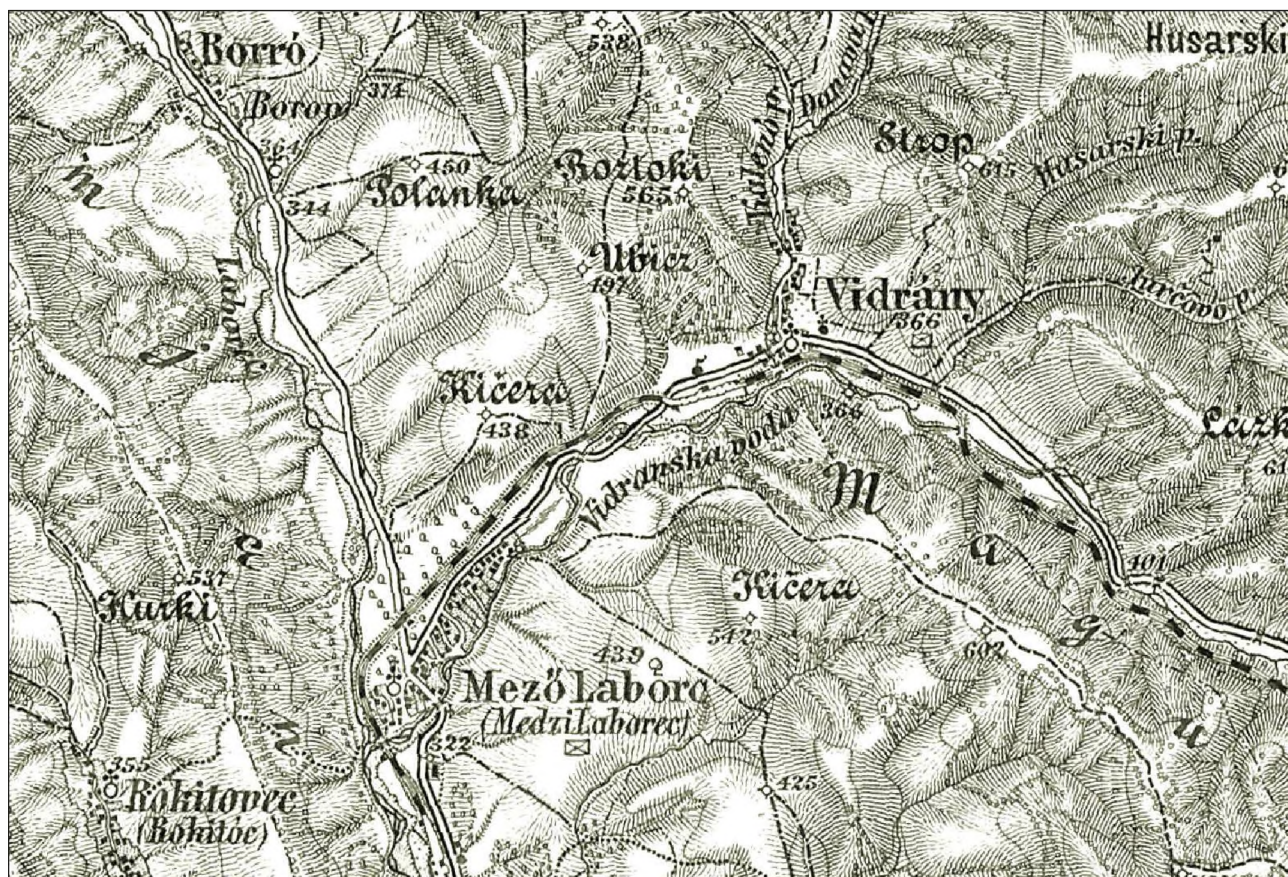
W 1907 roku Medzilaborce stały się siedzibą nowego, dwunastego, powiatu najbardziej na północ wysuniętej części Zemplińskiej żupy (województwa), do którego należało 7 obwodowych urzędów notarialnych i 43 miejscowości. Na czele powiatu stał starosta. Była to funkcja państwowa, a powiatowe organy administracji, podlegały Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Starostę powiatu, mianowa-

štátnej správy, a to okresného súdu, ktorý podliehal kráľovskej súdnej stolici v meste Sátoraljaújhely, či daňového úradu.

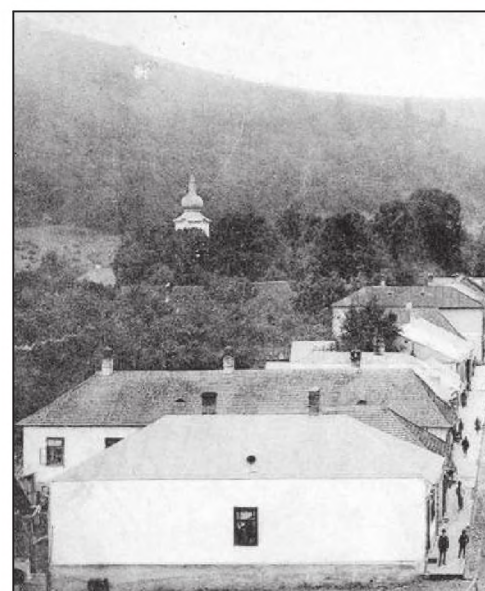
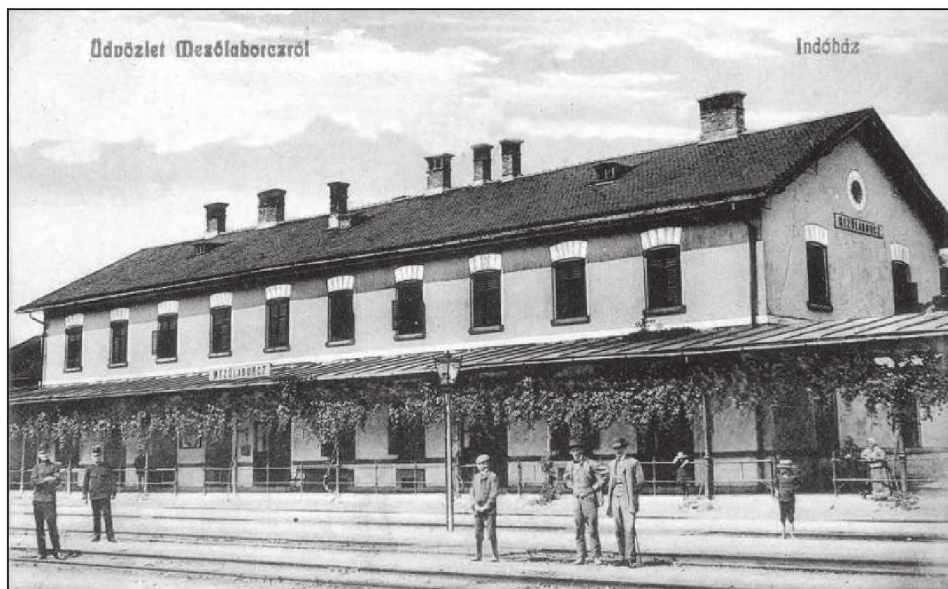
Žiaľ, tento pozitívny vývoj obce transformujúcej sa na malé mesto bol prerušený a zásadným spôsobom poškodený vypuknutím prvej svetovej vojny so všetkými jej neblahými následkami.

ny przez ministra spraw wewnętrznych, podlegał bezpośrednio podżupanowi, czyli wicewojewodzie. Miał bardzo duży wpływ na rozwój danego regionu, przede wszystkim w sferze gospodarczej, a także życia kulturalnego. W latach 1908-1918 funkcję tę sprawował hrabia Viktor Hoyos (1878-1955). Medzilaborce były też siedzibą innych organów i instytucji administracji państwowej, między innymi sądu okręgowego, który podlegał Królewskiemu Trybunałowi Sądowemu w mieście Sátoraljaújhely oraz urzędowi skarbowego.

Niestety, ten okres prosperity miejscowości, przekształcającej się w małe miasteczko, został przerwany przez wybuch pierwszej wojny światowej, w czasie której Medzilaborce zostały poważnie zniszczone, a także odczuły jej inne ciężkie skutki.

Pohľad na Medzilaborce pred prvou svetovou vojnou.
Widok Medzilaborec przed pierwszą wojną światową.

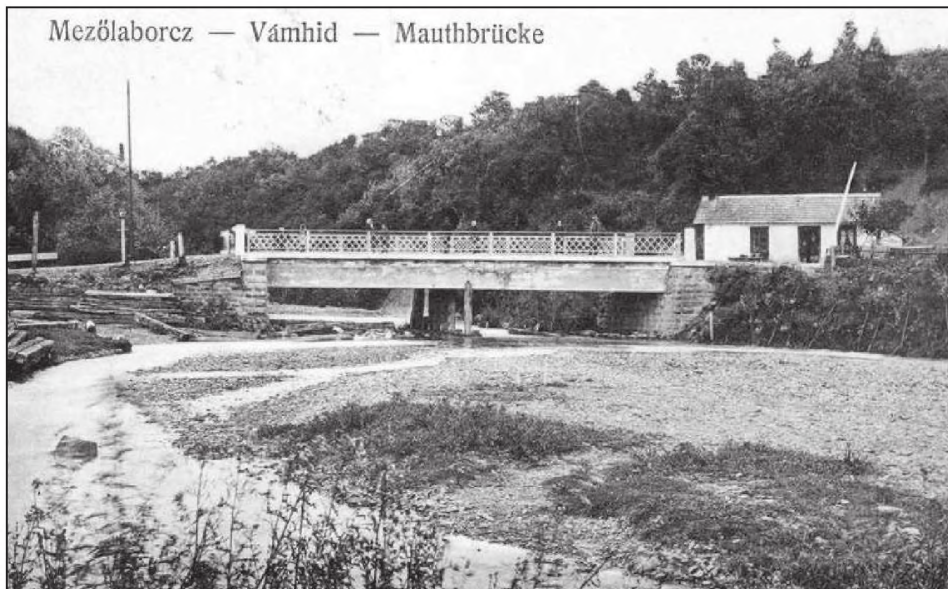
Dobové pohľadnice Medzilaboriec pred prvou svetovou vojnou.
Archiwalne widokówki przedstawiające Medzilaborce przed pierwszą wojną światową.

Mezőlaborcz — Főutca — Hauptgasse

Mezőlaborcz — Vámhid — Mauthbrücke

Fő-utca.

Mezőlaborcz
Róm. kath. templom és iskola
Röm. kath. Kirche und Schule

Matúš BURDA - Radoslav TURIK

**MEDZILABORČANIA VO VEĽKEJ VOJNE
MIESZKAŃCY MEDZILABOREC W WIELKIEJ WOJNIE**

Júnové dni v roku 1914 ubiehali na slovenskom vidieku v pomalom rytme tak ako každý rok. Život na vidieku sa niesol v znamení určitého stereotypu. Aj v júni 1914 sa ľudia na dedinách už pomaly pripravovali na obdobie žatvy, ktoré bolo pre vidiecke obyvateľstvo jedným z najdôležitejších vrcholov roka. Lenže tieto júnové dni boli iné a navždy sa smutným spôsobom zapísali do dejín. Aj do tej poslednej dediny sa rozniesli na konci mesiaca správy o krvavých udalostiach v Sarajeve. Nebolo tomu inak ani v malom zemplínskom mestečku Medzilaborce. V metropole Bosny bol zavraždený následník trónu František Ferdinand d'Este a jeho manželka. Politické a vojenské špičky všetkých európskych veľmocí boli okamžite v pohotovosti, pretože bolo jasné, že táto dvojnásobná vražda bude mať ďalekosiahle dôsledky. Celá Európa udalosť vzrušene komentovala, ale v tej chvíli ešte ani politickí vodcovia rôznych krajín nevedeli, aké bude mať dôsledky. Vnímavému človeku mohli niečo naznačiť články v novinách. Srdcervúce žalospevy za mŕtvym arcivojvodom čoskoro nahradilo vlastenecké burcovanie a zlorečenie voči Srbsku. Navonok bol hnev monarchie vyjadrený neprijateľným ultimátom, ktoré rakúsko-uhorská vláda stanovila Srbsku. Len veľmi málo ľudí v celej Európe videlo do zákulisia celej veci a vedelo, že silný nemecký spojenec tlačí starého panovníka do trestnej expedície proti Srbsku. Táto tzv. trestná expedícia sa zmenila na dlhoročnú vojnu a nakoniec pochovala celú monarchiu. Väčšina obyčajných ľudí tušila, že atentát neprinesie nič dobré, ale v milosrdnej nevedomosti si ešte užívali posledné mierové týždne.

V júli 1914 sa celá Európa začala ozývať trúbením poľníc. Diplomatické snahy neuspeli, Srbsko ultimátum neprijalo a 28. júla 1914 Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo Srbsku vojnu. Následne sa do konfliktu zapájala jedna krajina za druhou. O vypuknutí vojny sa Medzilaborčania dozvedeli rovnako ako všetci obyvatelia monarchie zo známeho panovníkovho manifestu Mojim národom. *„Najvrelšou mojou túžbou bolo, aby som posledné Moje roky z Božej milosti obetoval dielam mieru a Moje národy zachoval pred obeťami a ťarchami vojny. Prozreteľnosť inak určila. Nenávisťou naplnené pletichy nepriateľa nútia Ma k tomu, aby som po dlhých rokoch mieru vytiahol meč...“* Týmito vetami začína slávne vyhlásenie cisára Františka Jozefa, ktorým sa snaží vysvetliť dôvody vyhlásenia vojny. Nasledujúce riadky majú vzbudiť pocit, že dunajská monarchia je do vojnového stavu donútená Srbskom. Cisársky manifest bol vytlačený na titulnej strane všetkých novín v monarchii v jednotlivých jazykoch. V priebehu jedného dňa sa o vyhlásení vojny diskutovalo aj v tom najzapadnutejšom kúte krajiny. Panovníkov manifest priniesol

Czerwiec 1914 roku płynął na słowackiej prowincji powolnym rytmem, jak co roku. Życie wiejskie toczyło się dość normalnie. W czerwcu 1914 roku ludzie już z wolna przygotowywali się do żniw, które były dla nich jednym z najważniejszych momentów w roku. Jednakże te czerwcowe dni okazały się inne i już na zawsze ponuro zapisały się w historii. Pod koniec miesiąca do każdej wsi dotarły wieści o krwawych wydarzeniach w Sarajewie. Tak samo było w przypadku małego ziemplíńskiego miasteczka Medzilaborce. W stolicy Bośni zamordowany został następca tronu Franciszek Ferdynand d'Este oraz jego żona. Przywódcy polityczni i wojskowi wszystkich mocarstw europejskich natychmiast stanęli w pogotowiu, ponieważ stało się jasne, że to podwójne zabójstwo będzie mieć dalekosiężne konsekwencje. Cała Europa gorączkowo komentowała wydarzenie, ale w tamtej chwili nawet przywódcy poszczególnych państw nie wiedzieli, jakie w istocie będą jego następstwa. Rozsądnemu człowiekowi mogły nieco zasugerować artykuły w gazetach. Żalospesne lamenty po martwym arcyksięciu niebawem zastąpiło podgrzewanie nastrojów patriotycznych i oskarżanie Serbii. Oficjalnie gniew monarchii został wyrażony niemożliwym do realizacji ultimatum, które rząd austro-węgierski postawił Serbii. Niewiele osób w całej Europie obserwowało wydarzenia zza kulis i wiedziało, że silny niemiecki sojusznik naciska na starego władcę, by wyruszyć na Serbię z ekspedycją. Ta „karna ekspedycja” zmieniła się w wieloletnią wojnę, a ostatecznie pogrzebała całą monarchię. Większość zwykłych ludzi przeczuwała, że zamach nie przyniesie nic dobrego, ale w błogiej nieświadomości korzystała jeszcze z ostatnich tygodni pokoju.

W lipcu 1914 roku w całej Europie rozbrzmiały sygnałówki. Zabiegi dyplomatyczne spełzły na niczym, Serbia nie przyjęła ultimatum i 28 lipca 1914 roku Austro-Węgry wypowiedziały jej wojnę. W konflikt zaczęły angażować się kolejne państwa. O wybuchu wojny mieszkańcy Medzilaborca dowiedzieli się, podobnie jak pozostali obywatele monarchii, ze sławnego manifestu Do Moich ludów: *„Było Mojem upragnionem życzeniem poświęcić lata, których Mi łaska Boża jeszcze raczy użyzyć, dziełom pokoju i chronić Moje ludy przed ciężkimi ofiarami i trudami wojny. Opatrzność zrządziła inaczej. Knowania przeciwnika zionącego nienawiścią, zmuszają Mnie, po długich latach pokoju, do chwycenia za oręż dla obrony czci Mojej Monarchii, jej powagi i jej mocarstwowego stanowiska, oraz dla zabezpieczenia jej stanu posiadania. (...)”*. Te zdania otwierają słynny manifest Franciszka Józefa, w którym władca stara się wyjaśnić powody ogłoszenia wojny. Następne wersy mają wywołać wrażenie, że naddunajska mo-

VYHLÁŠKA.

Jeho cisárske a apostolsko-kráľovské Veličenstvo

najmilostivejšie nariadiť ráčilo

VŠEOBECNÉ MOBILISOVANIE

spoločného vojska, vojenského námorníctva a honvédstva,

zároveň vydať ráčilo najvyšší rozkaz ku svolaniu: trvale prepusteného, rezervného a náhradno-reservného mužstva, náležitého do spoločného vojska, do bosensko-hercegovinských tlúp a do všetkých sborov vojenského námorníctva jako aj osôb, náležitých k námorskej obrane, podobne trvale prepusteného, rezervného a náhradno-reservného mužstva, náležitého k honvédstvu. Podobne navyšším rozkazom nariadiť ráčilo, aby všetci rekrúti výnimočne pred 1. októbrom v počet vojska vnesení boli a konečne, aby sa kone, potrebné pre výstroj, zaopatrilý assentovaním koni.

Následkom toho nariaďuje sa:

I. Povolanie trvale prepusteného, rezervného a náhradno-reservného mužstva, ktoré náleží spoločnému vojsku, bosensko-hercegovinským sborom a vojenskému námorníctvu jako aj námorskej obrane, podobne toho trvale prepusteného rezervného a náhradno-reservného mužstva, ktoré náleží honvédstvu.

Všetko trvale prepustené, rezervné a náhradno-reservné mužstvo, ktoré náleží spoločnému vojsku a vojenskému námorníctvu pri ktoromkoľvek sbore a ústave, všetky osoby, ktoré náležia námorskej obrane, ďalej všetko trvale prepustené, rezervné a náhradno-reservné mužstvo, ktoré náleží honvédstvu, po vyhlásení tejto vyhlášky v obci, v ktorej sa zdržujú, povinní sú najpozdšie za 24 hodiny bez meškania narukovať do aktívnej služby, prinesúce sebou vojenskú legitimáciu („Militär-Pass“, „Honvéd igazolvány“, „Widmungs-Schein“, „Ajanlati bizonyítvány“ atď.)

Ostatné ustanovenia potiahom na rukovanie obsažené sú v „Nariadení o narukovaní“, súčasne vyhlásenom.

Každá povolaná osoba, náležita k počtu mužstva, ktorá odchodí na stanien narukovania, vynímajúc tie, ktoré meškajú v cudzozemsku, povinná je prv než odíde hlásiť sa u predstavenstva tej obce, v ktorej mešká.

Povolané osoby, ktoré sa v cudzozemsku zdržujú, ak by z dakej príčiny bezprostredne nemohli narukovať na svoje výstrojovacie stanice, povinné sú okamžite narukovať k najbližšiemu vojensko-doplňovaciemu okresnému alebo honvédkopráporovaciemu veliteľstvu (batalion-kommandu).

Bosensko-hercegovinským sborom náležita tie trvale prepustené a rezervné osoby, ktoré zdržujú sa mimo Bosny a Hercegovinu, povinné sú narukovať k vojensko-doplňovaciemu okresnému kommandu toho miesta, kde sa zdržujú.

II. Vystanovenie služobných koni spoločného vojska a honvédstva, ktoré sú u podnikateľov.

Všetky služobné kone, náležita spoločnému vojsku a honvédstvu, ktoré sú u podnikateľov, najpozdšie za 24 hodiny po vyhlásení tejto vyhlášky, — odovzdať treba na stanici príslušného c. a kr. náhradno-kaďového, potažne honvédko-hmárskeho stotinného veliteľstva (kommandu).

O tom, že sa odovzdaly, treba dať zprávu predstavenstvu obce.

III. Assentovanie koni.

Dňa _____ roku všetky tie kone a ťarchonosné zvieratá, ktoré s 1. januárom assentačného roku prevýšili vek štyr rokov, — nech sa najpozdšie o _____ hodine preopoludní (popoludní) predvedú komissii pre assentovanie koni, ktorá v _____ účinkuje.

Predviest nemusia sa len tie kone a ťarchonosné zvieratá, ktoré sú zákonne oslobodené, dľa všeobecnej známosti nespôsobilé a ktoré pri poslednom roztriedovaní koni uznané boli v tejto obci za úplne nespôsobilé; naproti tomu tie kone a ťarchonosné zvieratá, ktoré pri poslednom roztriedovaní koni uznané boli „nespôsobilé na ťaz“, — musia sa na každý pád predviest.

IV. Úradná výstraha o potrestaní tých, ktorí nezachovávajú tieto vyhlášky.

Trvale prepustený, rezervný a náhradno-reservný jednotlivec, ktorý náleží spoločnému vojsku a vojenskému námorníctvu, podobne kto náleží námorskej obrane, — ďalej trvale prepustený, rezervný a náhradno-reservný jednotlivec, ktorý patri k honvédstvu, — ak na čas neurobí za dosť svolávacímu rozkazu povelovaný bude donucovacími prostriedkami a potrestaný bude dľa zákonných ustanovení.

Ti podnikatelia, ktorí nachodia sa u nich a náležita spoločnému vojsku alebo honvédstvu služobné kone na čas nevystanovia, ďalej ti majitelia koni, ktorí vyzvaní za času nevyhovujú, donútení budú k vystanoveniu svojich koni a jestliže svoje zneškatenie dostatočne neospravedlnia, uloží sa im pokuta peňažitá a to 100 zlatých od každého náležitého spoločnému vojsku alebo honvédstvu služobného koňa potažne od každého k assentačke povinného koňa a mimo to sú povinní zaplatiť trovy, ktoréby snád vzkrslý donúteným assentovaním. (§ 9. zák. čl. XX: 1873.)

Dáno _____

MILITÄRTERITORIAL- und Ergänzungsbezirkseinteilung

Mapa dopiłowacich obłasti piších plukow a zborow społocnej cisársko-kráľovskej armády (r. 1909).
Mapa rejonów uzupełnień pułków piechoty oraz korpusów wspólnej cesarsko-królewskiej armii (r. 1909).

síce vyhlásenie vojny, ale bližšie informácie o tom, čo bude nasledovať, chýbali.

Už 26. júla 1918 bola vyhlásená čiastočná mobilizácia rakúsko-uhorskej armády. Čiastočná mobilizácia počítala s vojnou proti Srbsku a mobilizovala polovicu zo šestnástich armádných zborov rakúsko-uhorskej armády. Už 31. júla sa ukázalo, že do vojny vstúpilo aj Rusko. Následne bola vyhlásená úplná mobilizácia všetkých zložiek armády. Aj mobilizačná vyhláška vyšla vo všetkých novinách a v každej obci v ríši. „*Jeho cisárské a apoštolsko-kráľovské veličenstvo najmilostivejšie nariadiť ráčilo Všeobecnú mobilizáciu spoločného vojska, vojenského námorníctva, obidvoch honvédství a bosensko-hercegovinských tlúp.*“ Mobilizačná vyhláška priniesla jasné pokyny a každý dospelý muž, ktorý mal za sebou prezenčnú vojenskú službu, vedel, čo ho čaká. V rámci všeobecnej mobilizácie boli okrem ročníkov 1890 – 1892, ktoré v tom čase vykonávali základnú vojenskú službu, povolaní nováčikovia z ročníka 1893 a záložníci z ročníkov 1882 – 1889 pre spoločnú armádu i vlastibranu. Podľa pokynov z vyhlášky sa museli povolaní záložníci dostaviť do sídla vojenskej jednotky, v ktorej vykonali vojenskú službu.

Mobilizácia prebiehala bez rušivých momentov. Napriek tomu, že naši predkovia neboli vojnou nadšení, mobilizácii neodporovali. Všeobecne sa súdi, že ju slovenská verejnosť poslušne prijala. Má na tom podiel silná religiozita, všeobecná autorita panovníka a vládnucej dynastie, platnosť všeobecných hodnôt a stabilita spoločenského poriadku. Doplnovací systém rakúsko-uhorskej armády rozdelil celé územie monarchie na doplnovacie obvody, z ktorých svoj stav dopĺňali jednotlivé jednotky rakúsko-uhorskej armády. Mesto Medzilaborce patrilo do doplnovacieho obvodu Užhorod, preto väčšina mužov z Medzilaboriec absolvovala vojenskú službu v radoch Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. Do doplnovacieho obvodu tohto pluku patrila celá vtedajšia Zemplínska župa. V nejednej zemplínskej dedine sa ešte do dnešných čias zachovala regrútska ľudová pesnička, v ktorej sa spieva: „*Hej dumala moja mač, že ja oves košil. A ja po Ungvári ostrú šabl'u nošil.*“ Menšia časť Medzilaborčanov bola povolaná k pechote uhorskej vlastibrany. Rakúsko-uhorská armáda mala zložitú štruktúru, ktorá vyplývala z politiky dualizmu. Ak o povolanca neprejavila záujem spoločná cisársko – kráľovská armáda, nastúpil k národnej vlastibrane. V uhorskej časti krajiny sa vlastibrana nazývala honvédség v rakúskej časti Landwehr. Medzilaborce spadali do doplnovacieho obvodu Honvédskeho pešieho pluku č. 9 z Košíc. Úplne poslednou zložkou armády bola domobrana. Slúžili v nej zväčša muži vo vyššom veku, prípadne

narchia zostala zmuszona do wejścia w stan wojny przez Serbię. Cesarski manifest został wydrukowany na stronach tytułowych wszystkich dzienników w monarchii, we wszystkich jej językach. Jeszcze tego samego dnia o wypowiedzeniu wojny dyskutowano w nawet najbardziej zapadłym zakątku kraju. Manifest władcy informował o wypowiedzeniu wojny, ale brakowało w nim bliższych informacji o tym, co może nastąpić.

Juž 26 lipca 1914 roku ogłoszono częściową mobilizację armii austro-węgierskiej. Była ona obliczona na wojnę z Serbią i mobilizowała połowę z szesnastu korpusów armii austro-węgierskiej. 31 lipca okazało się, że do wojny przystąpiła również Rosja. W związku z tym ogłoszono mobilizację powszechną wszystkich oddziałów armii. Dekret mobilizacyjny został wydrukowany we wszystkich gazetach i dotarł do każdej wioski w imperium: „*Jego Cesarska i Apostolsko-Królewska Mość najliतोस्विये zarządzić raczył powszechną mobilizację Wspólnych Sił Zbrojnych, tak Królewsko-Węgierskiej Obrony Krajowej, jak i wojsk Bośni i Hercegowiny*”. Dekret mobilizacyjny dawał jasne wskazówki, więc każdy dorosły mężczyzna, który odbył obowiązkową służbę wojskową, wiedział, co go czeka. W ramach powszechnej mobilizacji, oprócz roczników 1890-1892, które w tym czasie odbywały służbę, do wspólnej obrony ojczyzny powołani zostali rekruci z rocznika 1893 oraz rezerwiści z roczników 1882-1889. Zgodnie z postanowieniami z dekretu, powołani rezerwiści mieli stawić się w siedzibach jednostek wojskowych, w których odbywali służbę czynną. Mobilizacja przebiegała bez zakłóceń. Choć nasi przodkowie nie byli wojną zachwyceni, to jednak nie sprzeciwiali się mobilizacji. Ogólnie ocenia się, że słowackie społeczeństwo posłusznie się jej poddało. Duży wpływ miała na to silna religijność, autorytet władcy oraz panującej dynastii, poszanowanie obowiązujących wartości społecznych oraz stabilny porządek publiczny.

Terytorium monarchii austro-węgierskiej było podzielone na okręgi uzupełnień, z których poszczególne jednostki armii uzupełniały swoje stany. Miasto Medzilaborce należało do okręgu uzupełnień Užhorod, toteż większość mężczyzn z Medzilaborca odbyła służbę wojskową w szeregach 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. Cały ówczesny komitat Zemplín należał do okręgu uzupełnień tego pułku. W jednej zemplińskiej wsi do dzisiaj śpiewa się ludową pieśń rekrutów: „*Hej dumala moja mač, žem ja owies košil, a jam po Ungvárze ostrą szablę nošil.*” Do piechoty austro-węgierskiej została powołana niewielka liczba mieszkańców Medzilaborca. Austro-węgierska armia miała złożoną strukturę, co

Vychádza tri razy do týždňa:
v utorok, štvrtok a sobotu.
Predplatná cena pre Rakúsko-Uhorsko
na celý rok 16 k., na pol roka 8 k.,
na švéd roka 4 k., na mesiac
1 k. 50 h.

Do cudzostiek:
pre Nemecko 16 mariek, Rusko
rubľov, Ameriku 4 dol. 76 c.,
ostatné cudzostiek 24 franky.

NÁRODNIE NOVINY.

Predplatná cena
na sobotňajšie čísla 10 k.
pre Rakúsko-Uhorsko ročne
4 kor., pre Nemecko 4 marky,
Rusko 4 rub., Ameriku 4 d. 76 c.
ostatné cudzostiek 24 fr.
Jednotlivé čísla predávajú sa
po 10 h., poštou 12 h.

Redakcia, administrácia a expedícia v Turčianskom Sv. Martine.

Ročník XLV.

Štvrtok, 30. júla 1914.

Číslo 88.

K Mojim národom!

Najvzrelejšou Mojou túžbou bolo, aby som posledné Moje roky z Božej milosti obetoval dielam mieru a Moje národy zachoval pred obeťami a tarchami vojny.

Prozreteľnosť inak určila.

Neúnavnou naplnenou pleťou nepriateľa nútila Ma k tomu, aby som po dlhých rokoch mieru vytiahol meč na obranu statočnosti monarchie, k ochrane jej auctority, velmocenského postavenia a k zabezpečeniu jej teritoriálnej integrity.

Kráľovstvo srbské, ktorému sme od jeho štátneho vzniku až po najnovšie časy, tak Moji predkovia ako i Ja, oporu a pomoc poskytovali, už pred rokmi nastúpilo cestu nepriateľstva a rýchlo zapomínajúcou nevďačnosťou.

Moje ustanovenie, ktorým som po trojročnom poľnohospodárskom mierom panovník rozprestrel svoje panovnícke práva na Bosnu a Hercegovinu, prijaté bolo v Srbsku výbuchmi nezáužívanej náruživosti a rozhorčenej nenávisťou, ak-práve v ničom nenasaržilo krajinské práva. Moja vláda používajúc krásne právo mocnejšieho, až do nekonečnosti viedla svoju shovievavosť a povornosť, len tolko žiadala od Srbska, aby svoji vojenský počet snížilo na riadny mierový kontingent a aby v budúcnosti kráťalo cestou pokoja a priateľstva.

Keď pred dvoma rokmi Srbsko bolo vo vojne s tureckou ríšou, Moja vláda vedená miernym duchom obmedzila sa len na ochranu významnejších životných podmienok monarchie. Srbsko v prvom rade tomuto konaniu malo čo ďakovať dosiahnutie cieľov vojny.

Nesplnila sa nádej, že srbské kráľovstvo bude cenit dlhú trpezlivosť a mierumilovnosť Mojej vlády a splní svoje slovo.

Nenávisť proti Mne a Mojej Vlasti dosahuje vždy vyšších vln. Vždy odkrytejšie vstupuje do popredia saaba, ktorá smeruje na odtrhnutie k Rakúsko-Uhorsku neoddeliteľne patriacich území.

Cez hranicu prenikol hriechy smer, ktorý cieľi na oslabenie základov štátneho poriadku v juho-východných častiach monarchie, na odvrátenie vernosti proti panovníckemu domu a vlasti, na zavedenie rastúcej mládeže a

na pobúrenie k hriechy skutkom šialenosti a vlezrady. Celý rad vraždenných atentátov, systematicky osmvaná a vykonaná spriahanie, ktorého úžasný úspech raniť srdce Moje a Mojich verných národov: hľa, toto sú ďaleko viditeľné krvavé znaky zo Srbska podniknutých a konaných tajných činov.

Túto nezniesiteľnú podkopnú prácu treba zastaviť, týmto neprestajným provokáciám Srbska treba urobiť koniec, jestli chceme zachovať dôstojnosť a česť našej monarchie, jestli jej štátny, hospodársky a vojenský rozvoj chceme zachrániť od ustavičných potrasení.

Márne urobila Moja vláda ešte posledný pokus, aby pokojným spôsobom dosiahla tohto cieľa a vážnym upozornením pobla Srbsko k obratu.

Srbsko zavrholo mierne a spravodlivé žiadosti Mojej vlády a odporelo vyplniť povinnosti, ktoré sú prirodzenými a potrebnými základmi pokojného spoluzitia národov a štátov.

Zbrannou silou treba Mi teda pre Moje štáty vymôcť potrebné garancie vnútornej spokojnosti a stáleho vonkajšieho pokoja.

V túto vážnu hodinu som si povedomý celého dosahu Svojho rozhodnutia a zodpovednosti Svojej pred Všemohúcim.

Všetko som si rozvážil a rozmyslel.

So spokojným svedomím vstupujem na cestu povinnosti.

Dôverujem v Moje národy, ktoré vo všetkých víchroch verne a sjednoteno hrnuli sa vždycky k Mójmu trónu a za česť Svojej otčiny, jej veľkosť a moc vždycky hotové stály i obeť donášať.

Dôverujem v chrabrú armádu Rakúsko-Uhorska, naplnenú sebažertvujúcim oduševnením. A dôverujem vo Všemohúceho, že Mojim zbraňami dá víťazstvo.

V ISCHLI, 28. júla 1914.

FRANC JOZEF v. r.

Gr. Stefan Tisza v. r.

Vyhlásenie vojny.

Úradný „Budapesti Közlöny“ 28. júla o 4. hodine popoludní uverejnil nasledujúcu štátnu listinu:

Vyhlásenie vojny.

Jeho cisársko a apoštolské kráľovské Veličenstvo 28. júla 1914 na základe svojho najvyššieho rozhodnutia dnešného dňa srbské kráľovskej vláde vo francúzskej reči poslal vzkazanie, ktoré v pôvodnom texte a v maďarskom preklade nasledovne znie:

„Le Gouvernement Royal de Serbie n'ayant pas répondu d'une manière satisfaisante à la note qui lui avait été remise par le ministre d'Autriche-Hongrie à Belgrade à la date du 23. juillet 1914, le Gouvernement Impérial et Royal se trouve dans la nécessité de pourvoir lui-même à la sauvegarde

de ses droits et intérêts et de recourir à cet effet à la force des armes. L'Autriche-Hongrie se considère donc dès ce moment en état de guerre avec la Serbie.

Le ministre des Affaires Étrangères d'Autriche-Hongrie:
Comte Berchtold m. p.“

Miesto maďarského prekladu slovenský:

Ponevadž srbská kráľovská vláda na nótu, ktorá jej belehradským poslancom Rakúsko-Uhorska 23. júla 1914 bola doručená, nedala náležitej odpovedi, cisársko a kráľovská vláda je prinútená sama sa postarať o obranu svojich práv a záujmov a tým cieľom použiť sily zbrane. Rakúsko-Uhorsko nasledovne od tejto chvíle poňmú nachodí sa oproti Srbsku vo vojenskom stave.

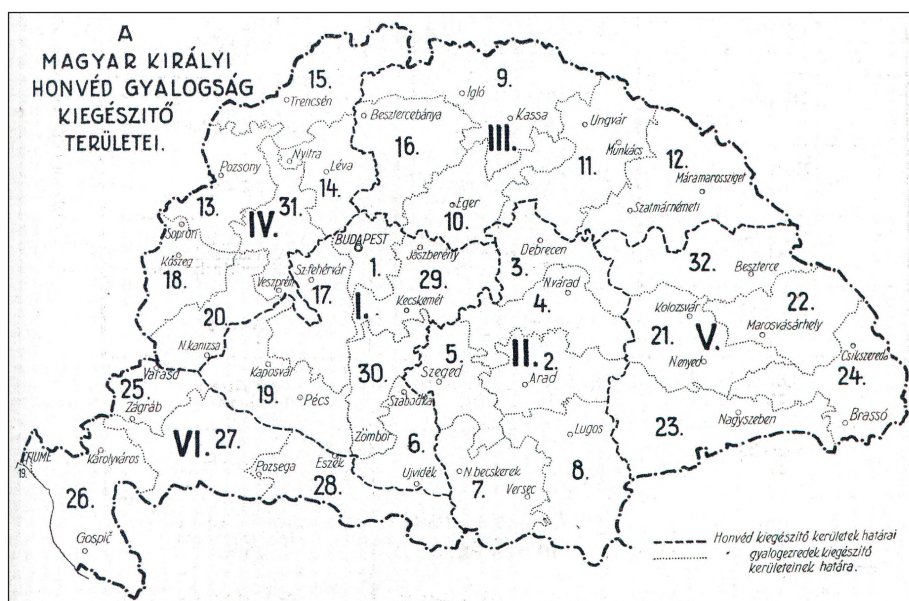
Rakúsko-Uhorsko minister zahraničných diel:
gróf Berchtold v. r.

Manifest Františka Jozefa I. Mojim národom. Na obrázku manifest v slovenskom jazyku publikovaný v Národných novinách.
Manifest Franciszka Józefa I. Do Moich Ludów. Na ilustracji manifest w języku słowackim opublikowany w gazecie „Narodné noviny“.

**MAGYARORSZÁGI
HADTESTEK
ÉS
CS.ÉS KIR. GYALOG-
EZREDEK
KIEGÉSZÍTŐ TERÜLETEI**

----- Hadtest kiegészítő területé határa
 Cs.és kir. gyalogezredek kiegészítő területéinek határa

że oddziały Landsturmu nie raz stawały do walki na froncie. Ponadto niektórzy mężczyźni byli powoływani do jednostek artyleryjskich, konnych, technicznych czy do zaopatrzenia. Pomimo utworzenia okręgów uzupełnień, około jedna piąta żołnierzy z różnych powodów znalazła się w jednostkach wojskowych przynależnych do innych regionów monarchii. Zdarzało się, że na wojnę powoływani byli nawet gospodarze ze swoimi wozami, którzy mieli służyć jako cywilni zaopatrzeniowcy jednostek wojskowych.

**Mapa rejonów uzupełnień
pułków piechoty oraz
korpusów wspólnej cesarsko-
królewskiej armii oraz
królewsko-węgierskiej Obrony
Krajowej.**

Podľa všetkých predpokladov a zistených skutočností najviac mužov z Medzilaboriec slúžilo v radoch Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu a Honvédskeho pešieho pluku č. 9 z Košíc. Z tohto dôvodu je potrebné si tieto jednotky bližšie priblížiť.

Čapicový odznak rakúsko-uhorského 66. pešieho pluku.
Znak na czapce austro-węgierskiego 66 Pułku Piechoty.

Užhorod. Pluk vznikol v roku 1860. Pred prvou svetovou vojnou v Užhorode sídlilo jeho veliteľstvo, III. a IV. prápor, I. prápor bol dislokovaný v Košiciach a II. prápor v bosniackom meste Gorazd. Doplňovacím obvodom pluku bol Užhorod. Jadrom doplňovacieho obvodu bola Užská a Zemplínska župa. Okrem oblastí na dnešnej Ukrajine a Maďarsku, pluk dopĺňali aj muži z dnešných okresov Trebišov, Michalovce, Sobrance, Humenné, Snina, Medzilaborce, Vranov nad Topľou a Stropkov. Na začiatku vojny bolo národnostné zloženie pluku nasledovné: 46% Slováci, 25 % Maďari, 22 % Rusíni, 7% ostatní. Mobilizačné plány tento pluk určovali do zostavy 29. pešej brigády, ktorá bola súčasťou 15. pešej divízie z Miskolca. Táto divízia patrila k VI. zboru z Košíc a v jeho zostave vyrazila na front do Halic.

Takmer celú vojnu bojovala táto divízia na východnom fronte. Bojový krst prežila táto divízia a s ňou aj vojaci Pešieho pluku č. 66 (ďalej IR 66) v bitke pri Komarove. Jej bojové nasadenie nezačalo veľmi šťastne a veľký podiel viny na tom má jej veliteľ Friedrich von Wodniansky von Wildenfeld. Krátko po polnoci (29. augusta) bolo 15. pešej divízii z Miskolca nariadené presunúť sa z priestoru severne od rieky Huczwa do sektoru v okolí Rzeczyca, a aj napriek veľkému vyčerpaniu vojaci pochodovali cez rybníky, kde boli náhle prepadnutí ruskými jednotkami. Zaskočená rakúsko-uhorská divízia nemohla efektívne čeliť ruskej paľbe. Podľa hlásenia cárskej armády bolo zajatých približne 4000 vojakov a 20 kusov delostre-

Zgodnie ze wszystkimi danymi i potwierdzonymi ustaleniami, najwięcej mężczyzn z Medzilaboriec służyło w szeregach 66 Pułku Piechoty z Užhorodu oraz 9 Pułku Piechoty Honwedu z Koszyc. Z tego powodu jednostki te należy dokładniej opisać.

W Armii Austro-Węgier istniało kilka pułków piechoty, które z pewną dozą rezerwy można nazwać „słowackimi”. Należał do nich również 66 Pułk Piechoty arcyksięcia Piotra Ferdynanda. Pułk, który został nazwany na cześć członka panującej dynastii Piotra Ferdynanda, miał swoją siedzibę w Užhorodzie. Powstał w 1860 roku. Przed I wojną światową w Užhorodzie stacjonowało jego dowództwo, 3 Batalion i 4 Batalion, zaś 1 Batalion był przeniesiony do Koszyc, a 2 Batalion do bośniackiego miasta Gorazde. Okręgiem uzupełnień pułku był Užhorod; w skład tego okręgu wchodziły komitaty Už oraz Zemplín. Prócz mieszkańców terenów należących dziś do Ukrainy i Węgier, pułk uzupełniali również mężczyźni z dzisiejszych powiatów Trebišov, Michalovce, Sobrance, Humenné, Snina, Medzilaborce, Vranov nad Topľou i Stropkov. Na początku wojny skład narodowościowy pułku przedstawiał się następująco: 46% stanowili Słowacy, 25% Węgrzy, 22% Rusini, 7% pozostałe narodowości. Plany mobilizacji przewidywały włączenie tego pułku do 29 Brygady Piechoty, która była częścią 15 Dywizji Piechoty z Miskolca. Dywizja ta należała do IV Korpusu z Koszyc i w jego szeregach wyruszyła na front w Galicji.

Przez prawie całą wojnę dywizja ta walczyła na froncie wschodnim. Chrzest bojowy dywizja, a wraz z nią żołnierze 66 Pułku Piechoty (dalej zwanego IR 66¹), przeszła w bitwie pod Komarowem. Jej rozmieszczenie bojowe nie było zbyt szczęśliwe, za co dużą winę ponosił jej dowódca Friedrich von Wodniansky von Wildenfeld. Krótko po północy 29 sierpnia 15 Dywizja Piechoty z Miskolca otrzymała rozkaz przemieszczenia się na północ od rzeki Huczwa, w okolice Rzeczyca. Żołnierze, pomimo wielkiego wyczerpania, maszerowali koło stawów, gdy nagle zostali zaatakowani przez rosyjskie oddziały. Zaskoczona dywizja austro-węgierska nie mogła skutecznie odeprzeć Rosjanom. Zgodnie z raportem carskiej armii, do niewoli zostało wziętych około 4000 żołnierzy i 20 dział artyleryjskich; taka sama liczba żołnierzy, tylko po stronie armii monarchii, poległa w walce. Dowódca zdziesiątkowanej dywizji, marszałek polny porucznik Friedrich von Wodniansky von

¹ W nawiasach podano oryginalne skróty nazw jednostek wojskowych, stosowane w Armii Austro-Węgier.

leckej techniky, pričom rovnaký počet padol v samotnom boji len na strane armády monarchie, čo neznesol veliteľ zdecimovanej divízie poľný podmaršál Friedrich von Wodniansky von Wildenfeld a spáchal samovraždu.

Našťastie 29. pešiu brigádu (ďalej 29. IBrig), v ktorej bol zaradený aj IR 66, v tejto bitke viedol omnoho schopnejší dôstojník, a to plukovník Karl Freiherr von Bardolff. Svoje schopnosti potvrdil 31. augusta 1914, keď energicky viedol útok proti ruským pozíciám na kopci pri obci Janowka asi 3,5 km južne od Komarowa. Neskôr bol plukovník Bardolff za velenie v tejto akcii vyznamenaný Rytierskym krížom Rádu Márie Terézie. Po prvých bojoch sa 15. pešia divízia (15. ID) zúčastnila bojov pri Rave Ruskej (6. – 11. septembra), postupu k rieke San (začiatok októbra) i následného ústupu. Nasledovali ťažké boje pri Krakove (16. – 30. novembra) a úspešná bitka pri Limanowej – Łapanowe (1. – 13. decembra).

Do polovice februára 1915 bojovala 15. ID západne od Tarnowa. Dňa 18. februára bola divízia prevelená na južné krídlo východného frontu k Armádnej skupine Pflanzler – Baltin. Presun trval do začiatku marca a až vtedy sa divízia opäť zapojila do bojov pri Ottynii. Nasledovali bojové akcie pri Osmolode (2. – 8. mája), ruský protiútok cez Dnester (9. – 20. mája), bitka pri Kolomyji (13. – 20. mája). Po ďalších bojoch na Dnestri sa 15. ID zúčastňuje ofenzívy vo východnej Haliči (26. 8. – 6. 9. 1915), bojov pri rieke Sereth (6. – 12. septembra) a bojov na rieke Strypa (október 1915 – máj 1916). V júni 1916 v tomto priestore čelí 15. ID ofenzíve ruskej armády, ktorá vojde do dejín ako Brusilovová (6. – 16. júna).

Nasledovali boje pri Piotrowe (28. – 30. júna) bojové akcie na rieke Dnester (28. júla – 3. augusta) a Złotej Lipy (8. – 11. augusta). Na konci augusta sa začína jesenná ruská ofenzíva, ktorej 15. ID čelí prakticky do konca roka 1916. Do júla 1917 bojuje divízia pri mestách Stanisław a Kalusz. V polovici júla je divízia premiestnená do Transylvánie, kde divízia pôsobí do začiatku roka 1918. Po uzavretí Brest-Litevského mieru bola 15. pešia divízia súčasťou okupačných síl na Ukrajine. V novembri 1918 bola divízia odvelená na Balkán, ale kým tam jednotky divízie došli, vojna skončila.

Jeden z praporov tohto pluku mal svoju vlastnú bojovú cestu. Od začiatku vojny bol II. prapor (II./IR 66.) podriadený 15. horskej brigáde. Spolu s ňou sa stal súčasťou 50. pešej divízie. Táto divízia začala svoju bojovú púť ťažením proti Srbsku.

Wildenfeld, nie zničil tej porážky i popelnil samobójstvo. Na šťastie 29 Brygadą Piechoty (dalej zwaną 29 Ibrig), do której należała również IR 66, w bitwie tej dowodził o wiele sprawniejszy oficer, pułkownik Karl Freiherr von Bardolff. Swoje umiejętności potwierdził 31 sierpnia 1914 roku, kiedy energicznie poprowadził atak na pozycje rosyjskie znajdujące się na wzgórzu w pobliżu wsi Janówka, około 3,5 km na południe od Komarowa. Za dowodzenie podczas tej akcji pułkownik Bardolff został odznaczony Krzyżem Wielkim Orderu Marii Teresy. Po takim początku 15 Dywizja Piechoty (15 ID) wzięła udział w walkach pod Rawą Ruską (6-11 września) i przemarszu nad rzekę San (początek października), a następnie zarządzono jej odwrót. Nastąpiły ciężkie walki pod Krakowem (16-30 listopada) i zwycięska bitwa pod Limanową - Łapanowem (1-13 grudnia). Do połowy lutego 1915 roku 15 ID walczyła na zachód od Tarnowa. 18 lutego dywizja zgodnie z rozkazem została przemieszczona na południowe skrzydło frontu wschodniego do Korpusu Armijnego Pflanzler – Baltin. Dyslokacja trwała do początku marca. Dywizja ponownie wzięła udział w bitwie na początku marca pod Ottynią. Następnie miały miejsce akcje bojowe pod Osmołodą (2-8 maja), rosyjski kontratak nad Dniestrem (9-20 maja) i bitwa pod Kołomyją (13-20 maja). Po kolejnych walkach nad Dniestrem 15 ID uczestniczyła w ofensywie we wschodniej Galicji (26 sierpnia - 6 września 1915 r.), walkach nad rzekami Sereth (6-12 września) oraz Strypa (październik 1915 - maj 1916 r.).

W czerwcu 1916 roku na tym obszarze 15 ID stawiała czoła ofensywie armii rosyjskiej, która przeszła do historii jako ofensywa Brusilowa. Walki toczyły się pod Piotrowem (28-30 czerwca), działania bojowe miały miejsce także nad Dniestrem (28 lipca - 3 sierpnia) oraz nad Złotą Lipą (8-11 sierpnia). Pod koniec sierpnia rozpoczęła się jesienna ofensywa rosyjska, której 15 ID stawiała opór praktycznie do końca 1916 roku. Do lipca 1917 roku dywizja walczyła pod Stanisławowem oraz Kałuszem. W połowie lipca została przemieszczona do Transylwanii, gdzie walczyła do początku 1918 roku. Po zawarciu traktatu brzeskiego 15 Dywizja Piechoty weszła w skład sił okupacyjnych na Ukrainie. W listopadzie 1918 roku została wysłana na Bałkany, ale zanim jednostki dywizji tam dotarły, wojna się skończyła.

Jeden z batalionów tego pułku przeszedł własny szlak bojowy. Od początku wojny 2 Batalion (II/IR 66) podlegał 15 Brygadzie Górskiej. Wraz z nią stał się częścią 50 Dywizji Piechoty. Dywizja ta roz-

Po porážke v Srbsku bola divízia súčasťou síl, ktoré zaujali defenzívne postavenie na Balkáne až do vstupu Talianska do vojny. Od mája 1915 bojuje 50. pešia divízia na Sočskom fronte. Na tomto bojisku zotrúva do konca vojny.

Čapicový odznak rakúsko-uhorského 9. honvédskeho pešieho pluku.

Znak na čapce austro-węgierskiego 9 Pułku Piechoty Honwedu.

Mnohí Medzilaborčania slúžili aj v uhorskej vlastibrane (honvedség). Väčšina z nich si vojnu odkrútila v radoch Honvédskeho pešieho pluku č. 9 (Kassai 9. honvéd gyalogezred). Ako vyplýva z názvu v origináli, tento pluk sídlil v Košiciach. V Košiciach bol umiestnený štáb pluku i všet-

ky tri prápory. Pluk bol doplňovaný z obvodov Košice a Spišská Nová Ves. To v praxi znamená, že v ňom slúžili muži z celého východného Slovenska. Mobilizačné plány určovali tento pluk do zostavy 77. honvédskej pešej brigády, ktorá bola súčasťou 39. honvédskej pešej divízie z Košíc. Táto divízia bola určená na front v Haliči. Po vyhlásení čiastočnej mobilizácie 26. 7. 1914 a všeobecnej mobilizácie 31. 7. 1914 boli okrem ročníkov, ktoré vykonávali vojenskú službu (roč. 1890 – 1892) povolaní nováčkovia z ročníka 1893 a ročníky 1882 – 1889. Z týchto kádrov bol doplnený aj Honvédske pluk č. 9 z Košíc. Podobne ako iné pluky, smerovali aj košickí honvédi do Haliče proti ruským vojskám. Košická 39. honvédska pešia divízia bola súčasťou VI. zboru, ktorý bol podriadený 4. armáde generála Mórica Auffenberga.

Bojový krst zažili košickí honvédi v bitke pri Komarowe. Rakúsko-uhorská 4. armáda mala nadviazať na úspešný boj 1. armády pri Krasniku. Útok tejto armády smeroval proti 5. ruskej armáde. Netrpezlivý generál Auffenberg nasadil svoju armádu z chodu, čo znamenalo, že útok začal a väčšina útvarov jeho armády ešte nedosiahla východiskové pozície. Košický VI. zbor mal útočiť 25. augusta čelne pri meste Komarow. Útočiacie jednotky utrpeli ťažké straty. Len košický HIR 9 stratil 1260 mužov. V ťažkých bojoch nakoniec ruské jednotky ustúpili, ale víťazstvo bolo zaplatené neúmernými stratami. O pochybnéj hodnote takéhoto víťazstva svedčí aj odvolanie veliteľa 4.

poczęła swój szlak bojowy atakiem na Serbię. Po porażce w Serbii weszła w skład sił, które zajęły pozycje obronne na Bałkanach, i została tam aż do przystąpienia Włoch do wojny. Od maja 1915 roku 50 Dywizja Piechoty walczyła na froncie nad Soczą. Na tym polu bitwy pozostała do końca wojny.

Liczni mieszkańcy Medzilaborec służyli w Królewsko-węgierskiej Obronie Krajowej (Honwed). Większość z nich spędziła wojnę w szeregach 9 Pułku Piechoty Honwedów (Kassai 9 honvéd gyalogezred - HIR 9). Jak wynika z nazwy, pułk ten miał siedzibę w Koszycach; stacjonował tu sztab pułku i wszystkie trzy bataliony. Pułk był uzupełniany z okręgów Koszyce i Spiska Nowa Wieś. W praktyce oznacza to, że służyli w nim mężczyźni z całej wschodniej Słowacji. Zgodnie z planami mobilizacji pułk należał do 77 Brygady Piechoty, która była częścią 39 Dywizji Piechoty Honwedów z Koszyc. Dywizja ta była przeznaczona do walk na froncie w Galicji. W wyniku częściowej mobilizacji ogłoszonej 26 lipca 1914 roku oraz mobilizacji powszechnej z 31 lipca oprócz roczników 1890-1892, które właśnie odbywały służbę wojskową, do wojska zostali powołani rekruci w rocznika 1893 oraz roczniki 1882-1889. Kadry te uzupełniły także 9 Pułk z Koszyc. Podobnie jak inne pułki, również koszyccy rekruci kierowali się do Galicji, by walczyć przeciw rosyjskim wojskom. Koszycka 39 Dywizja Piechoty (39 HID) stanowiła część VI Korpusu, który podlegał 4 Armii generała piechoty Moritza Auffenberga.

Chrzest bojowy koszyccy żołnierze przeszli w bitwie pod Komarowem. Austro-węgierska 4 Armia przyłączyła się do 1 Armii, która pod Kraśnikiem prowadziła zwycięski atak na 5 Armie rosyjską. Niecierpliwý generał Auffenberg włączył swoje oddziały do boju z marszu, co było znakiem do rozpoczęcia ataku. Większość jego formacji jeszcze nie zajęła swoich pozycji wyjściowych. Koszycki VI Korpus zaatakował 25 sierpnia pod miastem Komarów. Jednostki atakujące poniosły ciężkie straty. Sam koszycki HIR 9 stracił 1260 żołnierzy. Po zaciętych walkach rosyjskie jednostki zostały ostatecznie zmuszone do odwrotu, jednakże zwycięstwo zostało przypłacone olbrzymimi stratami. O wątpliwej wartości takiego zwycięstwa świadczy odwołanie dowódcy 4 Armii generała Auffenberga. Armia austro-węgierska kontynuowała ofensywę tylko do końca sierpnia. Nastąpił trudny odwrót za rzekę San i w kierunku Krakowa. Do końca roku pułk wziął udział w walkach pod Lwowem, nad Sanem, pod Krakowem, a następnie w bitwie pod Limanową - Łapanowem.

armády generála Auffenberga. Ofenzíva vydržala rakúsko-uhorskej armáde iba do konca augusta. Nasledoval útrpný ústup za riekou San a ku Krakovu. Do konca roka sa pluk zúčastnil bojov pri Ľvove, na rieke San, pri Krakove a následne v bitke pri Limanowe – Lapanow.

Začala sa krutá zima 1914 – 1915, ktorú rakúsko-uhorské jednotky strávili pri urputnej obrane Karpát proti ruskej presile. Pre mnohé jednotky boli karpatské boje tou najhoršou epizódou vojny. Aj HIR 9 tieto boje absolvoval. Pluk sa zúčastnil druhej karpatskej ofenzívy vo februári 1915. Do 14. apríla pluk bojoval pri Cieszkowiciach (okres Tarnow). HIR 9 sa zúčastnil aj slávneho prielomu pri Gorliciach začiatkom mája 1915. Po ruskom ústupe sa pluk zúčastnil postupu na východ a absolvoval bojové strety pri Rzesowe (9. – 10. mája), Jaroslawi (14. – 20. mája), Przemysli (24. mája – 4. júna), Moszczkach-Lubaczowe (12. – 15. júna), bojov okolo Ľvova (20. – 23. júna) a iných.

V septembri 1915 bola 39. HID prevelená k 7. armáde. Od tohto momentu bojoval HIR 9 v Bukovine a východnej Galícii. Tu čelil pluk aj Brusilovovej ofenzíve v júni 1916. V auguste 1916 mení HIR 9 bojisko znova. Tentokrát sa presúva do rumunskej Transylvánie. Tu sa v rámci 1. armády spoločne s ďalšími honvédskymi plukmi zúčastňuje obrany hraníc monarchie proti rumunským jednotkám. V marci 1918 je košická honvédska divízia prevelená do zázemia. V júli 1918 bola odvelená na taliansky front. Tu sa HIR 9 spoločne s ďalšími jednotkami divízie zúčastnil bojov na Sasso Rosso i obrany počas talianskeho prielomu na Planine siedmych obcí. Začiatkom novembra bola väčšina divízie zajatá v priestore neďaleko Caldonara.

Začala sa sroga zima 1914-1915, ktorú austro-węgierske jednotky spędzili na trudnej obronie Karpat przed rosyjskim natarciem. Dla wielu jednostek walki karpackie były najgorszym z wojennych epizodów. Również HIR 9 brał w nich udział. Pułk uczestniczył w drugiej karpackiej ofensywie w lutym 1915 roku. Do 14 kwietnia walczył pod Cieszkowicami (powiat tarnowski). HIR 9 uczestniczył także w słynnej bitwie pod Gorlicami na początku maja 1915 roku. Po odwróceniu wojsk rosyjskich pułk brał udział w przemieszczaniu na wschód, a następnie w starciach bojowych pod Rzeszowem (9-10 maja), Jarosławiem (14-20 maja), Przemyślem (24 maja - 4 czerwca), Mościskami (12-15 czerwca) oraz w walkach pod Lwowem (20-23 czerwca) i innych.

Dôstojníci rakúsko-uhorského 9. honvédskeho pešieho pluku.
Oficerowie austro-węgierskiego 9 Pułku Piechoty Honwedu.

We wrześniu 1915 roku 39. HID została wcielona do 7. Armii. Od tego momentu HIR 9 walczył na Bukowinie i we wschodniej Galicji. Tu pułk stawiał również opór ofensywie Brusilowa w czerwcu 1916 roku. W sierpniu 1916 roku HIR 9 ponownie zmieniał plac boju. Tym razem przemieszcza się do rumuńskiej Transylwanii. Tu, w szeregach 1 Armii,

wraz z innymi pułkami Honwedów, bierze udział w obronie granic monarchii przed wojskami rumuńskimi.

W marcu 1918 roku koszycka dywizja Honwedów zostaje przeniesiona na tyły. W lipcu 1918 roku przemieszczono ją na front włoski. Tam HIR 9 wraz z pozostałymi jednostkami dywizji uczestniczył w walkach na Sasso Rosso oraz w obronie w czasie włoskiego przemieszczania na Altopiano dei Sette Comuni. Na początku listopada większość dywizji została wzięta do niewoli niedaleko Caldonara.

Infanterieregiment Erzherzog Peter Ferdinand Nr. 66

RgtsGedenktag: 24. Juni (Custoza) 1866

Rgtsstb.: Ungvár

1. Baonsstb.: Kassa 2. Goražde*) 3. Ungvár 4. Ungvár

Ergänzt sich aus dem ErgBez. Ungvár

Mit 1. Februar 1860 formiert aus je einem Bataillon der Linieninfanterieregimenter Nr. 34, 40 und 57; 1860—1908 Ferdinand IV. Großherzog von Toscana, FML.

(Zweiter Inhaber war: von 1860—1868 Satankovics, Ludwig Freih. v., FZM.)

1908 Peter Ferdinand Erzherzog GM.

Obst. u. RgtsKmdt. Geöcz Virgil MVK. ♂ D2. Ⓜ ⚔

Oberstleutnants

Gaál Johann ♂ D2. Ⓜ ⚔
(Ük.) ErgBezKmdt. Ungvár

Sparber Rudolf Edl. v. FJO-
R. MVK. (KD) ♂ Ⓜ D3. Ⓜ
⚔ Ⓜ

Schmidt August MVK. D3.
Ⓜ ⚔

Majore

Tomič Anton D3. Ⓜ ⚔ Ⓜ*)
Kmdt. 2. Baon.

Maschke Maximilian ♂ D3.
Ⓜ ⚔ Kmdt. 3. Baon.

Wolf Adolf MVK. ♂ D3. Ⓜ ⚔
Kmdt. 1. Baon.

Beneš Joseph ♂ D3. Ⓜ ⚔
Kmdt. 4. Baon.

Sofka Carl ♂ D3. Ⓜ ⚔ Ers-
BaonsKad.-Kmdt.

Hauptleute

Ballabene Friedrich ♂ D3. Ⓜ
⚔

Helmer Anton MVK. Ⓜ ⚔

Žateczky August v. ♂ D3. Ⓜ ⚔

Sander Samuel D3. Ⓜ ⚔ Ⓜ*)

Petróczy v. Petrőcz Aladár Ⓜ
⚔ Ⓜ

Kreibich Wilhelm ♂ Ⓜ ⚔

Várady Carl Ⓜ ⚔ Ⓜ*)

Strasser Friedrich Ⓜ ⚔

Tschamler Felix Ⓜ ⚔

Kosanović Nikolaus D3. Ⓜ ⚔

Vukosavló Wladimir Ⓜ ⚔ Ⓜ*)

Parlesak Joseph Ⓜ ⚔ Rgts-
Adj.

Hackenberg Viktor ♂ Ⓜ ⚔

Göttlicher Rudolf ♂ Ⓜ ⚔ Ⓜ

Kowarz Heinrich ♂ Ⓜ ⚔

Porth Emanuel Ⓜ ⚔*)

Buchner Franz ♂ Ⓜ ⚔

Rópaszky Árpád Ⓜ ⚔ (Ük.)

ErgBezRef. Ungvár

Khittl Paul ♂ Ⓜ ⚔

Sztupák August Ⓜ ⚔ (Ük.)

MilORealsch. Kassa

Battek Julius Ⓜ ⚔

Baksy v. Szent-István-Baksa

Alexander Ⓜ (Ük.) InfKadet-

tensch. Budapest

Lehoczy v. Királylehota Gustav

Ⓜ ⚔ PionOffz.

Csakurda Rudolf Ⓜ

Pitsch Gustav Ⓜ Ⓜ (Ük.) zug.

Gsth.

Oberleutnants

Smolka Ernst Ⓜ (Ük.) Inf-

Kadettensch. Königsfeld

Wasowicz Miroslav Ⓜ Ⓜ Ⓜ

(Ük.) zug. Gsth.

Lettner Leopold Ⓜ Ⓜ (Ük.)

zug. Gsth.

Putterlik Carl Ⓜ BaonsAdj.

Heinrich Joseph Ⓜ

Minkus Carl Ⓜ

Obasnica Elias Ⓜ Ⓜ*)

Herrmann Artur Ⓜ BaonsAdj.

Callmeyer Franz Ⓜ

Schmidkunz Artur Ⓜ Ⓜ

Faulhaber Joseph Ⓜ Ⓜ*)

Kmdt. MGA.

Schwarz Friedrich Ⓜ zug.

2. KpsIntúz.

Jurovčin Jaroslav Ⓜ

Tancsa Adalbert Ⓜ

Fiala Friedrich Ⓜ Ⓜ*)

Bobkó Alexander Ⓜ

Wiedemann Emil Ⓜ (Ük.) Erg-

BezOffz. Ungvár

Riedl Eduard Ⓜ

Komjáthy Oskar v. Ⓜ Kmdt.

MGA.

Hanzlicsek Gustav Ⓜ (Ük.) Erg-

BezOffz. Ungvár

Brumayer Adalbert Ⓜ

Geiger Joseph Ⓜ

Czeczotka Franz Ⓜ

Schäg Anton Ⓜ Ⓜ*) Baons-

Adj.

Waka Wladimir Ⓜ ProvOffz.

Stötina Carl Ⓜ

Petovár Joseph Ⓜ BaonsAdj.

Alexay Andreas Ⓜ FP.

Dragić Slavko Ⓜ Ⓜ

Wirth Johann Ⓜ Ⓜ*)

Nader Johann Ⓜ Ⓜ*)

Bablic Georg Ⓜ Ⓜ*)

Eissler Leo Ⓜ Ⓜ*)

Pogačar Franz Ⓜ (Ük.) FHR. 6

Leutnants

Morawetz Konstantin Ⓜ (WG)

Nagy Béla

Laifr Johann Ⓜ Ⓜ*) (Ük.)

GAR. 12

Hänsler Árpád Ⓜ Ⓜ*)

Stenzinger Johann Ⓜ

Schönlinger Emil Ⓜ

Kadlec Johann Ⓜ

Vesely Carl Ⓜ Ⓜ*)

Pauer Julius (Ük.) FHR. 6

Cvilló Viktor Ⓜ

Nagy Johann v. Ⓜ Ⓜ*)

Kuzmló August Ⓜ Ⓜ*)

Radány Ladislaus

Szabó v. Nagymihály Michael

Rontay Johann

Germarz Viktor

Tölgyesi Viktor

Varga Franz

Zelnik Johann

Waller Wilhelm

Mesko v. Felső-Kubin Géza

Fährliche

Gallan Anton

Pataki Joseph

Hantsch Bruno

Raschek Joseph

*) Beim detachierten Baon.

Informácia o rakúsko-uhorskom 66. pešom pluku v armádnom schematizme.

Informacje o 66 pułku pieszym w strukturze armii austro-węgierskiej.

(Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine 1914, Wien, 1914).

MagazinsoffizierWeigl Rudolf (M) (K) Hptm.
Armeeestand**Proviantoffizier**

Fronius Artur ProvOffzStellv.

Auditor

(Vakat)

Militärärzte, Dr. med.

Rein Aaron GVK. m. Kr. (M)

(K) Stabsarzt ErgBezKmdo.
Ungvár

Budicky Johann (K) (B) RgtsArzt

Kádas Ludwig RgtsArzt

Moskovits Maximilian Oberarzt

TruppenrechnungsführerLáng Hermann D2. (M) (K)
HptmRechnf.Oesterreicher Adolf D2. (M) (K)
ObhtRechnf.**In der Reserve****Oberleutnants**

Brayer Ludwig (M) (K) B. O.

Hirsch Otto (M) (K) B. O.

Szász Julius (M) (K) B. O.

Putsch Julius (K) B. O.

John Elemér v. (K) B. O.

Leutnants

Speck Alexander

Spiegler Oskar

Munkácsy Adalbert

Kohn Jakob

Weisz Albert

Weil Philipp

Mauks Árpád

Fux Anton

Szabó Géza

Montia Emil Dr. jur.

Burian Zdenko (B)

Rudali Samuel

Gerin Richard

Schey Felix

Kallab Fritz

Lax Sebastian

Jebálek Joseph

Kabácozy Ernst

Bendl Stephan

Jobek Artur

Bily Carl

Ritterspohn Adolf Dr. jur.

Oweasny Johann

Manouschek Johann

Heiter Robert

Dienstl Ferdinand

Sachs Emil (B)

Kohn Gustav

Jaruschek Leopold

Kirachner Ernst

Barta Aladár (B)

Adler Johann

Polesny Stanislaus (B)

Bánó Wilhelm Dr. jur. (B)

Braun Géza

Cornides Michael

Roehlitz Nikolaus

Zselinazky Adalbert

Szilárd Eugen

Berényi Ladislaus

Reisz Artur

Romaneoz Aristid Dr. jur.

Lauda Stephan

Faltis Franz Dr. phil. (B)

György Ladislaus Dr. jur.

Fichmann Samuel

Löschner Johann

Czap Felix (B)

Macik Jaroslaus (B)

Illek Rudolf

Siebenscheln Wilhelm

Fähnriche

Tomkó Julius

Müller Viktor

Schattl Franz

Fadenhecht Anselm

Bechmann Rudolf

Heeger Hermann

Vláčil Adalbert (B)

Bliesner Rudolf (B)

Morgenstern Ernst (B)

Polányi Julius

Héthy Ludwig

Vértes Nikolaus

Gotthard Kornel

Majoros Richard (B)

Bauer Carl (B)

Bidnai Zoltán

Kuchař Joseph Dr. jur.

Ternai Andor

Aczél Ákos

Singer Rudolf

Zakouřil Joseph

Wittek Leopold

Schott Leopold

Schor Baruch (B)

Glaser Elemér

Kadetten

Egreczky Béla

Krössing Ludwig

Simonovits Paul

Szentiványi Desiderius

Balázs Andor

Tarnok Desiderius

Schmidt Johann

Weisz Leopold

Molnár Alexander

Szmócsányi Paul

Jakubovits Lipót

Komjathy Ludwig Dr. jur.

Udvári Johann

Czegledi Aladár

Frühlich Géza

Widder Samuel

Vasváry Johann

Pelteárszky Joseph Dr. jur.

Darvas Stephan Dr. jur.

Friedländer Rudolf (B)

Grausz Alexander (B)

Novágh Franz (B)

Gercsér Stephan (B)

Erdős Armin (B)

Ducseszky Koloman

Hölcz Julius

Füzesséry Zoltán Dr. jur.

Szűcs Elemér

Karczub Julius Dr. jur.

Szűcs Emmerich

Hadrava Rudolf

Grósz Franz (B)

Petrovits Joseph (B)

Sörös Joseph

Zátory Wilhelm (B)

László Stephan

Tóth Franz

Bakos Bertalan

Roth Ernst

Pelc Joseph

Lichtenecker Erwin Dr. jur.

Hoffmann Rudolf

Stern Egon (B)

Podtypny Johann

Kinzl Wilhelm (B)

Kapalin Oskar

Grünstein Samuel

Egalisierung blaßrot (wie Nr. 36, 57 und 65), Knöpfe weiß

Informácia o rakúsko-uhorskom 66. pešom pluku v armádnom schematizme.

Informacje o 66 pułku pieszym w strukturze armii austro-węgierskiej.

(Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine 1914, Wien, 1914).

Odchod na front

Drvivá väčšina mužov nielen z okolia Medzilaboriec, ale z celého územia dnešnej Slovenskej republiky nastúpila po mobilizácii k vojenským jednotkám patriacim ku košickému VI. zboru. Celý košický zbor bol určený na boj proti ruskej armáde v Haliči. Odchod na front vyzeral vo všetkých posádkových mestách monarchie rovnako. Jednotky odchádzali na front postupne podľa mobilizačných nástupných plánov a možností rakúsko-uhorských železníc. Jednotlivé jednotky postupne odchádzali do pripravených železničných transportov za sprievodu dychových kapiel a propagandistických vlasteneckých prejavov predstaviteľov miestnej samosprávy. Boli to ťažké chvíle najmä pre rodinných príslušníkov zmobilizovaných vojakov, pretože nikto netušil, kto z odchádzajúcich sa ešte vráti. Medzilaborce neboli posádkovým mestom, ale ležali na dôležitej železničnej trati cez Lupkowský priesmyk do Haliče. Cez mesto tak prechádzal jeden vojenský transport za druhým. V niektorých z nich sa viezli aj zmobilizovaní Medzilaborčania. Vojenské transporty sa končili niekoľko desiatok kilometrov od budúceho bojiska. Zvyšné vzdialenosti absolvovali vojaci peším pochodom. Delá, zásoby a všetko, čo vojaci potrebovali sa viezlo alebo ťahalo konskými povozmi. Celá rakúsko-uhorská armáda bola hipomobilná, to znamená, že potrebovala pre svoje fungovanie obrovské množstvo koní.

Pre vojakov z okolia Medzilaboriec bola Halič neznámym územím. Podstatnú časť Haliče tvorili rovinaté poľnohospodárske oblasti. Veľkých miest bolo

Wyjazd na front

Ogromna väčšina mužczyzn nie tylko z okolic Medzilaborce, ale z całego terenu dzisiejszej Republiki Słowackiej, trafiła po mobilizacji do jednostek wojskowych należących do koszyckiego VI Korpusu. Cały koszycki korpus został wysłany do walk z armią rosyjską w Galicji. Wyjazd na front we wszystkich

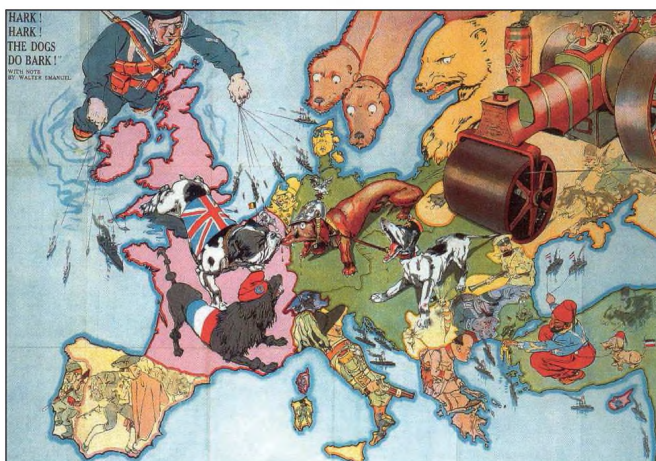
miastach garnizonyowych monarchii wyglądał tak samo. Oddziały wyjeżdżały na front etapami, zgodnie z planami mobilizacyjnymi i możliwościami austro-węgierskich kolei. Jednostki sukcesywnie udawały się do przygotowanych transportów kolejowych, pożegnaniom towarzyszyły orkiestry dęte i propagandowe przemówienia patriotyczne przedstawicieli lokalnych władz. Były to trudne chwile. Szczególnie dla rodzin zmobilizowanych żołnierzy, ponieważ nikt nie wiedział, kto z odjeżdżających powróci. Medzilaborce nie były miastem garnizonyowym, ale ponieważ leżały na strategicznej linii kolejowej prowadzącej przez Przełęcz Łupkowską do Galicji, przez miasto przejeżdżał jeden transport wojskowy za drugim. W niektórych byli też zmobilizowani mieszkańcy miasta. Transporty wojskowe kończyły swoją trasę kilkadziesiąt kilometrów od

przyszłego placu boju. Pozostałą odległość żołnierze przemierzali pieszo. Działa, zapasy i wszystko, czego potrzebowało wojsko, były dowożone między innymi wozami konnymi. Armia austro-węgierska na swoje cele potrzebowała ogromnej ilości koni.

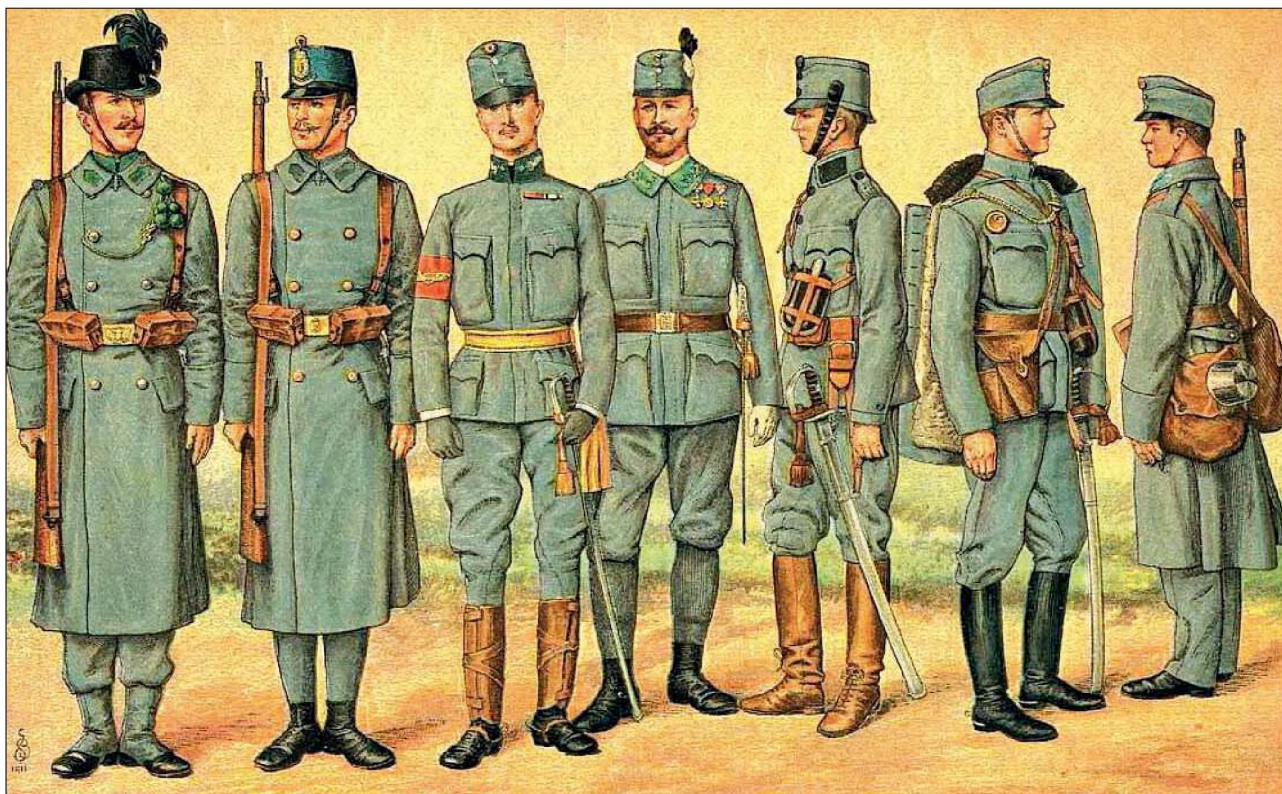
Dla żołnierzy z okolic Medzilaborce Galicja była nieznanym terytorium. Przeważającą jej część stanowiły równinne tereny rolnicze. Dużych miast było

Propagandistický plagát znázorňujúci rozloženie síl v Európe očami Ústredných mocností.
Plakat propagandowy przedstawiający układ sił w Europie z punktu widzenia Państw Centralnych.

Propagandistický plagát znázorňujúci situáciu v Európe z pohľadu Dohodových mocností.
Plakat propagandowy przedstawiający sytuację w Europie z punktu widzenia państw Ententy.

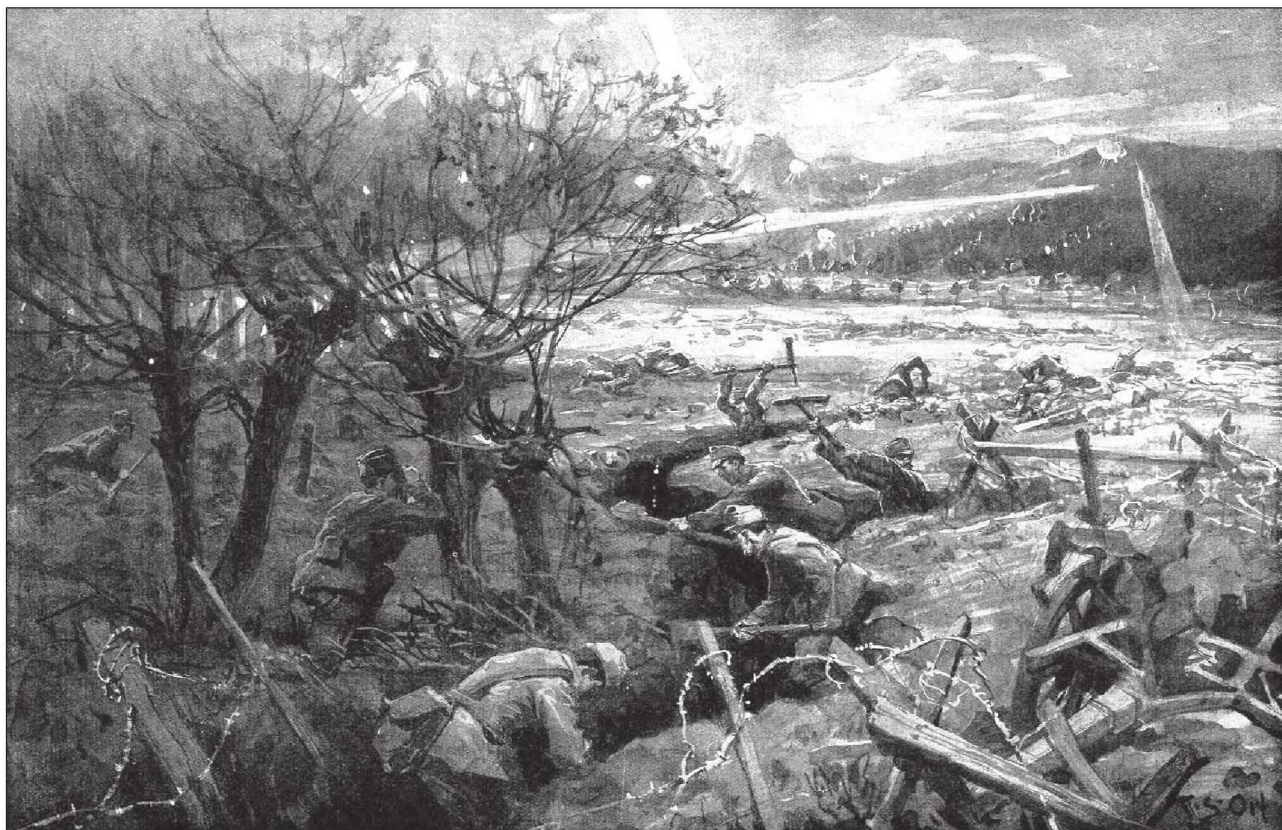
Uniformy rakúsko-uhorskej armády (dobová ilustrácia).
Mundury armii austro-węgierskiej (archiwalna ilustracja).

Rakúsko-uhorský guľomet Schwarzlose M. 7/12.
Austro-Węgierki karabin maszynowy Schwarzlose M. 7/12.

Dobová ilustrácia (Valjevo, November 1914).
Archiwalna ilustracja (Valjevo, Listopad 1914 r.).

Dobová ilustrácia (Gorlice, Máj 1915).
Archiwalna ilustracja (Gorlice, Maj 1915 r.).

len pár a všetky boli opevnené. Sieť komunikácií bola veľmi slabá. Bolo tu pár hlavných železničných ťahov, ale prevažovali cestné komunikácie. Cestná sieť tu bola tvorená nespevnenými vidieckymi cestami, ktoré sa v jari a v jeseni menili na more blata. V týchto podmienkach dal každý presun vojenským jednotkám riadne zabráť.

Východný front

Na začiatku vojny sa jednotky košického zboru sústredili v okolí pevnosti Przemysl. Podľa plánov na vojnu mala rakúsko-uhorská armáda niekoľko týždňov udržať východný front proti ruskej armáde, zatiaľ čo nemecká armáda sa vysporiada s Francúzskom. Rakúsko-uhorské velenie si uvedomovalo, že bude čeliť ruskej presile, a preto stavilo na aktívnu obranu. Lenže sústreďovanie rakúsko-uhorských jednotiek v Haliči sa oneskorovalo a jednotlivé armády zahlásili pripravenosť až v poslednom augustovom týždni. Spomienky vojakov uvádzajú dlhé pochody v horúcich augustových dňoch, po ktorých prišli prvé boje. Chlapi z Medzilaboriec sa do prvých bojov zapojili v rámci VI. zboru pri Komarówe. Po prvých úspechoch prichádzali na bojisko ďalšie ruské armády, a pod tlakom presily boli rakúsko-uhorské jednotky donútené ustúpiť. Celú jeseň prebiehali manévrovacie boje v Haliči. Rakúsko-uhorská armáda ubránila Krakow a zatlačila ruské jednotky až k rieke Dunajec a na líniu Sanok – Tarnów. Ruský prielom do vnútrozemia monarchie bol zastavený za ťažkých strát. V obklúčení ruských jednotiek však zostala veľká pevnosť Przemysl s posádkou 100-tisíc mužov. Blížila sa zima a ťažisko bojov sa presunulo z rovinatej Haliče do hornatých Karpát.

V dramatických jesenných bojoch v Haliči zahynulo mnoho rakúsko-uhorských vojakov. Medzi nimi bol Ján Pavlov. Narodil sa v roku 1885 v Medzilaborciach. Slúžil v Pešom pluku č. 67 z Prešova v hodnosti vojaka. Jeho frontový osud sa naplnil v októbri 1914. Začiatkom októbra sa velenie nemeckej a rakúsko-uhorskej armády rozhodlo začať postup do strednej Haliče a rýchlym útokom zničiť ruské jednotky na západnom brehu Sanu. Ofenzíva sa začala na prelome septembra a októbra. Veľmi rýchlo sa ukázalo, že ide o úder do prázdneho priestoru, pretože ruské velenie za San poslalo iba slabé, väčšinou jazdecké jednotky. Do 10. októbra postúpili rakúsko-uhorské jednotky na rieku San, a pritom absolvovali iba slabé strety s ruskými zadnými vojnami.

Ďalší plán predpokladal, že rakúsko-uhorská 1. a 4. armáda prekročia San a budú postupovať do ľavého boku ruských formácií. Ruské jednotky sa

tam jedynie kilka i wszystkie były ufortyfikowane. Sieć komunikacyjna była bardzo słaba. Było tu kilka linii kolejowych, ale przeważały połączenia drogowe. Sieć drogową tworzyły nieutwardzone prowincjonalne drogi, które na wiosnę i jesienią zamieniały się w błoto. W takich warunkach każdy ruch wojsk były niezwykle utrudnione.

Front wschodni

Na początku wojny jednostki korpusu koszyckiego skoncentrowały się wokół twierdzy Przemyśl. Zgodnie z planami wojennymi austro-węgierska armia przez kilka tygodni miała na froncie wschodnim powstrzymać armię rosyjską, a w tym czasie armia niemiecka miała pokonać Francję. Dowództwo austro-węgierskie miało świadomość, że będzie stawiać czoła rosyjskiej przewadze i dlatego postawiło na obronę aktywną. Jednakże koncentracja austro-węgierskich jednostek w Galicji opóźniała się, poszczególne armie zgłosiły gotowość dopiero w ostatnim tygodniu sierpnia. We wspomnieniach żołnierzy opisywane są długie przemarsze w gorące sierpniowe dni, a po nich pierwsze walki. Mężczyźni z Medziaborec po raz pierwszy uczestniczyli w boju jako część VI Korpusu pod Komarowem. Początkowo jednostkom austro-węgierskim dopisywało szczęście, ale gdy na pole bitwy napływały kolejne oddziały armii rosyjskiej, pod naporem jej przewagi zbrojnej zostały zmuszone do odwrotu. Przez całą jesień odbywały się w Galicji walki manewrowe. Armia austro-węgierska obroniła Kraków i zepchnęła rosyjskie jednostki aż do rzeki Dunajec oraz na linię Sanok - Tarnów. Rosyjska ofensywa na tereny monarchii została powstrzymana kosztem dużych strat. W oblężeniu rosyjskim pozostała jednak wielka twierdza Przemyśl ze stuosobową załogą. Zbliżała się zima i ośrodek walk przesunął się z równinnej Galicji w górzyste Karpaty.

Podczas jesiennych dramatycznych walk w Galicji poległo wielu austro-węgierskich żołnierzy. Wśród nich był Ján Pavlov. Urodził się w 1885 roku w Medzilaborcach. Służył w 67 Pułku Piechoty z Preszowa w stopniu szeregowca. Jego wojenny los dopełnił się w październiku 1914 roku. Na początku października dowództwo niemieckiej i austro-węgierskiej armii zdecydowało o rozpoczęciu marszu do środkowej Galicji, by szybkim atakiem zniszczyć jednostki wojskowe na zachodnim brzegu Sanu. Ofensywa rozpoczęła się na przełomie września i października. Bardzo szybko okazało się, że jest to uderzenie w próżnię, ponieważ rosyjskie dowództwo wysłało za San jedynie słabe, w większości kawaleryjskie jednostki. Do 10 października wojska austro-węgierskie przekroczyły San, prowadząc tylko lekkie potyczki z tyłami armii rosyjskiej.

však veľmi tvrdo bránili. Veľkú pomoc im poskytovala jesennými dažďami rozvodnená rieka San. Na linii Przemyśl – Starý Sambor prebiehali tvrdé boje. Medzitým nemecké velenie zistilo, že proti jej 9. armáde a malej časti rakúsko-uhorskej 1. armády stoja štyri ruské armády, naopak južne od Sanu stoja proti štyrom rakúsko-uhorským armádam iba tri ruské armády. Nemecké jednotky okamžite prešli do obrany a rakúsko-uhorské velenie im posielalo na pomoc celú 1. armádu. Ostatné rakúsko-uhorské armády dostali príkaz prekročiť San a za každú cenu zastaviť ruskú ofenzívu cez strednú Vislu.

Všetky tri rakúsko-uhorské armády (2., 3. a 4.) však túto úlohu nesplnili. Nas najviac zaujíma 4. armáda v rámci ktorej bojovala 27. pešia divízia. V nej bol zaradený aj prešovský IR 67. V dňoch 14. – 17. októbra sa 4. armáda pokúsila prekročiť San, ale bola ruskými silami odrazená naspäť. Následne prešla 4. armáda do obrany. Napriek prevahe rakúsko-uhorských jednotiek nepodarilo sa im zachytiť na východnom brehu s výnimkou malých predmostí pri Jaroslavi (Radymno, Rudnik nad Sanem a Nisko). Naopak na niektorých miestach sa ruské jednotky dostali na západný breh. Tento demonštratívny útok splnil svoj cieľ. Rakúsko-uhorská 4. armáda nemohla poslať posily 1. armáde. Napriek snahe sa do 23. októbra nepodarilo ruské predmostia zničiť. Ján Pavlov padol 19. októbra 1914, to znamená, že s vysokou pravdepodobnosťou zahynul pri snahách vytlačiť ruské jednotky zo západného brehu Sanu.

Od januára do apríla 1915 sa v karpatských horách aj v okolí mesta Medzilaborce zväčšovali ťažké boje. Rakúsko-uhorská armáda sa za každú cenu snažila prebiť cez Karpaty s cieľom oslobodiť obklúčenú pevnosť Przemyśl. Proti vyčerpaným rakúsko-uhorským jednotkám stála nielen ruská armáda, ale tiež náročný terén, nedostatočné komunikácie či zima. V januári aj februári sa rakúsko-uhorská armáda pokúsila prebiť cez Karpaty. V oboch prípadoch odpovedala ruská armáda po niekoľkých dňoch tuhých bojov vlastnou protiofenzívou. To donútilo rakúsko-uhorské jednotky prejsť do obrany a s námahou brániť prieniku ruských jednotiek do vnútrozemia monarchie údolím riek Ondava a Laborec. Karpatské boje vyvrcholili na prelome marca a apríla 1915. Rakúsko-uhorskej armáde sa nepodarilo oslobodiť obklúčenú pevnosť Przemyśl, a tá sa 22. marca vzdala. Vyše 100-tisíc vojakov rakúsko-uhorskej armády putovalo do zajatia. Ruské armády od Przemyśla sa presunuli do Karpát a podnikli posledný útok cez Karpaty. Tieto boje vošli do dejín pod názvom Veľkonočná bitka. Napriek obrovskému náporu ruských jednotiek rakúsko-uhorská obrana vydržala. Najmä vďaka tomu, že v čase vrcholiacej

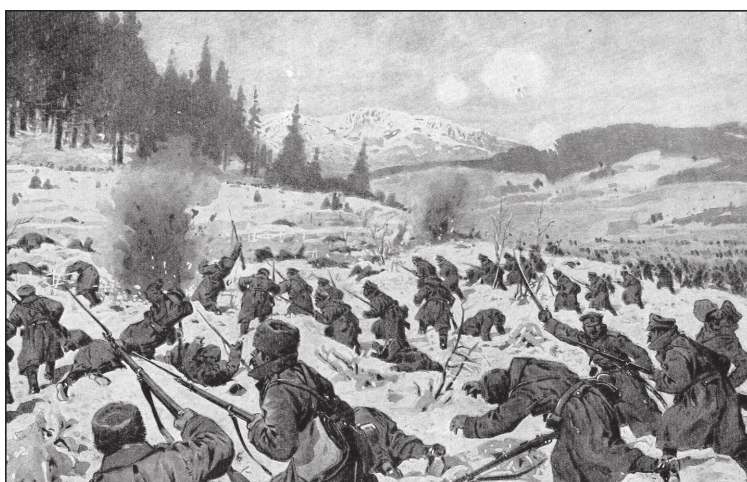
Dalszy plan zakładał, że 1 i 4 austro-węgierska armia przekroczy San i będą kierować się na lewe skrzydło rosyjskich formacji. Rosjanie bronili się jednak bardzo skutecznie. Pomógł im jesienny przybór wód Sanu. Na linii Przemyśl - Stary Sambor toczono ciężkie walki. Tymczasem dowództwo niemieckie odkryło, że naprzeciw 9 Armii oraz niewielkiej części austro-węgierskiej 1 Armii stoją cztery rosyjskie armie, natomiast na południe od Sanu cztery armie austro-węgierskie mają naprzeciw jedynie trzy armie przeciwnika. Niemieckie jednostki natychmiast przystąpiły do obrony, a dowództwo austro-węgierskie wysłało im do pomocy całą 1 Armię. Pozostałe jednostki austro-węgierskie dostały rozkaz przekroczenia Sanu i powstrzymania za wszelką cenę rosyjskiej ofensywy w rejonie środkowej Wisły.

Żadna z trzech armii austro-węgierskich (2, 3 i 4) nie wykonała jednak tego zadania. Nas najbardziej interesuje 4 Armia, w składzie której walczyła 27 Dywizja Piechoty. Podlegał jej również preszowski IR 67. W dniach 14-17 października 4 Armia podjęła próbę przekroczenia Sanu, ale została zmuszona przez siły rosyjskie do odwrotu. Następnie 4 Armia przystąpiła do obrony. Pomimo przewagi jednostek austro-węgierskich, nie udało im się dostać na wschodni brzeg, wyjątek stanowi zajęcie kilku małych przyczółków pod Jarosławiem (Radymno, Rudnik nad Sanem oraz Nisko). Z kolei rosyjskie jednostki w kilku miejscach przedostały się na brzeg zachodni. Ten demonstracyjny atak odniósł swój cel. Austro-węgierska 4 Armia nie była w stanie wysłać posiłków 1 Armii. Pomimo prób, do 23 października nie udało się zniszczyć rosyjskich przyczółków. Ján Pavlov poległ 19 października 1914 roku, prawdopodobnie w trakcie prób wypchnięcia rosyjskich jednostek z zachodniego brzegu Sanu.

Od stycznia do kwietnia 1915 roku w Karpatach i w okolicy miasta Medzilaborce toczyły się ciężkie walki. Austro-węgierska armia za wszelką cenę usiłowała przedrzeć się przez Karpaty w celu wyzwolenia otoczonej twierdzy Przemyśl. Wyczerpanym wojskom utrudniały zadanie nie tylko rosyjskie oddziały, ale również trudny teren, uboga sieć komunikacji i zima. W styczniu i lutym armia austro-węgierska podejmowała próby przejścia przez Karpaty. W obu przypadkach po kilku dniach zażartych walk rosyjska armia odpowiadała kontrofensywą. To zmusiło jednostki austro-węgierskie do obrony; z wielkim trudem powstrzymywały rosyjskie oddziały przed wtargnięciem w głąb terytorium monarchii przez dolinę rzek Ondava i Laborec. Karpackie walki osiągnęły punkt kulminacyjny na przełomie marca i kwietnia 1915 roku. Armii austro-węgierskiej nie udało się wyzwolić otoczonej twierdzy

bitky dorazil do údolia Laborca nemecký Beskydský zbor, ktorý pomohol zastaviť ruský útok. Boje v Karpatoch ustrnuli. Dňa 2. mája 1915 zaútočili rakúsko-uhorské jednotky a nemecké jednotky pri poľskom meste Gorlice a prelomili ruské pozície. V čele útoku išla 39. honvédska pešia divízia z Košíc v radoch, v ktorej bojovali aj mnohí Medzilaborčania. Úspešný prielom spôsobil, že ruské jednotky museli ustúpiť ďaleko na východ. Rovnako museli ustúpiť aj ruské jednotky z Karpát a boje prvej svetovej vojny opustili naše územie. Východný front sa vzdialil stovky kilometrov na východ. Ústup ruských jednotiek sa zastavil v jeseni 1915 a na dlhé mesiace boje na východnom fronte ustrnuli do statickej podoby.

V závere karpatských bojov zahynul aj vojak Andreas Dzugan. Narodil sa v roku 1894 v Medzilabor-

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v Karpatoch.
Archivalna ilustrácia predstavujúca walki v Karpatoch.

ciach. Bol vojakom Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. V marci 1915 bol tento pluk súčasťou 15. pešej divízie. Celá 15. divízia bojovala v marci 1915 neďaleko obce Harasymów v okrese Horodenka. V súčasnosti je to obec Harasymiv v rajóne Horodenka na Ukrajine. V tom čase sa rakúsko-uhorské vojská v južnej časti karpatského frontu snažili protiútokom zmieriť ofenzívu ruskej armády v oblasti údolí riek Laborec a Ondava. Vojak Andreas Dzugan zahynul 17. marca 1915. Pochovaný bol na bojisku pri obci Harasymiv.

Na východnom fronte zahynul aj vojak János Drozda. Narodil sa v roku 1895 v meste Medzilaborce. Bol vojakom Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. V marci 1915 bol tento pluk súčasťou 15. pešej divízie. Táto divízia bojovala v septembri 1915 neďaleko obce Sinków, v okrese Zaleszczyki v Haliči. V tých dňoch bola celá divízia zamestnaná bojmi na oboch stranách rieky Seret. Pri obci Sinków utrpela táto divízia vážne straty. Len IR 66 prišiel o niekoľko

Przemysł, ktorá 22. marca podдалa się. Ponad 100 tysięcy żołnierzy trafiło do niewoli. Rosyjskie wojsko przesunęło się spod Przemyśla w stronę gór i podjęło ostatni atak przez Karpaty. Walki te weszły do historii jako tzw. Bitwa Wielkanocna. Obrona austro-węgierska wytrzymała ogromny napór Rosjan, przede wszystkim dzięki temu, że podczas decydującego starcia dotarł w dolinę Laborca niemiecki Korpus Beskidzki i pomógł zatrzymać rosyjski atak. Walki w Karpatach ucichły. 2. maja 1915 r. jednostki austro-węgierskie oraz niemieckie zaatakowały pod polskim miastem Gorlice i przełamały rosyjskie pozycje. Na czele ofensywy maszerowała 39. Dywizja Piechoty Honwedu z Koszyc, w szeregach której walczyli liczni mieszkańcy Medzilaborca. Zwycięski przełom sprawił, że rosyjskie wojsko musiało wycofać się daleko na wschód. Do odwrotu musiały przejść także rosyjskie jednostki w Karpatach i tym samym działania wojenne na naszym terenie ucichły. Front przesunął się setki kilometrów na wschód. Odwrót wojsk rosyjskich zatrzymał się na jesieni 1915 roku i na długie miesiące walki na froncie wschodnim ustały.

Pod koniec starć karpackich poległ Andreas Dzugan. Urodził się w 1894 roku w Medzilaborcach. Był żołnierzem 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. W marcu 1915 roku pułk ten stanowił część 15. Dywizji Piechoty. Cała 15. Dywizja Piechoty walczyła w marcu 1915 roku niedaleko wsi Harasymów w powiecie Horodenka (obecnie jest to gmina Harasymiv w regionie Horodenka na Ukrainie). W tym czasie na południowym odcinku frontu karpackiego austro-węgierskie wojsko starało się osłabić kontratakami ofensywę rosyjskiej armii w rejonie dolin rzek Laborec i Ondava. Żołnierz Andreas Dzugan zginął 17. marca 1915 r. Pochowany został na polu walki pod Harasymowem.

Na froncie wschodnim zginął również żołnierz János Drozda z Medzilaborca. Urodził się w 1895 roku, był żołnierzem 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. W marcu 1915 r. pułk ten stanowił część 15. Dywizji Piechoty. We wrześniu 1915 r. dywizja ta walczyła niedaleko wsi Sinków, w galicyjskim powiecie Zaleszczyki. W tych dniach cała dywizja była zaangażowana w walki po obu stronach rzeki Seret. Pod Sinkowem odniosła poważne straty. Sam IR 66 stracił kilkudziesięciu żołnierzy. Wśród nich był również János Drozda, który poległ 1. września 1915 roku w rejonie Zaleszczyk na Ukrainie.

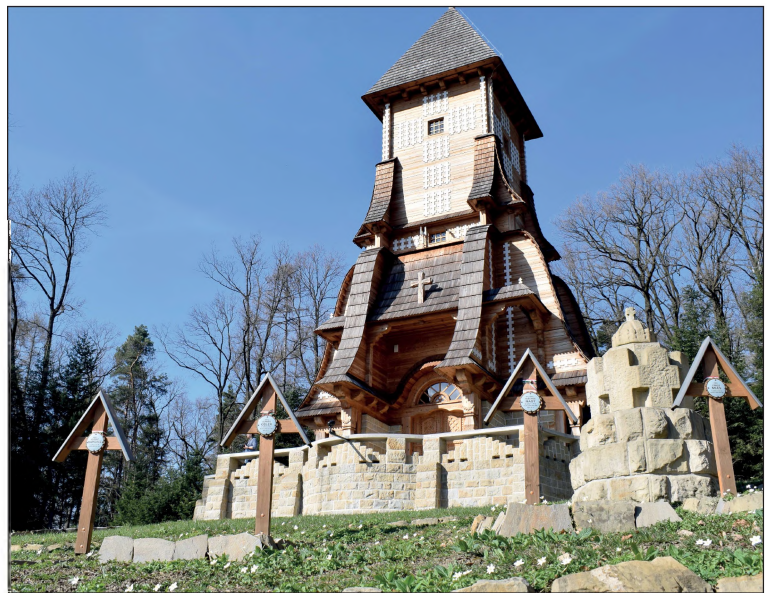
Od jesieni 1915 roku do wiosny roku 1916 na froncie wschodnim nie działo się nic znaczącego.

desiatok mužov. Medzi nimi bol aj János Drozdam, ktorý zahynul 1. septembra 1915. Pochovaný bol na zriadenom vojnovom cintoríne v obci Sinków, dnes Sinkiv v rajóne Zališčiki na Ukrajine.

Od jesene 1915 do jari 1916 sa na východnom fronte žiadne závažné udalosti nestali. Ruská armáda si lízala rany. Nemecká a rakúsko-uhorská armáda využila dočasnú nemohúcnosť nepriateľa a presunula značné sily na západný, resp. taliansky front. Ruská armáda v priebehu tohto oddychu obnovila svoje sily a pripravovala sa na odvetnú ofenzívu. Napriek absencii veľkých bojových operácií vojaci zomierali aj počas statických bojov. Koncom roka 1915 zahynul aj Vazul Haburčák. Narodil sa v roku 1886 v Medzilaborciach. Bojoval v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc v hodnosti vojaka. Vojak Haburčák padol 31. decembra 1915 pri obci Sapova v okres Podhájce v Haliči. V súčasnosti ide o obec Sapova v rajóne Pidhajci na Ukrajine. Oficiálna história rakúsko-uhorskej armády uvádza, že v posledný deň roka 1915 prebiehali lokálne bojové akcie iba v priestore obce Kujdanów v okrese Podhájce. Obec Kujdanów susedí s obcou Sapova, takže vojak Haburčák padol zrejme niekde v priestore medzi oboma obcami. Front sa v tejto oblasti zastavil na dlhé mesiace. Až do ruskej Brusilovovej ofenzívy na východnom fronte neprebíhali žiadne výrazné boje. Prestávku v bojoch lepšie využila ruská armáda, ktorá obnovila svoje sily pre potreby novej ofenzívy.

Ofenzíva začala 4. júna 1916 o štvrtej hodine ráno ničivou delostreleckou paľbou, ktorá prekonala všetko, čo doteraz východný front videl. Celodenné bombardovanie spôsobilo veľké problémy. Ruské delostrelectvo udržiavalo medzi palebnými prepadmi rôzne dlhé prestávky a rakúsko-uhorskí obrancovia nevedeli, či už je čas zaujať pozície v zákopoch. Nadránom zaduneli delá znovu, ale boli už namierené na ostnaté drôty a zábrany. Keď paľba ustala, rýchlym behom Rusi prekonali územie nikoho, častokrát len 50 metrov, a zastihli práve vychádzajúcich cisárskych vojakov z úkrytov do zákopov. Zasykali ich ručnými granátmi a skutočný masaker dokončili lopatkami a bodákmi. Stovky vojakov zostali zasypaní v úkrytoch. Rusi prelomili pozície v sektoroch štyroch rakúsko-uhorských armád. V následnom chaose sa tisíce vojakov vzdali a padli do zajatia. Zhruba dva týždne trvalo, kým rakúsko-uhorské a nemecké velenie zastavilo chaos a obnovila sa súvislá frontová línia. Na východný

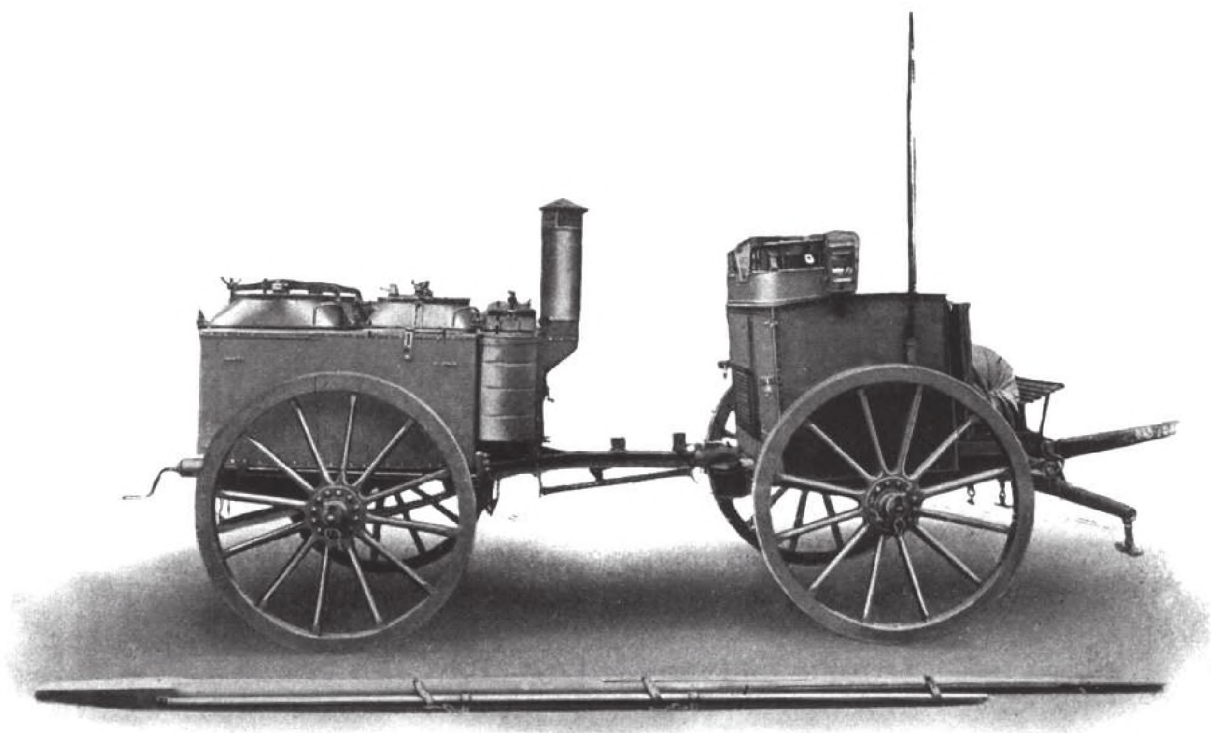
Rosyjska armia lízala rany. Armie nemecká i austro-węgierska wykorzystaly tymczasowe oslabienie nieprzyjaciela i przesunęły swoje siły na front zachodni lub włoski. Odpoczynek pozwolił Rosjanom zregenerować siły i przygotować się do odwetu. Mimo że nie toczyły się wielkie operacje wojskowe, żołnierze ginęli również w trakcie walki pozycyjnej. Pod koniec 1915 roku zginął Vazul Haburčák. Urodził się w 1886 roku w Medzilaborcach. Walczył w 9 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 9) z Koszyc w stopniu szeregowca. Żołnierz Haburčák poległ 31 grudnia 1915 roku pod wsią Sapowa, w powiecie Podhajce w Galicji. Obecnie jest to wieś Sapowa w rejonie Pidhajci na Ukrainie. Oficjalnie podaje się, że w ostatni dzień 1915 roku miały tu miejsce jedynie lokalne akcje bojowe w okolicach wsi Kujdanów w powiecie

Vojnový cintorín č. 123 - Łużna-Pustki. Na tomto vojnovom cintoríne je pochovaných veľa vojakov z územia dnešného východného Slovenska. Cmentarz wojenny nr 123 – Łużna-Pustki. Na tym cmentarzu wojennym jest pochowanych wielu żołnierzy z terenu dzisiejszej wschodniej Słowacji.

Podhajce. Kujdanów sąsiaduje z wsią Sapowa, zatem Haburčák poległ zapewne gdzieś między tymi wsiami. Na tych terenach front zatrzymał się na długie miesiące. Aż do ofensywy Brusilowa na froncie wschodnim nie toczyły się żadne walki. Przerwę lepiej wykorzystała armia rosyjska, która odnowiła swoje szeregi na potrzeby nowej ofensywy.

Ofensywa rozpoczęła się 4 czerwca 1916 roku o godzinie czwartej rano od niszycielskiego ognia artyleryjskiego, który swoją siłą przewyższył wszystko, co do tej pory widziano na froncie wschodnim. Całodzienne bombardowanie było udręką. Rosyjska artyleria robiła pomiędzy atakami przerwy różnej długości, więc austro-węgierscy żołnierze nie wiedzieli, czy już czas zajmować pozycje w okopach.

Poľná kuchyňa M.09.
Kuchnia polowa M.09.

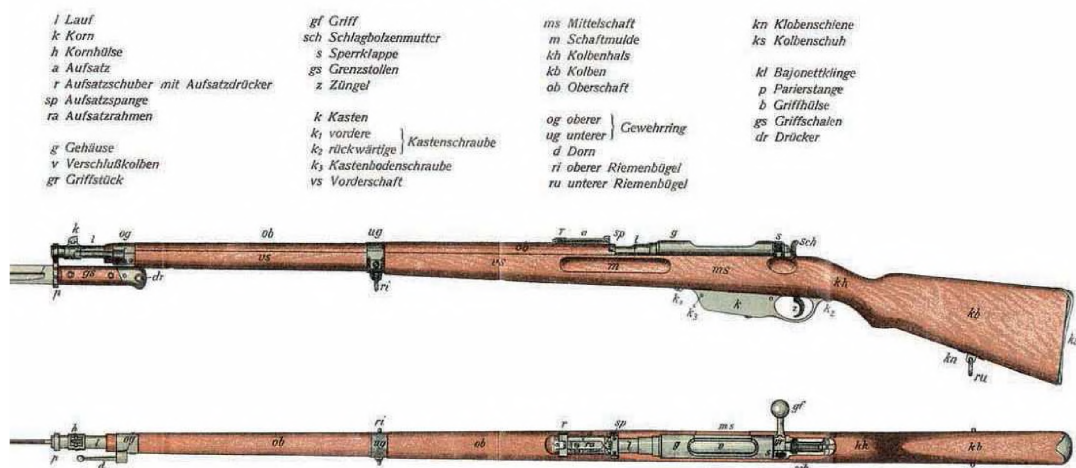
Rakúsko-uhorský bodak M95.
Bagnet austro-węgierski M95.

Rakúsko-uhorský náhradný bodák.
Austro-węgierski bagnet zastępczy.

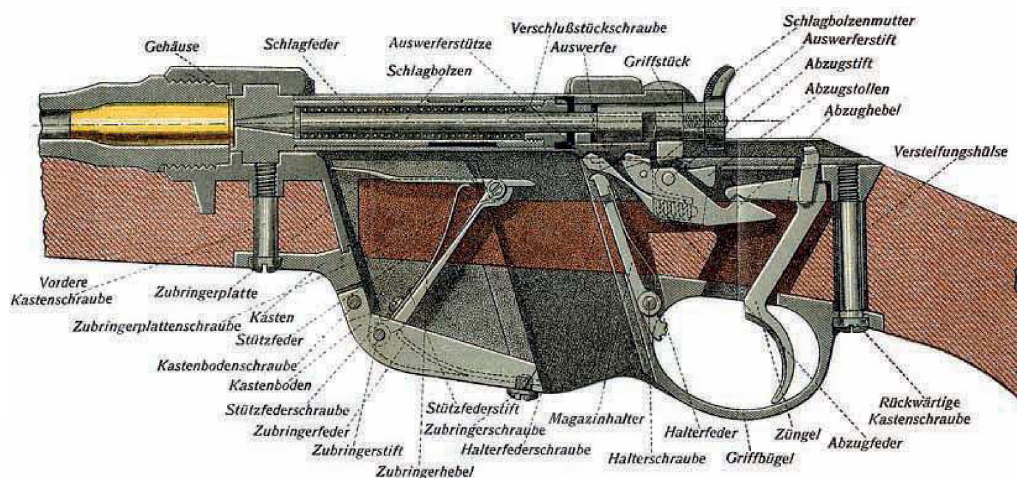
Repetiergewehr M. 95 samt Bajonett.

Gesamtansicht seitlich und von oben.

Repetiergewehr M. 95.

Längenschnitt, geschlossener Verschluss nach Abgabe des Schusses, Kasten leer.

Mannlicher M1895.

Postavenie jednotiek 39. honvédskej pešej divízie pred Brusilovovou ofenzívou v Bukovine (apríl 1916). Rozlokowanie jednostek 39 Dywizji Piechoty Honwedu przed ofensywą Brusilowa na Bukowinie (kwiecień 1916 r.).

front sa vracali nemecké posily zo západného frontu a rakúsko-uhorské posily z talianskeho frontu. Zúrivé boje trvali až do jesene. Ruskú armádu sa v niektorých oblastiach podarilo zatlačiť až do pozícií zo začiatku ofenzívy. Obe strany utrpeli ťažké straty, pričom sa v podstate o ničom nerozhodlo. Na niekoľko mesiacov zavládol na východnom fronte opäť pokoj. Počas Brusilovovej ofenzívy zahynul v okrese Podhajce ešte jeden Medzilaborčan. Ján Daňo sa narodil v roku 1896 v Medzilaborciach. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 (HIR 9) z Košíc v hodnosti vojaka. Vojak Daňo padol dňa 13. júna 1916 pri osade Łapajówka v okrese Podhajce. V súčasnosti je táto osada súčasťou obce Zarvanycja v rajóne Podhajci na Ukrajine. Pozostatky Jána Daňa zostali na bojisku, pretože jeho jednotka musela ustúpiť. Pravdepodobne bol pochovaný spolu s mnohými ďalšími obeťami v nejakom masovom hrobe počas očisty bojiska, ktorú vykonávali po boji ruské jednotky. Ján Daňo zahynul len niekoľko kilometrov od miesta smrti Vazula Haburčáka.

V jari 1917 sa v Rusku prejavovali obrovské problémy, ktoré vyvrcholili februárovou revolúciou, pádom cárizmu a vznikom Dočasnej vlády. Napriek politickým zmenám a všetkým problémom, ktoré krajina mala, ostalo Rusko súčasťou Dohody a v lete 1917 sa pripravovala nová, tzv. Kerenského ofenzíva. Začala sa v júli 1917 a spočiatku postupovala úspešne. Ruská armáda však už mala vážne problémy. Vojaci odmietali bojovať, vo vojenských jednotkách sa začal prejavovať revolučný rozklad. Nemecké a rakúsko-uhorské

Nad ranom dňa znova zagrzmia, ale celovali už len v drôt kolczasty i bariery. Kedy ogień ustał, Rosjanie biegiem pokonali ziemię niczyją, w wielu miejscach szeroką zaledwie na 50 m, i zaatakowali wychodzących właśnie z okopów cesarskich żołnierzy. Obrzucili ich granatami ręcznymi, a masakrę zakończyli saperkami i bagnetami. Setki żołnierzy zostało zasypanych w schronach. Rosjanie przełamali pozycję w sektorach czterech armii austro-węgierskich. W chaosie, który nastał, tysiące żołnierzy poddały się i trafiły do niewoli.

Minęły prawie dwa tygodnie, zanim dowództwo niemieckie i austro-węgierskie opanowało chaos i zwarta linia frontu została odnowiona. Niemieckie posiłki z frontu zachodniego oraz posiłki austro-węgierskie z frontu włoskiego wracały na wschód. Zacięte walki trwały aż do jesieni. W niektórych miejscach udało się zepchnąć armię rosyjską na jej pozycję sprzed ofensywy. Obie strony poniosły ogromne straty, choć zasadnicza sytuacja nie uległa zmianie. Na kilka miesięcy na froncie wschodnim zapanował spokój.

W czasie ofensywy Brusilowa w powiecie Podhajce poległ jeszcze jeden mieszkaniec Medzilaborec. Ján Daňo urodził się w 1896 roku. Służył w 9 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 9) z Koszyc w stopniu szeregowca. Daňo zginął 13 czerwca 1916 roku przy osadzie Łapajówka w powiecie Podhajce. Dzisiaj osada ta stanowi część gminy Zarvanytsya w rejonie Podhajec na Ukrainie. Szczątki Jána Daňa pozostały na polu walki, ponieważ jego oddział musiał się wycofać. Prawdopodobnie wraz z innymi poległymi

Maskované postavenie delostreleckej batérie z 39. honvédskej pešej divízie (apríl 1916). Zamaskowane stanowisko baterii artylerii należącej do 39 Dywizji Piechoty Honwedu (kwiecień 1916 r.).

jednotky nápor zvládli a dokonca začali vlastný protiútok. V jeseni rozklad morálky ruskej armády pokračoval. Udalosti vyvrcholili 7. novembra 1917 boľševickou revolúciou. Keď vydal Lenin Dekrét o mieri, ruská armáda sa doslova rozpadla. Tisíce vojakov zahodili zbrane a vybrali sa domov. Boľševici vystúpili z Dohody a v čase, keď už Nemecko a Rakúsko-Uhorsku dochádzal dych dosiahli na východe úplne víťazstvo. Dňa 3. marca 1918 bol uzavretý Brest-litevský separátny mier so sovietskym Ruskom. Nemecko a Rakúsko-Uhorsko získali v podstate celé Pobaltie,

Frontové línie na prelome rokov 1914/1915.
Linie frontu na prelome 1914/1915 roku.

Ukrajinu a Bielorusko. Najdôležitejšie však bolo, že mohli presunúť svoje armády na zvyšné bojiská. Od začiatku roka 1918 odchádzajú tisíce rakúsko-uhorských vojakov na taliansky front. Aj všetky jednotky zložené zo Slovákov odchádzajú na toto bojisko. Výnimkou bol Peší pluk č. 66 z Užhorodu, ktorý plnil úlohy v rámci okupačnej armády na Ukrajine.

Srbský front

Druhé bojisko, na ktorom mohli Medzilaborčania zasiahnuť do bojov, bolo balkánske. Tu bojovalo len niekoľko slovenských jednotiek. V rámci 15. horskej brigády (15. GBrig) bol zaradený II. prápor Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. Práve v jeho radoch niektorí Medzilaborčania absolvovali srbskú kampaň. Do prvého útoku proti Srbsku sa ešte vojaci 15. horskej brigády nezapojili. Zle pripravená ofenzíva sa

zostal pochovaný v čase sprzątania pobojoiska w zbiorowej. mogile Ján Daňo zginął zaledwie kilka kilometrów od miejsca śmierci Vazula Haburčáka.

Wiosną 1917 roku Rosja borykała się z ogromnymi problemami, które doprowadziły do rewolucji lutowej, upadku caratu i powstania Rządu Tymczasowego. Pomimo przemian politycznych i wszystkich związanych z nimi problemów, które trawiły kraj, Rosja pozostała członkiem Ententy i latem 1917 roku przygotowywała się do nowej ofensywy, tzw. ofensywy Kiereńskiego. Rozpoczęła się ona w

lipcu 1917 roku. Z początku Rosjanie odnosili sukcesy. Armia rosyjska miała jednak poważne problemy. Żołnierze odmówili walki, w oddziałach panował duch rewolucyjny. Niemieckie i austro-węgierskie jednostki wytrzymały napór, a w rezultacie przystąpiły do kontrataku. Na jesieni upadek morale w rosyjskiej armii postępował. Kumulacja wydarzeń nastąpiła 7 listopada 1917 roku, kiedy wybuchła rewolucja bolszewicka. Kiedy Lenin ogłosił Dekret o pokoju, armia rosyjska dosłownie się rozpadła. Tysiące żołnierzy porzuciło działa i ruszyło w drogę powrotną do domu. Bolszewicy wystąpili z Ententy i w czasie, kiedy Austro-Węgrom i Niemcom zaczynało brakować tchu, odnieśli na wschodzie ostateczne zwycięstwo. 3 marca 1918 został zawarty traktat brzeski z Rosją sowiecką. Niemcy i Austro-Węgry zatrzymały wszystkie kraje bałtyckie, Ukrainę i Białoruś. Najważniejszy jednak był fakt, że obie armie mogły przesunąć swoje wojska na inne pola walk. Na początku 1918 roku tysiące austro-węgierskich żołnierzy wyruszają na front włoski. Również wszystkie

jednostki, w składzie których są Słowacy, opuszczają wschodni plac boju. Wyjątek stanowił 66 Pułk Piechoty z Užhorodu, który pełnił funkcje okupacyjne na terenie Ukrainy.

Front serbski

Drugim polem bitwy, na którym walczyli mieszkańcy Medzilaborec, były Bałkany. Nie było tam wielu słowackich jednostek. Do 15 Brygady Górskiej (15 GBrig) należał 2 Batalion 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. Właśnie jako jego członkowie niektórzy obywatele Medzilaborec uczestniczyli w kampanii serbskiej. W pierwszym ataku przeciw Serbii żołnierze z 15 Brygady Górskiej nie brali udziału. Żle przygotowana ofensywa zakończyła się haniebną porażką i szaleńczym odwrotem jednostek austro-węgierskich.

skončila hanebnou porážkou a zmäťeným ústupom rakúsko-uhorských jednotiek. Od polovice októbra sa 50. pešia divízia, v rámci ktorej bojovala 15. horská brigáda, zúčastňuje bojov na planine Romanja. Divízia tu zasahuje proti srbským a čiernohorským jednotkám, ktoré sa snažili svojim útokom postúpiť do Bosny, a tak ohroziť druhý rakúsko-uhorský útok na Srbsko. Od 24. októbra 1914 sa 50. pešia divízia zapojila do ofenzívy proti Valjevu. Tvrdé boje sa zvädzali na prístupoch k obci Pecka. Valjevo bolo obsadené, čo ohrozilo celý srbský front. Srbské jednotky boli nútené ustupovať. Rakúsko-uhorské jednotky iba pomaly postupovali za nimi. Hornatý terén a nedostatok ciest spomaľovali postup do vnútrozemia Srbska. Začiatkom novembra začalo snežiť, čo ešte viac spomalilo postup. Napriek tomu sa rakúsko-uhorským jednotkám podarilo dosiahnuť Belehrad. Mesto bolo nebrániteľné, takže srbská armáda a vláda ho začiatkom decembra opustili. Srbská armáda sa ocitla vo veľmi zložitom postavení. V tejto zúfalej situácii sa srbské velenie rozhodlo pre zúfalý

Mesto Valjevo (Srbsko).
Miasto Valjevo (Serbia).

ťah. Zhromaždili posledné zálohy a nečakane udreli na jednotky rakúsko-uhorskej 6. armády. Srbom sa podarilo dosiahnuť lokálnu prevahu a zatlačili tri vyčerpané rakúsko-uhorské zbory. Južne od pohoria Rudnik zvädzala zúfalé ústupové boje aj 50. pešia divízia. Vyčerpané rakúsko-uhorské jednotky čelili lepšie zásobovanému nepriateľovi, pretože železnica v dobytom údolí rieky Kolubara ešte nebola spojazdnená. Srbi prevzali iniciatívu a začali zatláčať rakúsko-uhorskú 6. armádu. Rakúsko-uhorské velenie počas tejto situácie rozhodlo o celkovom ústupe. Jednotky 6. armády začali ustupovať za riekou Sáva od 13. decembra, najmä pri Šabaci. Z boja sa odpútala aj 5. armáda, ktorá pod ochranou dunajskej flotily prekročila belehradské mosty a opustila územie Srbska. Počas ústupových bojov utrpela rakúsko-uhorská armáda veľké straty. Padlo viac než 28-tisíc mužov, 122-tisíc bolo zranených a 76-tisíc padlo do zajatia. Na druhej strane srbská armáda získala víťazstvo veľmi draho. Stratila vyše 200-tisíc mužov. Vyše polovica armády bola zničená a zálohy

Od polovy października 50 Dywizja Piechoty, w szeregach której walczyła 15 Brygada Górska, brała udział w walkach na pogórzu Romanija. Dywizja starła się tam z jednostkami serbskimi i czarnogórskimi, które usiłowały przebić się do Bośni i tym samym nie dopuścić do drugiego austro-węgierskiego ataku na Serbię. 24 października 1914 roku 50 Dywizja Piechoty przyłączyła się do ofensywy pod miastem Valjevo. Ciężkie walki miały miejsce przy podejściu do miasta Pecka. Valjevo było okupowane i to zagrażało całemu serbskiemu frontowi. Serbskie wojsko zostało zmuszone do odwrotu. Oddziały austro-węgierskie jedynie powoli za nimi podążały. Górzysty teren i brak sieci drogowej wstrzymywały

marsz w głąb Serbii. Na początku listopada zaczął padać śnieg, co jeszcze spowolniło marsz. Mimo to armii austro-węgierskiej udało się dotrzeć do Belgradu. Serbska armia opuściła miasto na początku grudnia i znalazła się w bardzo niekorzystnym położeniu. W tej tragicznej sytuacji dowództwo serbskie zdecydowało się na desperacki krok. Zebrawszy ostatnie

siły Serbowie nieoczekiwanie uderzyli na oddziały 6 Armii austro-węgierskiej. Lokalnie udało im się uzyskać przewagę i zaatakowali trzy wyczerpane korpusy austro-węgierskie. Na południe od pogórza Rudnik toczyła także rozpaczliwe boje 50 Dywizja Piechoty. Wyczerpane jednostki austro-węgierskie stawiały czoła lepiej wyposażonemu nieprzyjacielowi, ponieważ kolej w zdobytej dolinie rzeki Kolubara jeszcze działała. Serbowie przejęli inicjatywę i zaczęli spychać 6 Armię. Dowództwo austro-węgierskie w tej sytuacji zdecydowało o całkowitym odwrocie. 13 grudnia oddziały 6 Armii zaczęły wycofywać się za rzekę Sawę, głównie w okolicy miasta Šabac. 5 Armia pod ochroną Dunajskiej Floty przekroczyła belgradzkie mosty i opuściła terytorium Serbii. Podczas walk odwetowych armia austro-węgierska poniosła wielkie straty. Poległo ponad 28 tysięcy żołnierzy, 122 tysiące było rannych, a 76 tysięcy trafiło do niewoli. Z drugiej strony także armia serbska słono zapłaciła za zwycięstwo. Straty wynosiły ponad 200 tysięcy. Ponad połowa armii została zniszczo-

boli veľmi malé. Srbská armáda bola paralyzovaná a do jesene 1915 sa na Balkáne neviedli väčšie boje.

Definitívny pokus o porážku Srbska uskutočnila rakúsko-uhorská armáda v jeseni 1915 s pomocou nemeckej a bulharskej armády. Pre rakúsko-uhorské velenie bolo rozdrvenie Srbska dôležité pre potreby presunutia jednotiek zo srbského frontu. Vstup Bulharska do vojny znamenal pre vyčerpané Srbsko katastrofu. Okrem bulharských jednotiek sa proti srbskej armáde postavila aj 11. armáda generála Mackensena, víťaza od Gorlic. Spoločným postupom tieto armády zahnali vyčerpané srbské jednotky do pasce v oblasti Kosova. V bezvýchodiskovej situácii sa vyčerpaná srbská armáda vydala na dlhý pochod cez zasnežené hory Albánska a Čiernej Hory. K Jadranskému moru dorazilo v polovici decembra asi 140-tisíc vyčerpaných mužov. Flotila Dohody odviezla Srbov na ostrov Korfu, kde sa srbská armáda reorganizovala. Boje na Balkáne sa nepodarilo zastaviť. Srbsko bolo vyradené z vojny, ale v Grécku sa postupne sústredili anglické a francúzske divízie a v Albánsku sa sústredili talianske jednotky. Po reorganizácii sa vrátila aj srbská armáda a na Balkáne sa bojovalo do konca vojny. Týchto bojov sa však zúčastnilo len veľmi málo mužov z územia Slovenska.

V neskorších bojoch na Balkáne zahynul aj vojak János Mulik. Narodil sa v roku 1880 v Medzilaborciach. Slúžil v Domobraneckom pešom pluku č. 9 z Košíc. Bol zaradený v 1.rote. Tento pluk bol súčasťou XIX. zboru, ktorý tvoril okupačné sily na dobytom území Čiernej Hory a Albánska. Napriek dobytíu tohto územia rakúsko-uhorské jednotky neustále zápasili s ozbrojeným odporom miestnych partizánov. Útoky boli na dennom poriadku. Pravdepodobne pri jednom z nich zomrel aj János Mulik. Stalo sa tak 4. augusta 1916 pri meste Ulcinj v Čiernej Hore. Pochovaný bol 5. augusta 1916 na miestnom vojnovom cintoríne.

na, a rezervy by boli veľmi malé. Armia serbska bola sparalizovaná i do jeseni 1915 roku na Baľkanach nie toczyły się większe walki.

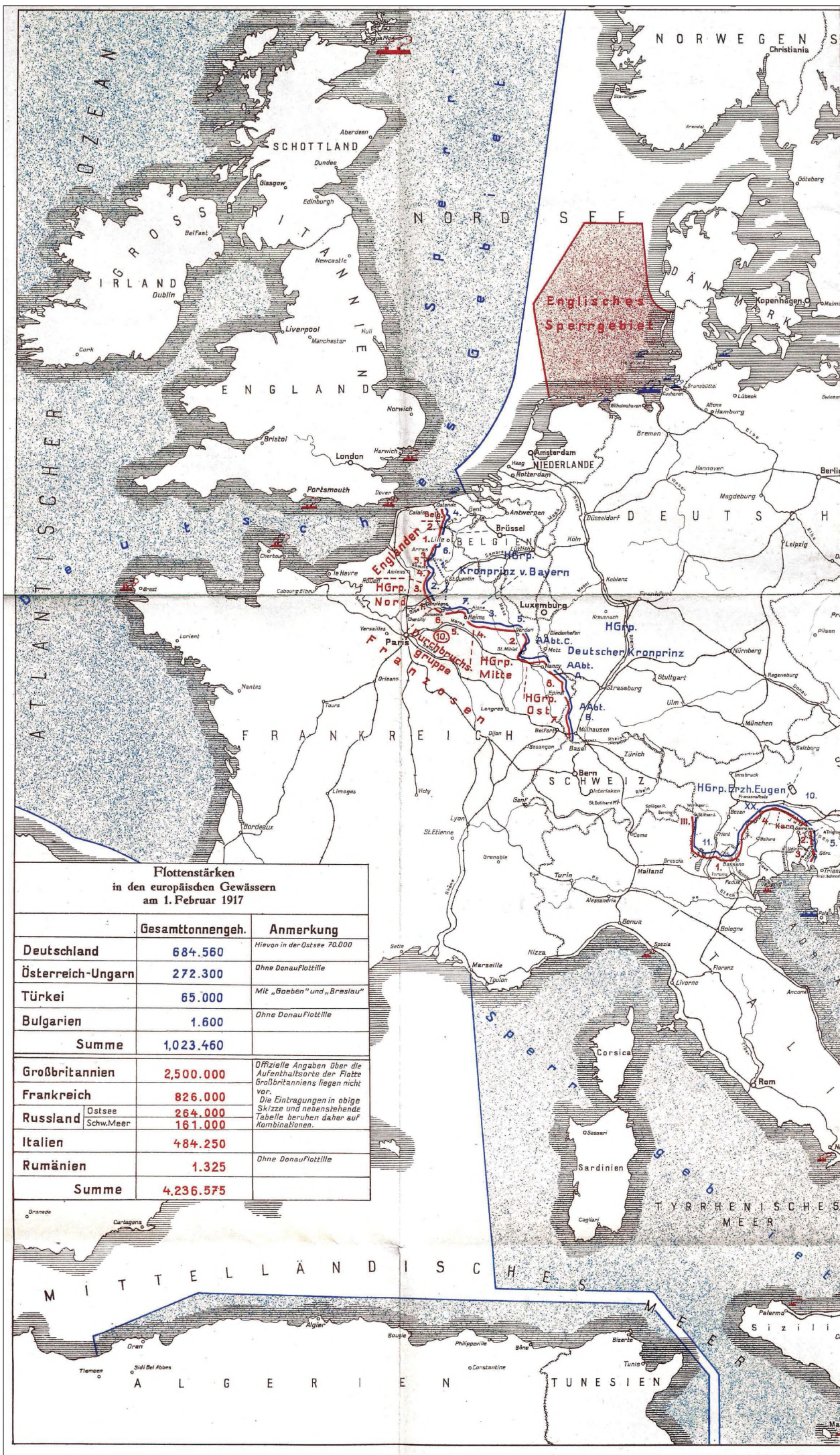
Ostatečnú próbę pokonania Serbii armia austro-węgierska podjęła na jesieni 1915 roku, z pomocą wojsk niemieckich i bułgarskich. Dla dowództwa austro-węgierskiego zniszczenie Serbii było konieczne, by udało się przemieszczenie jednostek z frontu serbskiego. Przystąpienie Bułgarii do wojny oznaczało katastrofę dla wyczerpanej Serbii. Oprócz oddziałów bułgarskich przeciw armii serbskiej stanęła 11 Armia generała Mackensena, zwycięzcy spod Gorlic. Wspólnymi siłami armie te zepchnęły osłabione jednostki serbskie do pułapki w okolicy Kosowa. Będąc

w sytuacji bez wyjścia armia serbska podjęła długi przemarsz przez zasneżone góry Albanii i Czarnogóry. W połowie grudnia około 140 tysięcy wyczerpanych mężczyzn dotarło do Adriatyku. Flota Ententy przetransportowała Serbów na wyspę Korfu, gdzie armia się przeorganizowała. Nie udało się powstrzymać walk na Baľkanach. Wojska serbskie zostały wykluczone z wojny, ale w Grecji stopniowo zbierały się angielskie i francuskie dywizje, a w Albanii koncentrowały się oddziały włoskie. Po reorganizacji do wojny powróciła także armia serbska i walki

Frontové línie na prelome rokov 1915/1916.
Linie frontu na przełomie 1915/1916 roku.

na Baľkanach trwały do końca wojny. Uczestniczyło w nich jednak bardzo niewielu żołnierzy z terenów Słowacji. W późniejszych starciach na Baľkanach poległ szeregowiec János Mulik. Urodził się w 1880 roku w Medzilaborcach. Służył w 9 Pułku Piechoty Obrony Terytorialnej z Koszyc. Został przydzielony do 1 Kompanii. Pułk ten stanowił część XIX Korpusu, który tworzył sily okupacyjne na zdobytych terenach Czarnogóry i Albanii. Mimo zajęcia tego terytorium wojska austro-węgierskie nieustannie walczyły ze zbrojnym oporem miejscowych partyzantów. Ataki były na porządku dziennym. Prawdopodobnie podczas jednego z nich zginął János Mulik. Stało się to 4 sierpnia 1916 r. w pobliżu miasta Ulcinj w Czarnogórze. Mulik został pochowany 5 sierpnia 1916 r. na miejscowym cmentarzu wojennym.

Frontové linie vo februári 1917.
Linie frontu w lutym 1917 r.

Taliansky front

V máji 1915 zasiahla Rakúsko-Uhorsko ďalšia rana. Len čo sa skončili ťažké boje v Karpatoch a ruská armáda bola porazená pri Gorliciach, vznikol nový problém. Monarchii vyhlásilo vojnu Taliansko a už, aj tak preťažená rakúsko-uhorská armáda musela pokryť ďalšie bojisko. Hlavnou motiváciou Talianska bol zisk rakúskeho územia obývaného Talianmi. Rakúsko-uhorská armáda tento vývoj udalostí predvídala. Dôležité údolia v horách boli kryté pevnosťami. Postupne začali do tejto oblasti prichádzať vojenské jednotky, ktoré mali zadržať prvý nápor Talianov. Nádherné vysokohorské oblasti Tirolska a Korutánska sa čoskoro stali dejiskom krvavých bojov, ktoré trvali až do konca vojny. Proti zmobilizovanej talianskej armáde stálo iba niekoľko

Vojaci 66. pešieho pluku (IR 66). Od začiatku vojny bol II. prápor (II./IR 66.) podriadený 15. horskej brigáde. Od mája 1915 bojovala 50. pešia divízia na Sočskom fronte. Na tomto bojisku zotrvala do konca vojny. Žoldnierze 66 Pułku Piechoty (IR 66). Od początku wojny 2 Batalion (II/IR 66) podlegał 15 Brygadzie Górskiej. Od maja 1915 roku 50 Dywizja Piechoty walczyła na froncie nad Soczą. Na tym polu bitwy pozostała do końca wojny.

rakúsko-uhorských divízií zložených z druhotriednych jednotiek. Do boja sa prihlásilo viac než 50-tisíc dobrovoľníkov z alpských oblastí Rakúska. Boli to zväčša starší muži a mladí chlapci, ľudia z hôr, ktorí výborne poznali oblasť, kde sa malo bojovať. Ich domovy boli talianskou agresiou priamo ohrozené, preto neváhali a masovo sa hlásili do dobrovoľníckych jednotiek. Najväčšie starosti robilo rakúsko-uhorskému veleniu údolie rieky Soča, pretože tu terén talianskej armáde umožňoval prienik do vnútrozemia monarchie. Do týchto oblastí smerovali od prvých dní vojny všetky posily, ktoré mohla rakúsko-uhorská armáda uvoľniť.

Medzi prvými jednotkami, ktoré prichádzajú do údolia Soče bojovať s Talianmi, je 50. pešia divízia.

Front włoski

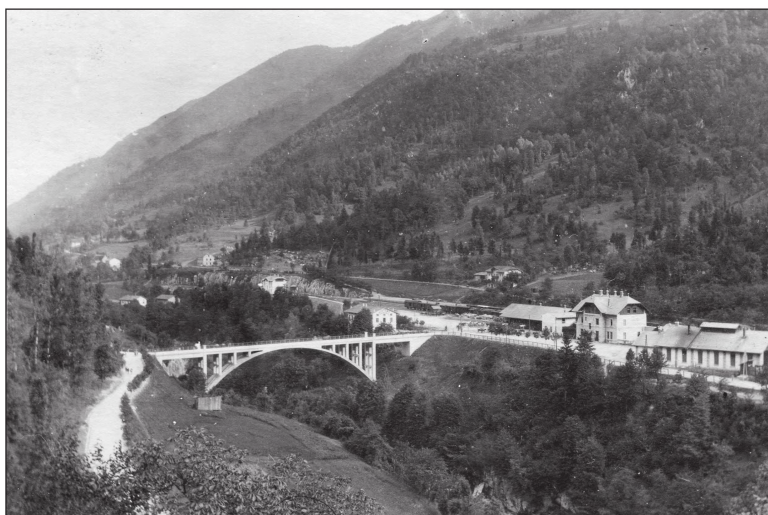
W maju 1915 roku Austro-Węgry otrzymały kolejny cios. Ledwo skończyły się ciężkie walki w Karpatach, a wojska rosyjskie zostały pobite pod Gorlicami, pojawił się nowy problem. Włochy wypowiedziały wojnę monarchii i wyczerpane wojska austro-węgierskie musiały obstawić kolejny front. Główną motywacją agresora było zdobycie terenów austriackich zamieszkałych przez Włochów. Armia austro-węgierska przewidywała taki rozwój wypadków. Ważne doliny w górach zostały pokryte umocnieniami, stopniowo zaczęto przesuwać na te tereny jednostki wojskowe, które miały zatrzymać pierwszy atak Włochów. Przepiękne wysokogórskie tereny Tyrolu i Karyntii szybko stały się miejscem krwawych walk, które trwały do końca wojny.

Przeciwko zmobilizowanej włoskiej armii stanęło tylko kilka dywizji austro-węgierskich, składających się z jednostek drugiej klasy. Do walki zgłosiło się ponad 50 tysięcy ochotników z alpejskich okolic Austrii. Byli to w większości starsi mężczyźni i młodzi chłopcy, ale sami ludzie gór, świetnie znający teren potencjalnych walk. Ich domy były bezpośrednio zagrożone włoskim atakiem, dlatego nie wahali się i masowo zgłaszali do oddziałów ochotniczych. Najwięcej problemów dowódcom austro-węgierskim sprawiała dolina rzeki Socza, gdyż w tym miejscu rzeźba terenu umożliwiała wojskom włoskim przedostanie się na wewnętrzne tereny monarchii. W tym też kierunku od pierwszych dni wojny zmierzały wszystkie posiłki, które armia austro-węgierska była w stanie tam postać.

Wśród pierwszych jednostek, które dotarły do doliny rzeki Soczy, by walczyć z Włochami, była 50 Dywizja Piechoty. W jej składzie znajdował się 2 Batalion IR 66 z Užhorodu. Z tą jednostką dotarło na front włoski wielu mieszkańców miasta Medzilaborce. Wtedy jeszcze nikt się nie spodziewał, że wezmą tu udział w dwunastu ciężkich bitwach. Od pierwszych dni wojny Włosi starali się przebić przez dolinę Soczy. Żołnierze 50 Dywizji Piechoty zajęli pozycje w pobliżu miasta Tolmin, aby stawić opór nieprzyjaciółom. Nikt z nich nie spodziewał się, że spędzą tu prawie dwa lata. Takie miejsca jak Mrzli vrh, Planina Sleme, Vodil vrh były świadkami wielu gwałtownych walk i zostały zlane krwią tysięcy mężczyzn. Jednostki 50 Dywizji odpowiadały za obronę linii masywu górskiego Krn (2245 m n.p.m.) – Planina Sleme – Sleme (1487 m n.p.m.) – Mrzli vrh (1360 m n.p.m.) – Vodil

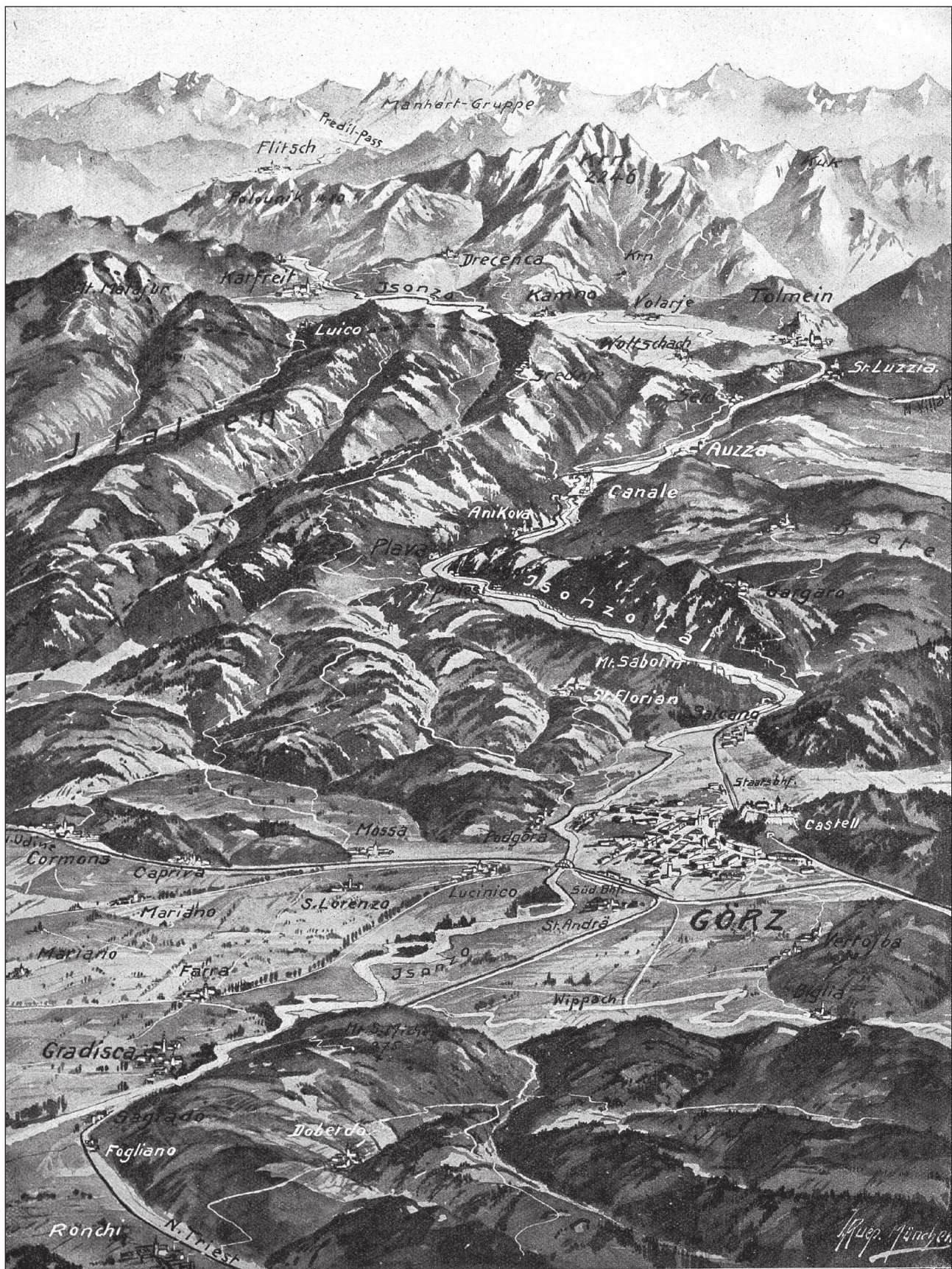
V jej radoch je II. prápor IR 66 z Užhorodu. V tejto jednotke prichádzajú na taliansky front mnohí Medzilaborčania. Nikto netušil, že tu absolvujú dvanásť ťažkých bitiek. Od prvých dní vojny sa Taliani snažili preraziť údolie rieky Soča. Neďaleko mesta Tolmin sa vojaci 50. pešej divízie postavili na odpor. Nikto z nich netušil, že v tomto priestore strávia takmer dva roky. Miesta ako Mrzli vrh, Planina Sleme či Vodil vrh boli svedkami množstva zúrivých bojov a skropené krvou tisícov mužov. Jednotky 50. divízie zodpovedali za obranu línie od masívu hory Krn (2245 m. n. m.) cez Planinu Sleme – Sleme (1487 m. n. m.) – Mrzli vrh (1360 m. n. m.) – Vodil vrh (1044 m. n. m.) až po Tolmino. Masív Krnu bol pritom hraničným bodom medzi sočským a korutánskym bojiskom. Prisunuté jednotky si museli zvykať na nové podmienky. Veľkou zmenou bolo, že sa bojovalo vo vysokohorskom teréne. Bolo dobré, že si na toto prostredie museli vojaci zvykať v lete. Kým prišla zima, stihli sa na tunajšie podmienky aklimatizovať. Tunajšie bojisko sa vyznačovalo kamenistým podloží. Keď v takomto prostredí vybuchol delostrelecký granát, do okolia sa nerozleteli iba črepiny, ale aj úlomky kameňov. Účinok granátu bol znásobený. Úlomky kameňov niekedy spôsobili až 2/3 zranení. Tisíckam zranení sa dalo predísť, ak by rakúsko-uhorská armáda včas zaviedla prilby. Tie však jednotky začali dostávať až v roku 1916. Skutočnou nočnou morou sa pre rakúsko-uhorských vojakov na tomto bojisku stalo talianske delostrelectvo. Na rozdiel od ruského a balkánskeho bojiska, kde sa vojaci len ojedinele stretali s hromadným nasadením delostrelectva, na talianskom bolo delostrelectvo mohutne zastúpené. Koncentrácia bola ohromná. Pre Talianov to bolo jediné bojisko, preto sa tu sústredili všetky sily. Rakúsko-uhorská armáda musela deliť svoje sily na tri rôzne bojiská, a preto nikdy nedokázali dať dohromady rovnocennú delostreleckú silu. Ani muníciou nemuseli Taliani šetriť, preto každý deň palebnými prepadmi atakovali rakúsko-uhorské pozície. Každý z takýchto prepádov si vyberal krvavú daň v radoch rakúsko-uhorských jednotiek. Delostrelectvo vnímali rakúsko-uhorskí vojaci za oveľa väčšie nebezpečenstvo ako útoky pechoty. Za dva roky odvrátili jednotky na sočskom fronte stovky talianskych útokov. Zlá povest' o talianskych bojových kvalitách v druhej svetovej vojne na prvú svetovú vôbec neplatí. Talianski vojaci tvrdohlavo a odvážne útočili a desaťtisíce z nich na sočskom fronte padli.

vrh (1044 m n.p.m.) – Tolmino, przy czym masyw Krn stanowił punkt graniczny pomiędzy soczańskim a karyńskim polem bitwy. Ściągnięte tu oddziały musiały przywyknąć do nowych warunków. Dużą zmianą było to, że walki toczyły się w terenie wysokogórskim. Na szczęście żołnierze przechodzili aklimatyzację latem. Gdy nadeszła zima, byli już przyzwyczajeni do panujących warunków. Tutejsze pole bitwy charakteryzowało się kamienistym podłożem. Gdy w takim terenie wybuchał pocisk artyleryjski, po okolicy fruwały nie tylko odłamki, ale też fragmenty kamieni, co zwiększało siłę rażenia. Odłamki kamieni czasami powodowały nawet 2/3 urazów. Można było zapobiec tysiącom ran, gdyby armia austro-węgierska w odpowiednim czasie wprowadziła stosowanie hełmów. Te jednak zaczęły się pojawiać w jednostkach dopiero w 1916 roku.

Most na Soči - Santa Luzia di Tolmino (Slovinsko).
Most na Soči - Santa Luzia di Tolmino (Słowenia).

Prawdziwą zmorą dla żołnierzy austro-węgierskich była włoska artyleria. W odróżnieniu od rosyjskich i bałkańskich pól bitwy, na których zmasowane ostrzały artyleryjskie zdarzały się sporadycznie, tutaj stosowano je regularnie. Nagromadzenie włoskiej artylerii było ogromne. Dla Włochów było to jedyne pole walki, więc skupili na nim wszystkie siły. Armia austro-węgierska musiała dzielić swoje wojska na trzy różne fronty, dlatego nigdy nie udało jej się zebrać artylerii o podobnej sile rażenia. Włosi nie musieli też oszczędzać amunicji, więc codziennie ostrzeliwali pozycje przeciwnika. Każdy taki atak zbierał krwawe żniwo w szeregach jednostek austro-węgierskich. Żołnierze uważali artylerię za znacznie większe niebezpieczeństwo niż ataki piechoty. Przez dwa lata odparli na soczańskim froncie setki włoskich ataków. Opinia o kiepskiej wartości bojowej Włochów w trakcie drugiej wojny światowej, ma się nijak do ich postawy podczas pierwszej

Die Isonzofront an der österreichisch-italienischen Grenze.

Údolie rieky Soča – dobová ilustrácia.
Dolina rzeki Socza - archiwalna ilustracja.

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v údolí rieky Soča.
Ilustracja z czasów I wojny światowej przedstawiająca walki w dolinie rzeki Soczy.

Jednotky 50. pešej divízie prichádzali do údolia Soče od 24. mája železničnými transportmi z dnešného Chorvátska. Tu sa divízia zotavovala po bojoch v Srbsku. Železničné transporty sa končili v dedine Santa Luzia di Tolmino, v súčasnosti obec Most na Soči. Od tohto momentu sa 50. pešia divízia stala súčasťou sočského frontu. Zemplínčania v radoch II. práporu IR 66 v priebehu nasledujúcich rokov bojovali v okolí mesta Tolmino. Striedavo spadali do zostavy 3. horskej brigády (3. GBrig) alebo 15. horskej brigády (15. GBrig). Na základe rôznych záznamov z denníkov nadriadených brigád si môžeme pripomenúť niekoľko epizód zo života našich vojakov na sočskom bojisku. Od júna do augusta vojaci II. práporu IR 66 bránili rôzne úseky frontu v okolí Mrzlého vrhu, prípadne boli na pár dní stiahnutí

Mrzli vrh (1360 m n.p.m.).
Mrzli vrh (1360 m n.p.m.).

do blízkeho zázemia, najčastejšie v tábore Pologár. Prudké talianske útoky sa v tomto úseku opakovali pravidelne. Dobré pripravenému útoku čelili obrancovia Mrzlého vrhu napr. 14. augusta 1915. Vojaci II. práporu IR 66 bránili Planinu Sleme. Útok sa začal prudkým delostreleckým útokom. Talianske delostrelectvo bolo riadené leteckým pozorovateľom a bolo veľmi presné. Niekoľko dní sa talianske útoky valili na postavenia obrancov. Perfektný výkon podali najmä vojaci II. práporu IR 18 z Hradca Králové, ale po ich boku si vytrpeli svoje aj vojaci zo Zemplína. Napriek tomu, že útočiaci Taliani mali šesťnásobnú prevahu, cez tento úsek neprerazili. Počas týchto bojov padol Johann Csabala narodený v roku 1891 v Borove. Podľa úmrtného lístku padol vojak Csabala na Planine Sleme 18. augusta 1915. Pochovaný bol o deň neskôr. Podľa známych údajov bol prvým Medzilaborčanom, ktorý zahynul na sočskom bojisku.

Prudké talianske útoky sa v okolí Mrzlého vrhu opakovali takmer každý týždeň. Doslova čiernym

vojny. Włoscy żołnierze atakowali uparcie i odwrotnie, dziesiątki tysięcy z nich poległy na froncie nad Soczą.

Oddziały 50 Dywizji Piechoty dojeżdżały do doliny Soczy do 24 maja transportami kolejowymi z terenów dzisiejszej Chorwacji, gdzie żołnierze odzyskiwali siły po walce w Serbii. Transporty kolejowe docierały do wsi Santa Lucia di Tolmino, znanej obecnie jako Most na Soči. Od tego momentu 50 Dywizja Piechoty stała się częścią frontu soczańskiego. Mieszkańcy Zemplína w szeregach 2 Batalionu IR 66 w kolejnych latach walczyli w okolicy miasta Tolmino. Na zmianę byli włączani do 3 Brygady Górskiej (3GBrig) lub 15 Brygady Górskiej (15 GBrig). Na podstawie różnych zapisów z dzienników zwierzchników brygad możemy zrekonstruować kilka epizodów z życia naszych żołnierzy na soczańskim froncie. Od czerwca do sierpnia żołnierze 2 Batalionu IR 66 bronili różnych odcinków frontu w okolicy góry Mrzli vrh, czasem byli na parę dni ściągani do pobliskiego zaplecza, najczęściej w obozie Pologár. Włoskie szturm na tym odcinku powtarzały się regularnie. Na przykład 14 sierpnia 1915 r. obrońcy góry Mrzli vrh odparli dobrze przygotowany atak nieprzyjaciela. Żołnierze 2 Batalionu IR 66 bronili góry Sleme. Atak rozpoczął się silnym ostrzałem artyleryjskim. Włoską artylerię naprowadzało lotnictwo, w związku z czym ostrzał był bardzo precyzyjny. Przez kilka dni włoskie ataki spadały na pozycje obrońców. Świetnie walczyli przede wszystkim żołnierze 2 Batalionu IR 18 z Hradca Králové, ale u ich boku swoje

przeżyli też żołnierze z Zemplína. Pomimo, że atakujący Włosi mieli sześciokrotną przewagę, to nie przedarli się przez ten odcinek. Podczas walk poległ Johann Csabala urodzony w 1891 roku w Borowie. Według aktu zgonu szeregowy Csabala padł pod górą Sleme 18 sierpnia 1915 roku. Został pochowany dzień później. Według zgromadzonych informacji był pierwszym mieszkańcem Medzilaborec, który zginął na soczańskim polu walki.

Szturm Włochów w okolicy góry Mrzli vrh powtarzały się niemal co tydzień. Dla żołnierzy 2 Batalionu IR 66 czarnym dniem w pełnym tego słowa znaczeniu był 28 sierpnia. Na ich pozycje został z obu stron skierowany atak dwóch włoskich pułków. Energetycznie prowadzone natarcie bersalierów odniosło sukces i Włosi zdobyli pozycje oddziału. Jednak obrońcy łatwo się nie poddali. Po bitwie w okopach batalionu zostało około 200 poległych. Większość z nich w walce wręcz, została tak oszpecona wybu-

dňom bol pre vojakov II. práporu IR 66 28. august 1915. Na pozície práporu smeroval útok dvoch talianskych plukov z dvoch strán. Dôrazne vedený útok talianskych bersaglieri bol úspešný a Taliani dobyli pozície práporu. Príslušníci II. práporu sa nevzdali svojich pozícií lacno. Po boji zostalo v zákopoch práporu asi 200 mŕtvov. Väčšina z nich bola v boji muža proti mužovi, tak zohavená výbuchmi granátov, údermi lopatkami či bodákmi, že sa nedali identifikovať. Hneď v ten deň boli padlí príslušníci II. práporu IR 66 pochovaní do masového hrobu blízko ich pozícií na planine Sleme. Je smutné, že dodnes nevieme identifikovať miesto, kde sa nachádzal tento cintorín.

V novembri 1915 boje v okolí Mrzlého vrhu ustrnuli. O to horšie trápili vojakov prírodné podmienky. Celé dni pršalo a fúkal studený vietor. Množstvo vojakov ochorelo. Práve II. prápor IR 66 bol v najhoršej situácii. Dňa 23. novembra hlásilo velenie práporu 421 chorých. V tejto zlej chvíli obnovili Taliani svoje útoky. Veľký útok na pozície na Mrzľom vrhu uskutočnili 26. novembra 1915. Talianska pechota dokonca prenikla čiastočne do rakúsko-uhorských postavení. V hlásení 50. divízie bolo uvedené, že do večera vojaci II. /IR 66 a II. /IR 85 naspäť dobyli všetky svoje pozície. Príchod zimy ukončil vojnovú sezónu. Obe armády mali čo robiť, aby v drsnom prostredí hôr prežili. Do 1. mája 1916 bol II./IR 66 podriadený 3. horskej brigáde (3. GBrig). Po tomto dátume sa prápor vrátil do 15. Horskej brigády (15. GBrig).

Na sočskom bojisku fungovala prax presúvania jednotiek zo sektorov, v ktorých sa dočasne nič nedialo na úseky, kde vrcholil tlak talianskych jednotiek. Stávalo sa, že brigády museli z každého práporu vyčleniť jednu rotu a tieto sily posunúť susednej divízii, ktorá už nemala zálohy. Tak sa stávalo, že padlých vojakov II. práporu IR 66 nachádzame aj na iných miestach ako sú pozície 50. pešej divízie. Práve v takej situácii zastihla smrť Ignátza Davidovicsa narodeného v 1897 vo Vydrani. Slúžil v II. prápore IR 66 na sočskom fronte. V júli 1916 patrilo k zálohám, ktoré boli poslané 22. streleckej divízii na tirolskom bojisku. Jednotky divízie v dňoch 11. – 13. júla bránili kótu Monte Interrotto (1401 m. n. m.) nad mestom Asiago. Ignatz Davidovits zahynul 13. júla 1916 na svahoch hory Monte Interrotto. Hneď v ten deň bol pochovaný na svahoch bojiska.

Posledný z vojakov II. práporu IR 66, ktorý zahynul na sočskom bojisku bol Michal Lutaš. Narodil sa v roku 1889 vo Vydrani. Smrť si Michala Lutaša na-

chami granátov, uderenia mi saperek lub dźgnięciami bagnetów, że nie udało ich się zidentyfikować. Jeszcze tego samego dnia polegli żołnierze 2 Batalionu IR 66 zostali pochowani w masowym grobie w pobliżu pozycji na górze Sleme. Smutne jest to, że do dziś nie potrafimy zidentyfikować miejsca ich pochówku.

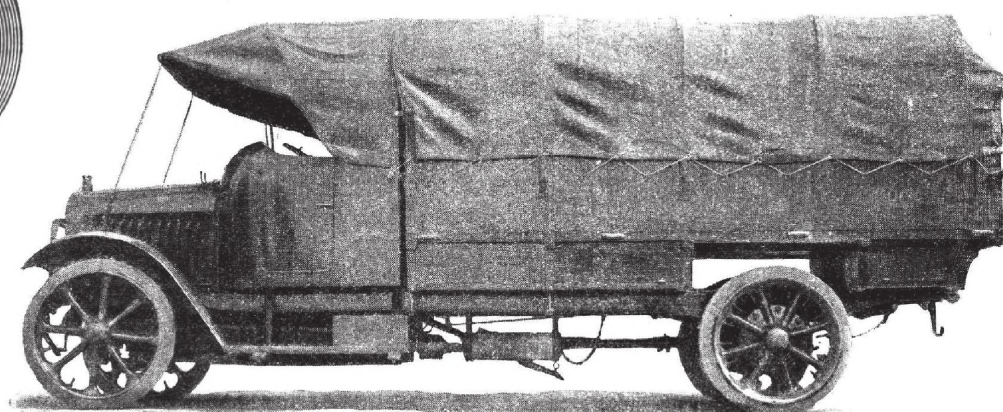
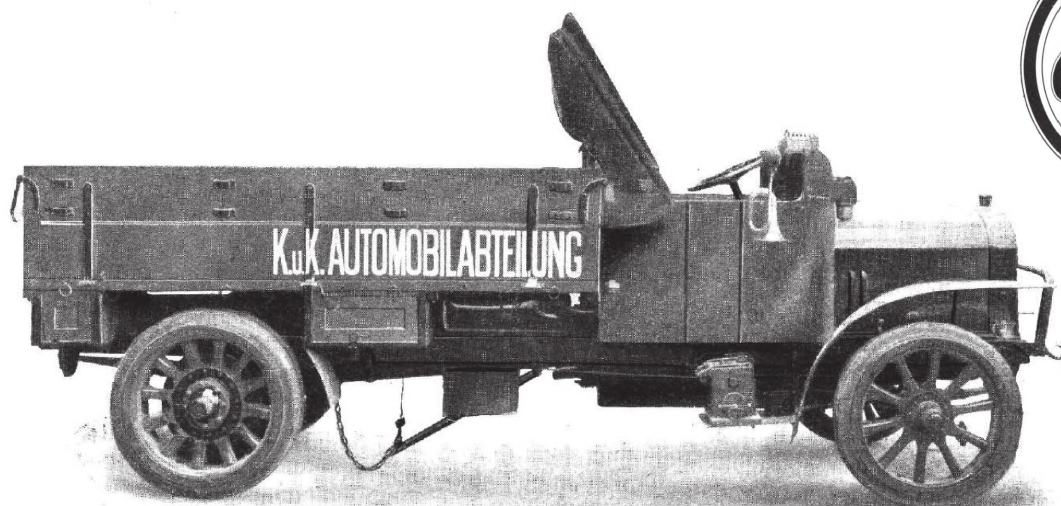
W listopadzie 1915 roku walki w okolicy góry Mrzli vrh ucichły. Żołnierzom dużo bardziej dawała się we znaki natura. Całe dnie padało i wiał zimny wiatr. Wielu żołnierzy zachorowało. 2 Batalion IR 66 był w najgorszej sytuacji. Dnia 23 listopada dowództwo batalionu zameldowało, że ma na stanie 421 chorych. W tym trudnym momencie Włosi wznowili ataki. 26 listopada 1915 r. przypuścili duże natarcie na pozycje na Mrzlim vrhu. Włoskiej piechocie na-

Vojnový cintorín 66. pešieho pluku (II./IR 66.).
Cmentarz wojenny 66 Pułku Piechoty (II./IR 66.).

wet udało się częściowo przeniknąć w głąb pozycji austro-węgierskich. W meldunku 50 Dywizji podano, że do wieczora żołnierze II/IR 66 i II/IR 85 odbili wszystkie swoje pozycje. Nadejście zimy zakończyło sezon bitewny. Obie armie miały co robić, aby przeżyć w nieprzyjaznym otoczeniu gór. Do 1 maja 1916 r. II/IR 66 podlegał 3 Brygadzie Górskiej (3 GBrig). Później batalion wrócił do 15 Brygady Górskiej (15 GBrig).

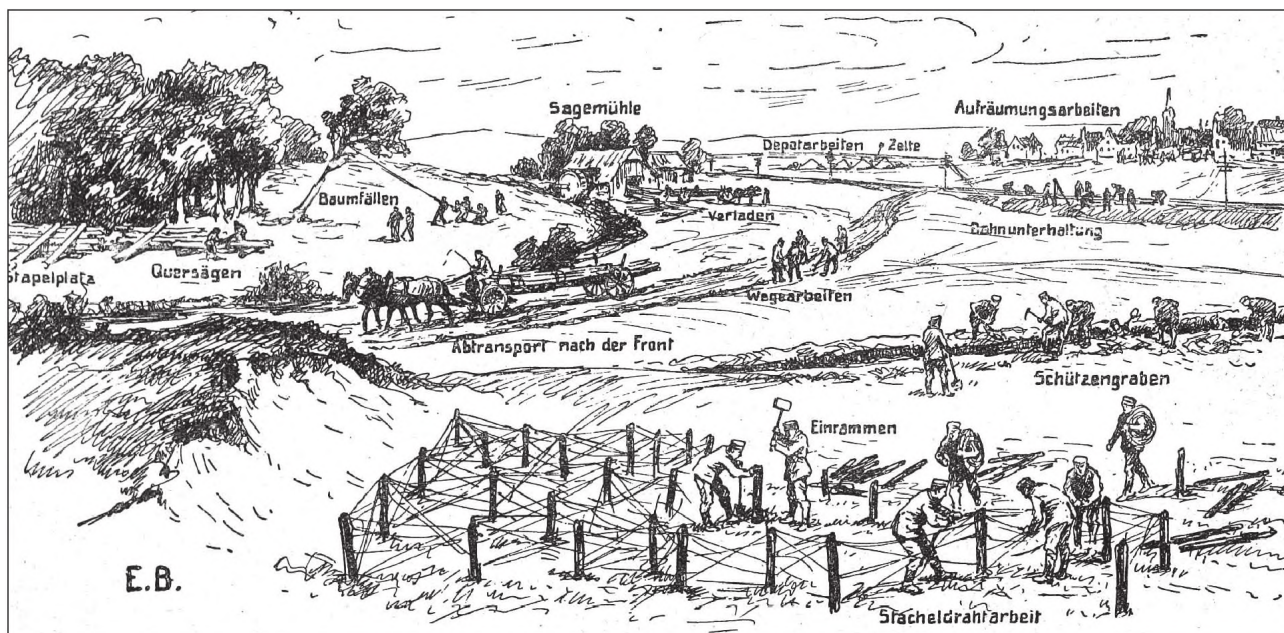
Na froncie soczańskim istniał zwyczaj przesuwania jednostek z sektorów, w których czasowo nic się nie działo, na odcinki, na których atak Włochów był najsilniejszy. Bywało, że brygady musiały z każdego batalionu wydzielać jedną kompanię i przesuwać ją do sąsiedniej dywizji, która już nie miała rezerw. Z tego powodu poległych żołnierzy 2 Batalionu IR 66 znajdujemy w innych miejscach, niż znajdowały się pozycje 50 Dywizji Piechoty. Właśnie w takiej sytuacji dosięgła śmierć Ignátza Davidovicsa urodzonego

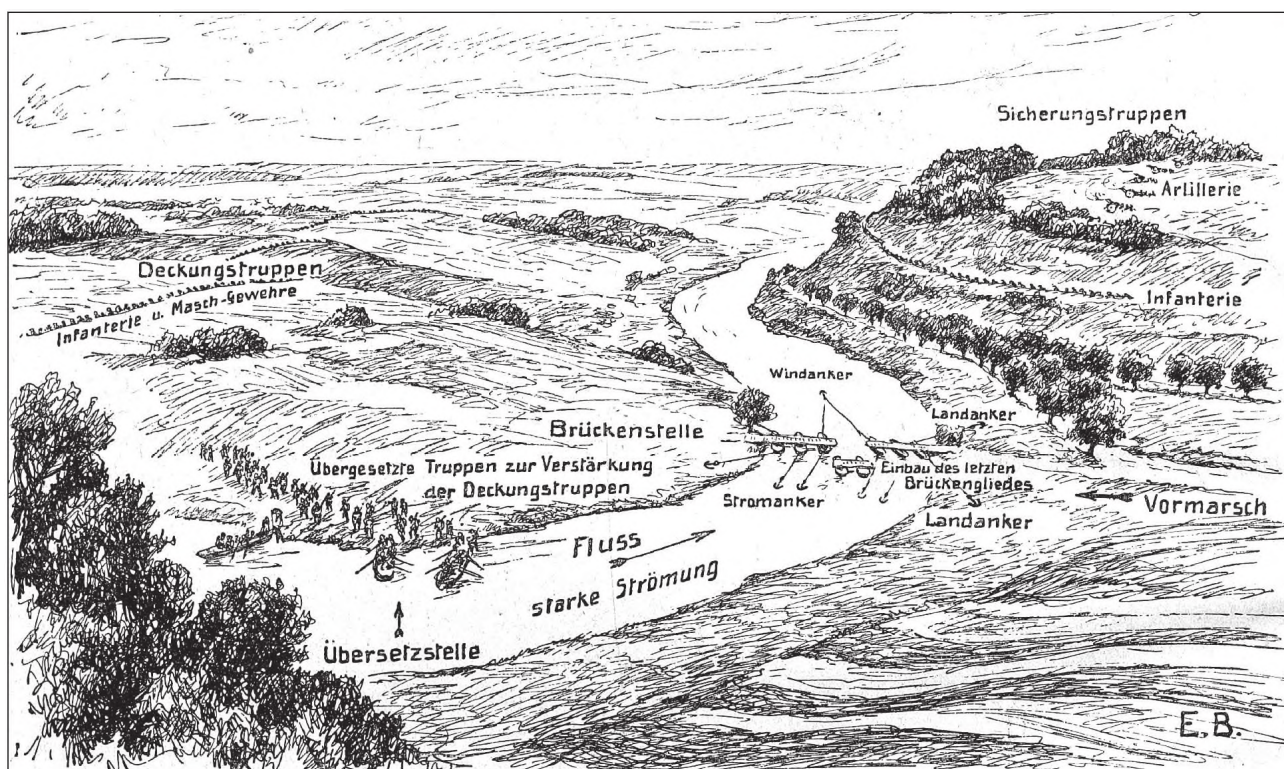
Nákladné automobily rakúsko-uhorskej armády.
Samochody ciężarowe armii austro-węgierskiej.

Výkonnostný odznak pre armádných vodičov rakúsko-uhorskej armády.
Odznaka kierowców wojskowych armii austro-węgierskiej.

Dobová ilustrácia znázorňujúca prípravu pozícií na bojisku.
 Ilustracja z czasów I wojny światowej przedstawiająca przygotowywanie pozycji na polu bitwy.

Dobová ilustrácia znázorňujúca systém prekonávania vodného toku.
 Ilustracja z czasów I wojny światowej przedstawiająca system forsowania rzeki.

Dobová ilustrácie zobrazujúca boje na rieke Piava (1918).
Ilustrácia z časov I vojny svetovej predstavujúca bitku nad rzeką Piawą (1918).

Vojaci pri stavbe Kostola sv. Ducha na Javorci. Kostol pripomína pamiatku vojakov, ktorí zahynuli v údolí Soče. Svoju pamätnú dosku tam majú aj vojaci II. práporu 66. pešieho pluku.
 Żołnierze przy budowie Kościoła św. Ducha na Javorcu. Kościół jest symbolicznym pomnikiem żołnierzy, którzy polegli w dolinie Soczy. Swoją tablicę pamiątkową mają tam również żołnierze 2 batalionu 66 pułku piechoty.

šla symbolicky počas 12. bitky na Soči, inak nazývanej Bitka pri Kobaride. Od 24. októbra 1917 prevzali iniciatívu na sočskom fronte rakúsko-uhorské a nemecké jednotky, ktoré začali mohutný útok. Tento útok viedol k zrúteniu talianskej armády a front sa posunul až k rieke Piava, teda na územie Talianska. Michal Lutaš sa už týchto udalostí nedožil. Pri útoku 25. októbra 1917 bol zranený granátom. Nezahynul na bojisku. Bol ešte dopravený do obce Santa Lucia di Tolmino, dnes Most na Soči, kde zomrel a na druhý deň bol pochovaný. Po týchto udalostiach sa frontová línia stabilizovala na rieke Piava, kde zotrvala až do nešťastnej ofenzívy v júni 1918. Bitka na rieke Piava znamenala koniec rakúsko-uhorskej armády. Hospodárske problémy monarchie už pred začiatkom bitky spôsobili, že rakúsko-uhorská armáda nemala dostatok zdrojov. Upadala aj morálka. Navrátilci z ruského zajatia rozvracali morálku frontových jednotiek. K vojakom začali prenikať aj informácie o politických zápasoch jednotlivých národností. Vojaci sa chceli vrátiť domov. Dňa 3. novembra je podpísaná kapitulácia, ale rakúsko-uhorské velenie nariaďuje predčasne ukončiť bojové

w 1897 r. w Wydrani. Służył w 2 Batalionie IR 66 na froncie soczańskim. W lipcu 1916 r. należał do rezerw wysłanych do 22 Dywizji Strzelców na front tyrolski. Oddziały dywizji w dniach 11-13 lipca broniły koty Monte Interrotto (1401 m n.p.m.) nad miastem Asiago. Ignatz Davidovits zginął 13 lipca 1916 r. na stokach góry Monte Interrotto. Zaraz tego samego dnia został pochowany w miejscu walk.

Ostatnim z żołnierzy 2 Batalionu IR 66, który zginął na froncie soczańskim, był Michał Lutaś. Urodził się w 1889 roku w Wydrani. Śmierć osiągnął go symbolicznie podczas dwunastej, bitwy nad Soczą, zwanej bitwą pod Kobaridem. Od 24 października 1917 r. oddziały austro-węgierskie i niemieckie przejęły inicjatywę na froncie soczańskim i rozpoczęły potężne natarcie. Doprowadziło to do rozbicia włoskiej armii i przesunięcia frontu nad rzekę Piawę, czyli na teren Włoch. Michał Lutaś nie dożył już tych wydarzeń. Podczas ataku 25 października 1917 r. został ranny granatem. Nie zginął na polu bitwy. Został dowieziony do miejscowości Santa Lucia di Tolmino, dziś Most na Soči, gdzie zmarł i następnego dnia został pochowany.

Po tych wydarzeniach linia frontu ustabilizowała się na rzece Piawie, gdzie zatrzymała się do nie-szczęsnej ofensywy w czerwcu 1918 roku. Bitwa nad Piawą oznaczała koniec armii austro-węgierskiej. Problemy gospodarcze monarchii już przed rozpoczęciem bitwy spowodowały, że armia austro-węgierska nie miała wystarczających zasobów. Spadało też morale żołnierzy. Jeńcy wracający z niewoli rosyjskiej negatywnie wpływali na wolę walki oddziałów frontowych. Do żołnierzy zaczęły przeni-

kać też informacje o przepychankach politycznych między poszczególnymi narodami cesarstwa. Żołnierze chcieli wrócić do domów. 3 listopada 1918 r. podpisano kapitulację, ale dowództwo austro-węgierskie wydało rozkaz zakończenia działań bojowych już wcześniej, w nocy z 2 na 3 listopada.

Kostol sv. Ducha na Javorci (Tolmin, Slovinsko).
 Kościół św. Ducha na Javorcu (Tolmin, Słowenia).

akcie už v noci z 2. novembra na tretieho. Samotná kapitulácia mala vstúpiť do platnosti až 4. novembra. V posledných chvíľach teda talianska armáda zajala asi 400-tisíc rakúsko-uhorských vojakov, ktorí už mali v hlavách len jednu túžbu - rýchlo sa dostať domov. Namiesto toho skončili v talianskom zajatí. Väčšina z nich sa zo zajatia vrátila až v priebehu roka 1919. Viac než 30-tisíc ich v zajatí zahynulo najmä kvôli zlému zdravotnému stavu a podvýžive.

Rumunský front

V auguste 1916 vstúpilo do vojny na strane Dohody Rumunsko. Napriek tomu, že pred vojnou malo Rumunsko dobré vzťahy s Nemeckom, po dvoch rokoch vojny Rumuni vstúpili do vojny proti Nemecku a Rakúsko-Uhorsku. Rumunsko chcelo jednoznačne získať rozsiahle územia Uhorska obývané rumunskou menšinou. Rumuni vyhlásili vojnu pod dojemom, že Brusilovova ofenzíva rakúsko-uhorskú armádu definitívne zlomí. Tá mala v tejto časti krajiny iba slabé krycie sily. S pomocou nemeckých jednotiek bola rumunská ofenzíva zastavená, ale v rumunských horách sa začali krvavé statické boje, ktoré trvali až do jesene 1917. V týchto krvavých bojoch si veľa vytrpeli najmä honvédské pešie pluky z územia Slovenska. Išlo o HIR 13 z Prešporka, HIR 14 z Nitry, HIR 15 z Trenčína, ale najmä HIR 9 z Košíc, v radoch ktorého bojovali mnohí Medzilaborčania. Znova sa opakovala situácia zo zimy 1914/1915. Rumunské Karpaty sú ešte väčšie než hory na severovýchodnom Slovensku. Vojaci opäť museli čeliť rovnakým problémom ako počas predchádzajúcej karpatskej kampane. Hory Csobanyos, Magyaros, Lapos, či celé údolie Úz boli nemými svedkami obrovského utrpenia množstva vojakov z územia dnešného Slovenska. Po vstupe Bulharska do vojny na strane Centrálnych mocností bolo Rumunsko porazené a boje v tomto priestore sa skončili. Medzi padlých honvédov z územia Slovenska patrila aj Máyer Lebovits. Narodil sa v roku 1898 v meste Medzilaborce. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 16 (HIR 16) z Banskej Bystrice. Slúžil v ženijnejrote. Padol 22. decembra 1916 v údolí rieky Úz, teda na mieste, ktoré bolo skrotené krvou mnohých slovenských vojakov. V deň jeho smrti sa v tomto priestore nediali významné boje, napriek tomu vojaci na fronte zomierali každý deň. Pochovaný bol 23. decembra 1916 na vojnovom cintoríne na vrchu Lápos

Sama kapitulácia zostala ogłoszona dopiero 4 listopada. W ostatniej chwili armia włoska wzięta do niewoli około 400 tysięcy żołnierzy austro-węgierskich, którzy w głowach mieli już tylko jedno marzenie: szybko wrócić do domu. Zamiast tego skończyli jako jeńcy. Większość z nich wróciła z niewoli dopiero w 1919 roku. Ponad 30 tysięcy z nich zginęło w obozach, przede wszystkim z powodu złego stanu zdrowia i niedożywienia

Front rumuński

W sierpniu 1916 roku do wojny po stronie Ententy przystąpiła Rumunia. Przed wojną Rumunia miała dobre stosunki z Niemcami, jednak po dwóch latach walk opowiedziała się przeciwko nim oraz Austro-Węgrom. Bezwzględnie chciała zyskać rozległe tereny węgierskie zamieszkałe przez mniejszość rumuńską. Rumuni wypowiedzieli wojnę, będąc przekonani, że ofensywa Brusilowa definitywnie złamie armię austro-węgierską. W tej części Europy armia ta miała niewielkie siły. Z pomocą oddziałów niemieckich ofensywa rumuńska została zatrzymana, ale w górach rozpoczęły się krwawe walki pozycyjne, które trwały do jesieni 1917 roku. W tych bojach spore straty poniosły przede wszystkim pułki piechoty Honwedów z terenu Słowacji. Był to HIR 13 z Preszburga, HIR 14 z Nitry, HIR 15 z Trenčyna, ale przede wszystkim HIR 9 z Koszyc, w którego szeregach walczyło wielu mieszkańców Medzilaborca. Powtórzyła się sytuacja z zimy 1914/1915. Rumuńskie Karpaty są jeszcze większe niż góry północno-wschodniej Słowacji. Żołnierze ponownie musieli stawić czoło takim samym problemom, jak podczas poprzedniej kampanii karpackiej. Góry Csobanyos, Magyaros, Lapos czy cała dolina Izy stały się niemyimi świadkami ogromnego cierpienia wielu żołnierzy z terenów dzisiejszej Słowacji. Po przystąpieniu Bułgarii do wojny po stronie Państw centralnych Rumunia została pokonana, a walki na tym terenie się skończyły. Wśród poległych honwedów z terenów Słowacji znalazł się między innymi Máyer Lebovits. Urodził się w 1898 roku w mieście Medzilaborce. Służył w 16 Pułku Piechoty (HIR 16) z Bańskiej Bystrzycy. Służył w kompanii saperów. Zginął 22 grudnia 1916 r. w dolinie rzeki Izy, czyli w miejscu zlanym krwią wielu słowackich żołnierzy. W dniu jego śmierci na tym obszarze nie przebiegały żadne znaczące walki, pomimo to żołnierze na froncie ginęli codziennie. Został pochowany 23 grudnia 1916 roku na cmentarzu wojskowym na wzgórzu Lápos.

Pri skúmaní archívnych prameňov o padlých vojakoch z mesta Medzilaborce musíme konštatovať, že nám často poskytujú veľmi málo údajov. V prípade ôsmich vojakov nepoznáme miesto smrti. Ide najmä o osoby, ktoré sme zistili zo stručných záznamov strát - *verlustliste*. Keďže poznáme vojenské jednotky, v ktorých padli vojaci slúžili, môžeme sa aspoň približne pokúsiť odhadnúť, kde asi zahynuli. V nasledujúcej stati sa o to pokúsime.

Bober, Jozef

Vojak Jozef Bober, narodený v roku 1896 v meste Medzilaborce, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bol zaradený do 5. roty. Počas svojej vojnovnej služby padol. Dokazuje to záznam z *verlustliste*. Podľa tohto záznamu padol 22. júna 1916. Miesto smrti nebolo v zázname uvedené. V tomto prípade môžeme stanoviť dve hypotézy. Nevieme totiž, v ktorej časti IR 66 Jozef Bober bojoval. Už v prechádzajúcej časti sme uviedli, že kým celý IR 66 bojoval na východnom fronte, jeden jeho prápor bojoval na srbskom a neskôr na talianskom fronte. V období smrti Jozefa Bobera bol IR 66 podriadený 15. pešej divízii (15. ID) z Miskolca. Táto divízia bojovala na východnom fronte v Haliči v oblasti okresu Bučač. Peší pluk č. 66 bojoval v priestore obce Novosilka. Ak by bojoval v rámci II. práporu IR 66, bol by v tom období spolu s celou 50. pešou divíziou (50. ID) na sočskom bojisku v priestore Mrzlého vrhu neďaleko Tolmina v Slovinsku. Nie je to možné dokázať, ale pravdepodobnejšia je druhá verzia. Pri prehľade strát sa podarilo zistiť, že v ten deň na východnom fronte nepadol už žiaden vojak IR 66. Na Mrzlim vrhu v ten deň padlo asi 7 vojakov z IR 66 a ďalší traja zomreli v nemocniciach v blízkosti okolí. To by znamenalo, že druhý prápor IR 66 sa v ten deň zapojil do vážnejšieho boja a je pravdepodobné, že v tomto boji zahynul aj Jozef Bober.

Grundza, András

Vojak András Grundza narodený v roku 1891 v Medzilaborciach, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc. Počas služby v tomto pluku bol zranený. Po vyzdravení bol prevelený do stavu Honvédskeho pešieho pluku č. 315 (HIR 315). Bol zaradený do 2. roty. Počas svojej služby zahynul. Dosvedčuje to záznam z *verlustliste*. Podľa záznamu zomrel 8. augusta 1916. Bohužiaľ, miesto smrti nie je v zázname uvedené. V auguste 1916 bol Honvédskejší peší pluk č. 315 (HIR 315) súčasťou 70. pešej divízie. V spomínaných dňoch táto jednotka bojovala neďaleko mesta Kovel vo vtedajšom Ruskom Poľsku, dnes na Ukrajine. Vojak An-

Po zbadaní zdrojov archívnych dotýčajúcich polegých vojakov z mesta Medzilaborce stvrdzujeme, že často obsahujú one veľmi málo údajov. V prípade ôsmich vojakov nie poznáme miesta ich smrti. Chodí predtým všetkým o osoby, ktorých mená nachádzajú sa na krátkych listoch strát (*verlustliste*). Ak poznáme oddiely vojenské, v ktorých polegli vojakovia slúžili, môžeme aspoň v približení pokúšať určiť, kde zahynuli. Postavíme sa to urobiť v ďalšej časti.

Bober, Jozef

Szeregowy Jozef Bober urodzony w roku 1896 w miejscie Medzilaborce, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 66 Pułku Piechoty (IR 66) z Užhorodu. Został wcielony do 5 kompanii. Poległ podczas służby. Potwierdza to wpis na liście strąt. Zgodnie z nim zginął 22 czerwca 1916 roku. Miejsce śmierci nie zostało podane. W tym przypadku możemy snuć hipotezy. Nie wiemy jednak, w której jednostce IR 66 służył Jozef Bober. Już w poprzedniej części pisaaliśmy, że kiedy cały IR 66 walczył na froncie wschodnim, jeden jego batalion był na froncie serbskim, a potem na włoskim. W czasie śmierci Jozefa Bobera IR 66 podlegał 15 Dywizji Piechoty (15ID) z Miskolca. Dywizja ta walczyła na froncie wschodnim w Galicji, w pobliżu Buczacza. 66 Pułk brał udział w działaniach wojennych w miejscowości Nowosilka. Gdyby walczył w 2 Batalionie IR 66, byłby w tym czasie razem z całą 50 Dywizją Piechoty (50 ID) na soczańskim froncie na górze Mrzli vrh koło Tolmina w Słowenii. Nie można tego potwierdzić, ale bardziej prawdopodobna jest druga wersja. Podczas przeglądu strąt udało się ustalić, że 22 czerwca 1916 r. na froncie wschodnim nie poległ żaden żołnierz IR 66. Na Mrzlim vrhu tego dnia zginęło 7 żołnierzy z IR 66, a kolejni trzej zmarli w pobliskich szpitalach. To by oznaczało, że drugi batalion IR 66 tego dnia uczestniczył w poważniejszej walce i jest prawdopodobne, że w właśnie w niej zginął między innymi Jozef Bober.

Grundza, András

Szeregowy András Grundza urodzony w 1891 roku w Medzilaborcach, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 9 Pułku Piechoty 9 z Koszyc. Podczas służby w tym pułku został ranny. Po wyzdrowieniu wcielono go do 315 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 315) i przydzielono do 2 kompanii. Zginął na służbie. Potwierdza to lista strąt. Według *verlustliste* zmarł 8 sierpnia 1916 roku. Niestety, miejsce śmierci nie zostało podane. W sierpniu 1916 r. HIR 315 był częścią 70 Dywizji Piechoty. We wspomnianych dniach jednostka walczyła w pobliżu miasta Kowel w ówczes-

drás Grundza padol 8. augusta 1916 v bojoch o toto mesto. Pochovaný bol pravdepodobne na bojisku neďaleko Koveľu. Bližšie miesto smrti nedokážeme určiť.

Grundza, János

Vojak János Grundza narodený v Medzilaborciach, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc. Bližšie zaradenie v pluku nie je známe. Počas svojej frontovej služby zomrel. Dokazuje to záznam z verlustliste. Podľa tohto záznamu zomrel vojak Grundza 1.7.1918. V tomto období bol HIR 9 súčasťou 39. honvédskej pešej divízie (39. HID). V marci 1918 bola táto divízia stiahnutá z rumunského bojiska do zázemia. V závere júla sa mala táto divízia presunúť na talianske bojisko. János Grundza teda zomrel počas divízneho pobytu v zázemí. Pravdepodobne zomrel v niektorej vojenskej nemocnici na následky choroby alebo zranenia, ktoré utrpel skôr na fronte. S určitosťou môžeme konštatovať, že nezahynul priamo na fronte. To by potvrdzoval aj údaj gestorben (zomrel) v jeho zázname. Ak by padol na fronte, použil by sa údaj gefallen.

Haburcsák, László

Vojak László Haburcsák narodený v roku 1886 v Medzilaborciach, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc. Bol zaradený do 11. roty. Počas svojej frontovej služby padol. Dokazuje to záznam z verlustliste. Podľa záznamu zahynul László Haburcsák v dňoch medzi 1. decembrom 1915 a 31. januárom 1916. Ide o obdobie dvoch mesiacov, počas ktorých sa mohla vojenská jednotka pohybovať na pomerne veľkom území. V tomto prípade sa Honvédskejší peší pluk č. 9 spoločne s 39. honvédskou pešou divíziou, v rámci ktorej pôsobil, pohyboval v okrese Pidhajci na línii obcí Hajvoronka, Višnivčik, Zarvanica a Kydaniv. V tomto priestore strávila divízia aj väčšinu januára 1916. Existuje veľká pravdepodobnosť, že László Haburcsák zahynul v tomto priestore. Potvrdzujú to aj údaje ďalších strát pluku. Väčšina mužov z HIR 9 v tomto období zahynula v okolí týchto obcí.

snym zaborze rosyjskim, na terenie dzisiejszej Ukrainy. Żołnierz András Grundza poległ 8 sierpnia 1916 r. w walce o to miasto. Został pochowany prawdopodobnie na polu bitwy pod Kowlem. Nie jesteśmy w stanie określić dokładniej miejsca jego śmierci.

Grundza, János

Szeregowy János Grundza urodzony w Medzilaborcach, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w Pułku Piechoty nr 9 z Koszyc. Nie znamy jego dokładniejszej funkcji w pułku. Zginął podczas służby, co potwierdza lista strat. Zgodnie z nią szeregowy Grundza zmarł 1 lipca 1918 roku. W tym okresie HIR 9 był częścią 39 Dywizji Piechoty (39 HID). W marcu 1918 r. dywizja została odwołana z frontu rumuńskiego na tyły. Pod koniec lipca miała się przenieść na front włoski. János Grundza zmarł podczas przebywania dywizji na tyłach, prawdopodobnie w wyniku choroby lub ran odniesionych na froncie, w jednym ze szpitali wojskowych. Z całą pewnością możemy stwierdzić, że nie zginął na froncie, co potwierdza zapis *gestorben* – *zmarł* przy jego nazwisku. Jeśli zginąłby na froncie, umieszczono by adnotację *gefallen*.

Haburcsák, László

Szeregowy László Haburcsák urodzony w roku 1886 w Medzilaborcach, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 9 Pułku Piechoty z Koszyc. Został wcielony do 11 kompanii. Poległ podczas służby na froncie, co potwierdzają dane w *verlustliste*. Zgodnie z zapisem László Haburcsák zginął

między 1 grudnia 1915 a 31 stycznia 1916 r. Chodzi o okres dwóch miesięcy, podczas których jednostka mogła poruszać się na stosunkowo dużym obszarze. W tym przypadku 9 Pułk Piechoty razem z 39 Dywizją Piechoty

Honwedu, w ramach której działał, poruszał się w rejonie Podhajce na linii wsi Hajworonka, Wiśniowczyk, Zarwanica i Kujdanów. Na tym obszarze dywizja spędziła też większość stycznia 1916 roku. Jest wielce prawdopodobne, że László Haburcsák zginął właśnie w tej okolicy. Potwierdzają to też dane o innych stratach pułku. W tym okresie większość ludzi z HIR 9 zginęła w okolicy wymienionych wsi.

ment Kisan, Rußland. Gordian Miron, Inf., k. u. L.R. Nr. 16, 32. Komp., Ungarn. Gömör, Kakasaja, 1892; kriegsgef., Rußland. Görski Johann, Inf., IR. Nr. 20, 8. Komp., tot (5./2. 1916). Goryluk Adalbert, Ul. UR. Nr. 4, 2. Esk., Galizien, Sokal, Hatowice, 1892; kriegsgef., Selo Krasnopolskoje, Kreis Omsk, Rußland. Goszko Michael, Gefr., IR. Nr. 89, 7. Komp., Galizien, Rawa ruska, Tomaszów, 1891; kriegsgef., Rußland. Göringer Nándor, Inf., k. u. L.R. Nr. 30, 7. Komp., Ungarn, Budapest, 1894; verw. Grabowski Ludwig, Inf., IR. Nr. 15, 14. Komp., Galizien, Tarnopol, Skomotochy, 1890; kriegsgef., Krasnowodsk, Gebiet Transkaspien, Rußland. Grach Franz, 1st Gefr., TitKorp., IR. Nr. 39; verw. Gregurek Franz, Inf., k. k. LstB. Nr. 42, 2. Komp., Mähren, Ung.-Brod, Paschowitz, 1876; verw. Greisinger Samu, Inf., k. u. L.R. Nr. 9, 2. Komp., Ungarn, Szepes, Felsőardófalva, 1894; tot (7./1. 1916). Grekcsák II János, Inf., k. u. L.R. Nr. 16, Ungarn, Gömör, Rimaskova, 1893; kriegsgef., Rußland. Grimphini Anton, Zugf., IR. Nr. 67, Ungarn, Ezertergom, Bajott, 1884; tot (9./3. 1916). Grüger Alois, Inf., k. k. L.R. Nr. 88, 8. Komp., Mähren, Mähr.-Schönberg, Winkelsdorf; tot (1.–10./12. 1916). Grohmann Gustav, ErsRes., k. k. L.R. Nr. 9, 2. ErsKomp., Böhmen, Tetschen, Hasel, 1889; kriegsgef., Vereinigtes Eva-	Szatmár, Szamosvályi, 1896; verw. Gyros Stefan, Gefr., TitKorp., IR. Nr. 34, 18. Komp., Ungarn, Borsod, Báhovár, 1883; kriegsgef. Haas Anton, Inf., k. k. L.R. Nr. 6, 2. ErsKomp., Böhmen, Rakonitz, Püglitz, 1892; kriegsgef., Selo Werchnie-Mullij, Gouvernement Perm, Rußland. Haasz Franz, Inf., IR. Nr. 67, Ungarn; verw. Haberezyk Karl, Inf., k. k. L.R. Nr. 17, 1. Komp., Galizien, Rodki, 1880; verw. Habasz Nikolaus, Inf., IR. Nr. 67, Ungarn; verw. Hable Johann, Inf., IR. Nr. 73, 20. Komp., Böhmen, Plan, Planes, 1894; verw. Habursák László, Inf., k. u. L.R. Nr. 9, 11. Komp., Ungarn, Zemplén, Medzilaborcz, 1886; tot (1./12. 1916 bis 31./1. 1916). Hacala Lukas, Gefr., IR. Nr. 80, 2. Komp., Galizien, Kamionka strum, Silesie, Bieleń, 1891; kriegsgef., Jaransk, Gouvernement Wjatka, Rußland. Hacasperka Josef, Inf., IR. Nr. 102, 3. ErsKomp., Böhmen, Příbram, Nová Ves, 1894; kriegsgef. (Gestorben am 24./4. 1915 im Vereinigten Evakuationshospital Nr. 64 in Woronesh, Rußland). Häber Franz, ErsRes., IR. Nr. 102, 3. ErsKomp., Böhmen, Muhlhausen, Hrazanka, 1880; kriegsgef., Rußland. Hadión Ignaz, Inf., IR. Nr. 45, 6. Komp., Ungarn, Beszterce-Naszód, Lekenze, 1891; tot (13./1. 1916). H. 1889, 1. Komp., Munkacs, 1889; k. u. L.R. Nr. 9, 2. Komp.
---	--

László Haburcsák evidovaný v zoznamoch strát (verlustliste).

László Haburcsák odnotovaný v wykazie strat (verlustliste).

Haczko, Josef

Vojak Josef Haczko narodený v roku 1898 v meste Medzilaborce, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bol zaradený do guľometného oddielu. Počas svojej vojnovnej služby padol. Dokazuje to záznam z *verlustliste*. Podľa tohto záznamu padol 16. septembra 1917. Miesto smrti nebolo v zázname uvedené. V tomto prípade môžeme stanoviť dve hypotézy. Nevieme totiž, v ktorej časti IR 66 Josef Haczko bojoval. V období smrti Josefa Haczka bol IR 66 podriadený 15. pešej divízii (15. ID) z Miskolca. Táto divízia bola v auguste 1917 presunutá do Transylvánie a do konca roka sa nezapojila do väčších bojových akcií. Dosvedčuje to aj zoznam strát. Ak by bojoval v rámci II. práporu IR 66, bol by v tom období spolu s celou 50. pešou divíziou (50. ID) na sočskom bojisku v priestore Mrzlieho vrhu neďaleko Tolmina v Slovinsku. Aj v tomto prípade sa prikláňame k druhej hypotéze. Ani druhý prápor síce nehlási veľké straty v ten deň, ale je nasadený na fronte, zatiaľ čo zvyšok pluku je v zázemí. Josef Haczko pravdepodobne zahynul na sočskom bojisku.

Hocs, Miklós

Vojak Miklós Hocs narodený v roku 1886 v meste Medzilaborce, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Pešom pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. Bol zaradený do 6. roty. Počas svojej frontovej služby zomrel. Miesto smrti nebolo v zázname uvedené. Podľa archívneho prameňa padol v novembri 1914. V tomto prípade môžeme stanoviť dve hypotézy. Nevieme totiž, v ktorej časti IR 66 Miklós Hocs bojoval. V období smrti Miklósa Hocsa bol IR 66 podriadený 15. pešej divízii (15. ID) z Miskolca a bojoval v okolí mesta Krakov. Ak by bojoval v rámci II. práporu IR 66, bol by v tom období spolu s celou 50. pešou divíziou (50. ID) na srbskom bojisku. V tomto prípade nám archívne materiály prezradili tak málo informácií, že nedokážeme miesto smrti lepšie určiť.

Kis, János

Slobodník János Kis narodený v roku 1893 v Medzilaborciach, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc. Bol zaradený do 7. roty. Počas svojej frontovej služby zomrel. Dokazuje to záznam z *verlustliste*. Bohužiaľ je vo *verlustliste* uvedený iba orientačný dátum, podľa ktorého János Kis zahynul v období medzi 31. marcom a 23. májom 1915. Takýto údaj nám neumožňuje stanoviť miesto smrti ani približne. Od marca do mája bol Honvédskejší peší pluk č. 9 spolu s celou 39. honvéd-

Haczko, Josef

Szeregowy Josef Haczko, urodzony w roku 1898 w mieście Medzilaborce, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 66 Pułku Piechoty (IR 66) z Užhorodu. Został wcielony do oddziału karabinów maszynowych. Zginął podczas służby w wojsku, co potwierdza zapis z *verlustliste*, zgodnie z którym poległ 16 września 1917 roku. Miejsca śmierci nie wpisano. W tym wypadku możemy postawić dwie hipotezy. Nie wiemy, w której części IR 66 walczył Josef Haczko. W momencie jego śmierci IR 66 podlegał 15 Dywizji Piechoty (15 ID) z Miskolca. Dywizja ta w sierpniu 1917 r. została przesunięta do Transylwanii i do końca roku nie włączała się w żadne większe akcje bojowe, co potwierdza też lista strat. Gdyby walczył w szeregach 2 Batalionu IR 66, byłby w tym okresie razem z całą 50 Dywizją Piechoty (50 ID) na froncie soczańskim w okolicy góry Mrzli vrh, w pobliżu słoweńskiego Tolmina. W tym wypadku też skłaniamy się raczej do drugiej hipotezy. Drugi batalion też nie meldował tego dnia większych strat, ale przebywał na froncie, zaś reszta pułku na zapleczu. Josef Haczko prawdopodobnie zginął nad Soczą.

Hocs, Miklós

Szeregowy Miklós Hocs urodzony w roku 1886 w mieście Medzilaborce, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 66 Pułku Piechoty (IR 66) z Užhorodu. Został wcielony do 6 kompanii. Zmarł podczas służby na froncie. We wpisie nie podano miejsca śmierci. Według źródeł archiwalnych poległ w listopadzie 1914 r. W tym wypadku możemy postawić dwie hipotezy. Nie wiemy, w której części IR 66 służył Miklós Hocs. W momencie jego śmierci IR 66 podlegał 15 Dywizji Piechoty (15 ID) z Miskolca i walczył w okolicy Krakowa. Gdyby walczył w 2 Batalionie IR 66, byłby w tym czasie razem z całą 50. Dywizją Piechoty (50 ID) na froncie serbskim. W tym wypadku materiały archiwalne zawierają tak mało informacji, że nie jesteśmy w stanie dokładniej określić jego miejsca śmierci.

Kis, János

Kapral János Kis urodzony w roku 1893 w Medzilaborcach, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 9 Pułku Piechoty Honwedów z Koszyc. Został wcielony do 7 kompanii. Zmarł podczas służby na froncie, co potwierdza zapis na *verlustliste*. Niestety, na liście podano tylko orientacyjną datę jego śmierci - pomiędzy 31 marca a 23 maja 1915 r. Tak skąpe dane uniemożliwiają nawet orientacyjne określenie miejsca śmierci. Od marca do maja 9 Pułk Piecho-

skou pešou divíziou v okolí mesta Gorlice v Poľsku. Do 2. mája bol pluk dlhodobo umiestnený neďaleko mesta Gorlice. Dňa 2. mája 1915 sa začala známa ofenzíva pri Gorliciach, pri ktorej rakúsko-uhorské a nemecké jednotky prelomili ruskú líniu a donútili ruské jednotky ustupovať ďaleko na východ. Do 23. mája 1915 sa Honvédskejší peší pluk pohyboval v okolí Ľvova. To znamená, že János Kis mohol padnúť kdekoľvek medzi Gorlicami a Ľvovom, čo je príliš veľká oblasť. S istotou môžeme konštatovať, že János Kis padol na východnom fronte v oblasti Haliče.

Scserba Karasz, János

Vojak János Karasz Scserba narodený v roku 1898 v meste Medzilaborce, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskejšom pešom pluku č. 16 (HIR 16) z Banskej Bystrice. V priebehu vojny bol prevelený do novovytvoreného Honvédskejšo pešieho pluku č. 313 (HIR 313). Počas svojej vojnovnej služby padol. Dokazuje to záznam z verlustliste. Podľa tohto záznamu padol János Karasz Scserba 18. augusta 1917. Honvédskejší peší pluk č. 313 bol do 8. augusta 1917 podriadený 207. honvédskej pešej brigády (207 HIBrig), ktorá bola súčasťou 70. pešej divízie (70. ID). Lenže od toho dňa až do júna bol Honvédskejší peší pluk č. 313 rozdelený medzi 70. pešiu divíziu a susednú nemec-kú 117. pešiu divíziu. Nevieme, v ktorej časti slúžil vojak János Karasz Scserba. Obe divízie bojovali vedľa seba v okolí mesta Slanic, dnes Slanic Moldova v župe Bacau, Rumunsko. Podľa týchto zistení padol vojak János Karasz Scserba niekde v okolí rumunského mesta Slanic Moldova. Bližšie určenie nie je na základe týchto informácií možné.

Szepesi, Peter

Vojak Peter Szepesi, narodený v obci Vydraň, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil v Honvédskejšom pešom pluku č. 3 (HIR 3) z Debrecína. Počas svojej vojnovnej služby padol. Dokazuje to záznam z verlustliste. Podľa tohto záznamu padol Peter Szepesi niekedy v období od 22. do 30. novembra 1915. V tomto čase bol HIR 3 súčasťou 39. honvédskej pešej brigády (39. HIBrig), ktorá spadala pod 20. honvédskejšiu pešiu divíziu (20. HID). V tomto období sa 20. HID nachádzala na sočskom bojisku. Vojak Peter Szepesi padol pravdepodobne počas zúrivých útokov na kótu Monte San Michele, ktorú v osudných dňoch bránila 39. honvédska brigáda. Napriek niekoľkým dňom zúrivých talianskych útokov sa rakúsko-uhorskú obranu nepodarilo prekonať. Vojak Peter Szepesi však 4. bitku na Soči neprežil. Zo známych informácií nie je možné určiť miesto, kde bol pochovaný.

ty wraz z całą 39 Dywizją Piechoty Honwedu przebywał w okolicy Gorlic w Polsce. Pułk stacjonował tu do 2 maja. Zaś 2 maja 1915 roku rozpoczęła się bitwa pod Gorlicami, podczas której wojska austro-węgierskie i niemieckie przełamały linię obrony i zmusiły rosyjską armię do wycofania się daleko na wschód. Do 23 maja 1915 r. Pułk Piechoty poruszał się w okolicy Lwowa. To oznacza, że János Kis mógł poleć w dowolnym miejscu pomiędzy Gorlicami a Lwowem. To zbyt rozległy teren. Z pewnością możemy stwierdzić tylko to, że János Kis zginął na froncie wschodnim w Galicji.

Scserba Karasz, János

Szeregowy János Karasz Scserba urodzony w roku 1898 w mieście Medzilaborce, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 16 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 16) z Bańskiej Bystrzycy. Podczas wojny został wcielony do nowoutworzonego 313 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 313). Poległ na służbie, co potwierdza wpis na *verlustliste*. Zgodnie z nim János Karasz Scserba zginął 18 sierpnia 1917 roku. 313 Pułk Piechoty do 8 sierpnia 1917 podlegał 207 Brygadzie Piechoty Honwedu (207 HIBrig), która wchodziła w skład 70 Dywizji Piechoty (70 ID), ale od tego dnia aż do czerwca 313 Pułk był rozdzielony pomiędzy 70 Dywizję Piechoty i sąsiednią niemiecką 117 Dywizję Piechoty. Nie wiemy, w której części służył szeregowy János Karasz Scserba. Obie dywizje walczyły obok siebie w pobliżu miasta Slanic, dziś Slanic Moldova w okręgu Bacau w Rumunii. Według dostępnych informacji szeregowy János Karasz Scserba poległ gdzieś w okolicy rumuńskiego miasta Slanic Moldova. Nie da się dokładniej określić miejsca jego śmierci.

Szepesi, Peter

Szeregowy Peter Szepesi, urodzony we wsi Vydraň, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył w 3 Pułku Piechoty Honwedu (HIR 3) z Debreczyna. Zginął podczas służby, co potwierdza lista strat. Zgodnie z nią Peter Szepesi poległ w okresie od 22 do 30 listopada 1915 roku. W tym czasie HIR 3 stanowił część 39 Brygady Piechoty Honwedu (39 HIBrig), która podlegała 20 Dywizji Piechoty Honwedu (20 HID), a 20 HID była na froncie soczańskim. Szeregowy Peter Szepesi poległ prawdopodobnie podczas gwałtownych ataków na Monte San Michele, którego w sądnych dniach broniła 39 Brygada. Pomimo kilkudniowych, szybkich szturmów Włochom nie udało się przełamać austro-węgierskiej linii obrony. Szeregowy Peter Szepesi jednak nie przeżył czwartej bitwy nad Soczą. Na podstawie dostępnych informacji nie można określić, gdzie został pochowany.

Turkyniak, Alexander

Vojenský lekár Dr. Alexander Turkyniak sa narodil v roku 1885 v Medzilaborciach, župa Zemplín, Uhorsko. Slúžil ako lekár v pešom pluku č. 120 (IR 120), ktorý bol sformovaný v júni 1918. Tento pluk bojoval v rámci 95. pešej brigády (95. IBrig). Táto brigáda bola súčasťou 48. pešej divízie pôsobiacej na talianskom fronte. Dr. Alexander Turkyniak zahynul v priebehu veľkých talianskych protiútokov v období po bitke na planine siedmich obcí v júni 1918. Je to oblasť okolo známeho strediska zimných športov Asiago v Taliansku.

Turkyniak, Alexander

Lekarz wojskowy dr Alexander Turkyniak urodził się w 1885 roku w Medzilaborcach, komitat Zemplín, Królestwo Węgier. Służył jako lekarz w 120 Pułku Piechoty (IR 120), który został sformowany w czerwcu 1918 r. Pułk walczył w ramach 95 Brygady Piechoty (95 IBrig), która była częścią 48 Dywizji Piechoty, działającej w tym okresie na froncie włoskim. Dr Alexander Turkyniak zginął podczas silnych włoskich kontrataków po bitwie na Altopiano dei Sette Comuni w czerwcu 1918 r. To miejsce w pobliżu znanego ośrodka sportów zimowych Asiago we Włoszech.

V nasledujúcej tabuľke sú zhrnuté stručné informácie o všetkých vojakoch z Medzilaboriec a pričlenených obcí, ktorí zahynuli v prvej svetovej vojne.						
W poniższej tabeli zostały zawarte krótkie informacje o wszystkich żołnierzach z Medzilaboriec i okolicznych wsi, którzy zginęli w czasie pierwszej wojny światowej.						
Priezvisko Nazwisko	Meno Imię	Ročník Rocznik	Bydlisko Miejsce zamieszkania	Jednotka Jednostka	Dátum smrti Data śmierci	Miesto smrti Miejsce śmierci
Bernád	Jánoš	?	Borov	LstIR 6	8. 9. 1917	Ajdovščina, Slovinsko Ajdovščina, Słowenia
Bober	Josef	1896	Medzilaborce	IR 66	22. 6. 1916	?
Csabala	Johann	1891	Borov	IR 66	16. 8. 1915	Planina Sleme, Slovinsko Planina Sleme, Słowenia
Czuper	Michal	1895	Medzilaborce	IR 66	?. 4. 1915	Samarkand, Uzbekistan Samarkanda, Uzbekistan
Daňo	Ján	1896	Borov	HIR 9	13. 6. 1916	Zarvanycja, Ukrajina Zarwanica, Ukraina
Davidovics	Ignatz	1897	Vydraň	IR 66	13. 7. 1916	Monte Interrotto, Taliansko Monte Interrotto, Włochy
Drozda	János	1895	Medzilaborce	IR 66	1. 9. 1915	Sinkiv, Ukrajina Sińków, Ukraina
Dzugan	Andreas	1894	Medzilaborce	IR 66	17. 3. 1915	Harasymiv, Ukrajina Harasymów, Ukraina
Dzugan	Péter	1893	Medzilaborce	IR 66	13. 4. 1917	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Galazsin	Mihály	1897	Medzilaborce	HIR 9	?	Tschardschuj, Samarkand, Uzbekistan Tschardschuj, Samarkanda, Uzbekistan
Grundza	András	1891	Medzilaborce	HIR 315	8. 8. 1916	?
Grundza	János	?	Medzilaborce	HIR 9	1. 7. 1918	?
Gula	Michal	1891	Vydraň	IR 66	2. 5. 1918	Nowonikolajewsk, Rusko Nowonikolajewsk, Rosja
Haburcsák	László	1886	Medzilaborce	HIR 9	1. 12. 1915 – 31. 1. 1916	?
Haburčák	Vazul	1886	Medzilaborce	HIR 9	31. 12. 1915	Sapova, Ukrajina Sapowa, Ukraina
Haczko	Josef	1898	Medzilaborce	IR 66	16. 9. 1917	?
Heller	Baurel	1887	Medzilaborce	IR 66	10. 2. 1915	Viedeň, Rakúsko Wiedeń, Austria
Heller	Sie	1895	Medzilaborce	IR 66	25. 12. 1915	Knittelfeld, Rakúsko Knittelfeld, Austria
Hocs	Miklós	1886	Medzilaborce	IR 66	?. 11. 1914	?
Kahán	Mihály	1897	Medzilaborce	HIR 9	5. 7. 1918	Ostrihom, Maďarsko Ostrzyhom, Węgry

Kis	János	1893	Medzilaborce	HIR 9	31. 3 – 23. 5. 1915	?
Lapihuska	Jan	1884	Medzilaborce	HIR 9	? . ? . 1915	Vjatka, Rusko Wiatka, Rosja
Lapisák	Michal	1899	Medzilaborce	IR 66	5. 10. 1918	Novi Sad, Srbsko Nowy Sad, Serbia
Lebovits	Máyer	1898	Medzilaborce	HIR 16	22. 12. 1916	Údolie Úz, Rumunsko Dolina Izy, Rumunia
Lozak	Andreas	1876	Vydraň	IR 66	31. 5. 1917	Ľubľana, Slovinsko Lublana, Słowenia
Lutas	Johann	1895	Vydraň	HIR 9	1. 7. 1916	Debrecín, Maďarsko Debreczyn, Węgry
Lutaš	Michal	1889	Medzilaborce	IR 66	25. 10. 1917	Most na Soči, Slovinsko Most na Soči, Słowenia
Mendlovics	Henryk	1883	Medzilaborce	IR 66	5. 11. 1914	Hranice, Česká republika Hranice, Czechy
Mulik	János	1880	Medzilaborce	LstIR 9	4. 8. 1916	Ulcinj, Čierna Hora Ulcinj, Czarnogóra
Pavlov	Jan	1885	Medzilaborce	IR 67	19. 10. 1914	Jaroslav, Poľsko Jarosław, Polska
Scserba Karász	János	1898	Medzilaborce	HIR 313	18. 8. 1917	?
Skultéty	Henryk	1879	Medzilaborce	LstIR 1	19. 11. 1914	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Super	Michal	1895	Medzilaborce	HIR 9	14. 10. 1915	Samarkand, Uzbekistan Samarkanda, Uzbekistan
Szepesi	Peter	?	Medzilaborce	HIR 3	22. – 30. 11. 1915	?
Szrulovics	Alexander	1897	Borov	HIR 9	5. 11. 1918	Košice, Slovensko Koszycze, Słowacja
Šuško	Andreas	1875	Borov	IR 66	? . ? . 1916	Khujand, Tadžikistan Chodżent, Tadžykistan
Turkyniak	Alexander	1885	Medzilaborce	IR 120	22. 6. 1918	?

Zranení

Žiadna armáda, teda ani rakúsko-uhorská, nemala pred vojnou vytvorené štruktúry, ktoré by zvládli také počty zranených a chorých vojakov, aké priniesli už prvé týždne bojov. Od začiatku vojny bolo jasné, že je potrebné vytvoriť obrovskú a dobre organizovanú sieť zdravotníckych inštitúcií, ktoré by dokázali zvládnuť množstvo pacientov, často s deštruktívnymi zraneniami.

Prvá svetová vojna bola moderným konfliktom, v ktorom boli masovo využívané moderné zbrane. Tomu zodpovedajú typy a množstvá zranení. Najväčší počet zranení spôsobilo delostrelectvo, mínomety a ručné granáty. Klasických priestrelov spôsobených strelnými zbraňami bolo niekoľkonásobne menej. Napríklad, počas balkánskych vojen tvorili strelné poranenia 85 % zranení oproti 15 % delostreleckým. Počas prvej svetovej vojny došlo

Ranni

Žiadna armia, v tym rovnież austro-uhorska, nie disponovala pred vojnou službami, ktoré by by v stane zaopiekovať si tak dužú liczbú ranných i chorých ťoľnierzy, jaka pojawila si juž w pierwszych tygodniach walk. Od początku wojny było jasne, że trzeba stworzyć ogromną i dobrze zorganizowaną sieć placówek medycznych, które mogłyby poradzić sobie z taką liczbą pacjentów, często z ciężkimi ranami.

Pierwsza wojna światowa była konfliktem nowoczesnym, w którym na masową skalę wykorzystywano najnowsze zdobycze techniki wojskowej. Wiązały się z tym rodzaje i ilość ran. Najwięcej ran zadawały działa artyleryjskie, moździerz i granaty ręczne. Klasycznych postrzałów z broni strzeleckiej było znacznie mniej. Dla przykładu, podczas wojen bałkańskich 85% urazów stanowiły rany postrzało-

k úplnému obráteniu tohto pomeru. Výskyt poranení závisel aj od typu vojny. Na západnom fronte, kde sa veľmi skoro vytvorila zákopová vojna, bolo veľmi časté poranenie hlavy. Na východnom fronte, kde prebiehala mobilnejšia forma boja, prevládali zranenia končatín.

Prvá svetová vojna postavila vojenské zdravotníctvo pred nové výzvy. Na druhej strane, existovali určité všeobecné faktory, ktoré platili aj v starších konfliktoch, takže každá armáda, ktorá vstúpila do prvej svetovej vojny, mala vytvorenú štruktúru zdravotníckej služby. Súčasťou tejto služby boli nielen samostatné zdravotnícke jednotky, poľné nemocnice či poľné lazarety, ale i vycvičení zdravotníci pri všetkých jednotkách poľnej armády. Zdravotné služby všetkých armád mali dosť podobný model. Na začiatku vojny zaskočila zdravotnú službu masa zranených. V ďalšom priebehu vojny začal výrazne stúpať počet interných ochorení. Súviselo to najmä so zhoršujúcou sa výživou vojakov a v záverečnej fáze vojny prichádzali veľké počty vojakov nakazených infekčnými chorobami.

Na začiatku vojny sa zdravotná služba organizovala podľa rakúsko-uhorského vojenského predpisu U – 16. Tento predpis jasne vymedzoval pre jednotlivé zranenia spôsob zákroku a miesto, kde sa mal zákrok vykonať. V podmienkach vojrovej reality sa ukázalo, že sa tento predpis nedá vždy dodržať. Každá divízia rakúsko-uhorskej armády mala svoj divízny zdravotnícky oddiel. Na začiatku vojny boli všetky divízie na plných stavoch, teda zhruba na 20-tisíc ľudí pripadali 6 lekári + pomocný personál. Úlohou týchto zdravotníkov bolo triediť ranených a realizovať také zákroky, aby boli zranení schopní ďalšieho transportu. Operácie prichádzali do úvahy len v prípadoch, ak ranený nebol schopný ďalšej prepravy.

Pre získanie predstavy bude najlepšie, ak charakterizujeme celý zdravotnícky systém od frontovej línie do zázemia, teda popíšeme cestu, ktorú musel absolvovať zranený. Prvoradou úlohou bolo zabezpečiť transport zranených z bojiska. Túto činnosť mali zabezpečovať nosiči zranených. Najmä na za-

we, zaľ pozostale 15% pochodilo z ostrzaloř ar-
tyleryjskich. Podczas pierwszej wojny řwiatowej
doszlo do całkowitego odwrócenia proporcji. Ro-
dzaj ran zależał teř od typu wojny. Na froncie za-
chodnim, gdzie bardzo szybko walki przybrały for-
mę wojny pozycyjnej, często dochodziło do urazów
głowy. Na bardziej ruchliwym froncie wschodnim
przeważały rany kończyn.

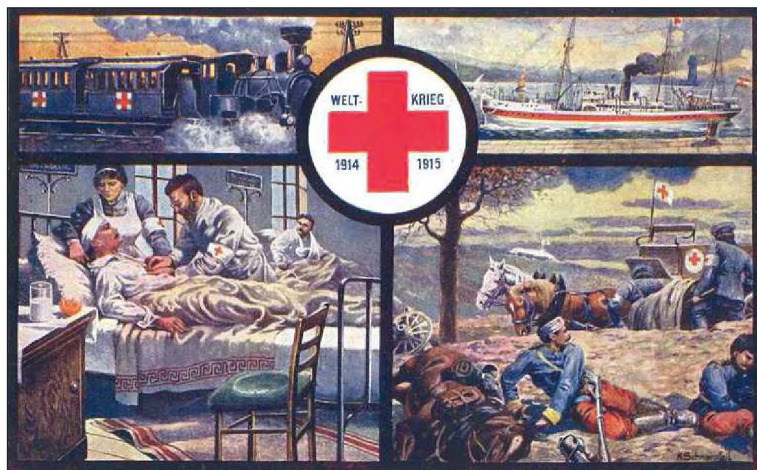
Pierwsza wojna řwiatowa postawiła nowe wy-
zwania przed wojskowymi służbami medycznymi.
Z drugiej strony istniały pewne czynniki ogólne,
które występowały teř podczas wcześniejszych kon-
fliktów, więc każda armia, przystępująca do wojny
řwiatowej, miała juř swoją strukturę służb medycz-
nych. Ich częścią były nie tylko odrębne jednostki
medyczne, szpitale polowe, ale także wyszkoleni
sanitariusze przy wszystkich jednostkach wojsk po-
lowych. Służby medyczne wszystkich armii działały
według dość podobnego modelu. Na początku woj-

ny wielkim zasko-
czeniem była liczba
rannych. Potem za-
częła rosnać ilość
chorób wewnętrz-
nych, co było
związane przede
wszystkim z pogar-
szającym się wyży-
wieniem żołnierzy,
a w końcowej fazie
wojny doszły jesz-
cze masy chorych
zakaźnie.

Na początku
wojny służba me-
dyczna była orga-
nizowana zgodnie

z austro-węgierskim przepisem wojskowym U-16,
który określał sposoby i miejsca wykonywania za-
biegów przy poszczególnych rodzajach ran. W wa-
runkach rzeczywistości wojennej okazało się, że
tych wytycznych nie zawsze da się przestrzegać. Ka-
da dywizja armii austro-węgierskiej posiadała swoją
jednostkę medyczną. Na początku wojny wszystkie
dywizje miały pełne stany, co oznacza, że na około
20 tysięcy ludzi przypadało sześciu lekarzy i perso-
nel pomocniczy. Zadaniem jednostek medycznych
była selekcja rannych i przeprowadzanie zabiegów
umożliwiających ich transport do szpitala. Operacje
brano pod uwagę tylko w przypadku rannych, któ-
rych nie można było dalej przewieźć.

Dla lepszego wyobrażenia przedstawimy cały wo-
jenny system medyczny, od linii frontu po zaplecze,
czyli opiszemy drogę, którą musiał odbyć ranny żoł-

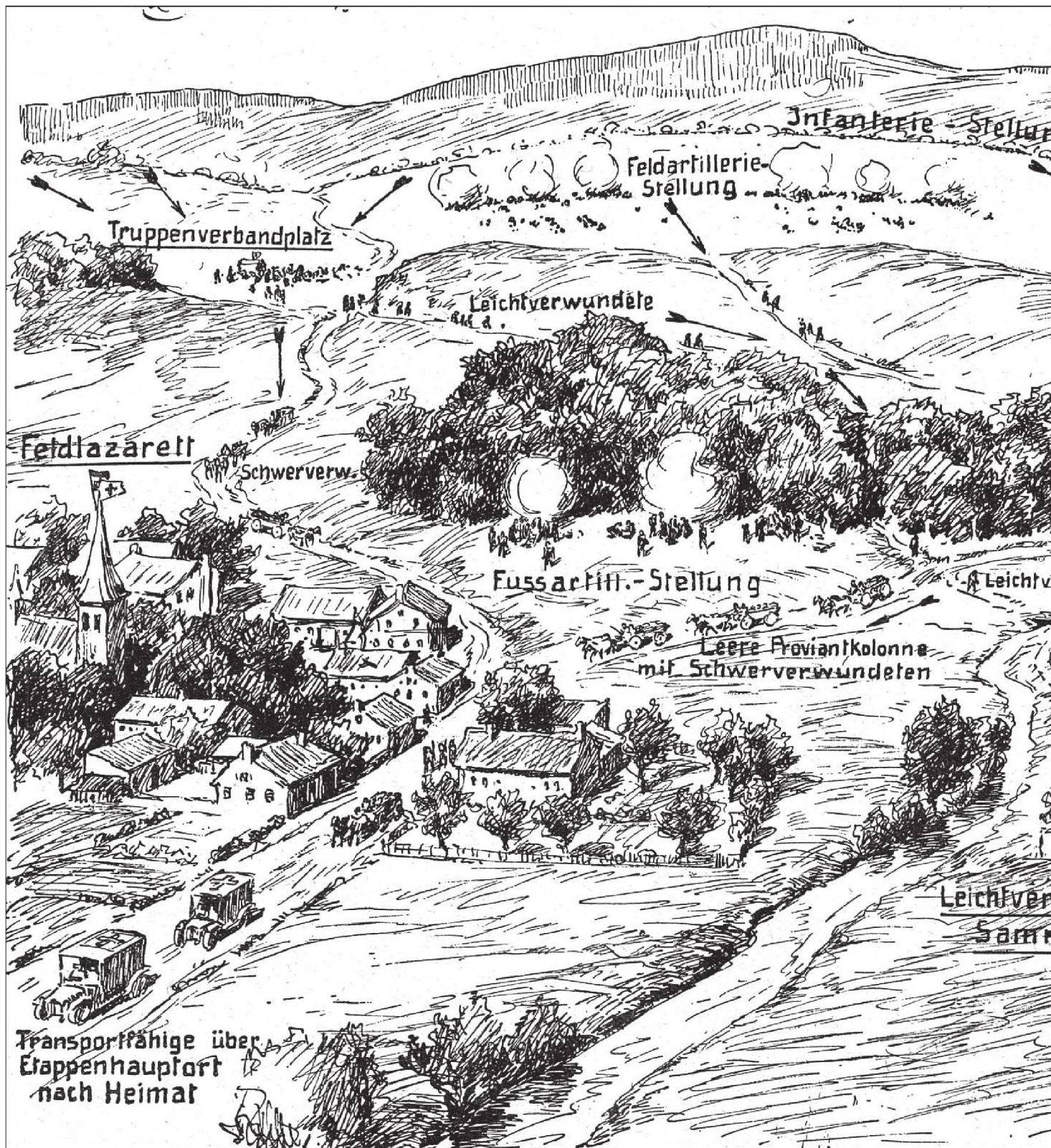
Dobová pohľadnica Červeného kříža.
Widokówka Czerwonego Krzyża z czasów I wojny řwiatowej.

čiatku vojny boli v tejto činnosti problémy. Nosiči potrebovali získať skúsenosti. Problémom bolo dostať zranených z územia nikoho medzi postaveniami oboch bojujúcich strán. Stávalo sa, že niektorí zranení strávili v území nikoho celé hodiny aj dni. Samozrejme, toto mohli vydržať len ľahšie zranení vojaci. V lepšom prípade bol zranený rýchlo odnesený pomocou nosidiel na plukovné obväzisko. Odnieť zraneného z bojovej línie na obväzisko bol zaiste menší problém v rovinatej Haliči ako v zasnežených karpatských horách či vysokohorských podmienkach Júljských Álp. Každého zraneného niesli dvaja muži, v zlom teréne aj štyria. V prípade nepriateľského tlaku bola v obrannej línii potrebná každá puška, preto boli ranení odsunutí, až keď to bolo možné. Plukovné obväzisko slúžilo na rýchle roztriebenie zranených, kontrolu obväzov a ich výmenu. Blízko plukovného obväziska bola obvykle zriadená stanica ľahko zranených. Podľa predpisov mali byť takéto stanice zriaďované niekoľko kilometrov za frontom. Prax ukázala, že takéto riešenie bolo výhodnejšie. Vojaci s najľahšími zraneniami, ktoré nepotrebovali dlhodobú rekonvalescenciu, končili v týchto staniaciach. Ľahké zranenie síce neumožňovalo okamžitý návrat na frontovú líniu, ale nebolo dôvodom, aby vojak opúšťal jednotku. Takýto zranený mohol byť na niekoľko dní pridelený k ľahšej službe v tylových oddieloch pluku.

Z plukovného obväziska putovali ťažšie prípady na divízne obväzisko povozmi. Aj tu sa robilo triedenie ranených, potrebná výmena obväzov a pod. V podstate išlo o rovnakú činnosť ako na plukovnom obväzisku. Z divízných obväzísk putovali ranení do poľných nemocníc. Poľné nemocnice boli dislokované v zázemí jednotlivých divízií. Obvykle boli vzdialené asi jeden deň cesty od frontovej línie. Ak neprebiehala dlhšie obdobie statického boja, problémy spôsoboval nedostatok povozov, pomocou ktorých sa ranení odsúvali do poľných nemocníc. Rýchly transport do zázemia bol faktor, ktorý rozhodol o osude mnohých zranených. V spomienkach mnohých vojakov sa opakuje tvrdenie, že odsun na povozoch bol obrovským utrpením, obzvlášť pre ťažšie ranených. Ranení boli umiestnení na obyčajných vozoch v ležiacej alebo sediacej polohe. Na vozoch strávili celé hodiny, niekedy aj dni, kým sa nedostali k železničnému transportu. Paradoxne trpeli ešte viac v špeciálnych vozoch pre ranených, najmä na horných nosidlách, kde bolo cítiť každý výmolož na ceste. Od začiatku vojny bolo jasné, že divízne zdravotnícke oddiely by mali dostávať lepšie dopravné prostriedky. Absolútnou novinkou bolo zavádzanie automobilov do služby. Tie boli považované za veľmi vhodné pre dopravu ranených, ale ich nedostatok bol zúfalý. Divíznym zdravotníckym oddielom

nierz. Pierwszym zadaniem służb medycznych było wyniesienie rannego z pola walki. Tę czynność mieli zapewniać noszowi. Największe problemy z tym występowały głównie na początku wojny. Noszowi musieli nabrać doświadczenia. Trudno było wydość rannych z ziemi niczyjej pomiędzy pozycjami walczących stron. Bywało, że niektórzy ranni spędzali tam godziny, a nawet dni. Oczywiście mogli to wytrzymać tylko lżej ranni żołnierze. W lepszej sytuacji znajdował się ranny dostarczony na noszach do pułkowego punktu opatrunkowego. Wyniesienie rannego z linii walk do tego punktu było mniejszym problemem w równinnej Galicji, niż wśród ośnieżonych karpackich szczytów czy w wysokogórskich warunkach Alp Julijskich. Każdego rannego niosło dwóch ludzi, w trudnym terenie nawet czterech. Kiedy wróg napierał, na linii był potrzebny każdy karabin, dlatego rannych znoszono dopiero wtedy, kiedy było to możliwe. Pułkowy punkt opatrunkowy służył do szybkiej selekcji rannych, przeglądu i wymiany opatrunków. W jego pobliżu zwykle urządzano lazaret dla lekko rannych. Zgodnie z przepisami, takie miejsca miały być organizowane kilka kilometrów za frontem. Praktyka pokazała, że takie rozwiązanie było korzystniejsze. Lżej ranni żołnierze, którzy nie wymagali długotrwałej rekonwalescencji, pozostawali w przygotowanych lazaretach. Lekkie rany wprawdzie uniemożliwiały natychmiastowy powrót na linię frontu, ale nie były powodem do opuszczania jednostki. Taki ranny mógł być na kilka dni przydzielony do lżejszej służby na tyłach pułku.

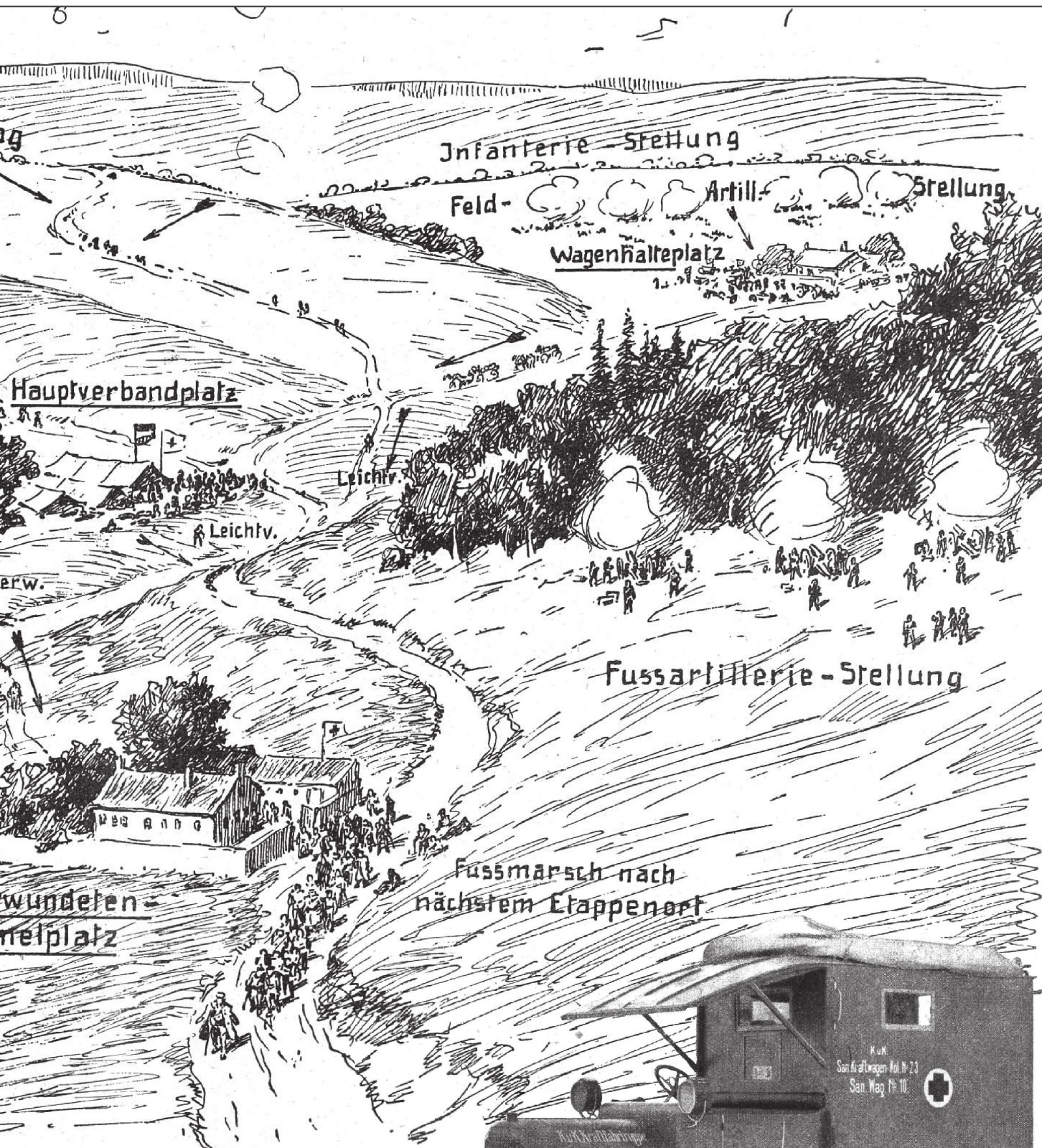
Z pułkowego punktu opatrunkowego cięższe przypadki były transportowane wozami do punktu opatrunkowego dywizji. Tu też odbywała się selekcja rannych, niezbędna wymiana opatrunków itp. W zasadzie chodziło o wykonanie tych samych czynności jak w pułkowym punkcie opatrunkowym. Z punktów dywizji ranni byli dalej przewożeni do szpitali polowych rozlokowanych na zapleczu poszczególnych dywizji. Zwykle były one oddalone o jeden dzień drogi od linii frontu. Poza okresami walk pozycyjnych problemem był brak wozów, którymi ranni mieli być odwożeni do szpitali polowych. Szybki transport na zaplecze był czynnikiem, który decydował o dalszym losie wielu z nich. We wspomnieniach żołnierzy powtarza się, że taki transport przysparzał ogromnych cierpień, zwłaszcza ciężej rannym. Pacjenci byli umieszczani na zwykłych wozach w pozycji leżącej lub siedzącej. Spędzali tak całe godziny, czasem dni, zanim dostali się do pociągów. Paradoksalnie jeszcze bardziej cierpieli w specjalnych wozach dla rannych, przede wszystkim na górnych noszach, na których czuło się każdy wybój w drodze. Od początku wojny było jasne, że oddziały medyczne dywizji powinny dysponować lep-

Dobová ilustrácia znázorňujúca systém prvej pomoci na bojisku.
Ilustracja z czasów I wojny światowej przedstawiająca system pierwszej pomocy na polu bitwy.

Výkonnostný odznak pre zdravotníkov rakúsko-uhorskej armády.
Odznaka medyków wojskowych armii austro-węgierskiej.

LAURIN & KLEMENT

Sanitné vozidlo rakúsko-uhorskej armády značky Laurin & Klement.
Sanitarka armii austro-węgierskiej marki Laurin & Klement.

sa autá väčšinou neprideľovali. Autokolóny mali k dispozícii väčšinou zbory. Štáb zboru im obvykle prideľoval rôzne iné úlohy a k transportu zranených sa dostávali málokedy.

Ešte lepším riešením boli špeciálne nemocničné vlaky. Aj tých bol obrovský nedostatok. Dobře vybavený nemocničný vlak dokázal transportovať do zázemia asi 300 zranených. Náhradným riešením boli výpomocné nemocničné vlaky, ale aj tých bolo málo. Väčšina ranených bola transportovaná do zázemia normálnymi vlakmi zloženými z nákladných a osobných vozňov. V osobných vozňoch boli umiestnení ranení, ktorí mohli sedieť a v nákladných ranení, ktorí ležali na slame.

Železničné transporty odchádzali do zázemia, kde boli ranení a chorí rozdeľovaní do nemocníc, ktoré boli v každom meste. Okrem veľkých posádkových nemocníc, ktorých bolo v celej monarchii 27, boli zranení a chorí vojaci hospitalizovaní v nemocniciach verejných, nemocniciach Červeného kríža a pod. Vojaci nakazení infekčnými chorobami boli umiestňovaní do špeciálnych epidemických nemocníc. Normálne nemocnice zabrali takmer každú verejnú budovu v mestách. Ako nemocničné budovy slúžili počas vojny najmä školy. Mnohé významné osobnosti, napr. šľachtici, poskytovali k dispozícii svoje kaštiele a pod. Epidemické nemocnice boli obvykle zriaďované na okraji mesta.

Boli umiestnené v narýchlo postavených barakoch. K epidemickým nemocniciam bola často postavená železničná vlečka, aby infikovaných vojakov neprevážali cez mesto, ale priamo z transportu do nemocnice. V epidemických nemocniciach museli byť dodržiavané prísne pravidlá. Obvykle sa takáto nemocnica skladala z barakov pre chorých, barakov pre zdravotnícky personál, administratívnej budovy, kuchyne, práčovne a sušiarne. Okrem vojenských lekárov tvorili ošetrovaci personál výlučne civilné ošetrovatelky. Vojaci sa starali o strážnu službu, kuchyňu, dezinfekciu a ostatné práce súvisiace so zabezpečením chodu nemocnice. V každom baraku boli umiestnení chorí s tou istou chorobou. Každý

szymi środkami transportu. Wielką nowością było wprowadzenie do służby samochodów, uważanych za bardziej odpowiednie do transportu rannych, ale było ich rozpaczliwie mało. Oddziały medyczne dywizji zwykle nie otrzymywały samochodów. Taborem pojazdów dysponowały zwykle korpusy, ale sztab najczęściej przydzielał im inne zadania. Rzadko otrzymywały zlecenia transportu rannych.

Jeszcze lepszym rozwiązaniem były specjale pociągi sanitarne, ale i tych bardzo brakowało. Dobrze wyposażony pociąg sanitarny mógł przetransportować na tyły nawet 300 rannych. Rozwiązaniem zastępczym były pomocnicze pociągi sanitarne, lecz ich też było niewiele. Większość rannych była przewożona na zaplecze zwykłymi pociągami, składającymi się z wagonów towarowych i osobowych. W wagonach osobowych jechali ranni, którzy mogli siedzieć, a w towarowych przewożono na słomie rannych w pozycji leżącej.

Transporty kolejowe docierały na tyły, gdzie ranni i chorzy byli rozdzielani do szpitali, znajdujących się

Poľné obväzisko na bojisku pri rieke Piava (1918).
Polowy punkt opatrunkowy na polu bitwy nad Piawą (1918).

w każdym mieście. Oprócz wielkich szpitali garnizonych, których w całej monarchii działało 27, ranni i chorzy żołnierze byli leczeni w szpitalach publicznych, szpitalach Czerwonego Krzyża itp. Żołnierze z chorobami zakaźnymi byli umieszczani w specjalnych szpitalach zakaźnych. Zwykle na szpital zajmowano właściwie każdy budynek publiczny w mieście.

Jako budynki szpitalne w czasie wojny służyły przede wszystkim szkoły. Wiele ważnych osobistości, np. arystokraci, oddawało do dyspozycji swoje rezydencje itp. Szpitale zakaźne były zwykle urządzone na przedmieściach, w prowizorycznych barakach. Często ciągnięto do nich bocznicę kolejową, aby nie przewozić zakażonych żołnierzy przez miasto, lecz transportować ich bezpośrednio do wyznaczonego miejsca. W szpitalach epidemiologicznych należało przestrzegać ścisłych reguł. Zwykle taki szpital składał się z baraków dla chorych, baraków dla personelu medycznego, budynku administracyjnego, kuchni, pralni i suszarni. Oprócz lekarzy wojskowych personel medyczny

barak mal svoju kúpeľňu a celý tábor mal kanalizáciu. Nebezpečný a nepotrebný materiál bol spaľovaný v peci určenej na tieto účely.

Prísun tisícov chorých vojakov z frontu do zázemia ohrozoval aj civilistov a vznikli tak obavy pred vznikom epidémii v zázemí. Preto bolo v októbri 1914 rozhodnuté o zriadení pozorovacích staníc. Mali slúžiť ako pozorovacie zdravotnícke ústavy, do ktorých prichádzajú zranení a chorí vojaci z frontu. Hlavným poslaním pozorovacích staníc bolo vyšetrením a pozorovaním označiť infikované osoby. Všetky vojenské osoby, ktoré boli prijaté pozorovacími stanicami zostali pod lekárskej dozorom 5 dní. Tie, u ktorých sa nepotvrdila infekcia pokračovali do ďalších zdravotníckych zariadení v zázemí. Postup prijímania do stanice prebiehal podľa stanoveného postupu. Lazaretný transport bol odstavený na osobitnú koľaj pre prijímací barak. Lekár najprv vytriedil jednoznačne infekčne chorých vojakov. Títo boli umiestnení do určeného baru. Ostatní prešli prijímacím barakom, kde odovzdali svoje osobné veci, boli ostrihaní, odšivení, absolvovali kúpeľ. Zranení vojaci boli ošetrení, prípadne operovaní.

Zložitý systém zdravotnej služby dopĺňali rôzne sanatória, kúpeľné strediská a ústavy určené na rekonvalescenciu vojakov. Tu prichádzali vojaci z nemocníc na doliečenie a celkovú rehabilitáciu. V závere liečebného procesu dostávali vojaci zdravotnú dovolenku, ktorú mohli stráviť doma v kruhu najbližších. Pre mnohých vojakov to bola prvá možnosť navštíviť domov od mobilizácie. O to ťažší bol potom odchod späť na front.

Vývoj vojny poukazoval na potrebu uskutočnenia mnohých zmien v zdravotnom systéme. Mali sa vytvárať špeciálne dopravné oddiely, ktoré by transportovali ranených do zázemia. V prípade väčších bojov pôsobili v tesnom zázemí frontu špeciálne zriadené mobilné chirurgické skupiny, ktoré boli kvalitne vybavené. Tieto skupiny pomáhali riešiť množstvo ťažších prípadov, ktoré bolo potrebné stabilizovať pred transportom do zázemia.

Z bojiska prichádzali masy zranených s rôznymi typmi zranení. Strelné poranenia sa spočiatku liečili dosť konzervatívne. Postupne sa zdokonalila chirurgická technika, prevencia proti tetanu, používali sa krvné transfúzie a pod. Veľmi častým zranením boli zlomeniny. V tomto období sa tieto zranenia už dávno fixovali sadrovým obvazom. Sadrové obvazy sa pripravovali priamo na obvaziskách. Oveľa horšie sa liečili otvorené zlomeniny, ktoré nebolo možné dať do sadry. Na tento typ zlomenín sa objavil spôsob liečby až v roku 1916. Traumaticky pôsobili amputácie končatín. K odtrhnutiu končatiny mohlo dôjsť už na bojisku alebo v nemocnici amputačným zá-

skládal sa ešte z civilných pielégniarek. Žoldnierze wykonywali służbę wartowniczą, prace w kuchni, dezynfekcję i pozostałe obowiązki związane z funkcjonowaniem szpitala. Każdy barak miał swoją łaźnię, a cały obóz był skanalizowany. Materiały niebezpieczne i niepotrzebne palono w przeznaczonym do tego piecu.

Przybycie tysięcy chorych żołnierzy z frontu na zaplecze zagrażało ludności cywilnej, obawiano się wybuchu epidemii. Dlatego w październiku 1914 roku zdecydowano się utworzyć punkty kwarantanny. Miały to być placówki medyczne służące do obserwacji, kierowanych do nich rannych i chorych żołnierze z frontu. Głównym zadaniem tych punktów było rozpoznawanie zakażonych osób za pomocą badań i obserwacji. Wszyscy żołnierze, którzy zostali przyjęci do punktów kwarantanny, pozostawali w nich przez 5 dni pod nadzorem lekarza. Ci, u których nie stwierdzono infekcji, byli przenoszeni do placówek leczniczych na zaplecze. Przyjęcia do punktów odbywały się zgodnie z ustaloną procedurą. Transport rannych był odstawiany na osobny tor prowadzący do baru przyjęć. Lekarz najpierw selekcionował żołnierzy z jednoznacznymi objawami infekcji. Tych umieszczano w wyznaczonym baru. Pozostali przechodzili przez barak przyjęć, w którym oddawali rzeczy osobiste, byli strzyżeni, odwszawiani, kąpani. Rannych opatrywano lub operowano.

Skomplikowany system służb medycznych uzupełniały sanatoria, uzdrowiska oraz ośrodki dla rekonwalescentów. Tu byli kierowani pacjenci szpitali na doleczenie i końcową rehabilitację. Na koniec leczenia żołnierze otrzymywali urlop zdrowotny, który mogli spędzić w domu, w otoczeniu najbliższych. Dla wielu z nich była to pierwsza możliwość odwiedzenia rodzinnych stron od momentu zmobilizowania. Tym trudniejszy był powrót na front.

Przebieg wojny ujawnił potrzebę wprowadzenia wielu zmian w systemie służby medycznej. Planowano tworzenie specjalnych oddziałów transportowych do przewożenia rannych na zaplecze frontu. W razie większych walk między frontem a zapleczem działały specjalnie utworzone, świetnie wyposażone lotne grupy chirurgów. Grupy te pomagały uratować wielu ciężko rannych, stabilizując ich stan na czas transportu na zaplecze.

Z pola bitwy przywożono ogromne liczby rannych z różnymi typami urazów. Na początku postrzały leczono dość konserwatywnie. Stopniowo udoskonalono technikę chirurgiczną, zapobiegano tężcowi, przeprowadzano transfuzje krwi itp. Bardzo częstym urazem były złamania. W tym czasie już od dawna używano do unieruchamiania gipsu. Opatrunki gipsowe przygotowywano na miejscu w punktach opa-

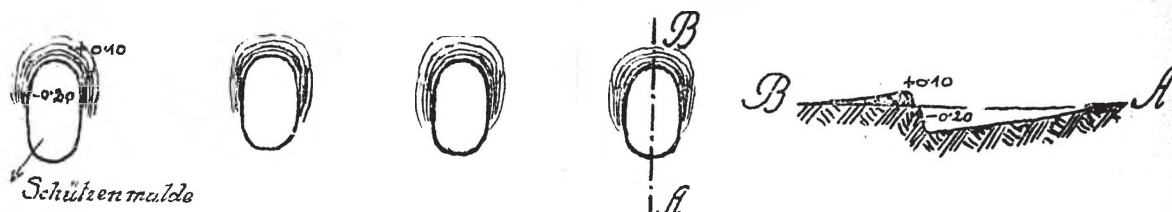
K.u.k.l. Korpskommando.

zu Op.Nr. 817/13.

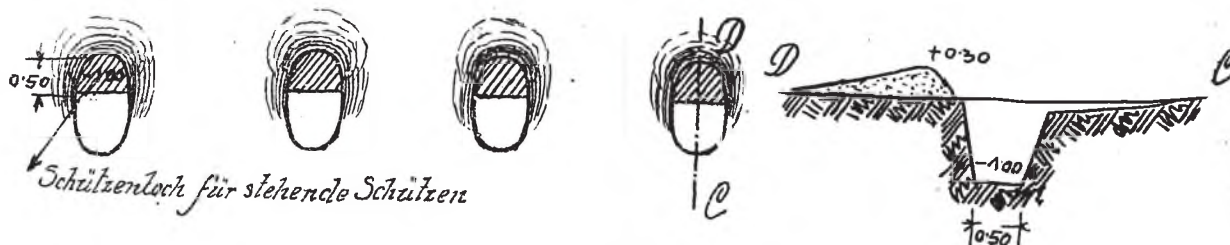
BEISPIEL

über die technische Ausgestaltung einer Stellung die
erst im Kampfe erreicht wird.

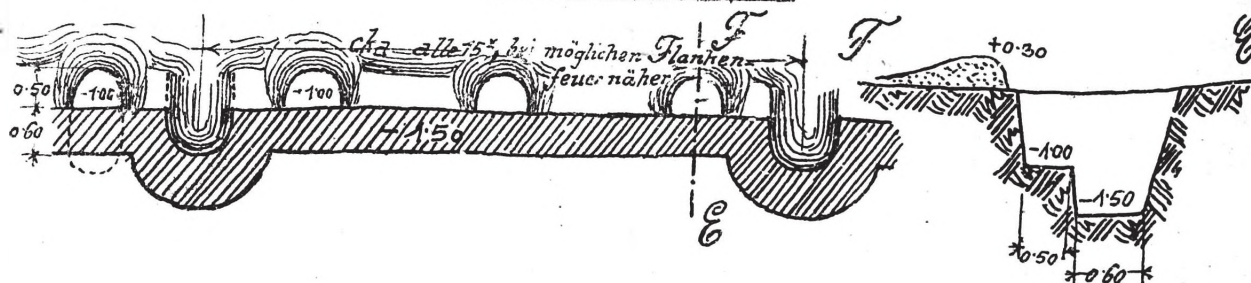
1. Stadium

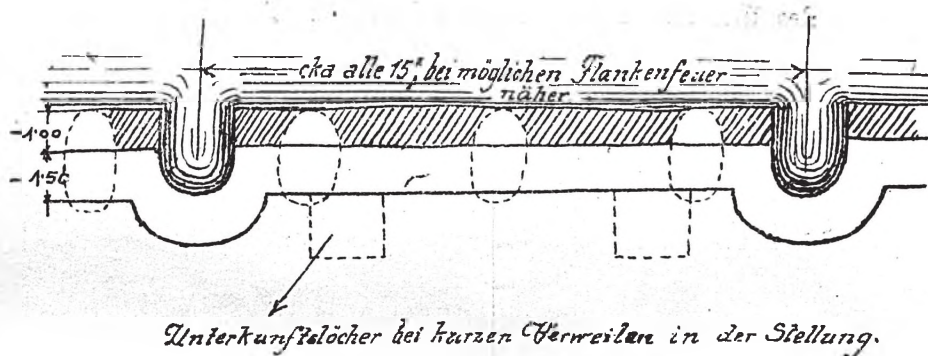
2. Stadium

3. Stadium

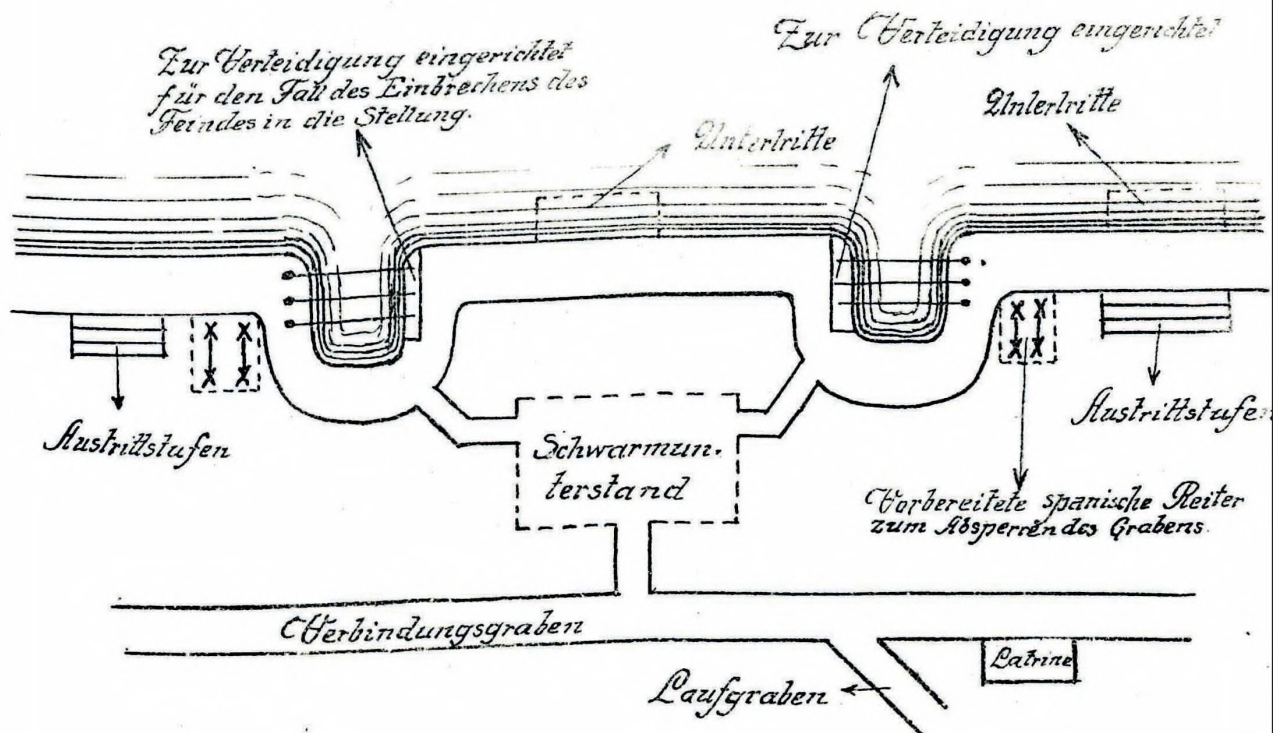

4. Stadium

Rakúsko-uhorský dokument upresňujúci budovanie zákopov.
Wytyczne austro-węgierskie w sprawie budowania okopów.

5. Stadium

DI. ~~Op~~ Nr. 606/5. mit ~~/~~ Blg.
 Gesehen! K. k. 46. Landwehr-
 Infanterietruppendivisions-Kommando.
 am 4. 10. 1915.

K. k. 92. Landwehrinfanteriebrigadekommando

Fraes: am 4. 10. 1915
 Res. Nr. 781. mit ~~/~~ Blg. Tgl. 4/10.

Leutnant

crokom. Strata končatiny viedla u mnohých vojakov k psychickým problémom. Mnohí vojaci boli v civile fyzicky pracujúci ľudia. Po strate končatiny sa z nich stali mrzáci a invalidi. Niektorí neboli schopní sa s touto situáciou vyrovnáť a spáchali samovraždu. Vzrast počtu takýchto zranení viedol k prudkému rozvoju protetiky.

Po otvorení talianskeho frontu, kde sa viac bojovalo statickým spôsobom, začalo pribúdať zranení hlavy a tváre. Tieto zranenia obvykle spôsobili črepiny z granátov a mín. Až jednu tretinu z týchto zranení tvorili devastačné zlomeniny čeľustí. Takto zranení pacienti nemohli normálne prijímať stravu a boli odkázaní na výživovú sondu. Ak vojak s takýmto zranením prežil v zázemí, dostal sa do rúk chirurgom, ktorí bohužiaľ v tom období nemali dostatočné vedomosti a skúsenosti s týmto typom zranení. Mnohí vojaci tak žili ďalšie roky s ťažkým poškodením tváre. Až postupne sa začala rozvíjať plastická chirurgia, ktorá začala tieto prípady riešiť.

Medzi veľmi vážne zranenia patrilo poranenia brucha. Takéto poranenie viedlo mnohokrát k úmrtiu už na bojisku. Ak vojak prežil, obvykle po troch dňoch prišli komplikácie, ktoré sa skončili smrťou. Najväčšiu šancu mali tí zranení, ktorých sa podarilo dostať k doktorom počas prvých troch dní do absolútneho pokoja, čo znamenalo aj zákaz podávania potravy a nápojov. Aj pri tomto postupe bola úmrtnosť vysoká. Nebezpečné boli tiež priestrely hrudníka. Nielen fyzické traumy vyradzovali vojakov z boja. Dlhodobé nasadenie viedlo nielen k opotrebovaniu fyzických, ale aj duševných síl. Na psychiku vojakov negatívne vplývali: nedostatočná výživa, telesná vyčerpanosť, zlé počasie, horúčava, zima, únavné pochody, málo spánku, strach o rodinu, strach o vlastný život, stále napätie, krv, krik ranených, panika, strelba, výbuchy a vlastné zranenie. Výsledkom pôsobenia týchto faktorov bola duševná vyčerpanosť, ktorá sa mohla prejavovať ako úplná apatia. V tomto stave sa môžu začať prejavovať duševné choroby: neurózy, hystéria, stavy zmätenosti, epilepsia. V zázemí existovali liečebné zariadenia, ktoré sa venovali výlučne pacientom s psychickými chorobami. Prvá svetová vojna donútila zdravotníctvo čeliť novým zraneniam spôsobeným modernými zbraňami, na druhej strane sa vedecký pokrok postavil aj do služieb medicíny. Z celkového hľadiska môžeme povedať, že rakúsko-uhorský systém vojnovnej zdravotníckej služby vykazoval dobré výsledky. Ak zranený vojak prežil transport do zázemia, mal veľmi slušnú šancu na prežitie. Nemocnice v zázemí mali približne 3 až 4 % úmrtnosť, čo boli na tú dobu vynikajúce výsledky.

Záznamy o vojnových zraneniach vojakov v prvej svetovej vojne nachádzame iba v zoznamoch strát,

trunkových. O veľa ťudniej bolo lečiť zlamania otvarte, ktorých nie možna bolo zabezpečiť gipsem. Možnosť liečenia takých urazov objavila sa dopiero v 1916 roku. Traumatyczne były amputacje kończyn. Mogło dojść do oderwania kończyny na polu bitwy, albo do amputowania jej w szpitalu. Taka strata często powodowała u żołnierzy problemy psychiczne. Wielu z nich w cywilu pracowało fizycznie. Po stracie kończyny stawali się kalekami, inwalidami. Niektórzy nie potrafili pogodzić się z tą sytuacją i popełniali samobójstwa. Wzrost liczby amputacji doprowadził do szybkiego rozwoju protetyki.

Po otwarciu frontu włoskiego, na którym przeważała wojna pozycyjna, zaczęło przybywać ran głowy i twarzy, zazwyczaj powodowanych przez odłamki granatów i min. Jedną trzecią tych urazów stanowiły złamanie szczęki. Pacjenci z takimi obrażeniami nie mogli normalnie jeść i byli skazani na żywienie przez sondę. Jeśli żołnierz przeżył, na zapleczu był przekazywany w ręce chirurgów, którzy w tym czasie nie mieli jeszcze wystarczającej wiedzy i doświadczenia w postępowaniu z tak skomplikowanym złamaniem. Dlatego też wielu weteranów żyło z ciężkimi uszkodzeniami twarzy. Dopiero stopniowo zaczęła rozwijać się chirurgia plastyczna, która zajęła się takimi przypadkami.

Do bardzo poważnych urazów należały rany brzucha, które często prowadziły do śmierci jeszcze na polu bitwy, a jeśli żołnierz przeżył, zwykle po trzech dniach różne komplikacje doprowadzały do jego śmierci. Największą szansę mieli ci ranni, których w ciągu pierwszych trzech dni lekarzom udało się doprowadzić do pełnego spokoju, co oznaczało też zakaz podawania jedzenia i napojów. Choć i w takim przypadku śmiertelność była wysoka. Niebezpieczne były też postrzały klatki piersiowej. Nie tylko urazy fizyczne eliminowały żołnierzy z walki. Długotrwały stres prowadził do wyczerpania sił nie tylko fizycznych, ale też psychicznych. Na psychikę żołnierzy miały negatywny wpływ: niedożywienie, wyczerpanie fizyczne, zła pogoda, gorąco, zimno, męczące marsze, niedostatek snu, niepokój o rodzinę, strach o własne życie, stałe napięcie, krew, krzyk rannych, panika, strzały, wybuchy i rany. Wynikiem działania tych czynników było wyczerpanie psychiczne, które mogło się objawiać zupełną apatią. W takim stanie mogą pojawiać się choroby psychiczne: neurozy, histeria, zaburzenia świadomości, epilepsja. Na tyłach działały placówki medyczne, które zajmowały się wyłącznie pacjentami z takimi zaburzeniami.

Pierwsza wojna światowa zmusiła medycynę do stawienia czoła nowym urazom powodowanym przez nowoczesną broń, a z drugiej strony spowo-

tzv. verlustliste. Bohužiaľ, záznamy sú veľmi stručné. Takýto záznam obvykle obsahuje iba meno a priezvisko vojaka, rok narodenia, bydlisko, jednotku a nemeckú skratku slova zranený alebo chorý. Málokedy sa v zázname objavuje aj miesto rekonvalescencie, ktorou bola obvykle nemocnica, prípadne iný typ zranenia. Spolu sa podarilo nájsť 51 záznamov o rôznych mužoch z Medzilaboriec, ktorí sa liečili na zranenia alebo choroby v rôznych nemocniciach v monarchii. Vo vojenských nemocniciach zomreli jedenásti vojaci z Medzilaboriec. Prvým z nich bol slobodník Johann Lutas z Vydrane. Slúžil v 3.rote Honvédskeho pešieho pluku č. 9 (HIR 9). V júni 1916 ochorel na tuberkulózu. Lazaretným transportom sa dostal do zázemia. Bol liečený v Záložnej nemocnici v Debrecíne. Jeho liečba bola neúspešná a Johan Lutas zomrel 1. júla 1916. Bol pochovaný na miestnom vojnovom cintoríne. Druhým prípadom bol vojak Andreas Lozak z Vydrane. Slúžil v 8.rote Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. V máji 1917 utrpel zranenie na talianskom fronte. So strelným poranením a zlomeninami končatín bol prevezený do Záložnej nemocnice č. 4 v meste Ľubľana. Jeho stav sa skomplikoval a 31. mája 1917 zomrel na otravu krvi. Bol pochovaný vo vojenskom oddelení Cintorína Sv. Kríža v Ľubľane. Jeho hrob sa nachádza v skupine 42, rad 7/3, číslo 281. Tretím smrteľným prípadom bol vojak Jánoš Bernád z Borova. Slúžil v Domobraneckom pešom pluku č. 6 (LstIR 6) zo Subotice. V septembri 1917 bol zranený na talianskom fronte a prevezený do Poľnej nemocnice č. 1410 v dedine Ajdovščina v dnešnom Slovinsku. Záznam neobsahuje druh jeho zranenia, ale vieme, že 8. septembra zomrel v spomínanej nemocnici. Bol pochovaný na miestnom vojnovom cintoríne. Štvrtým známym vojakom, ktorý zomrel v nemocnici, bol vojak Michal Lapisak z Medzilaboriec. Bol vojakom Pešieho pluku č. 66 (IR 66) z Užhorodu. V zázname nie je presne uvedené, za akých okolností sa Michal Lapisak dostal do nemocnice v meste Novi Sad v dnešnom Srbsku. Nepoznáme ani príčinu smrti. Vieme však, že 5. októbra 1918 zomrel. Bol

dováťa wielki postęp medyczny. Ogólnie możemy stwierdzić, że austro-węgierski system wojskowej służby zdrowia osiągał dobre wyniki. Jeśli ranny żołnierz przetrwał transport na zaplecze, miał duże szanse na przeżycie. Szpitale na zapleczu miały około 3-4-procentową śmiertelność, co w tym czasie było znakomitą wynikiem.

Informacje o odniesionych przez żołnierzy ranach wojennych można znaleźć wyłącznie na listach strat, tzw. verlustliste. Niestety, dane te są bardzo skąpe. Taki wpis zawiera zwykle tylko imię i nazwisko żołnierza, rok urodzenia, miejsce zamieszkania, jednostkę i niemiecki skrót słowa ranny lub chory. Czasami na liście pojawia się też miejsce rekonwalescencji, zazwyczaj jakiś szpital, czasami rodzaj urazu. W sumie udało się znaleźć 51 wpisów dotyczących żołnierzy z Medzilaboriec, którzy leczyli rany lub choroby w różnych szpitalach monarchii.

W szpitalach wojskowych zmarło jedenastu żołnierzy z Medzilaboriec. Pierwszym z nich był kapral Johann Lutas z miejscowości Vydran. Służył w 3 Kompanii 9 Pułku Piechoty Honwedów (HIR 9). W czerwcu 1916 roku zachorował na gruźlicę. Został przewieziony na zaplecze transportem sanitarnym. Był leczony w szpitalu rezerwowym w Debreczynie. Kuracja nie powiodła się i zmarł 1 lipca 1916 roku. Został pochowany na miejscowym cmentarzu wojskowym.

Drugim był szeregowy Andreas Lozak z Vydrani. Służył w 8 kompanii 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. W maju 1917 roku został ranny na froncie włoskim. Z ranami postrzałowymi i złamanymi kończynami został przewieziony do szpitala rezerwowego nr 4 w Lublanie. Jego

stan pogorszył się i 31 maja 1917 roku zmarł na zakażenie krwi. Został pochowany w wojskowej części Cmentarza św. Krzyża w Lublanie. Jego grób znajduje się w sektorze 42, rząd 7/3, numer 281.

Trzecim przypadkiem śmiertelnym był szeregowy Jánoš Bernád z Borova. Służył w 6 Pułku Piechoty Landsturmu (LstIR 6) z Suboticy. We wrześniu 1917 roku został ranny na froncie włoskim i przewieziony do szpitala polowego nr 1410 we wsi Ajdovščina w

Příjmení a jméno	Alexander
	SZRULOVICS
Hodnost a pluk	rotmáster, býv. honv. pešieho pl. č. 9.
Datum a místo narození	1897.
(polit. okres, země)	Boro, Kom. Zemplén, Uhry.
Příslušnost	tamtiež
(polit. okres, země)	
Datum a místo úmrtí	5. novembra 1918
(polit. okres, země)	v posádkovej nemocnici v Košiciach, Abaujtorna, Uhry.
Datum pohřbu	7. novembra 1918
Označení hřbitova a místo	v ústřednom hrobštovce v Košiciach, Slovensko.
(polit. okres, země)	
Oddělení, číslo hrobu	neznámé.
Opsáno podle	matriky býv. posádkovej nemocnice č. 10. uložení u ZVV, Košice.
Úmrtí kniha: tom, fol.	tom. VI., fol. 526.

Úmrtí kartoteční lístok vojaka
Alexandra Szrulovicsa.
Karta zgonu żołnierza Alexandra Szrulovicsa.

pochovaný na vojnovom cintoríne v Novom Sade. V nemocnici zomrel aj Alexander Szrulovics.

Narodil sa v roku 1897 v obci Borov. Slúžil v Honvédscom pešom pluku č. 9 z Košíc v hodnosti rotmajstra. Jeho smrť potvrdzuje úmrtný listok. Podľa tohto zdroja bol rotmajster Szrulovics hospitalizovaný v Posádkovej nemocnici č. 20 v Košiciach. Napriek snahe lekárov zomrel dňa 5. novembra 1918, takmer v závere vojny. Nepoznáme príčinu smrti, ale pravdepodobne zomrel na následky choroby. Pochovaný bol totiž až 7. novembra 1918, teda 48 hodín po svojej smrti. Ak vojaci zomreli na násled-

Vojenská nemocnica v zázemí frontu.
Szpital wojskowy na tyłach frontu.

ky zranenia, obvykle boli pochovávaní omnoho skôr po svojej smrti. Pochovaný bol na Vojnovom cintoríne v Košiciach. Ďalším prípadom bol vojak Henryk Skultety narodený v roku 1879 v Budapešti, príslušný do mesta Medzilaborce. Bol vojakom Domobraneckého pešieho pluku č. 1 (LstIR 1) z Budapešti. V novembri 1914 bol transportovaný do Nemocnice Sv. Štefana v Budapešti s rozsiahlymi zraneniami nôh a ramien. Lekári mu už nedokázali pomôcť a na následky svojich zranení 19. novembra 1914 zomrel. Pochovaný bol vo vojnovej časti cintorína Kőbánya v Budapešti. Vo vojenskej nemocnici zomrel aj Izsák Mendlovics. Narodil sa v roku 1883 v meste Medzilaborce. Slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu. V jeseni 1914 bol hospitalizovaný v záložnej nemocnici v meste Hranice s diagnózou dyzentéria. Táto nákazlivá choroba oslabil jeho organizmus natoľko, že 5. novembra 1914 zomrel. Pochovaný bol 8. novembra 1914 na Vojnovom cintoríne Hranice v dnešnej Českej republike. Chorobe podľahol aj vojak Baurel Heller. Narodil sa v roku 1887 v meste Medzilaborce. Slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu. Ochorel na zápal pohrudnice. S touto diagnózou bol hospitalizovaný

dzisiejszej Słowenii. Brak informacji o rodzaju odniesionych ran, ale wiemy, że 8 września zmarł we wspomnianym szpitalu. Został pochowany na miejscowym cmentarzu wojskowym.

Czwartą zidentyfikowaną osobą, która zmarła w szpitalu, był szeregowy Michał Lapisak z Medzilaborce. Służył w 66 Pułku Piechoty (IR 66) z Užhorodu. We wpisie nie podano dokładnie, w jakich okolicznościach Michał Lapisak został przyjęty do szpitala w Nowym Sadzie, w dzisiejszej Serbii. Nie znamy też przyczyny jego śmierci. Wiemy tylko, że zmarł 5 października 1918 roku. Został pochowany na cmentarzu wojskowym w Nowym Sadzie.

W szpitalu zmarł też Alexander Szrulovics. Urodził się w 1897 roku w miejscowości Borov. Służył w 9 Pułku Piechoty z Koszyc w stopniu chorążego. Jego śmierć potwierdza akt zgonu. Według tego dokumentu chorąży sierżant Szrulovics był leczony w Szpitalu Garnizonowym nr 20 w Koszycach. Pomimo starań lekarzy, zmarł 5 listopada 1918 roku, czyli tuż pod koniec wojny. Nie znamy przyczyny śmierci, ale prawdopodobnie były to powikłania po jakiejś chorobie. Został pochowany dopiero 7 listopada 1918 roku, czyli 48 godzin po śmierci. Jeśli żołnierz zmarł w wyniku odniesionych ran, zwykle był grzebany o wiele szybciej. Alexander Szrulovics został pochowany na cmentarzu wojskowym w Koszycach.

Szeregowy Henryk Skultety urodzony w roku 1879 w Budapeszcie, pochodzący z miasta Medzilaborce, był żołnierzem 1 Pułku Piechoty Landsturm (LstIR 1) z Budapesztu. W listopadzie 1914 roku został przetransportowany do Szpitala św. Stefana w Budapeszcie z rozległymi ranami nóg i ramion. Lekarzom nie udało się go uratować i w wyniku odniesionych ran zmarł 19 listopada 1914 roku. Został pochowany w wojskowej części cmentarza Kobanya w Budapeszcie.

W szpitalu wojskowym zmarł też Izsák Mendlovics. Urodził się 1883 roku w mieście Medzilaborce. Służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. Jesienią 1914 był leczony w szpitalu rezerwowym w mieście Hranice na dyzenteryę. Ta choroba zakaźna osłabiła jego organizm na tyle, że zmarł 5 listopada 1914 roku. Został pochowany 8 listopada 1914 r. na cmentarzu wojskowym w mieście Hranice, na terenie dzisiejszych Czech.

Zachorował też szeregowy Baurel Heller. Urodził się w 1887 roku w mieście Medzilaborce. Służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. Miał zapalenie

v Posádkovej nemocnici č. 1 vo Viedni. Svojej chorobe podľahol 10. februára 1915. Pochovaný bol na vojnovom cintoríne vo Viedni.

S ťažkým zranením skončil vo vojenskej nemocnici aj vojak Mihály Kahán. Narodil sa v roku 1897 v meste Medzilaborce. Slúžil v Honvédscom pešom pluku č. 9 z Košíc. V júli 1917 bol transportom prevezený do záložnej nemocnice v meste Ostrihom s ťažkým strelným poranením chrbta. Na následky svojho zranenia zomrel 5. júla 1918 a bol pochovaný na Vojnovom cintoríne v Ostrihome. Svojmu smutnému osudu neušiel ani vojak Péter Dzugan. Narodil sa v roku 1893 v meste Medzilaborce. Bol príslušníkom Pešieho pluku č. 66 z Užhorodu. V apríli 1917 bol hospitalizovaný s bližšie neurčenými zraneniami do Posádkovej nemocnice č. 16 v Budapešti. Na následky vnútorného krvácania zomrel 13. apríla 1917 v Budapešti. Pochovaný bol 20. apríla 1917 na vojnovom sektore cintorína Kőbánya v Budapešti.

Rakúsko-uhorská pracka.
Klamra austro-uhorska.

Posledným vojakom z Medzilaboriec, ktorý zomrel v nemocnici bol Sie Heller. Narodil sa v roku 1895 v Medzilaborciach. Slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu v hodnosti vojaka. O jeho smrti svedčí úmrtný lístok. Podľa tohto zdroja zomrel 25. decembra 1915 v nemocnici v mestečku Knittelfeld v Rakúsku. Zdroj neuvádza príčinu smrti, ale pravdepodobne utrpel zranenie na talianskom fronte a bol prevezený do zázemia. Zdravotníckemu personálu sa mu už nepodarilo pomôcť a na následky zranenia zomrel. Bol pochovaný 26. decembra 1915 na Vojnovom cintoríne Knittelfeld.

opľucnej. Z takou diagnózou bol hospitalizovaný w Szpitalu Garnizonowym nr 1 w Wiedniu. Zmarł 10 lutego 1915 roku. Został pochowany na cmentarzu wojskowym w Wiedniu.

Z ranami ciężkimi zmarł w szpitalu wojskowym także szeregowy Mihály Kahán. Urodził się w 1897 roku w Medzilaborcach. Służył w 99 Pułku Piechoty Honwedu z Koszyc. W lipcu 1917 roku został przewieziony do szpitala rezerwowego w Ostrzyhomiu z ciężką raną postrzałową pleców. W wyniku odniesionej rany zmarł 5 lipca 1918 roku i został pochowany na cmentarzu wojskowym w Ostrzyhomiu.

Przed swoim smutnym losem nie uciekł też szeregowy Péter Dzugan. Urodził się w 1893 roku w mieście Medzilaborce. Należał do 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. W kwietniu 1917 roku był leczony w związku z bliżej nieokreślonymi ranami w Szpitalu Garnizonowym nr 16 w Budapeszcie. Z powodu krwawienia wewnętrznego zmarł tam 13 kwietnia 1917 roku. Został pochowany 20 kwietnia 1917 r. w sektorze wojskowym cmentarza Kőbánya w Budapeszcie.

Ostatnim żołnierzem z Medzilaboriec, który zmarł w szpitalu, był Sie Heller, urodzony w 1895 roku w Medzilaborcach. Służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu jako szeregowy. Jego śmierć potwierdza akt zgonu. Zgodnie z nim zmarł 25 grudnia 1915 r. w szpitalu w mieście Knittelfeld w Austrii. Źródło nie podaje przyczyny śmierci, ale jest prawdopodobne, że został ranny na froncie włoskim i przewieziony na zaplecze. Personel medyczny nie potrafił mu już pomóc i zmarł na skutek odniesionych ran. Został pochowany 26 grudnia 1915 na cmentarzu wojskowym w Knittelfeld.

V tabuľke sú uvedené informácie o všetkých zranených a chorých vojakoch z Medzilaboriec, ktoré sa podarilo nájsť v zoznamoch strát. W tabeli zostały podane informacje o wszystkich rannych i chorych żołnierzach z Medzilaboriec, które udało się znaleźć na listach strat.					
Priezvisko Nazwisko	Meno Imię	Ročník Rocznik	Bydlisko Miejsce zamieszkania	Jednotka Jednostka	Nemocnica Szpital
Anygal	Dionys	1875	Medzilaborce	IR 26	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Bahin	Peter	1893	Medzilaborce	HIR 9	Košice, Slovensko Koszycy, Słowacja
Barta	Imre	1892	Medzilaborce	IR 66	?
Bernád	Jánoš	?	Borov	LStIR 6	Ajdovščina, Slovinsko Ajdovščina, Słowenia
Demko	János	1891	Medzilaborce	HIR 9	?
Dolmohucz	Péter	1895	Medzilaborce	IR 66	?

Dzugan	Péter	1893	Medzilaborce	IR 66	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Fischer	Mano	1881	Medzilaborce	FJB 12	?
Franko	Georg	1888	Vydraň	IR 66	Cluj, Rumunsko Cluj, Rumunia
Godina	János	1890	Medzilaborce	GendBezKom č. 6	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Grundza	András	1891	Medzilaborce	HIR 9	?
Grundza	Demeter	1873	Medzilaborce	HIR 9	?
Grundza	Mihály	1889	Medzilaborce	IR 66	?
Heller	Baurel	1887	Medzilaborce	IR 66	Viedeň, Rakúsko Wiedeń, Austria
Heller	Sie	1895	Medzilaborce	IR 66	Knittelfeld, Rakúsko Knittelfeld, Austria
Hicsak	Franz	1895	Medzilaborce	IR 66	?
Hoszak	Georg	1891	Medzilaborce	IR 77	?
Kahán	Mihály	1897	Medzilaborce	HIR 9	Ostrihom, Maďarsko Ostrzyhom, Węgry
Kahan	Michael	1894	Medzilaborce	IR 66	?
Kalinyák	Ladislau	1888	Medzilaborce	IR 66	?
Karasz	Johann	1885	Medzilaborce	IR 66	?
Klyecsik	Peter	1897	Medzilaborce	HIR 9	?
Koczurisin	Nikolaus	1894	Medzilaborce	IR 66	?
Kohut	Andreas	1893	Vydraň	IR 66 – IR 55	?
Kopertinszki	Vazul	1880	Medzilaborce	HIR 9	?
Kopka	Miklós	1888	Medzilaborce	HIR 9	?
Koropcsak	Péter	1887	Medzilaborce	GAR 4	Oradea, Rumunsko Oradea, Rumunia
Koruntyak- Csopki	Michael	1888	Medzilaborce	IR 66	Brno, Česká republika Brno, Czechy
Lapisak	Michal	1899	Medzilaborce	IR 66	Novi Sad, Srbsko Nowy Sad, Serbia
Lozak	Andreas	1876	Vydraň	IR 66	Ľubľana, Slovinsko Lublana, Słowenia
Lutas	Johann	1895	Medzilaborce	LIR 9	Debrecín, Maďarsko Debreczyn, Węgry
Lutas	Michael	1889	Vydraň	IR 66	?
Mendlovics	Izsák	1883	Medzilaborce	IR 66	Hranice, Česká republika Hranice, Czechy
Mihalics	Peter	1895	Medzilaborce	IR 66	?
Mihok	Nikolaus	1885	Vydraň	LIR 10	Satoraljaújhely, Maďarsko Satoraljaújhély, Węgry
Mina	András	1895	Medzilaborce	HIR 9	?
Molmács	Andreas	1894	Medzilaborce	IR 66 – IR 55	?
Mulik	István	1874	Medzilaborce	LstIR 17	?
Onodi	József	1894	Vydraň	HIR 9	?
Palyi	Illés	1886	Medzilaborce	IR 66	?
Regrut	János	1893	Medzilaborce	IR 66	?
Ribar	Georg	1882	Medzilaborce	IR 66	?
Rozsmjaki	Imre	1894	Vydraň	HIR 9	?
Sivák	István	1895	Medzilaborce	HIR 9	?
Skultety	Henrik	1879	Medzilaborce	LstIR 1	Budapešť, Maďarsko Budapeszt, Węgry
Szakrun	József	1881	Medzilaborce	IR 66	?
Szrulovics	Alexander	1897	Borov	HIR 9	Košice, Slovensko Koszyce, Słowacja
Szuchy	Gyula	1896	Medzilaborce	IR 66	?
Szurma	János	1880	Medzilaborce	HIR 9 – HIR 313	?
Tupi	Johann	1892	Medzilaborce	IR 66	?
Vigh	Marton	1875	Borov	LstIR 19	?

Vo vojnovom zajatí

Dlhé roky frontového nasadenia priniesli množstvo situácií, pri ktorých sa vojaci mohli dostať do zajatia. Branie zajatcov bolo pre bojujúce strany povinnosťou, no malo aj určité plusy. Vojnoví zajatci boli chránení medzinárodnými konvenciami, ale mohli tiež poskytnúť dôležité informácie, mohli byť propagandisticky využití ako príklad pre ich spolubojovníkov. Masa vojnových zajatcov mohla tiež slúžiť ako náhradná pracovná sila za milióny mužov nasadených na fronte. Na druhej strane, množstvo vojnových zajatcov spôsobovalo všetkým bojujúcim štátom aj nemalé problémy. Žiadna z krajín nebola pripravená na obrovský počet zajatcov, o ktorých sa bolo potrebné postarať do konca vojny. Neboli k dispozícii vhodné priestory, zásobovanie viazlo, evidencia sa tvorila veľmi pomaly a pod. Tieto problémy viac-menej pretrvávali až do repatriácie vojnových zajatcov po skončení vojny.

Problematika vojnového zajatia býva často spolitizovaná a zneužívaná. V jednotkách každej armády sa nachádzali tisíce mužov, ktorí mali jasne protivojnové zmýšľanie. Zážitky z bojov ich ešte viac hnali k pokusu o prebehnutie na druhú stranu. Často to nemalo byť vyjadrenie politického názoru, ale išlo iba o pokus zúfalých mužov, ktorí chceli uniknúť vojnovému besneniu, v ktorom nevideli žiadny význam. Práve táto normálna ľudská túžba stojí za väčšinou prípadov dobrovoľného zajatia. Samozrejme, menšia časť vojakov, ktorí úmyselne prebehli k nepriateľovi, bola motivovaná politicky. Títo jednotlivci svoju politickú motiváciu potom vyjadrili aktívnym účinkovaním. V prípade českých alebo slovenských vojakov išlo o vstup do vojenských jednotiek čs. odboja tzv. československých légii.

Úplná väčšina vojakov sa do zajatia dostávala nedobrovoľne vďaka vývoju konkrétnej frontovej situácie. Vojaci padali do zajatia pri hliadkovej činnosti, zaskočení v neznámom teréne presilou nepriateľa. Do zajatia sa dostali mnohí zranení, ktorí ostali ležať na bojisku pri úspešnom útoku nepriateľa a ústupe vlastných jednotiek. Niekedy sa do zajatia dostala naraz veľká skupina vojakov. Znáμου udalosťou je kapitulácia pevnosti Przemyśl, pri ktorej do ruského zajatia odpochoďovala celá posádka pevnosti o sile 100-tisíc mužov. Veľa vojakov skončilo v zajatí pri rozvrate bojovej morálky pod vplyvom neúspešného vývoja na fronte. Príkladom takejto situácie môže byť úspešný začiatok Brusilovovej ofenzívy v júni 1916 na východnom fronte. Obrovský ruský útok prekvapil jednotky štyroch rakúsko-uhorských poľných armád. Na mnohých miestach sa podarilo ruským jednotkám dosiahnuť hlboké prielomy.

Jeńcy wojenni

W ciągu długich lat na linii frontu zdarzało się wiele sytuacji, podczas których żołnierze mogli się dostać od niewoli. Branie jeńców było obowiązkiem walczących stron i miało też pewne plusy. Jeńcy wojenni byli chronieni konwencjami międzynarodowymi, ale mogli także być źródłem istotnych informacji, można ich było użyć do działań propagandowych, np. wobec ich towarzyszy broni. Duże grupy jeńców mogły też służyć jako siła robocza, zastępując miliony mężczyzn wysłanych na front. Z drugiej strony liczebność jeńców wojennych sprawiała niemałe problemy wszystkim walczącym państwom. Żaden kraj nie był przygotowany na tak ogromną liczbę jeńców, którym trzeba było zapewnić byt do końca wojny. Nie było odpowiednich pomieszczeń, kulało zaopatrzenie, ewidencja powstawała bardzo wolno itp. Te problemy trwały mniej więcej do czasu repatriacji jeńców po zakończeniu wojny.

Kwestia jeńców wojennych często bywa wykorzystywana politycznie. W każdej armii były tysiące ludzi o poglądach wyraźnie antywojennych. Przeżycia wojenne jeszcze mocniej popychały ich do przejścia na drugą stronę. Często nie chodziło o zamianę poglądów politycznych, ale raczej o desperację i chęć ucieczki od bezsensownej dla nich wojennej zawieruchy. Właśnie ta normalna ludzka tęsknota stoi za większością przypadków dobrowolnego oddania się do niewoli. Oczywiście niewielka część żołnierzy, którzy umyślnie przeszli na stronę wroga, miała polityczne motywacje. Potwierdzili je aktywnym działaniem. W przypadku żołnierzy czeskich lub słowackich chodziło o dołączenie do jednostek czechosłowackiego ruchu wyzwolenieckiego, tzw. legionów czechosłowackich.

Ogromna większość żołnierzy dostała się do niewoli wbrew swojej woli, w wyniku rozwoju sytuacji na froncie. Żołnierze ci zostali pojmاني podczas patroli, zaskoczeni w nieznanym terenie przez większe siły nieprzyjaciela. Do niewoli trafiło też wielu rannych, którzy zostali na polu walki po skutecznym ataku wroga i odwrócie własnych jednostek. Czasem jeńcami stawała się naraz duża grupa żołnierzy, tak było np. po kapitulacji twierdzy Przemyśl, kiedy do niewoli rosyjskiej poszła cała załoga twierdzy w liczbie 100 tysięcy ludzi. Wielu żołnierzy zostało jeńcami po upadku bojowego morale pod wpływem niepowodzeń frontowych. Przykładem takiej sytuacji może być dobry początek ofensywy Brusilowa w czerwcu 1916 roku na froncie wschodnim. Zmasowany atak Rosjan zaskoczył jednostki czterech austro-węgierskich armii polowych. W wielu miejscach jednostkom rosyjskim udało się dokonać głębokiego wyłomu. W tej sytuacji na polu walki

V takejto situácii panoval na bojisku dokonalý chaos. Mnohí vojaci stratili svojich dôstojníkov, nemali žiadne rozkazy ani prehľad o situácii. Takéto pomery vedú veľmi rýchlo k rozvratu a úpadku morálky. Tisíce takýchto dezorientovaných vojakov sa veľmi ľahko vzdáva do zajatia. Čím je chaos na bojisku pri úspešnej ofenzíve väčší, tým rýchlejšie dochádza k rozkladu celých jednotiek. Kým sa rakúsko-uhorskému veleniu podarilo zastaviť chaotický ústup a rozvrat svojej frontovej línie, zajali Rusi vyše 220-tisíc vojakov a dôstojníkov. Je nutné dodať, že na východnom alebo balkánskom bojisku padol na oboch bojujúcich stranách do zajatia omnoho väčší počet vojakov než na západnom fronte. Na rozdiel od statickej zákopovej vojny, ktorá prevládala na západnom fronte, na východe celé mesiace prevládal mobilný spôsob.

Vojaci z Medzilaboriec sa v priebehu vojnovnej služby mohli dostať na rôzne bojiská. Na každom z nich sa mohli dostať do stavu vojnových zajatcov. Počas vojny sa teda mohli dostať do zajatia srbského, ruského, rumunského a talianskeho. O vojnových zajatcoch z mesta Medzilaborce sa dozvedáme iba z jedného druhu prameňov, a to zoznamov strát verlustliste. V týchto zoznamoch sa nachádza obvykle stručný údaj o zajatcovi. Záznam obsahuje meno, priezvisko, bydlisko, rok narodenia, jednotku a poznámka *kriegsgefangen* – teda vojnový zajatec. V niektorých prípadoch bol v zázname uvedený aj názov zajateckého tábora, alebo aspoň krajina, v ktorej bol dotýčný väznený.

V záznamoch strát sa podarilo nájsť zmienky o 29 mužoch z Medzilaboriec a pričlenených obcí, ktorí sa v priebehu vojny dostali do nepriateľského zajatia. Drvivá väčšina z nich, 22 prípadov, skončila v ruskom zajatí. Jeden padol do talianskeho zajatia a v 6 prípadoch záznam neobsahoval údaj o mieste. Tieto údaje plne korešpondujú s celkovými štatistikami, podľa ktorých v priebehu vojny padlo do zajatia 2,8 milióna vojakov, z toho väčšina do zajatia ruského.

Bežný život vojnového zajatca v Rusku sa dá rekonštruovať na základe spomienok tisícov zajatcov, ktorí absolvovali dlhší či kratší zajatecký pobyt v Rusku. Ich osud bol rôzny, ale je možné niektoré momenty každodenného života zovšeobecniť.

Prvé dni po zajatí strávili zajatci vo frontovom zázemí. Tu sa z nich snažili Rusi získať akékoľvek informácie, dochádzalo teda k spravodajskému vyťažovaniu zajatcov. Po tomto vyťažení nasledovala cesta do ruského zázemia. Väčšina zajatcov sa v európskej časti Ruska zdržala veľmi krátko. Dlhšie sa v tomto priestore zdržali zranení zajatci, ktorí sa liečili v ruských vojenských nemocniciach. Ruské zaja-

panoval kompletne chaos. Wielu żołnierzy straciło swoich dowódców, nie mieli żadnych rozkazów, nawet pojęcia o sytuacji. To wszystko szybko prowadzi do rozbicia i upadku morale. Bardzo łatwo jest wziąć do niewoli całe tysiące takich zdezorientowanych żołnierzy. Im większy chaos na polu bitwy z powodu skutecznej ofensywy, tym łatwiej dochodzi do rozpadu całych jednostek. Zanim dowództwo austro-węgierskie powstrzymało chaotyczne cofanie się i dezintegrację własnej linii frontu, Rosjanie wzięli do niewoli ponad 220 tysięcy żołnierzy i oficerów. Należy dodać, że na froncie wschodnim lub bałkańskim po obu stronach wzięto do niewoli o wiele więcej żołnierzy niż na froncie zachodnim. W odróżnieniu od statycznej wojny pozycyjnej na zachodzie, na wschodzie dominowała wojna manewrowa.

Żołnierze z Medzilaborce podczas służby wojskowej mogli trafić na różne fronty. Na każdym z nich mogli zostać jeńcami. Czyli w czasie wojny mogli dostać się do niewoli serbskiej, rosyjskiej, rumuńskiej i włoskiej. Informacje o jeńcach wojennych z miasta Medzilaborce czerpiemy tylko z jednego rodzaju źródeł, czyli list strat – verlustliste. Na tych listach znajdują się zwykle krótkie dane jeńca: imię, nazwisko, miejsce zamieszkania, rok urodzenia, jednostka oraz dopisek *kriegsgefangen* – czyli jeńiec wojenny. W niektórych przypadkach na listach podano także nazwę obozu jenieckiego lub chociaż kraj, w którym dana osoba była przetrzymywana.

Na listach strat udało się odnaleźć wzmianki o 29 mężczyznach z Medzilaborce i okolicznych wsi, którzy podczas wojny dostali się do niewoli. Ogromna większość z nich, czyli 22 osoby, skończyła w niewoli rosyjskiej. Jeden został pojmany przez Włochów, a w 6 przypadkach lista nic nie mówi o miejscu wzięcia do niewoli. Dane te w pełni są zgodne z ogólnymi statystykami, według których w czasie wojny do niewoli dostało się 2,8 miliona żołnierzy, w tym porażająca większość do niewoli rosyjskiej.

Zwykłe życie jeńca wojennego w Rosji można zrekonstruować na podstawie wspomnień tysięcy więźniów, którzy dostali się do rosyjskiej niewoli na krótszy lub dłuższy czas. Ich losy były różne, ale niektóre momenty jenieckiej codzienności wyglądały jednakowo.

Pierwsze dni w niewoli jeńcy spędzali na zapleczu frontowym. Tu Rosjanie starali się uzyskać od nich jakiegokolwiek informacje, czyli dochodziło do przesłuchań. Potem odsyłano ich na rosyjskie tyły. Większość jeńców spędziła niewiele czasu w europejskiej części Rosji. Dłużej pozostawali tu ranni, którzy leczyli się w rosyjskich szpitalach wojskowych. Obozy jenieckie znajdowały się w odległych częściach Imperium Rosyjskiego, gdzie często nie trzeba było

tecké tábory boli umiestnené v odľahlých častiach ruského impéria, kde často ani nebolo nutné prehľadať bezpečnostné opatrenia. Už len vzdialenosť, ktorá delila zajatcov od ich domoviny, odrádzala väčšinu väzňov od úteku.

Štáty bojujúce v prvej svetovej vojne boli signatármi „Dohovoru o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny“ podpísaného 18. októbra 1907 v holandskom Haagu. Zajatí vojaci spadali pod právomoc štátu, ktorý ich zajal. Malo sa s nimi za každých okolností zaobchádzať ľudsky, mali im nechať osobné veci a primerane sa o nich postarať. To, samozrejme, záviselo od možnosti dotyčného štátu. S pokračujúcou vojnou sa ekonomická situácia väčšiny krajín zhoršovala. Preto je jasné, že bojujúce štáty si nemohli dovoliť rozmaznávať ani vlastné obyvateľstvo. Je logické, že v starostlivosti o zajatcov pretrvávali nedostatky. Podľa konvencií mohli byť zajatci využívaní na pracovné účely, ktoré nemali priamy vzťah k prebiehajúcim vojenským akciám. Túto zásadu všetky štáty obchádzali.

Vďaka svojmu zajatiu sa mnohí zajatci dostali do skutočne exotických oblastí. Ruské zajatecké tábory sa nachádzali pri staniciach Transsibírskej magistrály ako Kazaň, Čeljabinsk, Omsk, Kujbyshev, Novosibirsk, Krasnojarsk, Čita a ďalšie. Mnohé tábory sa nachádzali na území dnešného Kazachstanu, Turkmenistanu, či Uzbekistanu. Podmienky v každom tábore mali svoje špecifiká. V zajatí si mnoho mužov uvedomilo, že v existenčných situáciách sa dramaticky menia ľudské priority. V celkovo ťažkom rozporení sa bežný zajatec tešil z vecí, o ktoré by v predvojnovom živote ani nezakopol. Život vojnových zajatcov sa točil okolo niekoľkých základných faktorov.

Jedným zo základných problémov bolo jedlo. Jedlo väzni dostávali centrálné z táborovej kuchyne v závislosti od miestnych podmienok. Kvalita a kvantita jedla bola nedostatočná. Väzni si postupne zvykli na špinavé nádoby, nečistotu v jedle, skazené potraviny, hmyz a pod. Mnohé spomienky uvádzajú, že pred vojnou by ich nikto nedonútil jesť také jedlo v takých podmienkach ako v zajateckých táboroch. Chuť prežiť však nútila väzňov zľavovať zo svojich nárokov. Objavovali sa aj nedostatky v prideľovaní stravy. To značí, že sa jedlo vydávalo v rôznych časoch a stávalo sa, že na niektorých väzňov nedošlo. Strava mala nízke výživné hodnoty, mala nedostatok vitamínov a minerálov. To v konečnom dôsledku viedlo k podvýžive väzňov. Zajatcom chýbalo najmä mäso, a jeho nedostatok sa snažili napraviť akýmkoľvek dostupným riešením. Jedlo bolo rozdeľované v misách nazývaných baka. Tieto misy boli určené pre 10 ľudí. Každá skupina

priesadnie dbať o bezpečnosť. Už sama odľalosť, ktorá delila jeňcov od ich domu, zniečala od ucieczki.

Państwa biorące udział w pierwszej wojnie światowej były sygnatariuszami Konwencji haskiej o sposobie prowadzenia wojny na lądzie, podpisanej 18 października 1907 roku w holenderskiej Hadze. Żołnierze wzięci do niewoli podlegali ustawodawstwu państwa, które ich wzięło do niewoli. Należało z nimi w każdych okolicznościach obchodzić się po ludzku, pozostawić im rzeczy osobiste i odpowiednio się nimi zająć. To oczywiście zależało od możliwości danego państwa. W miarę przedłużania się wojny sytuacja ekonomiczna większości krajów pogarszała się. Kraje uczestniczące w wojnie nie mogły sobie więc pozwolić na rozpieszczanie nawet własnych obywateli. Z tego wynika, że w zaopatrzeniu jeńców były braki. Zgodnie z konwencją jeńcy mieli być angażowani do prac, które nie miały bezpośredniego wpływu na toczące się walki. Tę zasadę obchodziły wszystkie państwa.

Wielu jeńców dotarło do naprawdę egzotycznych miejsc. Rosyjskie obozy jenieckie znajdowały się przy stacjach Kolei Transsiberyjskiej, takich jak Kazań, Czelabińsk, Omsk, Kujbyszew, Nowosibirsk, Krasnojarsk, Czyta i inne. Wiele obozów utworzono na terenie dzisiejszego Kazachstanu, Turkmenistanu czy Uzbekistanu. Warunki w każdym z nich były specyficzne. W niewoli wielu ludzi uświadomiło sobie, że w sytuacjach dotyczących życia i śmierci dramatycznie zmieniają się ludzkie priorytety. W ogólnie ciężkim położeniu zwykły jeńiec cieszył się z rzeczy, na które w przedwojennym życiu nawet by się nie obejrzał. Życie jeńców wojennych toczyło się wokół kilku podstawowych czynników.

Jednym z głównych problemów, wokół którego toczył się dzień jeńca wojennego było jedzenie. Więźniowie dostawali posiłki przygotowywane w kuchni obozowej. Jakość i ilość jedzenia była niewystarczająca. Jeńcy stopniowo przyzwyczajali się do brudnych naczyń, śmieci w jedzeniu, popsutej żywności, robaków itp. We wspomnieniach wielu podkreślało, że przed wojną nikt by ich nie zmusił do jedzenia takich rzeczy w takich warunkach, jakie panowały w obozach jenieckich. Jednak chęć przeżycia stopniowo obniżała wymagania. Występowały też braki w przydziale jedzenia, co oznacza, że posiłki wydawano o różnych godzinach i bywało, że dla niektórych więźniów nic nie zostawało. Racje miały niską wartość odżywczą, brakowało witamin i minerałów. Prowadziło to do niedożywienia więźniów. Jeńcom brakowało przede wszystkim mięsa, jego braki starali się uzupełnić na wszelkie możliwe sposoby. Jedzenie było rozdawane w misach

vážňov si muselo jedlo rozdeliť sama. Konflikty pri delení jedla boli na dennom poriadku. Zaujímavé je, že zajatcom po príchode do tábora boli odobrané osobné vojenské misky a príbory. Samozrejmosťou bolo, že sa na ostatných väzňoch prižívoval personál kuchyne, ktorý bol tiež tvorený väzňami. Morálne zábrany išli v takomto prostredí bokom.

Problémy sa vyskytovali aj pri zabezpečení pitného režimu. Zajatci si veľmi rýchlo zvykli na ruský spôsob pitia čaju. Nutnosťou bolo prevárane vody na pitie z hygienických a zdravotných dôvodov. Vody bolo v táboroch nedostatok. Často sa musela zabezpečovať z väčšej vzdialenosti. Vodu museli zabezpečovať samotní väzni. Bola to namáhavá a neoblúbená práca, no mimoriadne dôležitá.

Okrem veľmi kritických spomienok existujú aj spomienky, ktoré pobyt v ruských zajateckých táboroch nehodnotia tak negatívne. Sú zväčša z prvej fázy vojny. Podmienky v zajateckých táboroch sa zhoršovali postupne so zväčšujúcim sa počtom zajatcov a zhoršovaním ekonomickej situácie v Rusku. Veľmi zlé podmienky prevládali od roku 1917. Mnohí vojaci sa mali oveľa lepšie v čase nasadenia na sezónne práce, keď dočasne bývali a stravovali sa v roľníckych rodinách. Vojaci mali rôzne možnosti získavať jedlo aj od civilistov a súkromných predajcov. Na to však museli mať prostriedky. Tento opis sa týkal pomerov v zajateckých táboroch pre vojakov. Osobité podmienky mali samozrejme dôstojníci, ktorí mali k dispozícii omnoho kvalitnejšiu stravu.

Zajatecké tábory v žiadnej krajine neoplývali luxusom. Ani tie ruské neboli výnimkou. Zajatci bývali v drevených barakoch či zemniciach. Ani Rusko nebolo pripravené na také počty zajatcov, takže sa stávalo, že väzni boli dočasne umiestnení v chatrných stanoch, či dokonca pod holým nebom. Preplnenosť táborov a nedostatočné hygienické podmienky viedli k rozšíreniu parazitov. To, samozrejme, zvyšovalo riziko vzniku epidémií nákazlivých chorôb ako týfus, cholera, či v južnejších oblastiach častá malária. Blchy a ploštice spôsobovali zajatcom hotové muky. Na ich likvidáciu si zajatci vymýšľali rôzne zaručené spôsoby. Pri všeobecnom zamorení celého tábora však nebolo možné na dlho tomuto trápeniu uniknúť. Parazity sa dali z času na čas zničiť parnou procedúrou, čo však ťažko poškodzovalo oblečenie.

Spalo sa na niekoľkoposchodových drevených a neohobľovaných pričníach. Jeden zo zajatcov spomínal, že v rakúsko-uhorských väzniciach mali ťažkí zločinci dvakrát za mesiac trest zostrený spaním na tvrdom lôžku. To, čo bolo v mieri trestom pre zločincov, bolo pre vojnových zajatcov úplne

zvaných baka, určených pre 10 ľudí. Každá grupa väzňov musela sama rozdeliť positek medzi sebou. Konflikty pri takom racjonovaní boli na poriadku dennom. Interesujúce je, že po príchode do obozu jeňcom odbierano vlastné misky i sťučky. Očividne bolo, že personál kuchne, stворzony z jeňcov, dožíval si na ich úkor. Pozbyvano si všetkých oporov morálnych.

Problemom bývalo tiež zaopatrenie v vodu. Jeňcy rýchlo zvykli na rosyjský spôsob pitia herbaty. Z povodov hygienických i zdravotných nezbédne bolo prerogovanie vody do pitia, ktorej zawsze v obozach brakovalo. Časem treba bylo ją przynosić z daleka. Więżniowie musieli sami zadbać o wodę dla siebie. Była to wyczerpująca i nie lubiana, ale wyjątkowo ważna praca.

Oprócz bardzo krytycznych wspomnień są też takie, które nie zawierają negatywnej oceny pobytu w rosyjskich obozach jenieckich. W większości są to wspomnienia z pierwszej fazy wojny. Warunki w obozach pogarszały się stopniowo wraz ze wzrostem liczby jeńców i osłabieniem ekonomicznym Rosji. Bardzo złe warunki przeważyły od 1917 roku. Wielu żołnierzy miało się o wiele lepiej w okresie prac sezonowych, kiedy sezonowo mieszkali i żywili się u rodzin rolników. Żołnierze mieli też różne możliwości zdobycia żywności od cywilów i prywatnych sprzedawców. Na to jednak musieli mieć środki.

Powyższy opis dotyczył sytuacji w obozach jenieckich dla szeregowych żołnierzy. Oczywiście inne warunki mieli oficerowie, którzy mieli dostęp do lepszego jedzenia

Obozy jenieckie w żadnym kraju nie opływały w luksusy. Rosyjskie nie były wyjątkiem. Jeńcy mieszkali w drewnianych barakach lub w ziemiankach. Rosja nie była przygotowana na taki napływ jeńców, więc bywało, że więźniów czasowo umieszczano w lichych namiotach, albo nawet pod gołym niebem. Przepętnienie w obozach i złe warunki higieniczne prowadziły do rozprzestrzeniania się pasożytów, co oczywiście zwiększało ryzyko wybuchu epidemii chorób zakaźnych, np. tyfusu, cholery, a na obszarach południowych malarii. Pchły i pluskwy sprawiały jeńcom prawdziwe męki. Więżniowie wymyślali różne skuteczne sposoby, by się ich pozbyć. Jednak w przypadku kiedy były w całym obozie nie można było tej pladze trwale zaradzić. Pasożyty od czasu do czasu były likwidowane przez wyparzenie, co jednak niszczyło odzież.

Spano na kilkupiętrowych, drewnianych, nieohoblowanych pryczach. Jeden z jeńców wspominał, że w więzieniach austro-węgierskich poważnych przestępców dwa razy w miesiącu karano spaniem

normálnou vecou. Veľkým problémom bolo oblečenie. Od ruských úradov sa fasovalo oblečenie alebo topánky len na začiatku vojny. Všetko oblečenie a topánky boli určené pre armádu a väzni si ich museli získavať všelijakým pokútnym spôsobom, čo nebolo jednoduché. Zachovalé topánky či oblečenie sa bralo aj mŕtvym spoluväzňom. Otázka nedostatočného oblečenia trápila väzňov najmä v zime.

Vzhľadom na hygienické a stravovacie podmienky vládnuce v táboch boli choroby a smrť bežnou súčasťou táborového života. V zajateckých táboroch zomreli tisíce väzňov. Epidémie mali obzvlášť ťažký priebeh v táboroch, ktoré sa nachádzali v severnejších alebo južnejších oblastiach ruskej ríše. Epidémie sa vymykali spod kontroly najmä vďaka nedostatočnej lekárskej starostlivosti a deficitu liekov. Na tisíce zajatcov pripadal v lepšom prípade jeden lekár, často medik s nedokončeným vzdelaním. Nezvládanie epidémie sa prejavovalo strašným spôsobom, známe sú napr. cholerové baraky. Vojakov nakazených cholerou jednoducho sústredili do jedného baru, na ktorom stráže zatĺkli okná a dvere. Následne boli chorí ponechaní svojmu osudu. Zajatci sa veľmi obávali, že budú vybraní na zobliekanie mŕtvych či kopanie hrobov, kde vo veľkej miere hrozila nákaza. V podmienkach zúriacej epidémie bolo dôležité uchovať si nielen fyzické, ale aj duševné zdravie. Mnohí zajatci zajatie neprežili, pretože sa mentálne opustili.

Najhoršie bolo, že nemocní na rôzne choroby boli umiestnení spolu v barakoch. Mnohí preživší uvádzajú, že na noc sa zatvárali okná a dvere na barakoch zvonku. Nádoby na potrebu nestačili pre množstvo mužov chorých na dyzentériu, a títo boli nútení si uľaviť, kde sa dalo. V takto znečistenom baraku muselo stráviť niekoľko desiatok chorých mužov celú noc, bez možnosti prístupu čerstvého vzduchu.

Tábory boli zaplavené parazitmi, ktoré prenášali rôzne choroby. Najčastejšie boli cholera, dyzentéria, malária, brušný a škvrnitý týfus. Výsledkom každej epidémie boli stovky mŕtvych. Zajatecké cintoríny boli obvykle vedľa táborov. Počas epidémií sa tieto cintoríny desivo rozrastali.

Nie v každom táboch boli podmienky rovnako zlé. Priam desivú povest' si vyslúžil tábor Zolotaja Orda v dnešnom Turkmenistane. Počas veľkých epidémií tu zomieralo asi 70 ľudí denne. Zajatci sa museli sami postarať o mŕtvych. Veliteľ tábora kšeftoval s oblečením, takže nútil zajatcov vyzliekať mŕtvych, šatstvo vykazoval ako spotrebované a neskôr ho predával. V tomto táboch zahynulo aj veľa Slovákov. Dokázateľne vieme identifikovať asi

na tvrdom lôžku. To, čo v čase pokoju bolo karou pre zločincov, pre jeňákov vojenných bolo vecou normálnou. Dužým problémom boli ubrania. Oblečenie alebo obuv fasovali z úradov rosyjských len na začiatku vojny. Pôžnej všetko bolo preroznacované pre armiu, a väzňovia museli zdožvovať ubrania i buty na vszelkie niedozvolone sposoby, čo nie bylo ľatve. Obuvie oraz oblečenie zabierano tiež martvým vspôžvážňiom. Kvestia braku ubrania dokučala väžňiom prero vszystkým zimou.

W zväžku z warunkami higienicznymi panujacymi w obozach choroby i śmierć byly na porządku dziennym. W obozach jenieckich zmarły tysiące więźniów. Epidemie o wyjątkowo ciężkim przebiegu zdarzały się w miejscach wysuniętych na północ lub południe Imperium Rosyjskiego. Wymykały się spod kontroli przede wszystkim z powodu niewystarczającej opieki lekarskiej i braku leków. Na tysiące jeńców w najlepszym przypadku przypadał jeden lekarz, często tylko medyk z niepełnym wykształceniem. Brak kontroli nad epidemiami miał straszne skutki. Znane są np. baraki choleryczne. Żołnierzy zarażonych cholerą gromadzono w jednym baraku, w którym strażnicy zamykali okna i drzwi, i pozostawiano ich samych sobie. Jeńcy bardzo się obawiali, że zostaną wybrani do rozbierania zmarłych lub kopania grobów, co było obciążone dużym ryzykiem zakażenia. W warunkach szalejącej epidemii ważne było zachowanie zdrowia nie tylko fizycznego, ale też psychicznego. Wielu jeńców nie przeżyło niewoli z powodu osłabienia psychiki.

Najgorsze było to, że chorzy na różne choroby byli umieszczani w tym samym baraku. Wielu z tych, którzy przeżyli, opowiadało, że na noc okna i drzwi w barakach zamykano od zewnątrz. Nie starczało wiader, bo wielu chorych miało dyzenteryę i załatwowało swoje potrzeby gdzie popadnie. W tak zanieczyszczonym pomieszczeniu kilkudziesięciu chorych musiało spędzić całą noc bez dostępu do świeżego powietrza.

Obozy były pełne pasożytów, które przenosiły różne choroby. Najczęściej cholere, dyzenteryę, malarię, dur brzuszny i tyfus plamisty. Każda epidemia zbierała obfite żniwo. Cmentarze jenieckie ulokowane zwykle obok obozów podczas epidemii zatrwajaczo szybko się rozrastały.

Nie w każdym obozie panowały tak samo złe warunki. Jedną z najstraszniejszych opinii miał obóz Zolotaja Orda w dzisiejszym Turkmenistanie. W czasie wielkich epidemii umierało tu nawet 70 osób dziennie. Jeńcy musieli sami zajmować się zmarłymi. Dowódca obozu handlował obleczeniem, więc zmuszał więźniów do rozbierania trupów, ubrania zdejmował ze stanu jako zużyte, a potem je sprze-

60 mužov z rôznych kútov Slovenska. Ani ostatné tábory v oblasti Strednej Ázie nemali dobrú povest'. Zo šiestich mužov z mesta Medzilaborce, ktorí dokázateľne zomreli v ruských zajateckých táboroch, štyria zomreli v Strednej Ázii. Prvým z nich bol Michal Cziper narodený v roku 1895 v meste Medzilaborce. Tento vojak Pešieho pluku č. 66 zomrel v apríli 1915 vo vojenskej nemocnici v meste Samarkand v dnešnom Uzbekistane. Príčinou smrti bol týfus. Ďalším známym prípadom je Michal Super narodený v roku 1895 v meste Medzilaborce. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc. Aj tento muž zomrel vo vojenskej nemocnici v Samarkande v októbri 1915. Zaujímavá je zhoda údajov medzi týmito dvoma mužmi. Nápadne sa podobajú mená, ročník narodenia a miesto smrti. Rozdielne sú iba jednotky, v ktorých muži slúžili a dátum smrti. Tretím prípadom bol vojak Andrej Šuško narodený v roku 1875 v obci Borov. Slúžil v Pešom pluku č. 66 a zomrel v tábore Chodžent, v súčasnosti Khujand v Tadžikistane. Príčinou smrti bola cholera. Štvrtým bol Mihály Galazsin narodený v roku 1897 v Medzilaborciach. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc v hodnosti vojaka. Zomrel v zajateckom tábore Tschardschuj v dnešnom Uzbekistane. Príčina smrti nie je známa. Dvaja zo štyroch mužov zomreli na najbežnejšie choroby, ktoré sa v táboroch vyskytovali. Ďalším prípadom bol Michal Gula narodený v roku 1891 vo Vydrani. Slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu. Vojak Michal Gula zomrel až v máji 1918, teda v čase, keď už bolševické Rusko uzavrelo s Centrálnymi mocnosťami separátny mier. Tento vojak zomrel vo vojenskej nemocnici v meste Nowo-Nikolajewsk, v súčasnosti Novosibirsk v Rusku. Príčina smrti nie je známa. Posledným zajatcom, ktorý zomrel v ruskom zajatí bol Ján Lapihuska. Narodil sa v roku 1884 v meste Medzilaborce. Slúžil v Honvédskom pešom pluku č. 9 z Košíc v hodnosti vojaka. Padol do ruského zajatia a bol umiestnený do zajateckého tábora pri Ižovskom závode, v gubernii Vjatka, v súčasnosti mesto Kirov v Rusku. Podľa úmrtného lístka zomrel v jeseni 1915, pravdepodobne počas epidémie niektoej z bežných chorôb. Bol pochovaný na miestnom zajateckom cintoríne.

V zajateckých táboroch vládli zložité sociálne vzťahy. Väzni sa delili do rôznych skupín a podskupín. Jedno zo základných delení bolo podľa národností. Jazyk sa stal rozlišovacím znamením. Druhým deliacim kritériom bolo politické hľadisko. V táboroch sa tvorili skupiny lojálnych monarchistov a prívržencov odboja. Drvivá väčšina väzňov však bola politicky nerozhodná. Špeciálne postavenie mali zajatci, ktorí vďaka znalosti ruského jazyka zaujali určité postavenie v táborovej správe. Z toh-

dawať. W tym obozie zginęło prawie 60 jeńców z różnych zakątków Słowacji. Ale pozostałe obozy w Azji Środkowej również nie cieszyły się dobrą sławą. Spośród sześciu mężczyzn z miasta Medzilaborce, których śmierć w rosyjskich obozach jenieckich została udokumentowana, czterech zmarło w właśnie Azji Środkowej. Pierwszym z nich był Michał Cziper urodzony w roku 1895 w mieście Medzilaborce. Żołnierz 66 Pułku Piechoty zmarł w kwietniu 1915 roku w szpitalu wojskowym w Samarkandzie na terenie dzisiejszego Uzbekistanu. Przyczyną śmierci był tyfus. Kolejny udokumentowany przypadek to Michał Super urodzony w 1895 roku w mieście Medzilaborce. Służył w 9 Pułku Piechoty Honwedu z Koszyc. Ten mężczyzna także umarł w szpitalu wojskowym w Samarkandzie w październiku 1915 roku. Uwagę zwraca zbieżność danych - te same imiona, rok urodzenia i miejsce śmierci. Inne są tylko jednostki, w których służyli i daty śmierci. Trzecią osobą był szeregowy Andrzej Śuško urodzony w roku 1875 w miejscowości Borov. Służył w 66 Pułku Piechoty, a zmarł w obozie Chodžent, obecnie Khujand w Tadżykistanie. Przyczyną śmierci była cholera. Czwarty to Mihály Galazsin urodzony w roku 1897 w Medzilaborcach. Służył w 9 Pułku Piechoty z Koszyc jako szeregowy. Zmarł w obozie jenieckim Tschardschuj, na terenie dzisiejszego Uzbekistanu. Przyczyna śmierci jest nieznana. Dwóch z czterech mężczyzn zmarło na choroby powszechnie występujące w obozach. Kolejnym był Michał Gula urodzony w roku 1891 w miejscowości Vydraň. Służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu. Szeregowy Michał Gula zmarł dopiero w maju 1918 r., kiedy już bolszewicka Rosja zawarła pokój z państwami centralnymi. Ten żołnierz zmarł w szpitalu wojskowym w mieście Nowonikołajewsk, obecnie Nowosybirsk w Rosji. Przyczyna śmierci jest nieznana. Ostatnim jeńcem, który zmarł w rosyjskiej niewoli, był Ján Lapihuska. Urodził się w 1884 roku w mieście Medzilaborce. Służył w 9 Pułku Piechoty z Koszyc jako szeregowy. Trafił do rosyjskiej niewoli i został umieszczony w obozie jenieckim przy zakładzie przemysłowym w Iżewsku, gubernia Wiatka, obecnie miasto Kirov w Rosji. Zgodnie z aktem zgonu zmarł jesienią 1915 roku, prawdopodobnie podczas epidemii jednej ze zwykle występujących chorób. Został pochowany na miejscowym cmentarzu jenieckim.

W obozach jenieckich panowały skomplikowane stosunki społeczne. Więźniowie dzielili się na różne grupy i podgrupy. Jednym z podstawowych kryteriów podziału była narodowość. Język stał się znakiem rozpoznawczym. Drugim kryterium były poglądy polityczne. W obozach tworzyły się grupy lojalnych monarchistów i zwolenników zmian. Jednak ogromna większość więźniów była politycznie

to postavenia im, samozrejme, vyplývali mnohé výhody.

Špecifickú stránku života v táboroch predstavovala zločinnosť. Kriminalita sa prejavovala neustálymi krádežami. Kradlo sa čokoľvek, pretože v týchto podmienkach malo hodnotu všetko. Ku krádežiam sa uchýľovali aj ľudia, ktorí pred vojnou v civile nemali s podobnou činnosťou žiadne skúsenosti. Niektorí sa vypracovali na špičkovú úroveň. Núdza proste prinútila väzňov pomáhať si k prežitiu aj takýmto spôsobom. Obeťou krádeží neboli len spoluväzni, ale aj ruský erár.

Okrem toho, čo ubíjalo väzňov fyzicky tu bol aj dôležitý faktor, na ktorí si spomínajú snád' všetci väzni – množstvo času vyplneného všadeprítomnou nudou. Väzni sa snažili skrátiť čas akýmkoľvek zamestnaním či činnosťou. V zajateckých táboroch vznikali divadelné predstavenia, hudobné vystúpenia, vydávali sa improvizované časopisy, dokonca sa organizovali učebné kurzy jazykov. Mnohí zajatci sa naučili výborne komunikovať v ruštine. Zajatci si sami museli vyrábať pomôcky na krátenie chvíle, napr. hracie karty či šachovnice. Mnohé z nich boli naozaj vydarené umelecké kúsky. Väzni si tiež vyrábali predmety osobnej potreby, napr. fajky, malé kufríky, prívesky, a pod. Šikovní jednotlivci si takouto činnosťou vedeli dobre privyrobiť. Oblúbenou kratochvíľou bolo čítanie. Veľmi ťažko sa však zháňali knihy. Väčšina dostupných bola v ruštine, takže náruživí čitatelia museli ovládať tento jazyk.

Na vojnových zajatcov ťažko doliehala izolácia od domova a rodín. Napriek rôznym problémom existovala možnosť kontaktu s domovom. Záležitosti zajatcov riadila v každom štáte informačná kancelária, ktorá mala byť založená v každom štáte podľa medzinárodných dohovorov. Každý zajatec mal byť zaevidovaný, a prostredníctvom tejto kancelárie mali byť riešené všetky záležitosti vojnových zajatcov. Zoznamy vojnových zajatcov boli odovzdané národným pobočkám Červeného kríža, ktoré ich prostredníctvom centrály v Ženeve evido-

niezdecydovaná. Špecijnými vzgládami ciesyli sié jeńcy, kťórzy dzieki znajomości rosyjskiego pełnili konkretne funkcje w administracji obozowej. Oczywiście czerpali z tego wiele korzyści.

Specyficzną stroną życia obozowego była przestępczość, która objawiała się ciągłymi kradzieżami. Kradziono wszystko, gdyż w tak niecodziennych warunkach wszystko miało jakąś wartość. Kradli także ludzie, którzy przed wojną, w cywilu, nigdy by tego nie zrobili. Niektórzy dochodzili w kradzieżach do perfekcji. Po prostu nędza pchała więźniów do radzenia sobie także w taki sposób. Ofiarami kradzieży byli nie tylko współwięźniowie, ale także rosyjskie mienie państwowe.

Oprócz czynników, które łamały więźniów fizycznie, był też inny – równie ważny, o którym wspominają chyba wszyscy. Mnóstwo pustego czasu wypełnionego wszechobecną nudą. Jeńcy starali się zabić

czas czymkolwiek. W obozach organizowano przedstawienia teatralne, odbywały się występy muzyczne, wydawano improvizowane gazetki, organizowano kursy nauki języków. Wielu jeńców nauczyło się świetnie mówić po rosyjsku. Jeńcy sami musieli przygotowywać pomoce do zabijania czasu i nudy, np. karty do gry czy szachownice.

Niektóre z tych dzieł miały niemałą wartość artystyczną. Więźniowie wykonywali przedmioty osobiste, np. fajki, małe szkatułki, wisiorki itp. Ci bardziej zręczni potrafili w ten sposób nieźle zarobić. Lubianą czynnością było czytanie, jednak o książki nie było łatwo. Większość dostępnych była po rosyjsku, więc namiętni czytelnicy musieli znać rosyjski.

Jeńcy wojenni ciężko znosili izolację od domu i rodzin. Pomimo różnych problemów istniała możliwość kontaktu z bliskimi. Sprawami jeńców zajmowało się biuro informacyjne, obowiązkowo tworzone w każdym kraju zgodnie z warunkami konwencji. Każdy jeńiec powinien być zarejestrowany, by za pośrednictwem tego biura mógł nawiązywać kontakt ze światem. Listy jeńców wojen-

Rakúsko-uhorskí zajatci v Rusku.
Jeńcy austro-węgierscy w Rosji.

vali. Práve prostredníctvom Červeného kríža bolo možné zajatcom doručovať aj listy či balíky na prílepšenie. Problémom bol dlhý čas doručenia zásielok. V zásielkach boli peniaze, oblečenie, ale hlavne korešpondenčné lístky so stručnými informáciami. Pre zajatcov znamenali takéto ojedinelé kontakty s domovom možnosť na chvíľu opäť sa stať normálnym človekom, a aspoň na moment zabudnúť na svoju súčasnú situáciu. Mnoho zásielok sa stratilo, mnoho ich bolo nedoručených kvôli problémom ruskej pošty. V jednej spomienke sa uvádza, že na pošte v Omsku sa nahromadilo až 2000 zásielok pre vojnových zajatcov, a preto boli na poštu poslaní samotní zajatci, aby pomohli situáciu vyriešiť. Veľkým problémom bolo, že poštovní úradníci neovládali latinku a nedokázali zabezpečiť doručenie správneho adresátovi. Veľa zásielok nebolo nikdy doručených, pretože zajatci boli presúvaní z tábora do tábora.

Únikom z nudy a depresívneho prostredia zajateckých táborov bolo pracovné nasadenie. Medzi väzňami bola obľúbená najmä práca v poľnohospodárstve. Väzni boli zamestnaní ako pomocníci na jednotlivých gazdovstvách. Práca nielen rušila stereotyp života v zajateckom tábore, ale človek tiež trávil čas na čerstvom vzduchu, dostával omnoho lepšiu stravu, mohol si privyrobiť, no najmä sa dostal do kontaktu s civilmi, ženami a deťmi. Takéto kontakty umožňovali väzňom nadobudnúť aspoň na chvíľu pocit normálneho života. Nedobrou povest' mali pracovné ponuky z lomov a baní. Práca tu bola extrémne ťažká a životné podmienky veľmi zlé.

Špecifickou otázkou súvisiacou s vojnovými zajatcami sú úteky. Neexistujú žiadne štatistiky, z ktorých by sa dalo vychádzať, iba individuálne zmienky v spomienkach rôznych zajatcov. Ako už bolo spomínané, odľahlé destinácie, v ktorých boli ruské zajatecké tábory, kládli myšlienkam na útek vážne prekážky. Inak boli bezpečnostné opatrenia pomerne benevolentné. Neprítomnosť väzňov sa obvykle zistila až pri večernom sčítavaní, keď sa hlavne zisťovalo, koľko väzňov zomrelo. Hlavným motívom úteku bol stav, keď sa nepríjemné podmienky v tábore zmenili na vyslovene zlé. Existujú spomienky, podľa ktorých boli dôvodom na útek desivé epidémie vymykajúce sa spod kontroly. Nádeje na úspešný útek boli veľmi malé, napriek tomu, že z tábora sa utečenci obvykle dostali veľmi ľahko. Mnohých utečencov nahlásili miestni obyvatelia, ktorí predtým neváhali od utečencov zinkasovať úplatky za informácie. Úspešný útek znemožňovali zložité geografické podmienky, klimatické podmienky, obrovské vzdialenosti, ktoré bolo potrebné prekonať, ale i zlý fyzický stav vojnových zajatcov.

nych boli prekazované do oddielov narodowych Czerwonego Krzyża i dalej do centrali w Genewie. Za pośrednictwem Czerwonego Krzyża można było wysyłać jeńcom listy czy paczki. Problemem był długi czas doręczania. W przesyłkach były pieniądze, ubrania, ale przede wszystkim listy. Dla jeńców przesyłka oznaczała kontakt z domem, możliwość chwilowego powrotu do człowieczeństwa i zapomnienia o swojej obecnej sytuacji. Wiele przesyłek zaginęło, wiele nie zostało doręczonych z powodu problemów poczty rosyjskiej. Jedną z relacji wspomina, że na poczcie w Omsku zgromadzono aż 2000 przesyłek dla jeńców wojennych, wysłano tam więc samych jeńców, aby pomogli rozwiązać sytuację. Sprawę utrudniał też fakt, że Rosjanie urzędnicy nie znali alfabetu łacińskiego i nie potrafili doręczyć poczty właściwym adresatom. Wiele przesyłek nie zostało nigdy doręczonych, gdyż jeńcy byli przeniesieni z obozu do obozu.

Ucieczką od nudy i depresyjnego otoczenia obozów jenieckich było skierowanie do pracy. Do ulubionych należały zajęcia rolnicze. Jeńcy byli zatrudniani jako pomocnicy w gospodarstwach. Praca nie tylko przełamywała obozową rutynę, ważne było też to, że człowiek mógł spędzić czas na świeżym powietrzu, otrzymać o wiele lepszy posiłek, trochę sobie dorobić, ale przede wszystkim miał kontakt z cywilami, z kobietami i dziećmi. Takie sytuacje pozwalały więźniom choćby przez chwilę poczuć się jak w normalnym życiu. Złą opinię miała praca w kamieniołomach i kopalniach. Zajęcie było bardzo ciężkie, a warunki trudne.

Specyficzną kwestią związaną z jeńcami wojennymi były ucieczki. Nie istnieją żadne statystyki, na których można by się oprzeć, pozostają tylko subiektywne wspomnienia pojedynczych osób. Jak już wspominaliśmy, odległe miejsca, w których znajdowały się rosyjskie obozy jenieckie, poważnie ograniczały myśli o ucieczce. Z drugiej strony zabezpieczenia były stosunkowo łatwe do pokonania. Zwykle odkrywano brak więźniów dopiero podczas wieczornego liczenia, kiedy sprawdzano przede wszystkim, ilu zmarło. Główną motywacją do ucieczki była sytuacja, kiedy kiepskie warunki obozowe zmieniały się w fatalne. Istnieją wspomnienia, według których powodem ucieczki były szalejące epidemie. Nadzieje na udaną ucieczkę były bardzo małe, pomimo to uciekinierzy zwykle łatwo wydostawali się z obozu. Wielu z nich wydali miejscowi, którzy wcześniej nie wahali się przyjąć od nich zapłaty za informacje. Skuteczną ucieczkę uniemożliwiały warunki geograficzne, klimatyczne, duże odległości, które trzeba było pokonać, a także kiepski stan fizyczny jeńców wojennych.

O čom bol skutočný život vojnových väzňov najlepšie ukazuje úryvok zo zajateckej modlitby, ktorá je hlbokou sondou do ťažkého postavenia vojnového zajatca:

*„Od vší a blšieho uhryznutia, vyslobod' nás, Pane!
 Od škrania zemiakov, vyslobod' nás, Pane!
 Od kozáka s nagajkou (bič), ochraňuj nás, Pane!
 Pred poháňaním do roboty, zachráň nás, Pane!
 Od rybacej polievky, vyslobod' nás, Pane!
 Od nemastnej kaše, zachráň nás, Pane!
 Keď mrzneme na previerke, Kriste, zmiluj sa nad nami!
 Daj nám žemľu za kopejku, Kriste, zmiluj sa nad nami!
 Horúcu vodu na čaj, nadeľ nám, Pane!
 Amen.“*

To, čím bolo pravdivé žitie jeňcov wojennych, najlepšie pokazuje fragment modlitwy jenieckiej, która dogłębnie przedstawia ciężką sytuację w obozach:

*„Od wszy i pcheł gryzienia, uwolnij nas, Panie!
 Od ziemniaków skrobienia, uwolnij nas, Panie!
 Od kozaka z nahajką, chroń nas, Panie!
 Przed poganianiem do pracy, broń nas, Panie!
 Od zupy rybnej, uratuj nas, Panie!
 Od nieokraszonej kaszy, chroń nas, Panie!
 Gdy marzniemy na kość, Chryste, zmiłuj się nad nami!
 Daj nam bułkę za grosz, Chryste, zmiłuj się nad nami!
 Gorącej wody na herbatę, przydziel nam, Panie!
 Amen.“*

V tabuľke sú zhrnuté informácie zo všetkých záznamov o zajatí vojakov z Medzilaboriec, ktoré sa podarilo nájsť. W tabeli zostały przedstawione ustalenia dotyczące jeńców z Medzilaboriec.					
Priezvisko Nazwisko	Meno Imię	Ročník Rocznik	Bydlisko Miejsce zamieszkania	Jednotka Jednostka	Zajatie Niewola
Barna	Géza	1881	Medzilaborce	HIR 15	Piestchanka, Transbajkal, Rusko Pieszczanka, Zabajkale, Rosja
Bejda	György	?	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Bili	Mihály	1895	Medzilaborce	IR 66	?
Bucsko	Mihály	?	Medzilaborce	IR 66	Cagliari, Taliansko Cagliari, Włochy
Csizmár	Stefan	1883	Medzilaborce	Eis.R.	Ferghana, Rusko Fergana, Rosja
Czuper	Michal	1895	Medzilaborce	IR 66	Samarkand, Rusko Samarkanda, Rosja
Fédor	József	1883	Medzilaborce	IR 66	Krasnojarsk, Rusko Krasnojarsk, Rosja
Galazsin	Mihály	1897	Medzilaborce	HIR 9	Tschardschuj, Samarkand, Uzbekistan Tschardschuj, Samarkanda, Uzbekistan
Garfunkel	Mano	1893	Medzilaborce	IR 66	Ochansk, Rusko Ochansk, Rosja
Gula	Michal	1891	Vydraň	IR 66	Nowo-Nikolajewsk, Rusko Nowonikołajewsk, Rosja
Gulik	Andreas	1887	Vydraň	IR 66	Charkov, Rusko Charków, Rosja
Hicsák	Franz	1896	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Kalus	Salomon	1891	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Kanizsak	János	1878	Medzilaborce	IR 66	Selo – Ksenjewka, Rusko Selo – Ksenjewka, Rosja
Kerila	András	1882	Borov	IR 66	Rusko Rosja
Kerlik	Alexander	1890	Vydraň	IR 66	Taškent, Rusko Taszkient, Rosja
Koman	Mihály	1895	Medzilaborce	HIR 9	?
Kornyutyák	Mihály	1890	Vydraň	IR 66	?
Lappihuszka	János	1884	Vydraň	HIR 9	Wjatka, Rusko Wiatka, Rosja
Lipcsak	Johann	1893	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Lozák	Illés	1891	Vydraň	HIR 9	Rusko Rosja

Maroti	Mihály	1896	Medzilaborce	HIR 9	?
Rubin	Siegmund	1896	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Schwarz	Bernát	1886	Medzilaborce	IR 66	?
Stawrowski	Elek	1891	Borov	FHR 15	Jenotajewsk, Rusko Jenotajewsk, Rosja
Super	Michal	1895	Medzilaborce	HIR 9	Samarkand, Rusko Samarkanda, Rosja
Szenyak	Mihály	1894	Vydraň	IR 66	?
Šuško	Andreas	1875	Borov	IR 66	Chodžent, Rusko Chodžent, Rosja
Tolján	János	1895	Medzilaborce	IR 66	Rusko Rosja
Zsurkela	Zacharias	1887	Borov	IR 43	Laischew, Rusko Laiszewo, Rosja

Do légii

V priebehu prvej svetovej vojny sa začína v emigrácii tvoriť československý odboj, ktorý si kládol za cieľ vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Aby takýto štát vznikol, museli byť Centrálné mocnosti porazené, a na tejto porážke sa museli Česi a Slováci aktívne zúčastniť. Československé légie boli dobrovoľnícke vojsko, ktoré vznikalo so súhlasom dohodových veľmocí. Politicky boli légie zaštitené Československou národnou radou na čele s Tomášom Garrigueom Masarykom, Milanom Rastislavom Štefánikom a Edvardom Benešom. Légie sa významne zaslúžili o vznik Československa a stali sa základom neskoršej československej armády. Dobrovoľnícke jednotky sa formovali na ruskom území v rokoch 1914 – 1920 a ich základ tvorila Česká družina. Tú tvorili prevažne Česi, ktorí žili na území cárskeho Ruska. Ich velitelia boli ruskí dôstojníci. Družina nikdy nebojovala ako celok, ale jej časti boli používané najmä na výzvednú činnosť. Z tejto družiny vznikol 2. februára 1916 česko-slovenský strelecký pluk a 19. mája 1916 vznikla česko-slovenská strelecká brigáda. 7. januára 1919 sa z tejto brigády vytvorilo česko-slovenské vojsko v Rusku, ktoré tvorili tri divízie. Tieto jednotky vytvorili tzv. česko-slovenskú armádu.

Ďalšie legionárske jednotky sa začali tvoriť vo Francúzsku. Spočiatku pôsobili v rámci francúzskej cudzineckej légie, kde 31. augusta 1914 vznikla rota Nazdar. V roku 1918 vznikla československá brigáda vo Francúzsku. Títo vojaci boli nasadení na západnom fronte. Tretia skupina legionárskych jednotiek vznikla v Taliansku. Československí emisári oslovovali Čechov a Slovákov v zajateckých táboroch talianskej armády. V jari 1918 vznikla čs. divízia a tesne po vojne v decembri 1918 dokonca čs. armádny zbor. Na talianskom fronte na seba legionári upozornili najmä v bitke pri Doss Alto.

Do legionów

Podczas pierwszej wojny światowej zaczął formować się na emigracji ruch, którego celem było stworzenie wspólnego państwa Czechów i Słowaków. Jednak, by takie państwo mogło powstać, musiały zostać pokonane państwa centralne, a Czesi i Słowacy musieli mieć swój czynny wkład w to zwycięstwo. Korpus Czechosłowacki, zwany również Legią lub Legionem, był wojskiem złożonym z ochotników, które powstało za przyzwoleniem państw Ententy. Polityczny patronat nad Korpusem sprawowała Czechosłowacka Rada Narodowa z Tomášem Garrigueem Masarykiem, Milanem Rastislavem Štefánikiem i Edvardem Benešem na czele. Korpus bardzo zasłużył się dla powstania Czechosłowacji i stał się zalążkiem późniejszej armii czechosłowackiej. Jednostki ochotnicze formowały się na terenie Rosji w latach 1914 – 1920, a pierwszą z nich była tzw. Družyna Czeska, którą tworzyli przeważnie Czesi mieszkający przed wojną na terenie carskiej Rosji. Ich dowódcami byli rosyjscy oficerowie. Družyna nigdy nie walczyła, jako zwarta jednostka, ale jej poszczególne oddziały były wykorzystywane jako zwiad. Z żołnierzy Družyny utworzono 2 lutego 1916 r. Czechosłowacki Pułk Strzelców, a 19 maja 1916 r. powstała Czechosłowacka Brygada Strzelców. 7 stycznia 1919 r. z brygady tej stworzono, składające się z trzech dywizji, wojsko czechosłowackie w Rosji. Jednostki te stworzyły tzw. Armie Czechosłowacką, która walczyła po stronie białych.

Kolejne legiony powstawały we Francji. Na początku działały w ramach francuskiej Legii Cudzoziemskiej, jak utworzona 31 sierpnia 1914 roku kompania Nazdar. W 1918 roku powstała we Francji brygada czechosłowacka. Jej żołnierze walczyli na froncie zachodnim. Trzecia grupa legionów powstała we Włoszech. Emisariusze czechosłowaccy werbowali Czechów i Słowaków w obozach jenieckich ar-

Podľa dostupných materiálov si cestu do légii našlo aj 28 mužov z okresu Medzilaborce. Z nich traja pochádzajú z mesta Medzilaborce. Prvým z nich je Michal Grundza narodený 13. decembra 1889 v meste Medzilaborce. Bol povolaním kováč. Počas vojny slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu v hodnosti slobodníka. Do zajatia padol na východnom fronte 15. mája 1915 v závere karpatských bojov. V tom čase bojoval Peší pluk č. 66 v rámci 15. pešej divízie neďaleko obce Osmoloda v rajóne Rožňatín na dnešnej Ukrajine. Do československých légii vstúpil 21. septembra 1918 v Ufe. Bol zaradený do 1. záložného pluku v hodnosti vojaka. Od 20. novembra 1920 slúžil v 11. streleckom pluku. Po príchode ruských légii domov bol demobilizovaný.

Druhým prípadom je Ján Kanišák narodený 10. 8. 1878 v Medzilaborciach. Bol roľníkom s gréckokatolíckym vierovyznaním. V osobných materiáloch mal uvedené, že bol analfabet. Počas vojny slúžil v Pešom pluku č. 66 z Užhorodu v hodnosti vojaka. Do zajatia padol na východnom fronte 4. novembra 1914 neďaleko poľského mesta Jaroslava v dnešnom Poľsku. Tohto muža máme v záznameného aj v kapitole Vojnoví zajatci pod menom János Kanizsák. Do légii vstúpil v Ufe 4. decembra 1918. Službu začal v Československom tábore pre Slovákov. V hodnosti vojaka bol 12. júla 1919 zaradený do 12. streleckého pluku. Ďalšie údaje o jeho službe nie sú známe.

Posledným známym prípadom bol Julius Marussy narodený 12. apríla 1899. Bol vyučeným kolárom s gréckokatolíckym vierovyznaním. Už pred vojnou bol členom sociálnej demokracie. Počas vojny slúžil v Husárskom pluku č. 6 (HR 6) z odvodovej oblasti Gyöngyös v hodnosti čatára. Bol zajatý pri meste Rudník 20. mája 1915. Do légii vstúpil 3. októbra 1918 v Irkutsku. Službu začal v Československom tábore pre Slovákov. Od 13. decembra 1919 bol príslušníkom Strážneho práporu. Ďalšie údaje o jeho službe nie sú známe.

mii włoskiej. Wiosną 1918 roku powstała dywizja czechosłowacka, a zaraz po wojnie, w grudniu 1918 roku – Korpus czechosłowacki. Na froncie włoskim legionści zwrócili na siebie uwagę przede wszystkim podczas bitwy pod Doss Alto.

Według dostępnych źródeł drogę do legionów znalazło 28 ochotników z powiatu Medzilaborce. Trzech spośród nich pochodziło z miasta Medzilaborce. Pierwszy to Michal Grundza urodzony 13 grudnia 1889 r. w Medzilaborcach. Z zawodu był kowalem. Podczas wojny służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu w stopniu kaprała. Został wzięty do niewoli na froncie wschodnim 15 maja 1915 r., pod koniec walk karpackich. W tym czasie 66 Pułk Piechoty walczył w składzie 15 Dywizji Piechoty w pobliżu miejscowości Osmołoda w rejonie rożniatowskim, na terenie dzisiejszej Ukrainy. Do Legionów Czechosłowackich wstąpił 21 września 1918 r. w Ufie. Został wcielony do 1 Pułku Rezerwy jako szeregowy. Od 20 listopada 1920 r. służył w 11 Pułku Strzelców. Po wejściu legionów do kraju został zdemobilizowany.

Drugą osobą jest Ján Kanišák urodzony 10 sierpnia 1878 roku w Medzilaborcach, rolnik, wyznania grekokatolickiego. W jego aktach osobistych widnieje uwaga, że był analfabetą. Podczas wojny służył w 66 Pułku Piechoty z Užhorodu jako szeregowy. Został wzięty

do niewoli na froncie wschodnim 4 listopada 1914 r., w pobliżu polskiego miasta Jarosław. Ta sama osoba jest wymieniona w rozdziale o jeńcach wojennych pod nazwiskiem János Kanizsák. Do legionów wstąpił w Ufie 4 grudnia 1918 r. Służbę rozpoczął w obozie czechosłowackim dla Słowaków*. W stopniu szeregowego został 12 lipca 1919 r. wcielony do 12 Pułku Strzelców. Nie mamy informacji o przebiegu jego dalszej służby.

Ostatni znany legionista to Julius Marussy urodzony 12 kwietnia 1899 r. Z zawodu był stelmachem, z wyznania grekokatolikiem. Już przed wojną był członkiem socjaldemokracji. Podczas wojny służył w 6 Pułku Huzarów (HR 6) z okręgu uzupełnień Gyöngyös, w stopniu sierżanta. Trafił do niewoli pod miastem Rudník 20 maja 1915 r. Do legionów wstąpił 3 października 1918 r. w Irkucku. Służbę rozpoczął w obozie czechosłowackim dla Słowaków. Od 13 grudnia 1919 r. należał do Batalionu Strażniczego. Dalsze informacje o jego służbie są nieznane.

Bojová zástava 12. streleckého pluku.
Sztandar bojowy 12 pułku strzelców.

Matúš KORBA

**ŤAŽISKOVÝ BOD KARPATSKÉHO FRONTU
- MEDZILABORCE 1914/1915
PUNKT CIĘŻKOŚCI FRONTU KARPACKIEGO
- MEDZILABORCE 1914/1915**

Veľká väčšina obyvateľov Habsburskej monarchie nemala ani tušenia, že v Karpatoch na severe Zemplínskej župy sa nachádza malé mesto Medzilaborce a do roku 1914 o ňom nikdy nepočula. Výnimku predstavovali príslušníci Generálneho štábu ozbrojených síl Rakúsko-Uhorska, ktorí veľmi dobre poznali jeho strategický význam. Cez Medzilaborce viedla jedna z najdôležitejších železničných tratí spájajúcich vnútrozemie monarchie s pevnostným komplexom okolo Przemyśla na vtedajších hraniciach s cárskym Ruskom. Od vypuknutia I. svetovej vojny a zahájenia mobilizácie sa mesto stalo kľúčovým dopravným uzlom, ktorým prechádzali vlakové transporty smerujúce cez Lupkovský priesmyk na severnú stranu Karpát na bojiská v Haliči.

Vojenský význam Medzilaboriec ešte viac narástol na konci septembra 1914, keď sa front po prvýkrát priblížil k územiu dnešného Slovenska. Na južnú stranu Karpát ustúpili rakúsko-uhorské vojská, ktoré mali za sebou prvé krvavé a vyčerpávajúce boje v Haliči a ich vojaci boli unavení a oslabení prežitými frontovými útrapami. V dôsledku toho sa medzi nimi začali šíriť infekčné choroby a ich epidémii sa podarilo zabrániť len s najväčším nasadením vtedajších nedokonalých zdravotníckych prostriedkov. Svedectvo o týchto prvých vojnových hrôzach podal mobilizovaný lekár Ivan Stodola, ktorý sa neskôr stal významným slovenským dramatikom a spisovateľom: „...*stal som sa veliteľom vlaku, ktorý mal z Medzilaboriec do Miškovca odviezť vojakov nakazených cholerou. Nepridelili mi ani odborný personál, ani lieky. O všetko som sa mal postarať sám. Tridsať rokov nenavštívila krajinu cholera. O zákernej chorobe som nemal veľa vedomostí. Zo školy som vedel, že ju zapríčiňujú vibriá a že jestvuje i proticholerové sérum. Nik mi však nevedel poradiť, ako by som sa k nemu dostal.*

Museli sme sa zabezpečiť, aby sa infekcia cestou nedostala i do nás. Keď sme sa v Medzilaborciach ukázali v gumových plášťoch, železničiar od nás s údesom cúvali. V blízkych skladiskách sme uzreli danteovské peklo. Na zemi sa váľali desiatky a desiatky chorých, mnohí v křčoch objímali drevené stĺpy. Chudákovi sa len tak lialo z rozbúrených čriev. Iní zasa bez ustania vracali. Zhubná nákaza vysávala z vyschnutých tiel posledné prúdy tekutiny. Niektorí sa už zviľali v smrteľných zášklboch.

Vojenský zdravotníci chvatne prenášali do cholerového vlaku postihnutých úbožiacov. Nik nevnímali pach výkalov a vývratkov, ktoré takmer súvisle pokrývali zem. Niekoľkí zomierajúci bedákali a žobronili: „Aj mňa zoberte, aj mňa, budem žiť, už mi je lepšie“. O pár minút chrčiac umierali. Brali sme len živých. Za dve hodiny nám ich sanitári naložili tristo. A vlak s hrozným nákladom sa pohol na juh.

Spora časť obyvateľov monarchie habsburskej nie mala pojęcia o tom, že v Karpatoch, na pólnoy tzv. Zemplínskej župy (województwa) istnieje małe miasteczko Medzilaborce, a do roku 1914 nawet o nim nigdy nie słyszała. Wyjątkiem byli członkowie Sztabu Generalnego sił zbrojnych Austro-Węgier, którzy doskonale wiedzieli jakie ma ono znaczenie strategiczne. Przez Medzilaborce prowadziła jedna z najważniejszych linii kolejowych, łączących wewnętrzne tereny monarchii z systemem umocnień koło Przemyśla, w pobliżu ówczesnych granic z carską Rosją. Po wybuchu I wojny światowej i ogłoszeniu mobilizacji miasto stało się kluczowym węzłem kolejowym, przez który przejeżdżały transporty w kierunku Przetęczy Łupkowskiej i dalej na północną stronę Karpat na pola walk znajdujące się w Galicji.

Znaczenie wojskowe Medzilaborce wzrosło jeszcze końcem sierpnia 1914 r., kiedy front po raz pierwszy zbliżył się do terytorium dzisiejszej Słowacji. Wojska austro-węgierskie wycofały się na południową stronę Karpat, ponieważ miały za sobą krwawe i wyczerpujące walki w Galicji, a ich żołnierze byli zmęczeni oraz osłabieni frontowymi trudami. W związku z tym zaczęły się między nimi szerzyć choroby zakaźne, a ich epidemii udało się zapobiec jedynie, dzięki maksymalnemu wykorzystaniu ówczesnych niedoskonałych środków medycznych. Świadectwem tych pierwszych, przepełnionych grozą, wojennych dni są zapiski zmobilizowanego lekarza Ivana Stodoly, późniejszego wybitnego słowackiego dramaturga i pisarza: „...*zostałem dowódcą pociągu, którym mieli być przewiezieni z Medzilaborce do Miškovca żołnierze chorzy na cholere. Nie przydzielono mi personelu medycznego, ani leków. O wszystko musiałem zadbać sam. Od trzydziestu lat nie było w kraju cholery. Niewiele wiedziałem o tej podstępnej chorobie. Pamiętałem ze szkoły, że wywołują ją przecinkowce i jeszcze, że istnieje szczepionka przeciw cholerze. Nikt jednak nie potrafił mi powiedzieć, jak mam ją zdobyć.*

My też musieliśmy się zabezpieczyć przed infekcją. Kiedy zjawiliśmy się w Medzilaborcach w gumowych płaszczach, kolejarze uciekali przed nami z przerażenia. W pobliskich magazynach zobaczyliśmy dantejskie sceny. Po ziemi wały się dziesiątki chorých, wielu konwulsyjnie obejmowało drewniane słupy. Biedakom dosłownie wylewało się z bulgoczących jelit. Inni bez przerwy wymiotowali. Zgubna zaraza wysysała z wyschniętych ciał ostanie resztki płynów. Niektórzy już zwiľali się w śmiertelnych konwulsjach.

Medycy wojskowi szybko przenosili do cholerycznego pociągu chorých nieszczęśników. Nikt nie zwracał uwagi na odór fekaliiów i wymiocin, któ-

Pri druhom transporte už bola oveľa lepšia situácia. Chorých začali očkovať proti zhubnej nákaze a naskutku ubudlo ťažkých prípadov. Len stonanie a bedákanie neustávalo. Pacientov okrem iného moril aj hlad. Všetci vojaci, ktorí dostali hnačku, boli vyhlásení za podozrivých a veliteľstvo nariadilo, aby ich izolovali. Nebola však pre nich pripravená diétna kuchyňa, a tak po celé dni dostávali len čaj. Medzi podozrivými bolo veľa i takých, ktorí určite nemali choleru. Museli však podstúpiť rovnakú hladovku ako chorí, ba navyše boli vystavení nebezpečenstvu skutočnej cholerovej infekcie“.

Na začiatku októbra 1914 vojská habsburskej monarchie prešli do protiútok a zatlačili ruskú cársku armádu až k rieke San. Tam sa ich ofenzívny potenciál vyčerpal a strategickú iniciatívu prevzal protivník, ktorý v tomto mesiaci plne dokončil svoju mobilizáciu a presuny z vnútrozemia Ruskej cárskej ríše na front. Na začiatku novembra 1914 disponovali ruské vojská dvojnásobnou početnou prevahou a zahájili generálnu ofenzívu, ktorú nemeckí a rakúsko-uhorskí veteráni vo svojich povojnových memoároch pomenovali „valiacim sa ruským parným valcom“.

Ivan Stodola (1888 – 1977)

re niemať celkovo pokryť zem. Niektorí umierajúci lamentovali i bľagali: „mnie tiež zaberie, mnie tiež, budú žiť, juž jest mi lepiej“. Po kilku minutach umierali charcząc. Braliśmy tylko żywych. W ciągu dwóch godzin sanitariusze załadowali nam ich trzystu. I pociąg z groźnym ładunkiem ruszył na południe.

Przy drugim transporcie sytuacja już była o wiele lepsza. Chorych zaczęto szczepić przeciwko śmiertelnej zarazie i było mniej ciężkich przypadków. Tylko wzdychanie i lament nie ustawały. Pacjentów dręczył także głód. Wszyscy żołnierze, którzy dostali biegunki, zostali uznani za podejrzanych i dowództwo rozkazało, by ich izolować. Nie przygotowano jednak dla nich dietetycznej kuchni, więc przez całe dni dostawali tylko herbatę. Wśród podejrzanych było wielu takich, którzy na pewno nie mieli cholery. Musieli jednak przejść taką samą głodówkę, jak chorzy, a w dodatku mogli się faktycznie zarazić cholerą“.

Na początku października 1914 r. wojska monarchii habsburskiej przeszły do kontrofensywy i zaczęły spychać carską armię aż do Sanu. Tam ich ofensywa straciła impet, a inicjatywę strategiczną przejął przeciwnik, który w tym miesiącu celkovo zakončil mobilizáciu i přesunutí vojsk z centrum carského Imperium Rosyjského na front. Pocátkem listopada 1914 r. rosyjské vojska měla dwukrotnú převahu číselnou i rozpoczęły generalną ofensywę, którą niemieccy oraz austro-węgierscy weterani nazwali w swoich powojennych pamiętnikach „przewalającym się rosyjskim walcem parowym“.

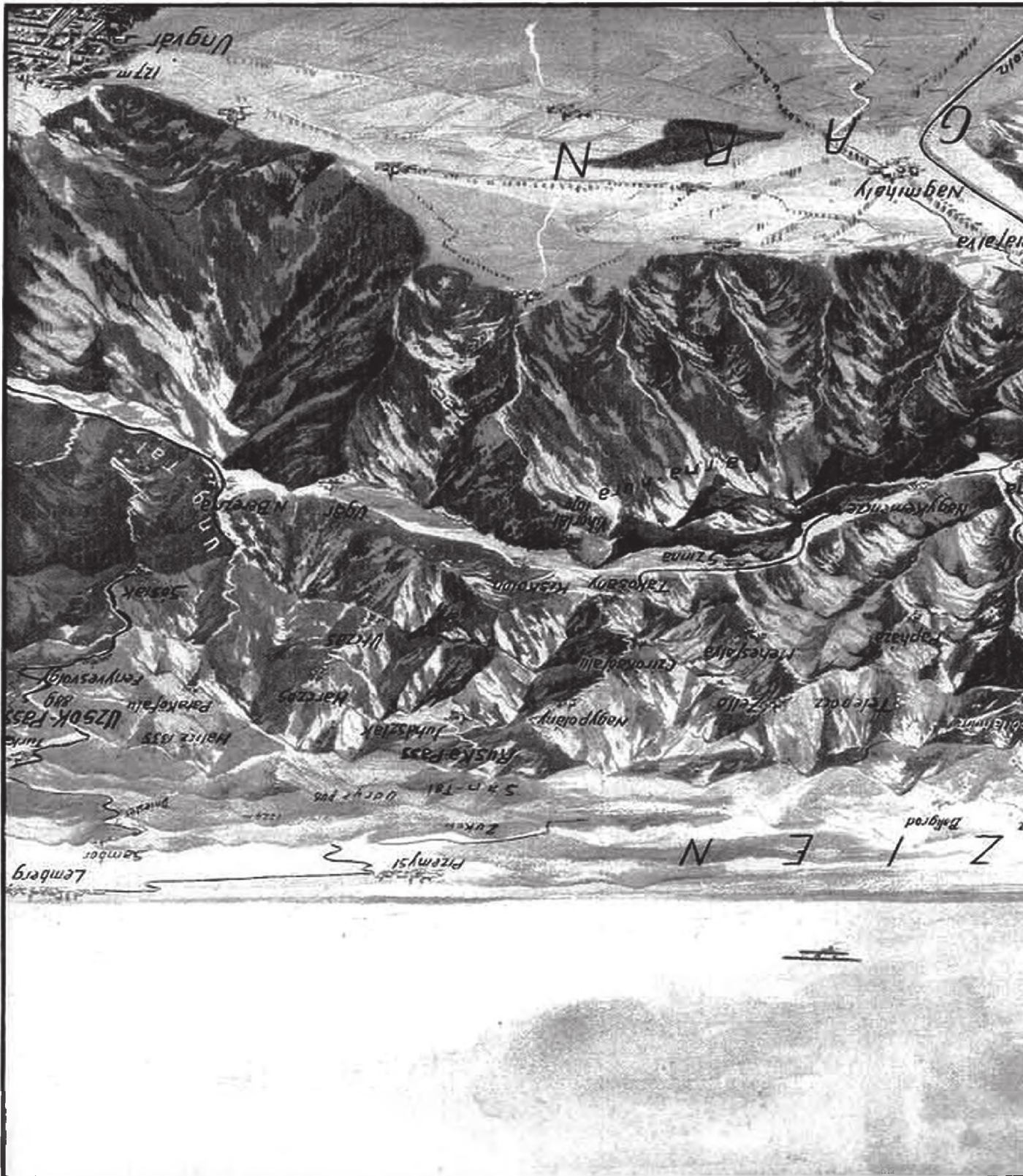
Prvý ruský prienik cez Karpaty

Spojenecké nemecké a rakúsko-uhorské velenie vedelo, že zo západného frontu až do polovice decembra 1914 nebudú prisunuté žiadne posily a muselo sa spoliehať iba na vojská, ktoré boli k dispozícii na východnom fronte. V tejto napätej situácii sa rozhodlo pre veľmi riskantný manéver. Vrchný veliteľ nemeckých vojsk na východnom fronte generálplukovník Paul von Hindenburg stiahol 9. armádu generála jazdeckva Augusta von Mackensena z priestoru medzi Lodžou a Čenstochovou a presunul ju do priestoru severozápadne od Lodže. Do medzery, ktorá vznikla jej odchodom, bola presunutá

Pierwsze rosyjskie przejście przez Karpaty

Sojusznicze niemieckie i austro-węgierskie dowództwo wiedziało, że z frontu zachodniego nie zostaną aż do połowy grudnia 1914 r. przeniesione żadne posiłki, więc musiało polegać wyłącznie na wojskach, które znajdowały się na froncie wschodnim. W tej napiętej sytuacji zdecydowało się bardzo ryzykowny manewr. Naczelny dowódca wojsk niemieckich na froncie wschodnim generał pułkownik Paul von Hindenburg wycofał 9 Armie generała kawalerii Augusta von Mackensena z terenów między Łodzią a Częstochową i przesunął ją na północny wschód od Łodzi. Lukę, która powstała po jej odej-

Die Quelle, Kupfer-, Zinn- und Majolika-Grube.
 Ort und Grube.

rakúsko-uhorská 2. armáda generála jazdeckta Eduarda von Böhm-Ermolli, ktorú náčelník Generálneho štábu generálpukovník Franz Conrad von Hötzendorf stiahol zo svojho pravého krídla v Karpatoch. Táto armáda na začiatku novembra 1914 ustúpila z Haliče na územie dnešného severovýchodného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny, odkiaľ bola vlakmi prevezená do centrálneho Poľska k Čenstochovej. Rozvinutá sieť železníc v rakúsko-uhorskom a nemeckom tyle umožnila rýchlu a nepozorovanú realizáciu tohto „karpatského gambitu“, ktorý vytvoril predpoklady na prekvapujúci protiútok proti hlavným silám ruského Severozápadného frontu v priestore Lodži.

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v Karpatoch (1914).
Archiwalna ilustracja przedstawiająca walki w Karpatach (1914).

Rakúsko-uhorské velenie týmto strategickým manévrom prikrylo nemecké Sliezsko a vytvorilo podmienky pre protiútok nemeckej 9. armády. Cenou za pomoc spojencovi bolo podstatné oslabenie obrany v Karpatoch, keď prístupové cesty do vnútrozemia Uhorska ostala kryť len osamotená 3. armáda generála pechoty Svetozara Boroeviča. Náčelník nemeckého Generálneho štábu generálporučiek Erich von Falkenhayn vo svojich povojnových memoároch otvorene napísal: „Preskupenie našej 9. armády k prekvapivému protiútoku bolo možné vďaka súhlasu rakúsko-uhorského velenia, ktoré vzniknutú medzeru v Poľsku zaplnilo jednou svojou armádou presunutou z pravého krídla v Karpatoch.

šciu, vyplnila austro-uhorská 2. Armia generála kavalérie Eduarda von Böhm-Ermolli, ktorú naczelnik Sztabu Generalnego generał pułkownik Franz Conrad von Hötzendorf ściągnął ze swojego prawego skrzydła w Karpatach. Armia ta początkiem listopada 1914 r. wycofała się z Galicji na tereny obecnej północno-wschodniej Słowacji i Rusi Zakarpackiej, skąd pociągami została przewieziona do centralnej Polski w okolice Częstochowy. Rozwinięta sieć kolejowa na tyłach austro-uhgarskich i niemieckich umożliwiła szybkie i niepostrzeżone przeprowadzenie tego „karpackiego gambitu“, który pozwolił zaskoczenia uderzyć na główne siły rosyjskiego Frontu Północno-Zachodniego w okolicy Łodzi.

Dzięki temu manewrowi strategicznemu dowództwo austro-uharskie osłoniło niemiecki Śląsk i stworzyło warunki do podjęcia kontrofensywy przez 9 Armię. Ceną za pomoc sprzymierzeńcowi było znaczące osłabienie obrony w Karpatach, gdzie drogi wiodące w głąb Węgier musiała osłaniać jedynie osamotniona 3 Armia generała piechoty Svetozara Boroeviča. Naczelnik niemieckiego Sztabu Generalnego generał porucznik Erich von Falkenhayn otwarcie napisał w swoich powojennych wspomnieniach: „przegrupowanie naszej 9 Armii do niespodziewanego ataku było możliwe dzięki zgodzie dowództwa austro-uharskiego, które wypełniło powstałą w Polsce lukę swoją jedną armią przeniesioną z prawego skrzydła w Karpatach. Prawdą jest, że zgoda ta została wydana pod silnym naciskiem. Mimo to była dowodem solidarności sojuszników w obliczu trudnej sytuacji. Dowodem tym cenniejszym, że w ten sposób została osłabiona obrona granic Węgier“.

Dowództwo wojskowe monarchii habsburskiej spełniło swoje sojusznicze zobowiązania i pomogło powstrzymać rosyjskie oddziały zmierzające na niemiecki Śląsk, nawet za cenę narażenia na niebezpieczeństwo terytorium własnego kraju. Słabo broniony austro-uharski front w Galicji Zachodniej i w Karpatach znalazł się w związku z tym końcem listopada 1914 r. w krytycznej sytuacji. Dowódca rosyjskiego Frontu Południowo-Zachodniego, generał artylerii Nikołaj Iudowicz Iwanow, 19 listopada 1914 r. wydał 8 Armii następujący rozkaz: „na odcinku od Dukli do Sambora i Stryja osłaniać od strony Karpat działania 3 oraz 11 Armii. Od Dukli kierować się na Nowy Żmigród, by związać ze sobą siły nieprzyjaciela i zapobiec w ten sposób ich przesunięciu na inny odcinek frontu“.

Náčelník rakúsko-uhorského
generálneho štábu generálplukovník
Franz Conrad von Hötzendorf.
Naczelnik austro-węgierskiego sztabu
generalnego generał pułkownik Franz
Conrad von Hötzendorf.

Náčelník nemeckého generálneho štábu
generálporučík Erich von Falkenhayn.
Naczelnik niemieckiego sztabu
generalnego generał porucznik Erich
von Falkenhayn.

Vrchný veliteľ ruských vojsk generál
jazdeckta veľkoknieža
Nikolaj Nikolajevič Romanov.
Dowódca naczelný wojsk rosyjskich
generał kawalerii arcyksiążę Nikołaj
Nikołajewicz Romanow.

Je pravdou, že tento súhlas bol daný pod naším silným tlakom. Napriek tomu išlo o dôkaz pevnej jednoty spojencov v ťažkej situácii. Dôkaz o to cennejší, že týmto bola oslabená obrana hranice Uhorska“.

Vojenské velenie habsburskej monarchie splnilo svoje spojenecké záväzky a pomohlo zastaviť ruský postup smerujúci do nemeckého Sliezska aj za cenu ohrozenia vlastného vnútrozemia. Slabo bránený rakúsko-uhorský front v západnej Haliči a v Karpatoch sa v dôsledku toho dostal na konci novembra 1914 do kritickej situácie. Veliteľ ruského Juhozápadného frontu generál delostrelectva Nikolaj ludovič Ivanov 19. novembra 1914 vydal 8. armáde nasledujúci rozkaz: „Na úseku od Dukly po Sambor a Stryj kryť zo strany Karpát činnosť 3. armády a 11. armády. Od Dukly postupovať na Nowy Żmigród s cieľom pripútať k sebe nepriateľské sily a zabrániť im v presune na iný úsek frontu“.

Veliteľ ruskej 8. armády generál jazdeckta Alexej Alexejevič Brusilov sa rozhodol uvedený rozkaz splniť ofenzívnym spôsobom. Pridelený úsek frontu chcel prikryť zo strany Karpát prostredníctvom dobitia priesmykov na hlavnom karpatskom hrebeni. Išlo o Dukliansky priesmyk, Lupkovský priesmyk a priesmyk Ruské sedlo v priestore dnešnej poľsko-slovenskej hranice. Na ľavom krídle 8. armády útočil XXIV. armádny zbor generálporučíka Afanasia Andrejeviča Curikova, ktorý disponoval 48. a 49. pešou divíziou, 2. zmiešanou kozáckou divíziou, 4. streleckou brigádou a menšími útvarmi bojovej podpory a zabezpečenia.

Dowódca rosyjskiej 8 Armii, generał kawalerii Aleksiej Aleksiejewicz Brusilow, zdecydował się wypełnić ten rozkaz w ofensywny sposób. Przydzielony mu odcinek frontu chciał ostonić od strony Karpat zdobywając przełęcze głównego grzbietu Karpat. Chodziło o Przełęcz Dukielską, Przełęcz Łupkowską i Przełęcz nad Roztokami, znajdujące się na dzisiejszej granicy polsko-słowackiej. Na lewym skrzydle 8 Armii atakował XXIV Korpus generała porucznika Afanasia Andriejewicza Curikowa, w skład którego wchodziły 48 i 49 Dywizja Piechoty, 2 Mieszana Dywizja Kozaków, 4 Brygada Strzelców oraz mniejsze oddziały wsparcia i zabezpieczenia bojowego.

Do zdobycia Przełęczy Łukowskiej została wyznaczona 4 Brygada Strzelców generała Denikina, której ówczesny stan bojowy przedstawia meldunek dowódcy rosyjskiego XXIV Korpusu: „...oddziały brygady krańcowo wyczerpując wszystkie swoje siły pokonały wielkie trudności i w nocy z 6 listopada (19.11) na 7 listopada (20.11) zajęły wyznaczone pozycje. Ich zadaniem było zdobycie głównego grzbietu Karpat, opanowanie odcinka od wzgórza 707 do wzgórza 764 oraz przedostanie się do miejscowości Ńagov i Čabalovce.

W ciągu dnia, 7 listopada, nasi żołnierze natrafili na zacięty opór przeciwnika i wielokrotnie musieli używać w walce bagnetów. Z niewiarygodnym poświęceniem przy 15-stopniowych mrozach oraz ostrym przenikliwym wietrze pokonywali strome oblodzone zbocza, bardzo często nie tylko pozbawione jakichkolwiek dróg, ale nawet płajów. Oddziały 4 Brygady Strzelców do wieczora podeszły południowymi stokami wzgórza 706 (na północ od

Dobitím Lupkovského priesmyku bola poverená 4. strelecká brigáda generála Denikina, ktorej bojové nasadenie približuje dobové hlásenie veliteľa ruského XXIV. armádneho zboru: „...útvary brigády s krajným vypätím všetkých síl prekonali veľké prekážky a v noci zo 6. novembra (19. 11.) na 7. novembra (20. 11) zaujali určené pozície. Ich úlohou bolo dobitie hlavného hrebeňa Beskýd, ovládnutie úseku od výšiny 707 po výšinu 764 a preniknutie k obciam Ňagov a Čabalovce.

V priebehu 7. novembra naši vojaci narazili na húževnatý odpor protivníka a neraz zvedli boj na bodáky. S neuveriteľným úsilím v 15 stupňových mrazoch a pri ostrom prenikavom vetre prekonávali strmé zľadovatené svahy, veľmi často nielen bez akýchkoľvek ciest, ale aj bez pastierskych chodníkov. Útvary 4. streleckej brigády do večera postúpili po južných svahoch výšiny 706 (severne od obce Ľupków) na vzdialenosť 200 až 400 krokov k pozíciám protivníka.

Bez ohľadu na maximálne energický tlak vyvinutý našimi jednotkami 8. novembra (21. 11.) sa im nepodarilo ukončiť plánovaný útočný manéver. Počas svojho postupu narazili na vytrvalý odpor nepriateľa, veľmi zložitú terénne podmienky a nežičlivé počasie. Útvary 4. streleckej brigády dobili výšinu 706, obec Ľupkov a výšinu 641, pričom zajali 50 dôstojníkov a 1 800 vojakov.

V priebehu 9. novembra (22. 11.) útvary 4. streleckej brigády obsadili hlavný karpatský hrebeň od výšiny 698 po výšinu 766. Nasledujúci deň (23. 11.) obsadili obce Čabalovce a Ňagov, odkiaľ prenikli do mesta Medzilaborce. Na tamjšej železničnej stanici ukoristili 12 lokomotív a 287 vagónov s bohatým nákladom rôzneho druhu vrátane diel“. (Vzhľadom na to, že ide o hlásenie vypracované v decembri 1914, všetky dátumy sú uvedené podľa juliánskeho kalendára.

wsí Ľupków) na odleglosť 200 do 400 krokov do pozícií protivníka.

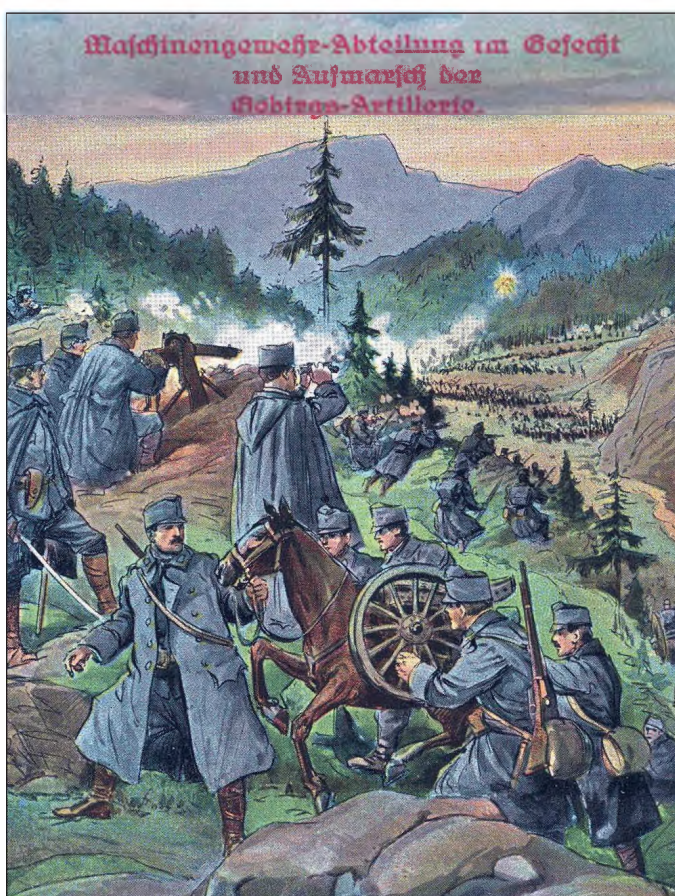
Pomimo niezwykle energicznego ataku, podjętego przez nasze jednostki, nie udało się im zakończyć 7 listopada (21.11) zaplanowanego manewru ofensywnego. W trakcie przemieszczania się natrafili na silny opór, bardzo trudne warunki terenowe oraz niesprzyjającą pogodę. Jednostki 4 Brygady Strzelców zdobyły wzgórze 706, wieś Ľupków i wzgórze 641, w trakcie czego wzięły do niewoli 50 oficerów i 1 800 żołnierzy.

Dnia 8 listopada (22.11) oddziały 4 Brygady Strzelców zajęły główny grzbiet Karpat od wzgórza 698 do wzgórza 766. Następnego dnia (23.11)

zajął miejscowości Čabalovce i Ňagov, skąd przedarli się do miasta Medzilaborce. Na tamtejszej stacji kolejowej zdobyły 12 lokomotyw i 287 wagonów z cennym ładunkiem różnego rodzaju, w tym działami“. (W związku z tym, że meldunek został sporządzony w grudniu 1914 r., wszystkie daty podawane są według kalendarza julińskiego. Zgodnie z obecnie obowiązującym kalendarzem gregoriańskim, chodzi o okres od 1 listopada do 13 grudnia 1914 r.)

Terenów koło Przełęczy Ľupkowskiej broniły jednostki austro-węgierskiego VII Korpusu pod dowództwem generała kawalerii arcyksięcia

Józefa Habsburga. W drugiej połowie listopada 1914 r. w skład tego korpusu wchodziła 20 Dywizja Piechoty Honwedu i 17 Dywizja Piechoty, której częścią był również 61 Pułk Piechoty. W kronice wojennej tego pułku zostały opisane walki pomiędzy Przełęczą Ľupkowską a Medzilaborcami: „20 listopada 1914 r. – podczas ciężkich walk w trakcie odwrotu, walcząc w śniegu i mrozie, pułk podniósł poważne straty. Po przybyciu w tym dniu rezerw dywizji stworzono dwa bataliony po dwie kompanie. Na ich dowódców zostali wyznaczeni kapitan Klotz oraz porucznicy Mosig, Rosenberg i dr Stein.

Dobová pohľadnica vyobrazujúca boje v Karpatoch.
Archiwalna widokówka przedstawiająca walki w Karpatach.

Priestor okolo Lupkovského priesmyku bránili jednotky rakúsko-uhorského VII. armádneho zboru pod velením generála jazdectva arcikniežaťa Jozefa von Habsburg. V druhej polovici novembra 1914 tento zbor disponoval 20. pešou divíziou Honvédu a 17. pešou divíziou, ktorej súčasťou bol aj 61. peší pluk. Vo vojnovej kronike tohto pluku sú opísané boje medzi Lupkovským priesmykom a Medzilaborcami: „20. november 1914 – v ťažkých ústupových obranných bojoch, v snehu a mraze, mal pluk značné straty. Potom, čo v tento deň došli divízne rezervy, boli vytvorené dva prápory po dve roty. Ich velením boli poverení kapitán Klotz a poručíci Mosig, Rosenberg a Dr. Stein.

21. november 1914 – prudké útoky vedené Rusmi počas dňa stroskotali na našom neúnnavnom odpore. Dvaja udatní dôstojníci, poručík Faber a kadet Hollinger, padli a kapitán Klotz bol zranený. Mnoho Rusov bolo zajatých, vrátane celej roty Besarabského pešieho pluku, s ktorou nám padol do rúk aj guľomet s hrdým cárskym erbom. O siedmej hodine večer boli oznámené mimoriadne úspechy generála von Hindenburga – obklúčenie dvoch ruských armád a prenasledovanie tretej. Najslávnejšou udalosťou dňa však bol príjazd poľnej kuchyne. Vojaci po šesťdňovej prestávke opäť dostali teplé jedlo.

22. november 1914 – po bojoch pechoty miestneho významu dorazil rozkaz k opätovnému ústupu. Všetci sú prekvapení, nikto nechce tomu veriť. Jednotlivým rotám sa musí rozkaz opakovať dva až tri krát. Týmto dňom sa skončila séria mimoriadne ťažkých bojov na výšinách Beskyd. Slovami sa dá len ťažko opísať, čo sa tu udialo. V snehu a ľade, deň a noc bez prestávky a vyhovujúceho zásobovania, bojovali naši vojaci v najväčšej núdzi – koho ušetrila guľka, zahynul zmŕznutím. Na týchto hrdinov, na týchto martýrov, sa nesmie zabudnúť.

23. november 1914 – po náročnom nočnom pochode bol v ranných hodinách z kóty 565 (výšina Ubič) pri obci Vydraň stiahnutý posilnený zadný

21 listopada 1914 r. – szybkie ataki Rosjan w ciągu dnia załamywały się na naszej niezłomnej obronie. Dwaj zdolni oficerowie, porucznik Faber i kadet Hollinger, polegli a kapitan Klotz został ranny. Wiele Rosjan zostało wziętych do niewoli, w tym cała kompania Besarabskiego Pułku Piechoty, wraz z którą wpadł w nasze ręce karabin maszynowy ozdobiony dumnym carskim herbem. O godzinie siódmej wieczorem ogłoszono niebywale sukcesy generała von Hindenburga – okrążenie dwóch rosyjskich armii oraz ściganie trzeciej. Najważniejszym wydarzeniem dnia był jednak przyjazd kuchni polowej. Żołnierze po sześciu dniach wreszcie znowu dostali ciepły posiłek.

Vrchný veliteľ nemeckých vojsk na východnom fronte generálplukovník Paul von Hindenburg (vľavo) a jeho náčelník štábu generálmajor Erich Ludendorff (vpravo).

Naczelný dowódca wojsk niemieckich na Froncie Wschodnim generał pułkownik Paul von Hindenburg (po lewej) i jego naczelnik sztabu generał major Erich Ludendorff (po prawej).

22 listopada 1914 r. - po lokalnych potyczkach piechoty nadszedł rozkaz ponownego wycofania się. Wszyscy są zaskoczeni, nikt w to nie chce uwierzyć. Poszczególne kompanie trzeba było powtarzać rozkaz dwa, a nawet trzy razy. W tym dniu zakończyła się seria wyjątkowo ciężkich walk na beskidzkich i bieszczadzkich szczytach. Trudno opisać słowami, co się tu działo. W śniegu i lodzie, w dzień i w noc, bez przerwy i bez odpowiedniej aprowizacji nasi żołnierze walczyli w najtrudniejszych warunkach – kogo trafiła kula, ten umierał zamarzając. Nie wolno nam zapominać o tych bohaterach, o tych męczennikach.

23 listopada 1914 r. - po wyczerpującym nocnym marszu w godzinach porannych wycofano z kóty 565 (wzgórze Ubič) w miejscowości Vydraň wzmocnioną straż tylną. Dopiero teraz wytłumaczono nam powód odwrotu. Prawe skrzydło naszego frontu w Karpatach znalazło się w krytycznej

sytuacji i konieczne było zrezygnowanie z całej linii naszej obrony – zwartej ściany, która miała udaremnić wtargnięcie Rosjan na Węgry. Nasza straż tylna w trakcie walk podczas odwrotu zastrzeliła niektóre patrolę wroga, a niektóre wzięła do niewoli. Pod jej osłoną pułk pieszym marszem przez Medzilaborce i Krásny Brod dotarł do Rokytoviec. Przemarznięci i wyczerpani zajęliśmy wyznaczone pozycje i w głę-

voj. Až teraz nám bol vysvetlený dôvod ústupu. Prave krídlo nášho frontu v Karpatoch sa dostalo do krízy a museli sme sa zriecť celej našej obrannej línie – neobľomnej steny, ktorá mala zabrániť vpádu Rusov do Uhorska. Náš zadný voj pri ústupových bojoch niektoré nepriateľské hliadky zastrelil a niektoré zajaľ. Pod jeho krytím sa pluk peším pochodom presunul cez Medzilaborce a Krásny Brod do Rokytoviec. Premrznutí a vyčerpaní sme dosiahli určené pozície a v hlbokom snehu sme sa utáborili. Zásobovacie kolóny idúce v tesnom závese za vojskom vdýchli nový život do našich unavených končatín vďaka privezeným teplým nápojom a dobrým jedlám.“

Očité svedectvo o bojoch v priestore Lupkovského priesmyku a dobytí Medzilaboriec zanechal vo svojich povojnových memoároch aj veliteľ ruskej 4. streleckej brigády generál Denikin: „...dňa 20. novembra jednotky nášho zboru prešli do útoku a moja železná brigáda postupovala východne od

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v Karpatoch.
Archiwalna ilustracja przedstawiająca walki w Karpatach.

Lupkovského priesmyku. Na tomto úseku, ako aj vpravo od nás na úseku susedného VIII. armádneho zboru, Rakúšanovia kladli najhúževnatejší odpor. Útok ľavého krídla tohto zboru sa úplne zastavil, a aby som mu pomohol a zároveň si prebil cestu, tri dni som zväčšoval ťažké boje v priestore Lupkova. Najväčšiu ťarchu týchto bojov znášali na svojich pleciach 14. strelecký pluk a 15. strelecký pluk môjho pravého krídla pod velením statočného generála Stankjeviča. Na konci tretieho dňa sme dobyli Lupkov aj prilahlé výšiny a rozbili protivníka. Niektoré jeho útvary boli skoro úplne zničené, zvyšky ďalších útvarov v počte 2 000 vojakov boli zajaté.

bokom sniegu rozbili sme obóz. Kolumny zaopatreniowe, idące tuż za wojskiem tchnęły nowe życie w nasze zmęczone ciała przywożąc ciepłe napoje i dobrą strawę“.

Naoczne świadectwo walk w okolicy Przełęczy Łupkowskiej oraz zdobycia Medzilaboriec pozostał w swoich, spisanych po wojnie pamiętnikach, dowódca rosyjskiej 4 Brygady Strzelców generał Denikin: „...dnia 20 listopada jednostki naszego korpusu przeszły do natarcia, a moja żelazna brygada przemieszczała się na wschód od Przełęczy Łupkowskiej. Na tym odcinku, a także na prawo od nas na odcinku sąsiedniego VIII Korpusu napotkano najbardziej zacieklej opór. Atak lewego skrzydła tego korpusu całkowicie się zatrzymał, więc by mu pomóc, a równocześnie utorować sobie drogę, przez trzy dni prowadziłem ciężkie walki w okolicy Łupkowa. Największy ciężar tych walk spoczywał na barkach 14 Pułku Strzelców i 15 Pułku Strzelców z mojego prawego skrzydła pod dowództwem dziel-

neg generała Stankiewicza. Pod koniec trzeciego dnia zdobyliśmy Łupków oraz okoliczne wzgórza i rozgromiliśmy przeciwnika. Niektóre jego oddziały zostały niemal całkowicie zniszczone, resztki innych jednostek liczące 2 000 żołnierzy zostały wzięte do niewoli.

Pogoda w tych dniach była okropna, a mróz dochodził do - 15 stopni. W górach było jeszcze zimniej, podczas zamieci śnieg zawiewał całą dolinę i zalepiał nam oczy. Na moim odcinku nie było żadnych dróg, które by przechodziły przez góry, jedynie strome, śliskie i oblodzone płaje. Austriacy nadal bronili Przełęczy Łupkowskiej, a sytuacja VIII Korpusu

wciąż była trudna. Było dla mnie jasne, że jedynie pojawiając się niespodziewanie na tyłach wojsk nieprzyjaciela, znajdujących się na tej przełęczy, mogę ułatwić sąsiedniemu korpusowi jego dalsze przemieszczanie się, a równocześnie zapewnić sobie dostęp do dobrej drogi prowadzącej do Medzilaboriec.

Zdecydowałem się na ryzykowne posunięcie i zostawiłem swoją artylerię oraz kolumny apro wizacyjne koło Łupkowa pod ochroną za ledwie jednego batalionu. Rozkazałem wyprząc konie z taborów apro wizacyjnych i załadować na ich grzbiety worki z nabojami oraz sucharami. W niezwykle trudnych warunkach przedzieraliśmy się bez żadnych dróg

Počasia v týchto dňoch bolo hrozné a mráz dosahoval 15 stupňov. V horách bolo ešte chladnejšie, snehová metelica zaviala celé údolie a oslepovala oči. Na mojom úseku neboli žiadne cesty vedúce cez hory, iba strmé, klzké a zľadovatené pastierske chodníky. Rakúšania naďalej bránili Lupkovský priesmyk a situácia VIII. armádneho zboru ostávala zložitá. Bolo mi jasné, že len prekvapujúcim prienikom do tyla nepriateľských vojsk stojacich v tomto priesmyku môžem uľahčiť susednému zboru jeho ďalší postup a zároveň sprístupniť dobrú cestnú komunikáciu vedúcu na Medzilaborce.

Rozhodol som sa pre riskantný krok a svoje delostrelectvo a zásobovacie kolóny som nechal pri obci Lupkov pod ochranou iba jedného práporu. Nariadil som vypriahnuť časť koní zo zásobovacích povozov a naložiť im na chrbty vrecia s nábojmi a sucharmi. Prekonali sme obrovské ťažkosti, keď sme postupovali bez akýchkoľvek ciest po zľadovatených svahoch hôr, ktoré boli zarastené nízkymi krovinami. Moje pluky prekonávali odpor Rakúšanov, brali zajatcov a dobili niekoľko dedín a oporných bodov. Nakoniec prenikli do Medzilaboriec a ovládli túto dôležitú križovatku aj s tamojšou vlakovou stanicou. Železná brigáda počas prechodu Karpát získala 3 730 zajatcov, množstvo zbraní a vojenského materiálu a ukoristila vlakové súpravy s cenným nákladom, vrátane 9 diel. Počas týchto bojov sme stratili 164 padlých a 1 168 ranených a nezvestných vojakov“.

Titulná stránka novín „Kronen Zeitung“ informujúca o bojoch v Karpatoch (december 1914).

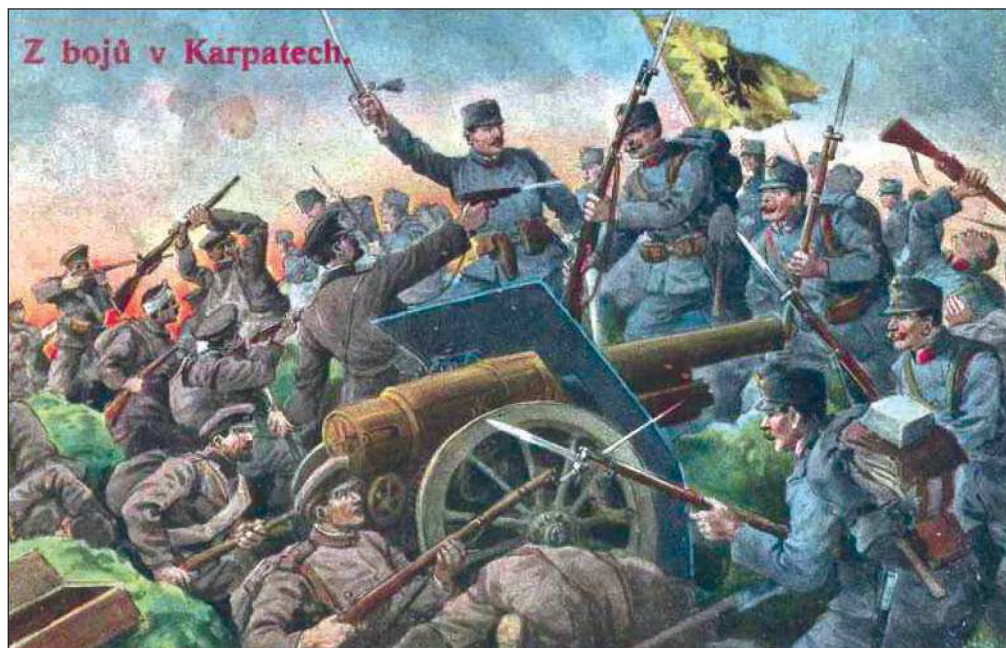
Pierwsza strona gazety „Kronen Zeitung“ informująca o walkach w Karpatach (grudzień 1914 r.).

przez oblodzone stoki gór zarośnięte niskimi krzakami. Moje pułki przełamywały opór Austriaków, brały jeńców i zdobyły kilka wsi oraz punktów oporu. W końcu dotarliśmy do Medzilaboriec i opanowaliśmy ten ważny węzeł komunikacyjny oraz tamtejszą stację kolejową. „Żelazna” brygada pokonując Karpaty wzięta do niewoli 3 730 jeńców, zdobyła dużo broni i wyposażenia wojskowego, pociągi z cennym ładunkiem, w tym 9 dział. Podczas tych walk nasze straty wyniosły 164 zabitych oraz 1 168 rannych i zaginionych żołnierzy“.

Prvé obsadenie Medzilaboriec

Úspešný obchvatný manéver ruskej 4. streleckej brigády generála Denikina prinútil rakúsko-uhorské velenie stiahnuť svoje sily z priestoru Lupkovského priesmyku. Vďaka tomu pravé krídlo XXIV. armádneho zboru generála Curikova a ľavé krídlo VIII. armádneho zboru generálporučíka Nikolaja Alexandroviča Orlova prenikli cez hlavný hrebeň Karpát a vstúpili na územie dnešného severovýchodného Slovenska. Jednotky rakúsko-uhorského VII. armádneho zboru generála arcikniežaťa Jozefa von Habsburg 23. novembra 1914 ustúpili z Medzilaboriec a obranu zaujali na novej línii západne od mesta.

V dobovej tlači bolo zverejnené svedectvo o dobytí Medzilaboriec ruskými vojskami, ktoré sprostredkoval vojnový korešpondent na základe rozhovorov s očitými svedkami týchto udalostí: „*Počas vpádu Rusov na Zemplín najviac utrpeli tri prihraničné železničné stanice – Lupkov, Vydráň a Medzilaborce.*

Dobová pohľadnica vyobrazujúca boje v Karpatoch.
Archiwalna widokówka przedstawiająca walki w Karpatach.

Ako je známe, Rusi zatarasili Lupkovský tunel, vytrhali koľajnice, železničné vozne na kusy dolámali a celkom rozbili, taktiež takmer úplne rozobrali staničné budovy v Medzilaborciach a Vydrani. Kto mohol, ten utiekol.

Prednosta stanice vo Vydrani (prednostom vlakovkej stanice vo Vydrani bol v roku 1914 Károly Kozler) plánoval opustiť svoje služobné miesto až s posledným vlakom a utiekol len vtedy, keď sa Rusi celkom priblížili k obci. Do odchádzajúceho vlaku naložil manželku s dieťaťom, jedného vlakového dozorc

Pierwsze zajęcie Medzilaborec

Udany manewr okrążający rosyjskiej 4 Brygady Strzelców generała Denikina zmusił dowództwo austro-węgierskie, by wycofało swoje siły z okolic Przełęcz Łupkowskiej. Dzięki temu prawe skrzydło XXIV Korpusu generała Curikowa i lewe skrzydło VIII Korpusu generała porucznika Nikołaja Aleksandrowicza Orłowa przeszły przez główny grzbiet Karpat i weszły na terytorium obecnej północno-wschodniej Słowacji. Jednostki austro-węgierskiego VII Korpusu generała arcyksięcia Józefa Habsburga wycofały się 23 listopada 1914 r. z Medzilaborec i przygotowały do obrony na nowej linii na zachód od miasta.

W ówczesnej prasie pojawiła się relacja o zdobyciu Medzilaborec przez rosyjskie wojska, którą przekazał korespondent wojenny na podstawie rozmów z naocznymi świadkami tych zdarzeń: „*podczas wkroczenia Rosjan do Zemplína najbardziej ucierpiały trzy przygraniczne stacje kolejowe – Łupków,*

Vydráň i Medzilaborce. Jak wiadomo, Rosjanie zabarykadowali tunel łupkowski, powyrywali szyny, połamali i rozbili w drobny mak wagony kolejowe oraz niemal całkowicie rozebrali budynki stacyjne w Medzilaborcach i Vydrani. Kto mógł, ten uciekał.

Naczelnik stacji w Vydrani (naczelnikiem stacji kolejowej w Vydrani był w 1914 roku Károly Kozler) chciał opuścić swoje stanowisko wraz z ostatnim pociąg

dopiero wtedy, gdy Rosjanie całkiem zbliżyli się do wsi. Wsadził do odjeżdżającego pociągu żonę z dzieckiem, pewnego dróżnika z całą rodziną, kierowniczkę poczty, księdza dziekana i trzech ostatnich stacyjnych ładowaczy. Przez Medzilaborce jechali na południe, ale za Radvaň nad Laborcem linia kolejowa była uszkodzona i pociąg nie mógł jechać dalej. Byli zmuszeni wrócić do Medzilaborec, skąd już nie można było uciec. Do miasta weszli Rosjanie i zatrzymali uciekinierów z Vydrani. Odeskortowali ich do swojego dowództwa, skąd żona naczelnika stacji została zwolniona.

s celou rodinou, poštmajsterku, cirkevného dekanu a troch posledných staničných nakladačov. Cez Medzilaborce smerovali na juh, ale za Radvaňou nad Laborcom bola železničná trať prerušená a vlak nemohol pokračovať ďalej. Boli nútení vrátiť sa naspäť do Medzilaboriec, odkiaľ už nebol čas ani spôsob ako uniknúť. Do mesta vstúpili Rusi a utečencov z Vydrane zadržali. Eskortovali ich na svoje vojenské veliteľstvo, kde manželku prednostu stanice prepustili.

Korešpondent nášho Večerníka mal potom možnosť porozprávať sa s ňou a dozvedel sa mimoriadne zaujímavé veci: „Môj manžel a tie rodiny z Vydrane, ktoré nestihli ujsť, napokon odchádzali posledným vlakom. Bola noc a prežitie vypätie nás všetkých natoľko vyčerpalo, že sme zaspali. Bolo už neskoro predpoludním, keď sme sa zobudili nato, že vlak do niečoho narazil a zastal. Manžel sa pozrel von oknom a s prekvapením v hlase povedal: „Akoto, že sme len v Medzilaborciach? To je nemožné!“ Vystúpil z vlaku, po pár minútach sa vrátil a rozpovedal, že za Radvaňou nad Laborcom bola na kolajniciach prekážka, ktorá zastavila premávku na železnici.¹ Náš vlak sa preto vrátil späť do Medzilaboriec. Toto konštatovanie nás všetkých rozladilo. Nič iné sme už nemohli urobiť, nemohli sme utiecť žiadnym druhým spôsobom, pretože ruské predsunuté hliadky sa už pohybovali v blízkosti Medzilaboriec. Zariadili sme sa v kupé vlaku tak, že v prípade potreby sme v ňom mohli ostať žiť aj niekoľko týždňov.

Po predsunutých hliadkach prišli do mesta väčšie ruské oddiely. Prvá vec, ktorú urobili, bola, prirodzene, obhliadka železničnej stanice. My sme sa v jednotlivých kupé už cítili celkom podomácky a s prekvapenými ruskými vojakmi sme sa snažili aj rozprávať. Keďže sa nám už míňali zásoby chleba, poštmajsterka si ho vypýtala od Rusov. Na tretí deň prišiel na stanicu v Medzilaborciach dôstojník vysokej hodnosti. Začal nás vypočúvať prostredníctvom kňaza z Vydrane a poštmajsterky, ktorí sa vedeli dohovoriť po rusky. Vyzval nás, aby sme si zbalili najnutnejšie veci, pretože z vagónov nás odvedú a ubytujú v meste. Ubezpečil nás, že sa nám nič zlé nestane, lebo Rusi sa na obyvateľov Uhorska nehnevajú a len preto bojujú proti nám, že sme spojencami ich naozajstných nepriateľov – Nemcov.

Korespondent nášho „Večerníka“ (gazety wieczornej) mal potom okazję porozmawiać z nią i dowiedział się bardzo ciekawych rzeczy: „Mój mąż i te rodziny z Wydrani, które nie zdążyły uciec, odjeżdżali w końcu ostatnim pociągami. Była noc, a przeżyte emocje na tyle nas wszystkich wyczerpały, że zasnęliśmy. Było już późne przedpołudnie, kiedy się obudziliśmy, bo pociąg w coś uderzył i zatrzymał się. Mąż wyrzwał przez okno i z zaskoczeniem w głosie powiedział: Cóż to, jesteśmy dopiero w Medzilaborcach? To niemożliwe! Wysiadł z pociągu, po kilku minutach wrócił i powiedział, że za Radvań nad Laborcem była na torach przeszkoda, która uniemożliwiła przejazd i dlatego nasz pociąg zawrócił do Medzilaborca¹. Informacja ta wszystkich nas rozbiła. Nic innego już nie mogliśmy zrobić, nie mogliśmy uciec w żaden inny sposób, ponieważ rosyjskie patrole pojawiły się już w pobliżu Medzilaborca. Urządziliśmy się w przedziale pociągu tak, że w razie potrzeby mogliśmy w nim zostać nawet kilka tygodni.

Po patrolach zwiadowczych weszły do miasta większe oddziały rosyjskie. Pierwszą rzeczą, którą zrobiły było oczywiście sprawdzenie stacji kolejowej. My już całkiem dobrze zadomowiliśmy się w poszczególnych przedziałach i staraliśmy się dogadać z zaskoczonymi rosyjskimi żołnierzami. Ponieważ kończyły się nam już zapasy chleba, kierowniczka poczty wyprosiła go od Rosjan. Trzeciego dnia przyszedł na stację w Medzilaborcach wysoki rangą oficer. Zaczął nas przesłuchiwać przy pomocy księdza z Wydrani i kierowniczki poczty, którzy potrafili się dogadać po rosyjsku. Polecił nam byśmy spakowali najpotrzebniejsze rzeczy, bo wyprowadzą nas z wagonów i zakwaterują w mieście. Zapewnił nas, że nic złego się nam nie stanie, ponieważ Rosjanie nie mają do nas – mieszkańców Węgier żadnych pretensji, a walczą z nami jedynie dlatego, że jesteśmy sojusznikami ich prawdziwych nieprzyjaciół – Niemców.

Ogólnie rosyjscy oficerowie zachowywali się wobec nas bardzo uprzejmie, w przeciwieństwie do ich żołnierzy, przede wszystkim kozaków, którzy byli wyjątkowo szorstcy, nieludscy i bezlitośni. Interesowały ich tylko pijatyki i rabunek. Pytali o okoliczne wsie, ale na temat miast w naszym województwie nie padło nawet słowo. Najbardziej interesowały

¹ Uvedenou prekážkou bol prienik ruských vojsk do Koškoviec. V archívovanom štábnom dokumente sa uvádza: „večer 9. novembra (22.11. podľa gregoriánskeho kalendára) útvary 49. pešej divízie obsadili obce Výrava a Papín a dve predsunuté rotý prenikli k obci Koškovce a prerušili železničnú trať a telegrafné spojenie medzi Humenným a Medzilaborcami“. Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva, Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110, Karotkij obzor bajevojch dejstvij XXIV-go armijskovo korpusa s 20-vo okťabreja da kańca najabreja 1914 goda.

¹ Przeszkodę tę ustawiły rosyjskie wojska, które weszły do Koškoviec. W zarchiwizowanym dokumencie sztabowym podano: „wieczorem 9 listopada (22.11 według kalendarza gregoriańskiego) jednostki 49 Dywizji Piechoty zajęły miejscowości Výrava i Papín, a dwie wysunięte kompanie weszły do miejscowości Koškovce i przerwały linię kolejową oraz połączenie telegraficzne między Humennem a Medzilaborcami“. Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowo-Historyczne (RGVIA) Moskwa, Zbiór 2226, Dział 1, Księga 110, Korotkij obzor wojennych dejstvij XXIV-go armijskogo korpusa s 20-go oktiabria da konca nojabria 1914 goda.

Vo všeobecnosti sa ruskí dôstojníci správali k nám zdvorilo, v protiklade k ich vojakom, zvlášť kozákom, ktorí boli mimoriadne drsní, neľudskí a nemilosrdní. Svoje uspokojenie videli len v pijatike a rabovaní. Vypytovali sa na okolité dediny, ale o mestách v tejto župe nepadlo ani slovo. Najviac ich však zaujímali obe hlavné mestá, Budapešť a Viedeň. Okrem iného sa napríklad pýtali, či sme naozaj vytlačili z Budapešti Srbov.

Pokladám za užitočné ešte spomenúť, že prvou otázkou Rusov bolo pravidelne: „Kde bývajú židia?“ Ak sa dozvedeli, že práve tu, ich vandalizmus bol ešte väčší ako v iných domoch. Keď prichádzali po druhýkrát, už ich nezaujímal, kde bývajú židia a pýtali sa, kde je pálenka. Potom prišli na rad peniaze, cenné veci a šperky. Od toho, kto sa im dostal do rúk brali papierové peniaze, mince, hodinky, prstene, retiazky či náramky. Rusi sa vadili a doslova bili o cennejšie veci ako psy o masťnú košť. Počas rabovačiek sa neraz stalo, že jeden svoju ukradnutú korisť musel zanechať druhému a skončil so zakrvavenou rozbitou hlavou“.

Pohľad z opačnej strany frontu na obsadené Medzilaborce ponúkajú spomienky ruského práporčíka Fjodora Avgustoviča Stepuna, ktorý bol po komunistickom prevrate v roku 1917 vyhnaný z vlasti a neskôr sa stal známym emigrantským filozofom. Vo svojich memoároch publikoval list adresovaný manželke, ktorý bol napísaný 3. decembra 1914 v Medzilaborciach: „20. novembra 1914 (podľa juliánskeho kalendára) v Mezolaborciach. O sebe teraz nič nepíšem, všetko po starom. Hory, sneh, ťažké pochody. Raz som bol dvadsaťšesť hodín v sedle bez kúska chleba a šálky čaju. Všetko to zvládam s úplnou ľahkosťou. Vo všeobecnosti cítim vo svojom vnútri neobyčajnú ľahkosť. Niekedy môžem prespať celú noc aj celý deň, inokedy nemusím spať vôbec.

ich jednak stolice, Budapeszt i Viedeň. Poza tým pytali na príklad, czy naprawdę wypędziliśmy Serbów z Budapesztu.

**Veliteľ ruského Juhozápadného frontu
generál delostrelectva
Nikolaj Iudovič Ivanov.
Dowódca rosyjskiego Frontu
Południowo-Zachodniego generał
artylerii Nikołaj Iudowicz Iwanow.**

**Veliteľ ruského Severozápadného frontu
generála pechoty
Nikolaj Vladimirovič Ruzskij.
Dowódca rosyjskiego Frontu Północno-
Zachodniego generał piechoty
Nikołaj Władimirowicz Ruzski.**

Myślę, że trzeba jeszcze wspomnieć o tym, że pierwszym pytaniem Rosjan było zawsze: Gdzie mieszkają Żydzi? Kiedy się dowiedzieli, że właśnie tu, wtedy siali zniszczenie jeszcze większe niż w innych domach. Kiedy przychodzili po raz drugi, już ich nie interesowało, gdzie mieszkają Żydzi, ale pytali gdzie jest pálenka (samogon). Potem przychodziła kolej na pieniądze, cenne przedmioty i biżuterię. Temu, kto wpadł w ich ręce zabierali banknoty, monety, zegarki, pierścionki, łańcuszki, bransoletki. Rosjanie kłócili się i naprawdę bili się o cenniejsze rzeczy, jak psy o tłustą kość. Podczas rabunków nieraz zdarzało się, że jeden musiał oddać drugiemu swój złodziejski łup i kończył z zakrwawioną rozbitą głową“.

Jak po drugiej stronie frontu widziano zajęte Medzilaborce dowiadujemy się ze wspomnień rosyjskiego chorążego Fiodora Awgustowicza Stepuna, który po przewrocie komunistycznym w 1917 roku został wygnany z ojczyzny, a później stał się znanym filozofem emigracyjnym. W swoich pamiętnikach opublikował list do żony, napisany 3 grudnia 1914 r. w Medzilaborcach: „20 listopada 1914 r. (według kalendarza juliáńskiego) w Mezolaborciach. O sobie teraz nic nie napiszę, wszystko po staremu. Góry, śnieg, ciężkie marsze. Kiedyś byłem dwadzieścia sześć godzin w siodle bez kawałka chleba i filiżanki herbaty. Wszystko to wytrzymuję bez trudu. W ogóle mam w sobie niezwykłą łatwość dostosowywania się. Czasami mogę przespać całą

noc i cały dzień, a kiedy indziej wcale nie muszę spać.

Niemal zupełnie przestałem jeść, bo cały czas karmi nas tylko befsztykami, a już nie mogę patrzeć na mięso. Zostałem wegetarianinem, ale trudno wyjaśnić dlaczego. Najprawdopodobniej dlatego,

Skoro úplne som prestal jesť, lebo celý čas nás krμία len biftekmi a ja už viac nemôžem jesť mäso. Stal som sa vegetariánom, ale je zložitá vysvetliť prečo. Najpravdepodobnejšie preto, lebo my sami zarezávame kravy a všade dookola sa váľajú ich črevá, žalúdky a oči. Na snehu sú kaluže krvi a úbohý dobytok sa často zmieta na zemi s podrezaným hrdlom a krčovito šklbe zadnými nohami.

Nedávno sme vošli do mesta, ktoré iba krátko predtým opustili ustupujúce nepriateľské vojská. Mal som z toho hrozné dojmy. Celé mesto bolo doslova prevrátené hore nohami. Ulice aj železničná stanica boli zavalené všakovakým hnutelným majetkom domácností. Je očividné, že miestni obyvatelia sa snažili svoje veci odviešť, ale nestihli to. Pri stanici stálo päť vlakov a vo vagónoch ako aj na koľajniciach boli porozhadzované posteľe, pohovky, matrace, albumy, portrétové obrazy, ženské šaty, rukávniky-mufy, klobúky, veľké židovské knihy, židovské modlitebné tfiliny, káva, svietniky, detské hoidacie hračky, čepčeky, mlynčeky na mäso, obálky s listami a mnoho, mnoho, nevyčísľiteľne mnoho ďalších vecí. Všetko bolo prehrabované, poprevracané, poničené a rozbité. Okolo toho, ako šakaly okolo mŕtvov, sa brodia miestni chudobní obyvatelia, naši vojaci a kozáci.

Už celé dva dni žijeme veľkolepo. Sedíme na mäkkých pohovkách, pijeme červené víno z brúseného krištálu, obedujeme pri hre na klavíri a cigánske romancy spievame do hudby na fortepiano. Ležiac v mäkkých posteliach privolávame vojenské spojky pomocou elektrických zvončekov. Zablatenými čizmami dupeme po drahých koberecch a svoje anfasy a profily si obzeráme v trojitom zrkadle kvalitného dámskeho kozmetického stolíka. Oproti nášho domu stojí katolícky kostol s doširoka otvorenými vchodovými dvermi. Tiež je celý prevrátený hore nohami. Na podlahe sa váľa latinská biblia. Hodvábne liturgické rúcha a ornáty kňazov sú sem i tam porozhadzované. Pri vchode do kostola doteraz ležia dvaja mŕtvi rakúski vojaci, tvármi obrátení k nebu. Jeden je mladý, krásny, s otvorenými zamrznutými očami. Druhý je o dosť starší, veľmi škaredý, s vybitými očami a s prstami hlboko zarytými do zeme. Ich vrecká, rovnako ako vrecká všetkých padlých, sú, samozrejme, vyvrátené – mŕtvolý prehľadávali v túžbe po drahocennostiach. Okolo oboch tiel ako aj pozdĺž steny kostola sú viditeľné odporné fyziologické stopy prebývania ľudí“.

že sami zarzynamy krowy i wszędzie dookoła walają się ich flaki, żołądki i oczy. Na śniegu są kałuże krwi, a biedne bydło często miota się po ziemi z poderżniętym gardłem i kurczowo podwiniętymi tylnymi nogami.

Niedawno weszliśmy do miasta, które na krótko przed tym opuściły wycofujące się nieprzyjacielskie wojska. Moje wrażenia były straszne. Całe miasto było dosłownie przewrócone do góry nogami. Ulice i stacja kolejowa były zavalone wszelkim możliwym dobytkiem. Oczywiście tutejsi mieszkańcy starali się wywieźć swoje rzeczy, lecz nie zdążyli. Na stacji stało pięć pociągów, a w wagonach i na torach były porozrzucane łóżka, sofya, materace, albumy, portrety, kobiece sukienki, mufki, kapelusze, wielkie żydowskie księgi, żydowskie modlitewne tefiliny, kawa, świeczniki, dziecięce zabawki bujane, czepeczki, maszynki do mielenia mięsa, koperty z listami i niezliczona ilość innych rzeczy. Wszystko było przegrzebane, przewracane, zniszczone i rozbite. Koło tego, jak szakle wokół trupów, krążyła miejscowa biedota oraz nasi żołnierze i kozacy.

Już całe dwa dni mieszkamy po pańsku. Siadujemy na miękkich sofach, pijamy czerwone wino z rżniętych kryształów, jadamy obiad przy akompaniamencie fortepianu i przy tym sam akompaniamencie śpiewamy cygańskie romanse. Leżąc w miękkich łózkach wzywamy gońców korzystając z elektrycznych dzwonek. Zabłoconymi butami depczemy po drogich dywanach oraz podziwiamy się en face i z profilu w lustrze z dwoma skrzydłami przy eleganckiej damskiej toalecie.

Naprzeciwko naszego domu stoi katolicki kościół z na oścież otwartymi drzwiami. Też jest kompletnie splądrowany. Po podłodze wala się łacińska Biblia. Wszędzie są porozrzucane jedwabne stuty i ornaty. Przy wejściu do kościoła do teraz leżą dwaj martwi austriaccy żołnierze, z twarzami zwróconymi do nieba. Jeden jest młody, ładny, z otwartymi zamrznutymi oczami. Drugi jest dość stary, bardzo brzydki, z wybitymi oczami i palcami wbitymi głęboko w ziemię. Ich kieszenie, tak samo jak kieszenie, wszystkich zabitych, są oczywiście wybebeszone, bo trupy są przeszukiwane, czy nie mają kosztowności. Koło obu ciał oraz wzdłuż ściany kościoła widać odrażające ślady ludzkiej obecności“.

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v údolí Laborca pri meste Medzilaborce (1915).
Ilustracja z czasów I wojny światowej przedstawiająca walki w dolinie Laborca koło miasta Medzilaborce (1915 r.).

Odrazenie ruského útoku v Karpatoch

Útok XXIV. armádneho zboru generála Curikova začal 20. novembra 1914 a spočiatku sa vyvíjal veľmi úspešne. Za štyri dni bojov ruské vojská prekonal hlavný karpatský hrebeň a 23. novembra 1914 obsadili Medzilaborce aj Humenné. Veliteľ 8. armády generál Brusilov však týmto postupom porušil pôvodný rozkaz veliteľa ruského Juhozápadného frontu generála Ivanova, ktorý nariadil, aby „v rámci síl 8. armády bola v záujme súčinnosti s 3. armádou vyčlenená pohyblivá rezerva v priestore mesta Gorlice. Generál Brusilov hlásil, že zatlačí protivníka za karpatské priesmyky a ponechá na nich krycie sily. Pohyblivú rezervu vytvorí z VIII. a XXIV. armádneho zboru a presunie ju ku Gorliciam“. Tento zámer však generál Brusilov nesplnil a po dobytí Ruského sedla a Lupkovského priesmyku svojvoľne pokračoval s jednotkami VIII. a XXIV. armádneho zboru v prieniku na južnú stranu Karpát.

Dobitie Medzilaboriec a Humenného vytvorilo reálnu hrozbu ruského prielomu do vnútrozemia Uhorska. Velenie vojsk habsburskej monarchie bolo nútené improvizovať a do boja nasadilo všetky dostupné zálohy. Zároveň oslabilo susedné úseky karpatského frontu a stiahlo odtiaľ jednotky, ktoré vrhlo do protiútoku na Sninu a Humenné. Na toto

Odparcie rosyjskiego ataku w Karpatach

Atak XXIV Korpusu generała Curikowa zaczął się 20 listopada 1914 r. i na początku rozwijał się bardzo pomyślnie. W ciągu czterech dni walk rosyjskie wojska pokonały główny grzbiet Karpat i 23 listopada 1914 r. zajęły Medzilaborce oraz Humenné. Dowódca 8 Armii, generał Brusilow, złamał jednak przez to pierwotny rozkaz dowódcy rosyjskiego Frontu Południowo-Zachodniego generała Iwanowa, który rozkazał, by „w ramach sił 8 Armii wydzielona lotna rezerwa współdziałała z 3 Armią w okolicy miasta Gorlice. Generał Brusilow oświadczył, że wypchnie wroga za karpackie przełęcze i pozostawi na nich jednostki osłaniające. Lotną rezerwę stworzy z VIII oraz XXIV Korpusu i przesunie ją pod Gorlice“. Jednak nie zrealizował tego planu i po zdobyciu Przełęczy Beskid nad Czeremchą oraz Przełęczy Łupkowskiej samowolnie udał się dalej z jednostkami VIII i XXIV Korpusu na południową stronę Karpat.

Zdobycie Medzilaborca i Humenného oznaczało realną groźbę wtargnięcia Rosjan w głąb terytorium Węgier. Dowództwo wojsk monarchii habsburskiej było zmuszone improvizować i rzuciło do walki wszystkie dostępne odwody, przez co osłabiło sąsiednie odcinki frontu karpackiego i wycofało z niego jednostki, które skierowało do kontrataku

Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v Karpatoch.
Archiwalna ilustracja przedstawiająca walki w Karpatach.

bojisko bol osobne vyslaný štátny tajomník Uhorského kráľovského ministerstva vojny generálporučík Šándor Szurmay. Dňa 25. novembra 1914 prevzal od generálporučíka Johanna Karga velenie nad všetkými rakúsko-uhorskými jednotkami v oblasti medzi Sninou a Užockým priesmykom. Vznikla operačná skupina „Szurmay“, ktorej sa podarilo oslobodiť Sninu a stabilizovať front na tomto úseku Karpat. Do protiútok sa zapojila aj operačná skupina „Krautwald“² pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda, ktorej sa podarilo oslobodiť Humenné. Tieto úspechy boli dosiahnuté 28. novembra 1914 a rakúsko-uhorské jednotky začali prenasledovať ustupujúce divízie ruského XXIV. armádneho zboru, ktoré sa sťahovali za Karpaty.

Vážny operačný neúspech ruských vojsk na severovýchode dnešného Slovenska vo svojich povojnových spomienkach komentoval aj generál Denikin, ktorý v priestore Medzilaboriec velil 4. streleckej brigáde: *„Zodpovednosť za porážku niesol výhradne veliteľ 8. armády generál Brusilov. Ten sa však zaujímal iba o vlastnú slávu, a preto vo svojich memoároch vinu zvalil na generála Kornilova. Všetci mu uverili, pretože meno Kornilova vyvolávalo medzi bolševikmi nenávisť...“*³ Operácia nášho zboru začala skvele, ale skončila sa neúspechom. Útvary 48. a 49. pešej divízie museli v ťažkých bojoch ustupovať ku karpatským priesmykom. Moja 4. strelecká brigáda až do 30. novembra 1914 dokázala pomaly postupovať vpred, ale potom bola vystriedaná sibíorskymi streleckými jednotkami. Následne sme boli zaradení do zálohy veliteľa armády. Za vínnika neúspechu celej operácie bol označený generál Kornilov“.

Útvary 4. streleckej brigády generála Denikina po obsadení Medzilaboriec postúpili cez Krásny Brod k Sukovu a Čabinám. V tomto priestore 24. – 26. novembra 1914 kryli útok ľavého krídla VIII. armád-

na Sninú i Humenné. Na to pole walki zostal osobišcie vyslaný sekretarz stanu Węgierskiego Królewskiego Ministerstwa Wojny generał porucznik Šándor Szurmay. Dnia 25 listopada 1914 r. przejął od generała porucznika Johanna Karga dowództwo nad wszystkimi jednostkami austro-węgierskimi w rejonie między Sniną a Przełęczą Užocką. Powstała Grupa Operacyjna „Szurmay“, której udało się odbić Sninę oraz ustabilizować front na tym odcinku Karpat. Do kontrataku włączyła się także Grupa Operacyjna „Krautwald“² pod dowództwem generała porucznika Josefa Krautwalda, której udało się odbić Humenné. Sukcesy te miały miejsce 28 listopada 1914 r., a następnie jednostki austro-węgierskie zaczęły ścigać wycofujące się dywizje rosyjskiego XXIV Korpusu, które uciekały za Karpaty.

Spore niepowodzenie operacyjne rosyjskich wojsk na terenie obecnej północno-wschodniej Słowacji, tak skomentował w swoich powojennych wspomnieniach generał Denikin, który dowodził w rejonie Medzilaboriec 4 Brygadą Strzelców: *„odpowiedzialność za porażkę ponosił wyłącznie dowódca 8 Armii – generał Brusiłow. Jego jednak interesowała tylko własna sława i dlatego w swoich pamiętnikach zważył winę na generała Kornilowa. Wszyscy mu uwierzyli, bo nazwisko Kornilowa budziło w bolszewikach nienawiść...“*³ Operacja naszego korpusu zaczęła się świetnie, ale zakończyła niepowodzeniem. Oddziały 4 oraz 49 Dywizji Piechoty musiały, tocząc ciężkie walki, wycofywać się w kierunku karpackich przełęczy. Moja 4 Brygada Strzelców aż do 30 listopada 1914 r. była w stanie powoli posuwać się naprzód, ale potem została zastąpiona przez jednostki Strzelców Syberyjskich. Następnie zostaliśmy włączeni do odwodu dowódcy armii. Za winnego niepowodzenia całej operacji został uznany generał Kornilow“

² Operačná skupina „Szurmay“ na konci novembra 1914 disponovala 38. pešou divíziou Honvédu generálmajora Paula von Nagy a 8. jazdeckou divíziou generálmajora Georga von Lehmana. Operačná skupina „Krautwald“ na konci novembra 1914 disponovala 34. pešou divíziou pod velením samotného generálporučíka Josefa Krautwalda, 56. pešou divíziou generálmajora Wilhelma grófa Attems-Petzenstein a 1. jazdeckou divíziou generálmajora Arthura Peteani von Steinberga.

³ Na relatívne malom území severovýchodného Slovenska sa pri tejto operácii pretali osudy troch významných ruských generálov. Vtedajší veliteľ 8. armády generál Brusilov sa neskôr v júni 1916 zaslúžil o prielom rakúsko-uhorského frontu vo východnej Haliči a na Volyni a v máji 1917 bol vymenovaný za vrchného veliteľa ruských vojsk. Vtedajší veliteľ 48. pechotnej divízie generálmajor Lavr Georgijevič Kornilov nahradil generála Brusilova v tejto funkcii v júli 1917. Bolševický prevrat v novembri 1917 ich postavil na opačné strany barikády, zatiaľ čo generál Brusilov sa pridal na stranu Leninovho režimu, generál Kornilov patril k organizátorom bielogvardejského hnutia. Treťou významnou osobnosťou zapojenou do operácie v slovenských Karpatoch bol generálmajor Anton Ivanovič Denikin, ktorý vtedy velil 4. streleckej brigáde. Po februárovej revolúcii 1917 bol vymenovaný za náčelníka štábu pri vrchnom veliteľstve ruských vojsk a slúžil ako pod generálom Brusilovom, tak aj pod generálom Kornilovom. Po bolševickom novembrovom prevrate 1917 sa pridal na stranu opozície a v apríli 1918 sa stal veliteľom bielogvardejskej dobrovoľníckej armády na juhu Ruska.

² Grupa Operacyjna „Szurmay“ koncem listopada 1914 r. składała się z 38 Dywizji Piechoty Honweđu generała majora Paula von Nagy oraz 8 Dywizji Kawalerii generała majora Georga von Lehmana. W skład Grupy Operacyjnej „Krautwald“ wchodziły koncem listopada 1914 r.: 34 Dywizja Piechoty pod dowództwem samego generała porucznika Josefa Krautwalda, 56 Dywizja Piechoty generała majora Wilhelma hrabiego Attems-Petzenstein i 1 Dywizja Kawalerii generała majora Arthura Peteaniego von Steinberga.

³ Na stosunkowo małej powierzchni północno-wschodniej Słowacji przecięły się losy trzech ważnych rosyjskich generałów. Ówczesnego dowódcy 8 Armii generała Brusiłowa, który potem w czerwcu 1916 r. przełamał austro-węgierski front we wschodniej Galicji i na Wołyniu, a w maju 1917 r. został mianowany naczelnym dowódcą wojsk rosyjskich. Pełniący w tym czasie funkcję dowódcy 48 Dywizji Piechoty generał major Ławr Georgijewicz Kornilow zastąpił generała Brusiłowa na tym stanowisku w lipcu 1917 r. Rewolucja bolszewicka w listopadzie 1917 r. postawiła ich po przeciwnych stronach barykady, ponieważ generał Brusiłow opowiedział się po stronie reżimu Lenina, a generał Kornilow był jednym z organizatorów ruchu białogwardyjskiego. Trzecią ważną osobistością biorącą udział w operacji w słowackich Karpatach był generał major Anton Iwanowicz Denikin, który dowodził wtedy 4 Brygadą Strzelców. Po rewolucji lutowej w 1917 r. został mianowany naczelnikiem sztabu przy dowództwie naczelnym wojsk rosyjskich i służył zarówno pod generałem Brusiłowem, jak i generałem Kornilowem. Po przewrocie bolszewickim w listopadzie 1917 r. dołączył do opozycji, a w kwietniu 1918 r. został dowódcą białogwardyjskiej Armii Ochotniczej na południu Rosji.

Veliteľ ruskej 8. armády generála jazdectva Aleksej Aleksejevič Brusilov.
Dowódca rosyjskiej VIII armii
generał kawalerii
Aleksiej Aleksiejewicz Brusiłow.

Veliteľ ruskej 48. pešej divízie
generálmajor Lavr Georgijevič Kornilov.
Dowódca rosyjskiej 48 Dywizji
Piechoty generał major
Ławr Gieorgijewicz Korniłow.

Veliteľ ruskej 4. streleckej brigády
generálmajor Anton Ivanovič Denikin.
Dowódca rosyjskiej 4 Brygady S
trzelców generał major
Anton Iwanowicz Denikin.

neho zboru na horské sedlo medzi Rokytovcami a Malou Poľanou. Rakúsko-uhorská obrana však odolávala, takže 27. novembra 1914 sa k tomuto útoku pripojili aj Denikinovi strelci, ktorí udreli na výšiny západne od Roškoviec. V dôsledku sústreďného tlaku sa rakúsko-uhorské jednotky stiahli a 28. novembra 1914 ustúpili do nových obranných pozícií na sever a juh od obce Havaj.

Bojov v uvedenom priestore sa aktívne zúčastnil aj rakúsko-uhorský 61. peší pluk, ktorý predtým bránil Lupkovský priesmyk a potom cez Medzilaborce ustúpil do Rokytoviec. Vo vojnovnej kronike tohto pluku sa uvádza: „24. november 1914 – poplach ráno o 05.00 hodine. Rýchlym krokom sa sťahujeme na záložnú pozíciu západne Rokytoviec. Popoludní o 14.00 hodine dostáva pluk rozkaz zdržať postup dvoch ruských práporov na výšinu Kamen po hrebeni smerujúcom na juhovýchod. Rýchlym pochodom sme dosiahli výšinu a spozorovali sme nepriateľskú kolónu postupujúcu od Medzilaboriec. Popoludní o 16.00 hodine sa Rusi z južnej strany vydríapali na svah hrebeňa. Husté masy pechoty sú očividne bližšie a bližšie. Keď sa priblížili na 20 krokov, padol výstrel, po ktorom nasledovala mohutná paľba. Rusi napriek tomu nepoľavili vo svojom postupe a s hlasitým hurááá sa všetci ako jeden muž vrhli do útoku.

Ohlušujúci bojový ryk a boj zblízka boli sprevádzané rozhorčením a úzkosťou. Ruské posily ako keby z nevyčerpatelného rezervoára prúdili na pravé krídlo, ktoré muselo pred ohromnou presilou ustúpiť. V tomto kritickom momente major Bátorffy viedol do protiútoku zálohu svojho pluku, ku ktorej sa pridali aj niektoré útvary 96. pešieho pluku

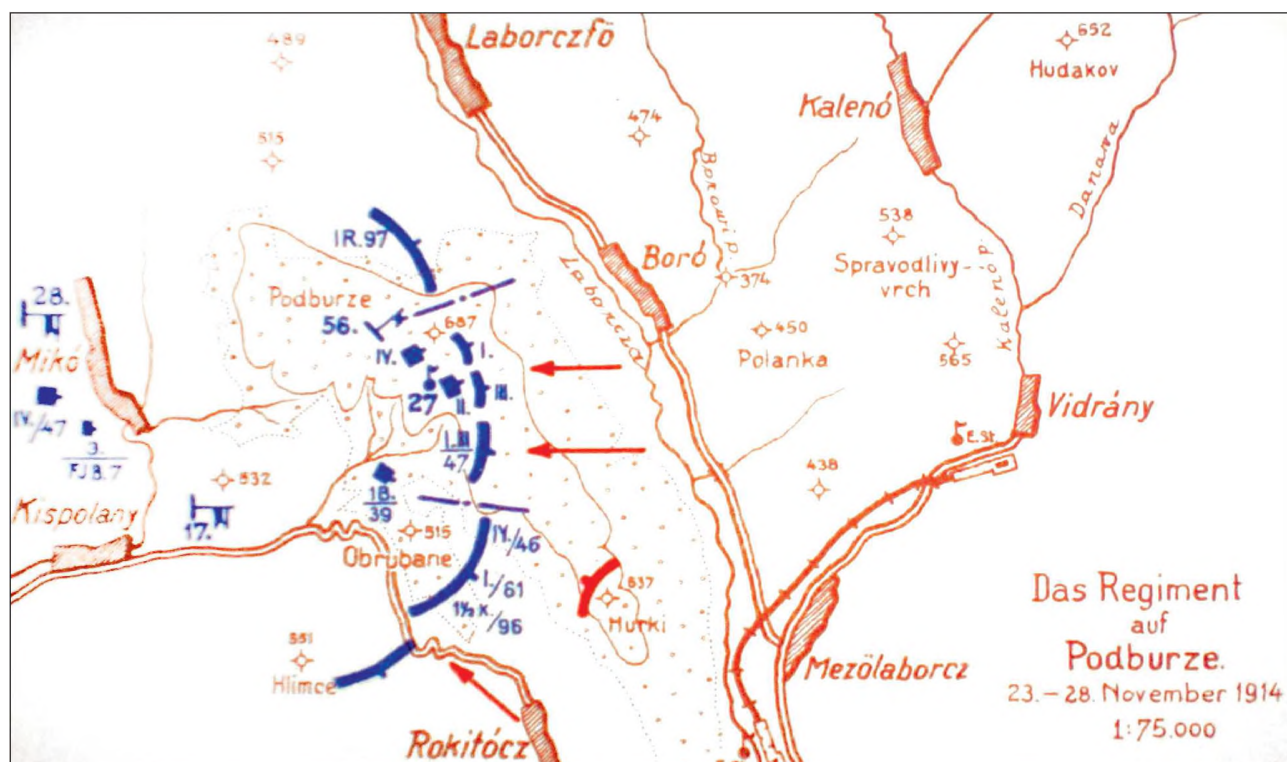
Oddziały 4 Brygady Strzelców generała Denikina po zajęciu Medzilaborec przesuwały się przez Krásny Brod w kierunku Sukova i Čabin. W tym rejonie od 24 do 26 listopada 1914 r. osłaniały atak lewego skrzydła VIII Korpusu na przełęcz górską między Rokytovcami a Małą Poľaną. Obrona austro-węgierska jednak wytrzymała, więc 27 listopada 1914 r. do ataku weszli także strzelcy Denikina, którzy uderzyli na wzgórza położone na zachód od wsi Roškovce. W wyniku zmasowanego natarcia jednostki austro-węgierskie wycofały się 28 listopada 1914 r. na nowe pozycje obronne znajdujące się na północ oraz na południe od miejscowości Havaj.

W walkach w tym rejonie brał aktywny udział także austro-węgierski 61 Pułk Piechoty, który wcześniej bronił Przełęcz Łupkowskiej, a potem wycofał się przez Medzilaborce do Rokytoviec. W kronice wojennej tego pułku zanotowano: „24 listopada 1914 r. – alarm o godzinie 05:00 rano. Szybkim krokiem przemieszczamy się na pozycję rezerwową na zachód od Rokytoviec. Popołudniu około 14:00 pułk dostaje rozkaz, by powstrzymać ruch dwóch rosyjskich batalionów zmierzających ku wzgórzom Kamen i biegnącemu na południowy wschód grzbiecowi. Szybkim marszem dostaliśmy się na wzgórze i obserwowaliśmy kolumnę nieprzyjaciela, nadciągającą od Medzilaborec. Popołudniu o 16:00 Rosjanie zaczęli się wdzierać od południa na zbocze i zmierzać w kierunku grzbiec. Duże masy piechoty podchodziły coraz bliżej. Kiedy zbliżyły się na 20 kroków, padł wystrzał, po którym rozpętała się wielka strzelanina. Rosjanie mimo to, nie zrezygnowali z natarcia i z głośnym uraaa wszyscy, jak jeden mąż, ruszyli do ataku.

a 46. pešieho pluku. Tento protiútok vzpružil celú našu prednú líniu a po skvelom boji zblízka s bodákmi a pažbami boli opakované útoky protivníka odrazené. Zomierajúci nepriatelia sa váľali po zemi a mučivo stonali, vzdychy a náreky ranených zaplnili predpolie. Z tých, čo prežili, len málo utieklo do lesnej húštiny, väčšina sa vzdala svojim premožiteľom. Išlo o niekoľko stoviek príslušníkov ruského 58. pešieho pluku, medzi ktorými bol aj jeden štábný dôstojník.

Náš útvar sa na tomto víťaznom bojisku skvelo predviedol a vniesol nehynúcu slávu do dejín 61. pešieho pluku. Avšak tento priestor preslávený našimi zbraňami musel byť z taktických dôvodov opustený. Náš pluk ustúpil na výšinu 551 východne od Malej Poľany, kde sa zakopal ako záloha.

Oglušajúcemu bojovému rykovi i walce wręcz towarzyszyły rozgoryczenie i żal. Posiłki rosyjskie, w nieprzebranej ilości pędziły na prawe skrzydło, które wobec ogromnej przewagi nieprzyjaciela musiało się wycofać. W tym krytycznym momencie major Bátorffy wprowadził do ataku odwód swojego pułku, do którego dołączyły także niektóre oddziały 96 Pułku Piechoty i 46 Pułku Piechoty. Ten kontratak wzmocnił całą naszą przednią linię, po zacieklej walce wręcz na bagnety i kolby karabinów ponowne ataki przeciwnika zostały odparte. Umierający nieprzyjaciele tarzali się po ziemi i zastygali w mękach, a jęki rannych przepełniały przedpole. Wielu z tych, którzy przeżyli, udało się uciec w leśny gąszcz, większość poddała się swoim pogromcom. Było to kilkuset żołnierzy rosyjskiego 58 Pułku Piechoty, wśród których był również jeden oficer sztabowy.

Priebeh bojovej činnosti neďaleko Medzilaboriec v závere novembra 1914.
Przebieg działań bojowych w pobliżu Medzilaboriec pod koniec listopada 1914 r.

25. november 1914 – pluk zotrval v zálohe na určenej pozícii. S neopísateľným nadšením bola prijatá správa, že jeho výsosť arciknieža Jozef bol vymenovaný za veliteľa nášho VII. armádneho zboru.

26. november 1914 – pluk sa ako rezerva velenia stiahol do obce Havaj.

27. november 1914 – pluk zasiahol do bojov o výšiny juhozápadne od Roškoviec, kde zadržieval útok silného nepriateľa. Išlo o sibírskych strelcov. (Voj-

Nasz oddział pokazał się z najlepszej strony na tym polu walki i na zawsze bohatersko zapisał się w historii 61 Pułku Piechoty. Jednak rejon ten, rozstawiony naszymi walkami, musieliśmy opuścić z powodów taktycznych. Nasz pułk wycofał się na wzgórze 551 na wschód od Malej Poľany, gdzie okopał się jako odwód.

25 listopada 1914 r. – pułk nadal znajdował się jako odwód na wyznaczonej pozycji. Z nieopisaną

nová kronika sedmohradského 61. pešieho pluku nepresne identifikovala protivníka, nakoľko v tento deň sa jeho vojaci stretli v boji s príslušníkmi ruskej 4. streleckej brigády generála Denikina.)

28. november 1914 – obidva prápory pluku, po statočných a rozhodných výkonoch z predošlého dňa, boli zaradené do divíznej rezervy a stiahli sa na výšinu východne od Varechoviec.

29. november 1914 - prapor kapitána Morariu a pochodový prapor kapitána Paula zajali obranné pozície na výšine 598“.

Svedectvo o krvavých bojoch na západ od Medzilaboriec zanechal aj Octavian Taslauanu, rakúsko-uhorský dôstojník rumunského pôvodu. Slúžil v 22. pešom pluku Honvédu, ktorý bol dočasne vyňatý z materskej 38. pešej divízie Honvédu a začlenený do zostavy 20. pešej divízie Honvédu. V jej radoch bol veliteľ čaty O. Taslauanu nasadený do akcie v priestore obce Malá Poľana. Do svojho denníka si zaznamenal nasledujúce vojnové zážitky zo slovenských Karpát: „27. november 1914 – skoro ráno sme vyrazili z obce Havaj a pochodovali sme k dedine Malá Poľana. Všade naokolo bola hustá hmla a zima prenikala až do morku kostí. Pre mojich unavených vojakov bol tento pochod veľmi namáhavý. Chlapi mali zodraté a úplne špinavé uniformy a vši sa na nich hemžili ako včely v úli. Niektorým chýbali aj vojenské baganče, takže chodidlá v roztrhaných ponožkách si zabalili do handier a poriadne omotali. Napriek tomu ich mali celé doráňané a boľavé. Vedeli však, že lekár im nepomôže, lebo v kritickej frontovej situácii platil prísny rozkaz posielat' do lazaretov iba napoly mŕtvych vojakov. Jeden z mojich chlapov ostával v prvej línii ešte dva týždne potom, ako mu odrazená črepina delostreleckého granátu zlomila ľavú ruku. Spôsobila zakrytú zlomeninu, pretože už nemala dostatok energie, aby prenikla do ruky. Vojakovi ostala iba veľká modrina, s ktorou ani nešiel k lekárovi, lebo by mu ju aj tak neuznal ako zranenie.

V postaveniach pri Malej Poľane sme absolvovali nočný boj v zalesnenom teréne. V tunajších lesoch nebolo skoro nič vidno ani cez deň a po zotmení sa všetko strácalo v úplnej temnote. Boj v takýchto podmienkach mal chaotický priebeh a bol traumatizujúci. Jediné, čo sa dalo uvidieť boli záblesky výstrelův a iba na ich základe sa dalo vytušiť, kde je nepriateľ a ako je silný. Nočný boj v lese sa menil na zrážky izolovaných skupiniek vojakov. Mohli ste sa k niekomu priblížiť aj od chrbta, ale do poslednej chvíle ste nemali tušenia, či je to priateľ alebo nepriateľ. Jeden náš poručík mal prestrelenú zadnú časť svojej čiapky. Keď zistil, že je medzi Rusmi, tak sa plazením pokúšal uniknúť. Tí po zvuku začali

radosťou prijališmy wiadomość, że jego wysokość arcyksiążę Józef został mianowany dowódcą naszego VII Korpusu.

26 listopada 1914 r. – pułk został ściągnięty, jako rezerwa dowództwa, do miejscowości Havaj

27 listopada 1914 r. – pułk brał udział w walkach o wzgórze na północny zachód od Rożkowiec, gdzie powstrzymywał atak licznych sił nieprzyjaciela. Były to jednostki Strzelców Syberyjskich. (W kronice wojennej siedmiogrodzkiego 61 Pułku Piechoty niewłaściwie rozpoznano przeciwnika, ponieważ tego dnia jego żołnierze walczyli z żołnierzami rosyjskiej 4 Brygady Strzelców generała Denikina.)

28 listopada 1914 r. – oba bataliony pułku po ciężkich, lecz decydujących walkach w poprzednim dniu zostały włączone do odwodu dywizji i przeniosły się na wzgórze znajdujące się na wschód od Varechoviec.

29 listopada 1914 r. - batalion kapitana Morarii oraz batalion marszowy kapitana Paula zajęły pozycje obronne na wzgórzu 598“.

Świadectwo tych krwawych walk toczących się na zachód od Medzilaboriec pozostawił też Octavian Taslauanu, oficer austro-węgierski rumuńskiego pochodzenia. Służył w 22 Pułku Piechoty Honweddu, który został tymczasowo wyłączony z macierzystej 38 Dywizji Piechoty Honweddu i wszedł w skład 20 Dywizji Piechoty Honweddu. W jej szeregach O. Taslauanu został jako dowódca plutonu wysłany na akcję w rejonie miejscowości Malá Poľana. W swoim dzienniku zapisał następujące przeżycia wojenne ze słowackich Karpát: „27 listopada 1914 r. – wczesnym rankiem wyszliśmy z miejscowości Havaj i maszerowaliśmy do wsi Malá Poľana. Wszędzie dookoła była gęsta mgła, a zimno przenikało aż do szpiku kości. Dla moich zmęczonych żołnierzy marsz ten był bardzo wyczerpujący. Chłopy mieli zdarte buty i strasznie brudne mundury, a wszy roily się na nich jak w ulu. Niektórzy w ogóle nie mieli kamasy, więc stopy w podartych skarpetach owinęli szmatami i porządnie obwiązali. Pomimo to mieli całe nogi poranione i obolałe. Wiedzieli jednak, że lekarz im nie pomoże, bo w obliczu krytycznej sytuacji na froncie obowiązywał ścisły rozkaz, by do lazaretów odsyłać jedynie na pół martwych żołnierzy. Jeden z moich chłopów był na pierwszej linii frontu jeszcze dwa tygodnie po tym, jak mu odłamek pocisku złamał prawą rękę. Było to złamanie zamknięte, bo pocisk już stracił impet i nie przebił mu ręki. Żołnierz miał tylko duży siniak, z którym nie próbował iść do lekarza, bo ten nawet nie uznałby tego za ranę.

Będąc na pozycjach koło Malej Poľany walczyliśmy w nocy w zalesionym terenie. W tutejszych lasach

strielať a pár guľiek zasiahlo jeho kabát a čiapku. Mal však šťastie, odplazil sa do dostatočnej vzdialenosti a potom začal utekať kryjúc sa za kmeňmi stromov.

28. november 1914. Nad ránom sme sa vrátili do Havaja. Večer sme už pochodovali naspäť do prvej línie, pretože Rusi okolo 17.00 hodiny prenikli do bezprostrednej blízkosti Malej Poľany. Rozmiestnili sme sa v zákopoch a nepriateľ nám poslal delostrelecký pozdrav na dobrú noc – štyri granáty explodovali v blízkosti dedinskej cerkvi. Celú noc sme vykonávali hliadky a držali poľnú stráž, pričom vojakov sme striedali každé dve hodiny. Jedna z našich hliadok priviedla troch ruských vojakov. Boli to mladí a zdravo vyzerajúci chlapi, dvaja z nich Rusi a jeden ruský Žid. Neviem, odkiaľ pochádzal, ale práve on prehovril svojich dvoch spolubojovníkov, aby sa dali zajať.

V tento deň nás opustil obľúbený major Paternos. Dostal otravu do zranenia, ktoré predtým utrpel na ruke, a kvôli veľmi vysokým horúčkam bol odoslaný do lazaretu. Aj môj zdravotný stav sa zhoršoval. Bol som kosť a koža a ledva som stál na vlastných nohách. Mal som už plné zuby vojny a konečne som sa rozhodol nahlásiť sa u lekára“.

Veliteľ rakúsko-uhorskej operačnej skupiny „Szurmay“ generálporučík Szándor Szurmay.
Dowódca austro-węgierskiej Grupy Operacyjnej „Szurmay“ generał porucznik Szándor Szurmay.

Na boje západne a juhozápadne od Medzilaboriec mal rozhodujúci vplyv vývoj na ľavom krídle ruskej 8. armády generála Brusilova. V tomto priestore hlavné sily ruského XXIV. armádneho zboru generála Curikova utrpeli porážku a došlo k zmene celkovej situácie na bojisku. Po oslobodení Humenného a Sniny

28. novembra 1914 rakúsko-uhorská operačná skupina „Krautwald“ prenasledovala ustupujúce ruské jednotky na sever smerom k Medzilaborciam. Operačná skupina „Szurmay“ sa pripravovala na urýchlenný presun po železnici na ľavé krídlo 3. armády generála Borojeviča do priestoru na západ od Bardejova. Jej úlohou bolo čo najskôr zasadiť úder do odkrytého boku ruských vojsk postupujúcich na Krakov.

nie bolo prawie nic widać nawet w dzień, a po zmroku wszystko ginęło w całkowitej ciemności. Walki w takich warunkach miały chaotyczny przebieg i były traumą. Jedyne, co można było zobaczyć, to rozbity wystrzałów, które pozwalały się zorientować, gdzie i jak silny jest nieprzyjaciel. Nocna walka w lesie zmieniła się w potyczki pojedynczych grup żołnierzy. Można się było ocierać o czyjeś plecy i do ostatniej chwili nie mieć pojęcia, czy to przyjaciel czy wróg. Pewien nasz porucznik miał przestrzeloną tylną część swojej czapki. Kiedy zorientował się, że jest wśród Rosjan, starał się uciec czołgając. Ci, słysząc odgłos, zaczęli strzelać i kilka kul trafiło w jego płaszcz oraz czapkę. Miał jednak szczęście, wycołgał się na bezpieczną odległość, a potem zaczął uciekać chowając się za pniami drzew.

28 listopada 1914 r. nad ranem wróciliśmy do Havaja. Wieczorem już znowu maszerowaliśmy na pierwszą linię, bo Rosjanie koło 17:00 przedarli się w bezpośrednie pobliże Malej Poľany. Rozlokowaliśmy się w okopach, a wróg postawił nam artyleryjskie pozdrowienie na dobrą noc – cztery granaty eksplodowały koło wioskowej cerkwi. Całą noc chodziliśmy na patrole i trzymaliśmy wartę, na której żołnierze zmieniali co dwie godziny. Jeden z naszych patroli przyprowadził trzech rosyjskich żołnierzy. Byli to młode i zdrowo wyglądające chłopcy, dwaj z nich byli Rosjanami, a jeden rosyjskim Żydem. Nie wiem skąd pochodził, ale to jemu właśnie udało się namówić dwóch współtowarzyszy, by oddali się do niewoli.

Tego dnia opuścił nas ulubiony major Paternos. We wcześniej przez niego odniesioną ranę ręki wdało się zakażenie i z powodu bardzo wysokiej gorączki został odesłany do lazaretu. Również mój stan zdrowia się pogarszał. Zostały ze mnie skóra i kości, i ledwie stałem na własnych nogach. Miałem już wojny po dziurki w nosie i końcu postanowiłem zgłosić się do lekarza“.

Na walki na zachodzie i południowym zachodzie od Medzilaborec miał decydujący wpływ rozwój wydarzeń na lewym skrzydle rosyjskiej 8 Armii generała Brusilowa. W tym rejonie główne siły rosyjskiego XXIV Korpusu generała Curikowa poniosły klęskę, więc sytuacja na polu walki uległa całkowitej zmianie. Po odbiciu 28 listopada 1914 r. Humenného i Sniny austro-węgierska Grupa Operacyjna „Krautwald“ ścigała rosyjskie jednostki wycofujące się w kierunku na północ do Medzilaborec. Grupa Operacyjna „Szurmay“ przygotowywała się do szybkiego przemieszczenia się kolejną na lewe skrzydło 3 Armii generała Borojeviča w rejon na zachód od Bardejova. Jej zadaniem było jak najszybciej uderzyć na odsłonięty bok rosyjskich wojsk zmierzających na Kraków.

Veliteľ ruskej 8. armády generál Brusilov taktiež začal presúvať sily na západ na svoje pravé krídlo ku Gorliciam, aby s veľkým oneskorením splnil pôvodný rozkaz veliteľa Juhozápadného frontu generála Ivanova. Avšak čas stratený v dôsledku jeho svojvoľného prieniku na južnú stranu Karpát zohral osudovú úlohu. Rakúsko-uhorské jednotky sa vlakovými transportmi presunuli do nového ťažiska bojov medzi dnešnou slovenskou hranicou a Krakovom skôr ako ruské jednotky, ktoré počas vyčerpávajúcich peších pochodov pomaly prekonávali náročné karpatské cesty.

Na základe rozkazov generála Brusilova sa útvary 4. streleckej brigády stiahli z línie frontu juhozápadne od Medzilaboriec 1. decembra 1914 a boli vystriedané dvoma plukmi 12. sibírskej streleckej divízie. Peším pochodom sa cez Medzilaborce a Lupkovský priesmyk dosali na severnú stranu Karpát, odkiaľ 2. decembra 1914 spolu s ďalšími jednotkami ruského XXIV. armádneho zboru zahájili presun ku Gorliciam.

Najvyššie ruské velenie si v tomto momente už plne uvedomilo, že svojvoľná iniciatíva generála Brusilova ho zaviedla príliš hlboko na južnú stranu Karpát a nechala odkrytý ľavý bok vojsk útočiacich na Krakov. Jeho 8. armáda nedokázala dostatočnými silami a v rýchlom čase podporiť svojho západného suseda: *„Keď sa na celom fronte začal rakúsko-uhorský nástup, sústredenie dvoch zborov 8. armády pri meste Nowy Sącz nebolo ani zďaleka ukončené. Jednotky VIII. armádneho zboru sa k 3. decembru 1914 stihli presunúť iba k mestu Gorlice a jednotky XXIV. armádneho zboru sa nachádzali ešte len medzi Liskom a Sanokom“.*

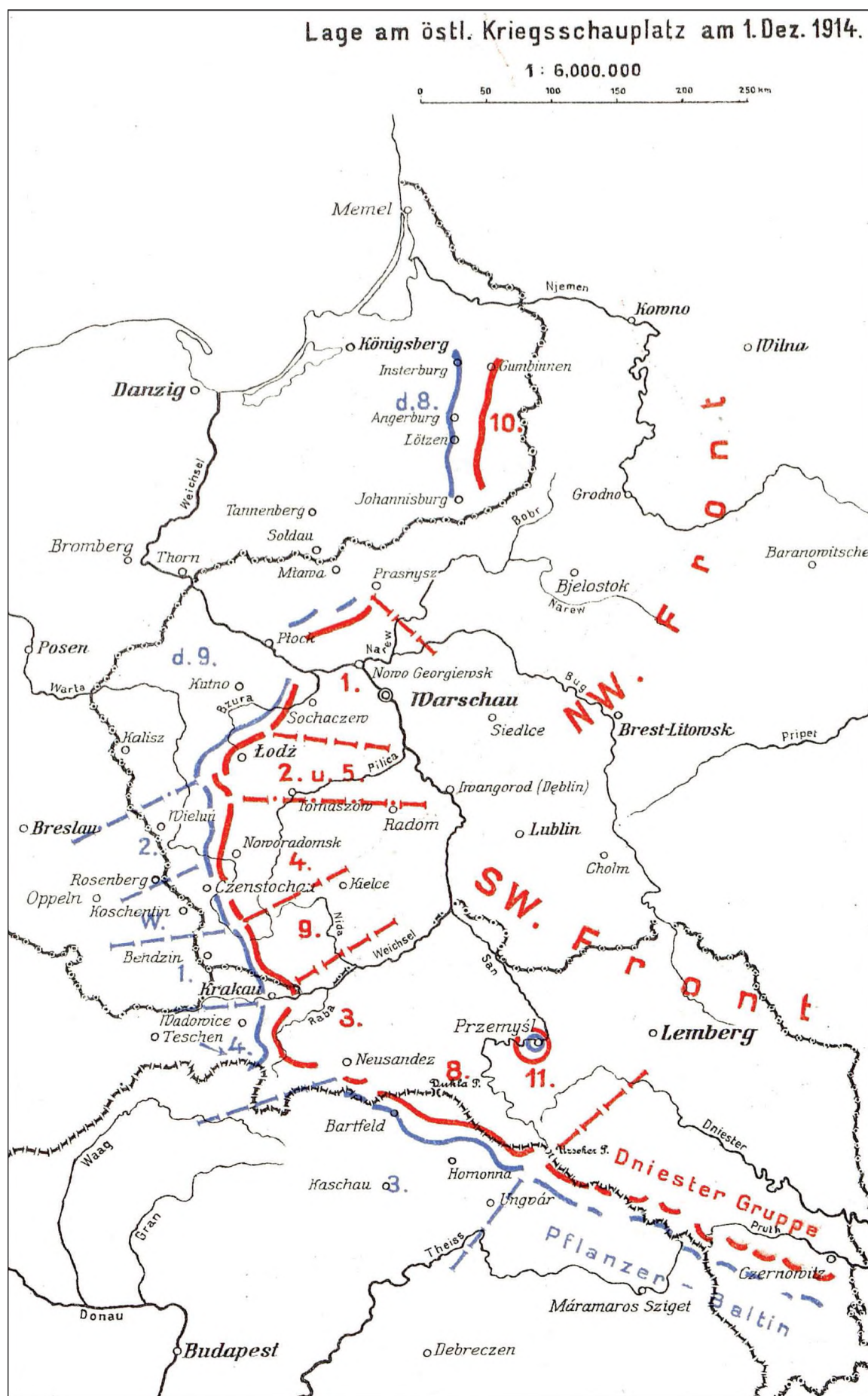
Táto strategická chyba bola spôsobená tým, že velenie Juhozápadného frontu skoro dva týždne tolerovalo neplnenie svojho pôvodného rozkazu. V rámci 8. armády mala byť v záujme súčinnosti s vojskami postupujúcimi na Krakov vyčlenená pohyblivá rezerva v priestore Nowy Sącz – Gorlice. Generál Brusilov informoval štáb frontu, že zatlačí protivníka za karpatské priesmyky a ponechá na nich iba krycie sily. Hlásil, že pohyblivú rezervu vytvorí z VIII. a XXIV. armádneho zboru a presunie ju ku Gorliciam. Namiesto toho prenikol ďaleko na južnú stranu Karpát a v momente začatia rakúsko-uhorského protiútoku medzi dnešnou slovenskou hranicou a Krakovom 2. decembra 1914 držala jeho 8. armáda líniu Bardejov – Stropkov – Medzilaborce.

Dowódca rosyjskiej 8 Armii, generał Brusilow, również zaczął przesuwac siły na zachód, a swoje prawe skrzydło ku Gorlicom, by z dużym opóźnieniem wykonać pierwotny rozkaz dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego generała Iwanowa. Jednak czas, stracony w wyniku jego samowolnej wyprawy na południową stronę Karpat, odegrał decydującą rolę. Jednostki austro-węgierskie zostały przewieszone koleją w nowy punkt ciężkości walk, między dzisiejszą granicą ze Słowacją a Krakowem, więc dotarły tam wcześniej niż jednostki rosyjskie, które wolno pokonywały podczas wyczerpujących pieszych przemarszy trudne karpackie drogi.

Zgodnie z rozkazami generała Brusilowa oddziały 4 Brygady Strzelców opuściły 1 grudnia 1914 r. linię frontu znajdującą się na południowy zachód od Medzilaborce i zostały zastąpione przez dwa pułki 12 Syberyjskiej Dywizji Piechoty. Maszerując przez Medzilaborce i Przełęcz Łupkowską dotarły na północną stronę Karpat, skąd 2 grudnia 1914 r. wraz z pozostałymi jednostkami rosyjskiego XXIV Korpusu zaczęły się przesuwac w stronę Gorlic.

Najwyższe dowództwo rosyjskie miało już w tym momencie pełną świadomość, że samowolna inicjatywa generała Brusilowa zaprowadziła go zbyt głęboko na południową stronę Karpat i spowodowała odsłonięcie lewego boku wojsk atakujących Kraków. Jego 8 Armia nie miała wystarczających sił, by w szybkim czasie wesprzeć swojego zachodniego sąsiada: *„kiedy na całym froncie rozpoczęła się austro-węgierska ofensywa, dwa korpusy 8 Armii wciąż jeszcze nie dotarły całe w okolice koło Nowego Sącza. Jednostki VIII Korpusu do 3 grudnia 1914 r. zaledwie zdążyły przesunąć się pod Gorlice, a jednostki XXIV Korpusu znajdowały się między Liskiem a Sanokiem“.*

Ten błąd strategiczny był spowodowany tym, że dowództwo Frontu Południowo-Zachodniego tolerowało przez niemal dwa tygodnie niesubordynację wobec swojego pierwotnego rozkazu. W ramach 8 Armii miała zostać wydzielona lotna rezerwa w rejonie Nowego Sącza - Gorlic, której zadaniem było współdziałanie z wojskami zmierzającymi w kierunku Krakowa. Generał Brusilow poinformował sztab frontu, że zepchnie wroga za karpackie przełęcze i pozostawi na nich tylko siły osłaniające. Twierdził, że lotną rezerwę stworzy z VIII oraz XXIV Korpusu i przesunie ją w stronę Gorlic. Zamiast tego zapuścił się jednak daleko na południową stronę Karpat, więc w momencie rozpoczęcia 2 grudnia 1914 r. austro-węgierskiego kontrataku w rejonie między dzisiejszą granicą ze Słowacją a Krakowem, jego 8 Armia znajdowała się na linii Bardejov – Stropkov – Medzilaborce.

Línia frontu na Východnom fronte (01.12.1914).
 Línia frontu na Froncie Wschodnim (01.12.1914).

Rakúsko-uhorský protiútok

v údolí Laborca

Po stihnutí 4. streleckej brigády generála Denikina obranu v priestore Medzilaboriec držala 12. sibírska strelecká divízia generálporučíka Nikolaja Iljiča Sulimova. K mestu sa od juhu približovali jednotky rakúsko-uhorskej operačnej skupiny „Krautwald“, ktoré v dňoch 7. – 9. decembra 1914 útočili na ruské obranné pozície v doline Laborca. Ťažisko úderu 34. pešej divízie generála Krautwalda ležalo na výšinách západne od rieky. Ako prvý v noci na 7. decembra 1914 zaútočil 29. peší pluk a v tme sa mu podarilo prekvapiť protivníka a prelomiť jeho obranu. V ranných hodinách sa k útoku pripojil aj 101. peší pluk a spoločnými silami vytlačili protivníka z Radvane nad Laborcom. Nasledujúci deň pokračovali v postupe na Medzilaborce, ale pred Volicou a na výšinách západne od tejto obce sa stretli so silným odporom. Po opakovaných útokoch a krvavých bojoch zblízka sa im ruskú obranu podarilo prelomiť 9. decembra 1914.

Vo vojnovej kronike 29. pešieho pluku sa o týchto bojoch píše: *„Naša odvážna prieskumná hliadka prenikla za nepriateľské línie a v okolí Vyšnej Radvane spozorovala deväť práporov pechoty a 12 diel protivníka. V noci zo 6. na 7. decembra náš pluk uskutočnil veľmi úspešný prepad ruských pozícií a zajaľ množstvo vojakov a ukoristil veľa vojenského materiálu. Vyšná Radvan bola dobitá v priebehu 7. decembra a ďalší deň sme postupovali po výšinách na západ od údolia rieky Laborec. Pri Volici náš pluk 8. decembra narazil na silného nepriateľa, ktorý bol veľmi dobre opevnený. Nasledujúce útoky si v našich radoch vyžiadali ťažké straty a padli 3 dôstojníci a 116 vojakov. Na druhý deň 9. decembra sme pokračovali v útokoch, ktorým už Rusi neodolali a boli nútení ustúpiť“.*

Vo vojnovej kronike 101. pešieho pluku sa uvádza: *„Ráno 7. decembra za svitania náš pluk vyrazil do útoku a napadol ruské postavenia pri Radvani nad Laborcom. Napriek preriedeným početným stavom sme udreli na nepriateľa s plným bojovým elánom a pohrdajúc smrťou. V teréne, v ktorom prevládal lesný porast a skupiny krovín, naši vojaci smelo postupovali vpred po svahoch šmyklavých od rannej námrazy a ino-*

Austro-veľgerski kontratak

w dolinie Laborca

Po dogoniení 4. Brygady Strzelców generała Denikina, obronę w rejonie Medzilaborec przejęła 12 Syberyjska Dywizja Strzelców generała porucznika Nikołaja Iljicza Sulimowa. Do miasta zbliżały się od południa jednostki austro-veľgerskiej Grupy Operacyjnej „Krautwald“, które w dniach 7-9 grudnia 1914 r. atakowały rosyjskie pozycje obronne w dolinie Laborca. Centralnym punktem natarcia 34 Dywizji Piechoty generała Krautwalda były wzgórza na zachód od rzeki. Jako pierwszy, w nocy z 6 na 7 grudnia 1914 r., zaatakował 29 Pułk Piechoty, któremu udało się w ciemności zaskoczyć przeciwnika i przełamać jego bronę. W godzinach rannych do ataku wszedł także 101 Pułk Piechoty i wspólnymi siłami wypchnięto przeciwnika z Radvani nad Laborcem. Następnego dnia kontynuowano marsz na Medzilaborce, ale przed Volicą oraz na wzgórzach na zachód od tej miejscowości napotkano silny opór. Po ponawianych atakach i krwawych walkach wręcz 9 grudnia 1914 r. udało się przełamać rosyjską obronę.

W kronice wojennej 2 Pułku Piechoty napisano o tych walkach tak: *„nasz odważny patrol zwiadowczy przedostał się za linię wroga i w okolicy Wyšnej Radvani zaobserwował dziewięć batalionów piechoty oraz 12 dział przeciwnika. W nocy z 6 na 7 grudnia nasz pułk podjął bardzo skuteczny wypad na rosyjskie pozycje i wziął do niewoli wielu żołnierzy oraz zdobył wiele sprzętu wojskowego. Wyšná Radvan została zdobyta 7 grudnia, a następnego dnia przemieszczaliśmy się wzgórzami na zachód od doliny rzeki Laborec. Koło Volicy nasz pułk natrafił 8 grudnia na silne jednostki wroga, który był bardzo dobrze okopany. Kolejne ataki spowodowały dotkliwe straty w naszych szeregach, poległo 3 oficerów i 116 żołnierzy. Drugiego dnia, 9 grudnia, kontynuowaliśmy ataki, których Rosjanie już nie zdołali odeprzeć i byli zmuszeni wycofać się“.*

W kronice wojennej 101 Pułku Piechoty podano: *„rano 7 grudnia o świcie nasz pułk ruszył do ataku na rosyjskie pozycje koło Radvani nad Laborcem. Pomimo przerzedzonego stanu liczebnego uderzyliśmy na wroga z pełnym im-*

vati. Vedeli, že ich čaká silný a početný súper. Keď sa priblížili k ruským zákopom, v šedej rannej hmle zaznelo naše hromové hurrrá. Za-praskali salvy z pušiek a zaduneli výbuchy granátov, ktoré sprevádzali prudký útok nášho pluku. Už čoskoro prišli k slovu bodáky, poľné lopatky a pažby pušiek, a tento zúrivy boj zblízka bol sprevádzaný výkrikmi a revom. Rus-kí obrancovia tento nápor nevydržali a začali ustupovať. Náš pluk v tento deň zajaľ 200 ne-priateľských vojakov.

Na druhý deň, 8. decembra hneď ráno o 07.00, veliteľ nášho pluku dostal zo štábu divízie rozkaz vyčleniť päť rôt a podporiť nimi útok susedného 29. pešieho pluku na ruské pozície na výšinách západne od Volice. Za prudkej nepriateľskej paľ-by a v ťažko prístupnom teréne sa našim rotám podarilo pripojiť k 29. pešiemu pluku a z ľavej strany zaútočiť na protivníka. Došlo k ťažkým bojom, ktoré často vyústili do krvavých zápa-sov zblízka. V tento deň vojaci znepriatelených strán preliali veľa krvi a množstvo ich padlo alebo bolo zmrzačených. Naši aj ruskí bojovní-ci urobili všetko, čo bolo v ich silách, aby svojej rodnej vlasti zabezpečili víťazstvo, ale boj skon-čil nerozhodne. Až nasledujúci deň 9. decembra sa nám podarilo dosiahnuť úspech a prinútiť protivníka k ústupu“.

Krvavé boje a pomalé prelamovanie ruskej obrany v doline Laborca spôsobili, že velenie operačnej skupiny „Krautwald“ v koordinácii so štábom VII. armádneho zboru generála arcikniežaťa Jozefa von Habsburg pristúpilo k pokusu o obchvatný manéver. Využili pri tom jazdecké jednotky, ktoré patrili k elite rakúsko-uhorských vojsk. V tejto fáze vojny už bola jazda nasadzovaná na bojisku v úlohe pecho-ty a svoje kone využívala iba na rýchly presun z jedného úseku frontu na druhý, respektíve na rýchly postup v členitom a zalesnenom teréne Karpát.

Rakúsko-uhorského obchvatu nacieleného na vytlačenie ruských jednotiek z údolia Laborca a na oslobodenie Medzilaboriec sa zúčastnil aj 7. husársky pluk 1. jazdeckej divízie generálma-jora Arthura Peteani von Steinberg. Dôstojník uvedeného pluku kapitán barón Kelemen Waldbott zanechal o týchto bojoch nasledovné sve-dectvo: „Po bitke pri Humennom ruské jednotky

petem i gardząc śmiercią. W terenie, w którym przeważało podszycie leśne i zarośla krzaków, nasi żołnierze śmiało parli naprzód po stokach śliskich od rannej gołoledzi i szronu. Wiedzieli, że czeka na nich silny i liczny przeciwnik. Kiedy zbliżyli się do rosyjskich okopów, w sieniej po-rannej mgłę zabrzmiało nasze gromkie Hurrra. Trzasnęły salwy z karabinów i zadudniły wybu-chy pocisków, które towarzyszyły szybkiemu szturmowi naszego pułku. Bardzo szybko po-szły w ruch bagnety, saperki i kolby karabinów. Tej zawziętej walce wręcz towarzyszyły krzyki i wrzask. Rosyjscy obrońcy nie wytrzymali na-szego naporu i zaczęli się wycofywać. Nasz pułk wziął tego dnia do niewoli 200 żołnierzy nie-przyjaciela.

Następnego dnia, 8 grudnia, wcześniej rano o 07:00 dowódca naszego pułku dostał rozkaz ze sztabu dywizji, by wydzielić pięć kompa-nii i wesprzeć nimi atak sąsiedniego 29 Pułku Piechoty na rosyjskie pozycje na wzgórzach na zachód od Volicy. Pod silnym nieprzyjacielskim ostrzałem i w trudno dostępnym terenie udało się naszym kompaniom połączyć z 29 Pułkiem Piechoty oraz zaatakować wroga z lewej stro-ny. Doszło do ciężkich walk, które często prze-radzały się w krwawe starcia wręcz. Tego dnia żołnierze po obu stronach przelali wiele krwi, a liczni z nich zginęli. Nasi, a także rosyjscy żołnierze zrobili wszystko, co było w ich mocy, by zapewnić swojej ojczyźnie zwycięstwo, ale bitwa pozostała nierozstrzygnięta. Dopiero na-stępnego dnia, 9 grudnia, udało nam się zwy-ciężyć i zmusić przeciwnika do wycofania się“.

Krwawe walki i powolne przełamywanie ro-syjskiej obrony w dolinie Laborca spowodo-wały, że dowództwo Grupy Operacyjnej „Krau-twald“ przy współdziałaniu ze sztabem VII Korpusu generała arcyksięcia Józefa Habsburga podjęły próbę wykonania manewru okrążają-cego. Wykorzystały do tego jednostki kawale-rii, które uważane były za elitę wojsk austro-węgierskich.

Na tym etapie wojny kawaleria była już wy-korzystywana na polu walki jako piechota, a swoich koni używała jedynie do szybkiego przemieszczania się z jednego odcinka frontu na drugi lub, by przyspieszyć poruszanie się w pofałdowanym i zalesionym terenie Karpát.

Zničené budovy v meste Humenné po ústupe ruských vojsk.
Zniszczone budynki w Humenném po wycofaniu
się wojsk rosyjskich.

začiatkom decembra 1914 kládli v údolí Laborca tuhý odpor našim postupujúcim vojskám. Ako v samom údolí popri železnici, tak aj na výšinách ležiacich napravo a naľavo od rieky sa jednotky generálporučika Krautwalda snažili dosiahnuť územné zisky. Naša 1. jazdecká divízia postupovala rovnobežne s nimi údolím riečky Olky.

V obci Pravrovce som 9. decembra od veliteľa divízie generálmajora Peteaniho osobne prevzal nasledovný rozkaz: nepriateľské jednotky sa silne opevnili v údolí Laborca za obcou Čabiny. Hlavné pozície Rusov sa tiahnu od Sukova po strmú výšinu nad kláštorom pri Krásnom Brode, ktorá nepriedušne uzatvára postup cez údolie smerom na sever. Vaša eskadróna spolu s hypomobilnou delostreleckou batériou má za úlohu nájsť schodnú cestu z Varechoviec na východ cez výšiny a lesy s cieľom preniknúť do tyla ruských jednotiek zakopaných v údolí Laborca. Generálmajor Peteani s úsmevom na tvári dodal: „Je to krásna bojová úloha pre husárskeho kapitána a vynikajúca príležitosť získať ďalšie vyznamenanie. Snažte sa vytlačiť Rusov z ich pozícií delostreleckou paľbou. Pre úspech tejto akcie som ochotný obetovať aj delá. Ak sa to podarí, svoje delá oželiem“.

Veliteľovi delostreleckého oddielu sa tento šialený nápad nepáčil a rozhodne proti nemu vystupoval. S veľkými ťažkosťami sa mi podarilo získať aspoň dve delá. Predpoludním 10. decembra o 10.30 hodine sme vyrazili z Varechoviec a popri výšine 309 sme po lesnej ceste začali postupovať na sever smerom na Roškovce. Dopredu som ako prieskumnú hliadku vyslal 4. čatu mojej eskadróny pod velením nadporučika Rudolfa Szunyogha, ostrieľaného a skúseného dôstojníka. S týmto silným krytím – a pokiaľ možno čo najtichšie – sme napredovali cez

W austro-węgierskim okrążeniu, mającym na celu wypchnięcie rosyjskich jednostek z doliny Laborca i odbicie Medzilaborec, uczestniczył także 7 Pułk Huzarów 1 Dywizji Kawalerii generała majora Arthura Peteaniego von Steinberga. Oficer tego pułku kapitan baron Kelemen Waldbott zapisał następujące wspomnienie z tych walka: „po bitwie pod Humennem rosyjskie jednostki początkiem grudnia 1914 r. stawiały silny opór w dolinie Laborca naszym postępującym wojskom. Zarówno w samej dolinie wzdłuż linii kolejowej, jak i na wzgórzach leżących na prawo i na lewo od rzeki, jednostki generała porucznika Krautwalda starały się zdobyć teren. Nasza 1 Dywizja Kawalerii przemieszczała się równolegle z nimi doliną rzeczki Olki.

W miejscowości Pravrovce 9 grudnia dowódca dywizji generał major Peteani osobiście mi wydał następujący rozkaz: jednostki nieprzyjaciela są silnie umocnione w dolinie Laborca za miejscowością Čabiny. Główne pozycje Rosjan ciągną się od Sukova aż do stromego wzgórza nad klasztorem koło Krásnego Brodu, które szczególnie zamyka przejście przez dolinę w kierunku północnym. Pański szwadron wraz z baterią konną artylerii ma za zadanie znaleźć dogodną drogę z Varechoviec na wschód przez wzgórza i lasy, by dostać się na tyły jednostek rosyjskich okopanych w dolinie Laborca. Generał major Peteani dodał z uśmiechem na twarzy: to przepiękne zadanie bojowe dla kapitana huzarów i świetna okazja, by zdobyć kolejne odznaczenie. Proszę się postarać wypchnąć Rosjan z ich pozycji ostrzałem artyleryjskim. Dla sukcesu tej akcji jestem skłonny poświęcić nawet działa. Jeśli się uda, to odzajmę swoje działa.

Ruský bodák vz. 1891.
Bagnet rosyjski wz. 1891.

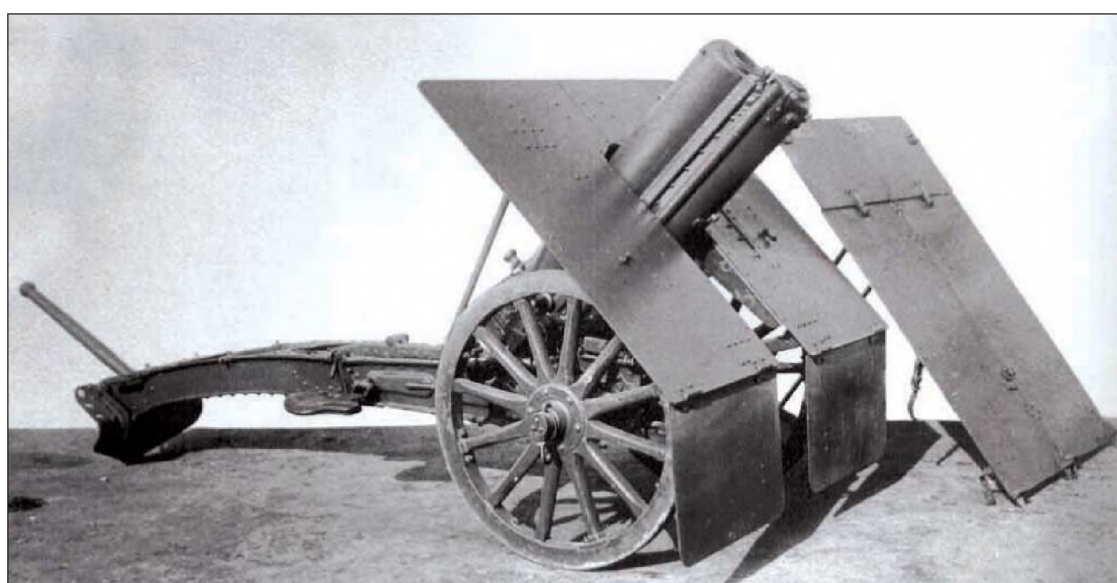
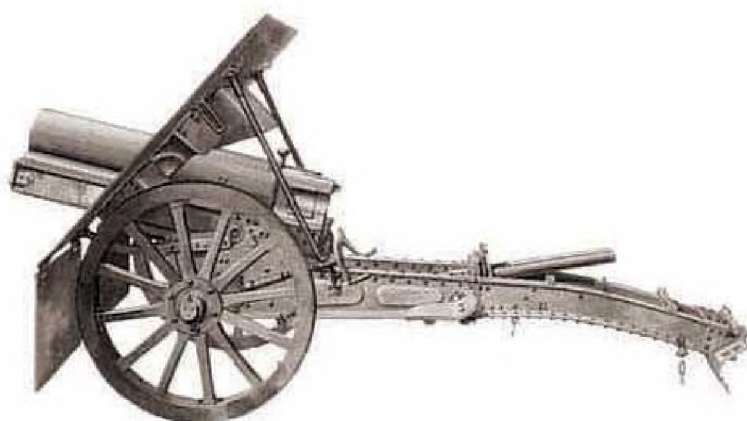
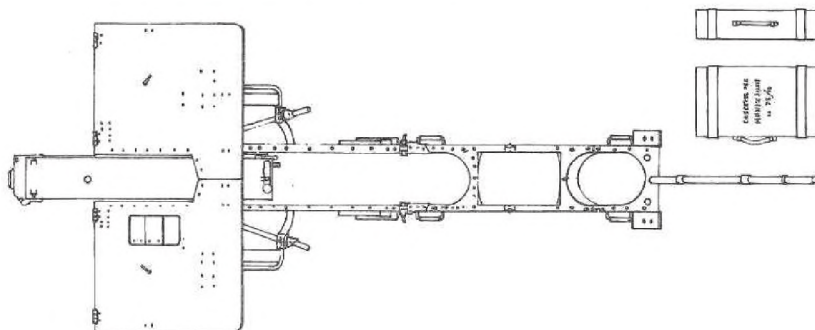
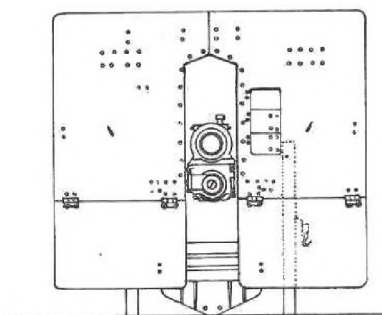
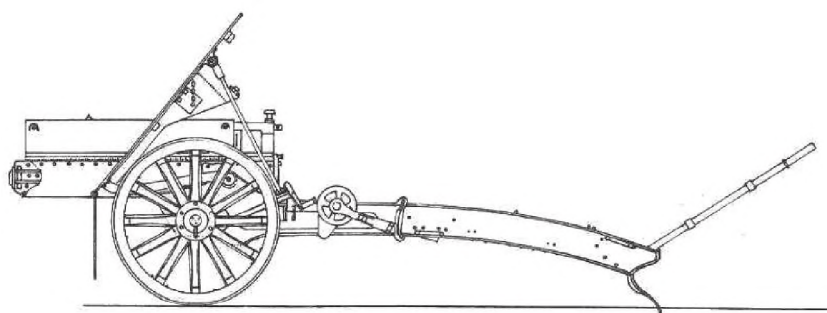
Mannlicher M1895.

Mauser M98.

Mosin vz. 1891.

**Rakúsko-uhorský 7.5 cm horský kanón (M.15).
Austro-węgierskie działo górskie kalibru 75 mm (M.15).**

hustý les. Boli sme stále v strehu, očakávajúc, že narazíme na ruské hliadky. Na svojom koni som šiel na čele kolóny.

Prekonali sme niekoľko kilometrov, prešli cez jedno údolie a už sme stúpali na výšiny nad Roškovcami. Vtedy sa objavil nadporučík Peter Baich na spenenom koni a priniesol nový rozkaz: máte sa ihneď vrátiť, pretože všetky výšiny na okolí sú obsadené ruskými jednotkami. Odpovedal som, že táto skutočnosť mi je dobre známa, nakoľko som na štábe videl situačnú mapu. Ako sa mám dostať do tyla nepriateľa, ak nie takto? Doposiaľ som na Rusov nenarazil, a preto nie je žiaden dôvod, aby sme sa vrátili. Neťažilo ma svedomie, že by som pri strete s nepriateľom stratil delá a vedel som, že so svojimi husármi sa kedykoľvek a kdekoľvek dokážem prebiť cez Rusov. Navyše polovica mojej eskadrony bola rozptýlená po lese na prieskumných hliadkach a nemal som možnosť ich informovať o rozkaze na návrat späť. S neľahkou úlohou nariadenou veliteľom divízie som pred akciou oboznámil všetkých svojich podriadených, ktorí ju nadše-

**Dobová ilustrácia znázorňujúca boje v Karpatoch.
Archiwalna ilustracja przedstawiająca walki w Karpatach.**

ne prijali a boli za jej prevedenie. Bolo by proti môjmu presvedčeniu, aby som sa teraz v polovici cesty vzdal a úlohu nesplnil. Rozhodol som sa pokračovať ďalej napriek rozkazu na návrat. Všetku zodpovednosť som vzal na seba.

V napätej atmosfére bolo počuť hrkotanie kolies našich diel ťahaných koňmi po zlej lesnej ceste, ktorá bola zamrznutá. Sto ráz som preklial hluk, ktorý sme spôsobovali a ktorý nás mohol ľahko prezradiť. Bol som, žiaľ, bezmocný a nemal som žiadnu inú možnosť. Náhodou sme narazili na veľmi dobre udržiavanú lesnú cestu, ktorá v dôsledku mrazu bola v lepšom stave ako

Dowódcy oddziału artyleryjskiego nie podobal się ten szalony pomysł i zdecydowanie mu się sprzeciwiał. Z ogromnymi problemami udało mi się zdobyć przynajmniej dwa działa. Przed południem 10 grudnia o 10:30 wyruszyliśmy z Varechowiec i koło wzgórza 309 leśną ścieżką zaczęliśmy przemieszczać się na północ w kierunku miejscowości Roškowce. Przodem, jako patrol zwiadowczy, wysłałem 4 pluton mojego szwadronu pod dowództwem nadporučnika Rudolfa Szunyogha, zaprawionego w bojach i doświadczonego oficera. Pod taką silną osłoną, najciszej jak to było możliwe, szliśmy naprzód przez gęsty las. Cały czas zachowywaaliśmy czujność, bo spodziewaliśmy się, że możemy natknąć się na rosyjskie patrole. Jechałem na swoim koniu na czele kolumny.

Pokonaliśmy kilka kilometrów, przeszliśmy jedną dolinę i już wspinaliśmy się na wzgórza nad Roškovcami, kiedy pojawił się nadporučnik Peter Baich na spienionym koniu, który przywiózł nowy rozkaz: macie natychmiast zawrócić, ponieważ wszystkie wzgórza w okolicy są zajęte przez rosyjskie jednostki. Odpowiedziałem mu, że dobrze wiem o tym, ponieważ widziałem w sztabie mapę sytuacyjną. Jak mam się jednak dostać na tyły nieprzyjaciela, jeśli nie w ten sposób? Dotychczas nie spotkałem Rosjan, więc nie ma żadnego powodu byśmy wracali. Nie przerażała mnie świadomość, że w przypadku spotkania z wrogiem stracę działa i wiedziałem, że z moimi huzarami zawsze i wszędzie zdołam się przebić przez siły Rosjan. W dodatku połowa mojego szwadronu była rozproszona po lesie jako patrole zwiadowcze i nie miałem możliwości, by ich poinformować o rozkazie powrotu. O trudnym zadaniu, przydzielonym mi przez dowódcę dywizji, poinformowałem przed akcją wszystkich swoich podwładnych, którzy z entuzjazmem je przyjęli i chcieli wykonać. Postąpiłbym wbrew sobie, gdybym teraz w połowie drogi zrezygnował i nie wykonał zadania. Zdecydowałem się wbrew rozkazowi powrotu kontynuować swoją misję. Całą odpowiedzialność wziąłem na siebie.

W napiętej atmosferze słyszeć było terkotanie kół nasz dział ciągnionych przez konie po kiepskiej, leśnej, zamrznętej drodze. Stokrotnie przekląłem hałas, który robiliśmy i który łatwo mógł nas zdradzić. Niestety, byłem bezradny i nie miałem żadnego innego wyjścia. Przypad-

doterajšia. Serpentinami sme sa dostali do sedla nad Roškovcami.

Odcvával som dopredu, aby som od nadporučíka Szunyogha vyslaného na prieskum získal ďalšie informácie. Cestou som narazil na deväť ruských vojakov, mohutných chlapov. S našim trubačom Szelom sme okamžite vytasili pistole. Hneď sme však začuli šťavnaté nadávky v maďarčine a uvideli, ako sa blížila dvaja husári s tasenými šablami. Eskortovali ruskú hliadku, ktorá padla do pasce a bola zajatá pri kríži nad Roškovcami. Spustil som sa po úžľabine k obci a stretol som sa s nadporučíkom Szunyoghom. Príslušníci jeho čaty preverili všetky okolité úbočia a vnikli aj do Roškoviec, ktorých južnú časť kryl a zabezpečoval poddôstojník Szaszik. Nepriateľské jednotky v dedine iba prenocovali a v priebehu rána vyrazili do Sukova. Na krytie Roškoviec zanechali iba spomínanú hliadku z deviatich vojakov, ktorých naši husári zajali.

Analizujúc vzniknutú situáciu, pochopil som, že sme sa dostali do tyla ruských jednotiek. Údolie Laborca ležalo predomnou v slnečnom dni ako na plastickej mape. Cez jednu úžľabinu sa odkrýval výhľad na strmú kužeľovitú výšinu, ktorá vyčnievala ako hradba smerom na juh a tvorila bariéru medzi údolím Laborca a dolinou s obcou Sukov. Nikto nemal šancu postúpiť vpred, kým túto pevnosť nezdolá. Výšina bola veľmi dobre prikrytá ruským delostrelectvom, ktoré bolo umiestnené za kláštorom pri Krásnom Brode a tento úsek pozorne ochraňovalo. Cez poľný ďalekohľad som videl stupňovito rozmiestnené ruské zákopy, ako aj delostrelecké palebné postavenia. Zákopy boli plné ruských vojakov a bolo počuť salvy z pušiek a rachot guľometov prichádzajúci z juhu, kde sa nachádzalo naše útočiacie vojsko. Pozoroval som, ako naše delostrelectvo vystreľuje svoje granáty, ale ich účinok bol malý, nakoľko salvy dopadali pred ruské pozície a veľa škody nenarobili.

Pochytila ma silná túžba okamžite zaútočiť na nepriateľa a zničiť ho. Počas niekoľkých krátkych minút mi nápady a myšlienky vírili hlavou, ale napokon zvíťazil zdravý rozum a rozvaha. Došlo mi, že okamžitý útok nemám s čím vykonať a prevládla chladnokrvnosť. Jasne som pochopil, že iba pomocou pridelených delostrelcov môžem dosiahnuť moment prekvapenia a len ich účinná paľba môže priniesť hmatateľný výsledok.

kiem natknúli sme sa na veľmi dobre udržiavanú drogu lešnú, ktorá vďaka mrazu bola v lepšom stave než dotychczasová droga. Serpentinami dotarli sme na prečec nad Roškovcami.

Pocvatoval som naprôd, aby som získal od nadporučíka Szunyogha, vyslaného na zviad, ďalšie informácie. Po drôde natknú som sa na dviu rosyjských ťônierzy, veľkých chôpôv. Z našym trôbacym Szelom natychmiast vyciagnúli sme pistolety. Wnet jednak uslyszeli sme soczyste przekleństwa po wôgiersku i zobaczyli sme zbliŹajacych się dwôch huzarów z wyciagniętymi szablami. Eskortowali rosyjski patrol, który wpadł w pułapkę i został wzięty do niewoli kôło krzyŹa nad Roškovcami. Zjechałem wôwozem do wsi i spotkałem tam nadporučnika Szunyogha. Źônierze z jego plutonu sprawdzili wszystkie okoliczne zbocza oraz weszli do Roškoviec, których południowô część osłaniał i zabezpieczał podoficer Szaszik. Nieprzyjacielskie jednostki tylko przenocowały we wsi, a rano wyruszyły do Sukowa. Do osłony Roškoviec pozostawiły tylko wspomniany patrol dviu ťônierzy, których nasi huzarzy wzięli do niewoli.

Analizujôc zaistniatô sytuację zrozumiałem, Źe dostali sme się na tyły rosyjskich jednostek. Dolina Laborca rozpościerała się przede mnô w ten słoneczny dzień, jak na plasticznej mapie. Z jednego wôwozu był widok na strome stoŹkowate wzgôrze, które jak twierdza wznosiło się od południa i odgradzało dolinę Laborca od doliny, w której leŹał Sukov. Nikt nie mógł ruszyć naprôd, póki nie zdobył tej twierdzy. Wzgôrze było bardzo dobrze bronione przez rosyjską artylerię, znajdowało się za klasztorem kôło Krásnego Brodu i pilnie strzegło tego odcinka. Przez lornetkę połowô widziałem tarasowate ułôŹone rosyjskie okopy, a takŹe artyleryjskie pozycje strzeleckie. Okopy były pełne rosyjskich ťônierzy, a od południa, skôd nacierało nasze wojsko, było slychać salwy z karabinów i grzechot karabinów maszynowych. Obserwowałem, jak nasza artyleria wystrzeliwuje pociski, ale ich skuteczność była niewielka, bo padały przed rosyjskimi pozycjami i nie wyrŹadzały wiôkszej szkody.

Dopadła mnie chęć, by natychmiast zaatakować wroga i zniszczyć go. W ciôgu kilku krôtkich

Veliteľ delostrelcov nadporučík Reinoch už vyhlíadal miesto pre svoje delá na svahu blízkej výšiny. Ja som mu zabezpečil potrebné krytie, aby mohol pristúpiť k bojovej činnosti. Svoju 4. čatu som rozmiestnil vpredu na východ od Roškoviec a príslušníci 3. čaty obsadili výšinu Homola na juh od obce. Na výšinu východne od Roškoviec som vyslal 1. čatu s úlohou, aby pomocou pohyblivých hliadok udržiavala kontakt s 2. čatou, ktorá bola vyčlenená na ochranu diel a zároveň tvorila moju zálohu. Medzitým naše delá dorazili na miesto určenia.

Po ich rozmiestnení som požiadal veliteľa delostrelcov o okamžité spustenie paľby vedenej zozadu a z boku na ruské pozície. Nadporučík Reinoch však namietal, že po niekoľkých výstreloch budú jeho delá objavené a zničené a nás zajmú alebo zabijú. Podľa všetkého tento dôstojník dostal od svojho veliteľa iné inštrukcie ako ja od veliteľa divízie. Asi sa viac obával o svoje delá ako o výsledok akcie. Nakoľko som

Delostrelectvo rakúsko-uhorskej armády
pri Medzilaborciach.
Artyleria armii austro-vegiejskej koľo Medzilaborec.

nedokázal vyvrátiť jeho argumenty, ani ho iným spôsobom presvedčiť, využil som svoju právomoc veliteľa akcie a vydal som rozkaz k paľbe.

V napätom očakávaní a nervozite naše delá popoludní o 13.30 hodine zahájili paľbu na nepriateľské zákopy, ktoré boli od nás vzdialené iba 3 200 metrov. Účinok prekvapenia bol obrovský! Šrapnely, ktoré s plochou trajektóriou zasahovali nepriateľské zákopy, rozsievali skazu a smrť. Je všeobecne známe, že ruskí vojaci boli vždy citliví na útoky zozadu a z boku. Nariadil som zrýchliť paľbu, ešte aj moji husári pomáhali delostreleckým obsluhám pri nabíjaní. Delostrelci vynikajúco zvládali svoju úlohu a naša

minut pomysly i plany kľúbili sa v mojej hlave, ale v konci zvyčiežly zdravý rozsudek oraz rozvaga. Zrozumiałem, że nie mam ludzi, by przeprowadzić natychmiastowy szturm i wzięła górę zimna krew. Wyraźnie zrozumiałem, że tylko z pomocą przydzielonych mi artylerzystów mogę osiągnąć efekt zaskoczenia i że jedynie ich skuteczny ostrzał może dać pożądany efekt.

Dowódca artylerzystów, nadporučnik Reinoch, już szukał miejsca dla swoich dział na zboczu pobliskiego wzgórza. Zapewniłem mu potrzebną osłonę, by mógł rozpocząć działania bojowe. Swoją 4 pluton ulokowałem z przodu na wschód od Roškoviec, a żołnierze 3 plutonu zajęli wzgórze Homola na południe od wsi. Na wzgórze na wschód od Roškoviec wystawiłem 1 pluton z zadaniem, by przy pomocy patroli lotnych utrzymywał kontakt z 2 plutonem, który został wydzielony do ochrony dział, a równocześnie stanowił mój odwód. W tym czasie działa dotarły na wyznaczone miejsce.

Po ich rozlokowaniu poprosiłem dowódcę artylerzystów o natychmiastowe rozpoczęcie ostrzału tyłów i boku rosyjskich pozycji. Nadporučnik Reinoch odpowiedział jednak, że po kilku wystrzałach jego działa zostaną zauważone i zniszczone, a my zostaniemy wzięci do niewoli lub zabici. Poza tym oficer ten otrzymał od swojego dowódcy inne instrukcje, niż ja od dowódcy dywizji. Widocznie bardziej zależało mu na jego działach, niż na powodzeniu akcji. Ponieważ nie potrafiłem odeprzeć jego argumentów, ani przekonać go w żaden inny sposób, wykorzystałem swoje uprawnienia dowódcy akcji i wydałem rozkaz ostrzału.

W pełnym napięciu i nerwowości oczekiwaniu nasze działa o 13:30 popołudniu zaczęły ostrzelać okopów wroga, które były od nas oddalone jedynie o 3200 metrów. Efekt zaskoczenia był ogromny! Szrapnele, które przy płaskiej trajektorii dosięgały nieprzyjacielskich okopów, siały przerażenie i śmierć. Powszechnie wiadomo, że rosyjscy żołnierze byli zawsze wyczuleni na ataki z tyłu i z boku. Poleciłem, by wzmocnić ostrzał, nawet moi huzarzy pomagali obsłudze ładować działa. Artylerzyści spisali się na medal, a nasz intensywny ostrzał miał wywołać wrażenie, że strzela więcej dział, niż naprawdę ich mamy. Z radością obserwowałem nad-

rýchla paľba mala vyvolať dojem, že strieľa viac diel, ako ich v skutočnosti máme. Bola radosť sledovať nadporučíka Reinocha ako výborne plní vydaný rozkaz.

Po desiatich minútach sme videli, ako ruskí vojaci začínajú ustupovať, najprv jednotlivci, potom celé skupiny. Po polhodinovej paľbe Rusi opustili svoje pozície nad Sukovom. Bol to božský pohľad! Škoda, že som nemal pod svojím velením pár eskadrón a viac diel. Práve teraz bola vhodná príležitosť vyraziť dopredu, udrieť na nepriateľov a zajať ich či zničiť. Žiaľ, mal som k dispozícii len dve delá a jednu eskadrónu husárov.

V priebehu pol hodiny sa nám paľbou podarilo vyhnúť z ruských zákopov tisícku vojakov a prinútiť ich k ústupu. Jazdca za jazdcom som posielal ako spojky so žiadosťou, aby nám boli dodané ďalšie granáty do kanónov. Dorazila však iba jedna zásielka spolu s upozornením, aby sme viac nestrieľali, lebo ďalšie granáty už nedostaneme.

Rusi zahájili všeobecný ústup smerom ku Krásnemu Brodu. Naše delostrelectvo rozmiestnené v údolí Laborca tento pohyb spozorovalo a intenzívne ho začalo ostreľovať. Videl som naše pešie útvary ako vyrážajú do útoku po oboch stranách Laborca a postupne obsadzujú opustené ruské zákopy. Zaplavilo ma nesmierne šťastie. Po doterajších neúspechoch v boji s ruskou presilou náš ústup prebiehal od východných hraníc Haliče až za Karpaty. Teraz sa nám konečne podarilo prinútiť Rusov k ústupu a tlačili sme ich za hlavný karpatský hrebeň.

Cítil som sa byť víťazom, keďže som dokázal to, čo nedokázala ani celá naša pešia divízia. So svojou malou bojovou skupinou som v krátkom čase prinútil nepriateľa k všeobecnému ústupu z dobre vybudovaných pozícií. Mnohým našim spolubojovníkom som zachránil život. Bol to božský okamih.

Medzičasom nastal súmrak a tma začala zahalovať naše aj nepriateľské jednotky. Nebolo rozumné ostať hore na úbočí s delami aj koňmi, tak som sa rozhodol neriskovať a na nocľah sa vrátiť do údolia Olky. Ďalší deň na svitaní sme sa tak mohli opäť presunúť na výšinu nad Roškovcami“.

porucznika Reinocha, jak świetnie wykonywał wydany rozkaz.

Po dziesięciu minutach widzieliśmy jak rosyjscy żołnierze zaczynają się wycofywać, najpierw pojedynczo, potem całymi grupami. Po półgodzinnym ostrzale Rosjanie opuścili swoje pozycje nad Sukowem. Była to łaska Boska! Szkoda, że nie miałem pod swoim dowództwem kilku szwadronów i więcej dział. Właśnie teraz była świetna okazja, by rzucić się naprzód i zaatakować wroga, wziąć go do niewoli lub zniszczyć. Niestety, miałem tylko dwa działa i jeden szwadron huzarów.

W ciągu pół godziny udało nam się przy pomocy ostrzału przepędzić z rosyjskich okopów tysiąc żołnierzy i zmusić ich do wycofania się. Posyłałem kawalerzystę za kawalerzystą, jako gońców, z prośbą, by dostarczono nam amunicję do dział. Dotarła jednak tylko jedna partia wraz z ostrzeżeniem, żebyśmy więcej nie strzelali, bo więcej pocisków nie dostaniemy.

Rosjanie zaczęli całkowity odwrót w kierunku Krásnego Brodu. Nasza artyleria rozmieszczona w dolinie Laborca zauważyła ten ruch i zaczęła silny ostrzał. Widziałem jak nasze pieśze oddziały ruszają do ataku po obu stronach Laborca i stopniowo zajmują opuszczone rosyjskie okopy. Zalało mnie bezmierne szczęście. Po dotychczasowych fiaskach w walkach z rosyjską przewagą, bo wycofywaliśmy się od wschodnich granic Galicji aż za Karpaty, teraz w końcu udało się nam zmusić Rosjan do odwrotu i wypychaliśmy ich za główny grzbiet Karpat.

Czułem się zwycięzcą, bo udało mi się to, co nie udało się całej naszej dywizji piechoty. Ze swoją małą grupą bojową w krótkim czasie zmusiłem wroga do całkowitego wycofania się z dobrze umocnionych pozycji. Wielu naszym współtowarzyszom uratowałem życie. To była boska chwila.

W międzyczasie nadciągając zmierzch i ciemność zaczęła otulać nasze i nieprzyjacielskie jednostki. Bez sensu było zostawać w górze na zboczu z oddziałami i końmi, więc zdecydowałem się, że nie będę ryzykował i wrócimy na nocleg w dolinę Olki. Następnego dnia o świcie udało się nam ponownie wejść na wzgórze nad Roškovcami“.

Prvé oslobodenie Medzilaboriec

Na pozadí ťažkých bojov v Karpatoch sa odohrávali dramatické príbehy jednotlivých ľudí, ktorých osudy sa dostali do víru vojny. Medzilaborce sa nachádzali tesne za líniou frontu a tamojšiu vojnovú každodennosť ilustruje list ruského práporčíka Stepuna adresovaný manželke, ktorý bol napísaný 3. decembra 1914: „20. novembra 1914 (podľa juliánskeho kalendára) v Mezolaborci. Nad celým mestom sa nesie bedákanie obyvateľov, ktorí tu ostali. Prebieha totiž nevyhnutná rekvizícia petroleja, sena, ovsu a dobytku. Pri stĺpe pouličného osvetlenia sa o petrolej bijú dve miestne rusínske ženy. Rozhávajú ich kozáci, ktorí obnovujú poriadok. Každý má pod sedlom zamatový obrus, alebo namiesto sedla vyšívajú hodvábnu podušku. Mnohí z nich si vedú dvoch aj troch koní. Kozáci sú frajerská tlupa. Sú rôzne názory na to, akí sú bojovníci, či šetria alebo nešetria svoje životy v akcii. Vlastný názor som si zatiaľ nevytvoril. Nemám ale najmenšie pochybnosti o tom, že sú profesionálnymi marodérmi a nad nikým sa nezľutujú.

Rozdiel medzi radovými vojakmi a kozákmi pri rabovaní spočíva v tom, že kozáci s čistým svedomím odvliečú všetko potrebné aj nepotrebné. Vojaci predsa len pociťujú určité výčitky svedomia a berú iba veci, ktoré potrebujú. Vonkoncom to prísne nehodnotím, pretože vojak nasadzujúci vlastný život nemôže brať ohľad na blahobyť miestneho obyvateľa a prežitie jeho telaťa a sliepky. Človek, ktorý je vystavený najväčšiemu vojnovému násiliu sa nemôže stať násilníkom. Kutuzov to chápal, a keď sa mu žalovali na marodérstvo jeho vojakov, odpovedal, že keď sa rúbe les, lietajú triesky. Táto téma je široká, keď sa stretneme, porozprávam o nej aj v úplne inom rozmere“.

Ďalšie čriepky do mozaiky prifrontových Medzilaboriec prináša reportáž vojnového korešpondenta, ktorý v dobovej tlači zverejnil svedectvo manželky prednostu železničnej stanice vo Vydrani. Pri pokuse o evakuáciu skupina utečencov z tejto obce uviazla v meste obsadenom ruskými vojskami: „Môjho manžela viackrát oslovil generál, ktorý bol najhlavnejší medzi všetkými. Požiadal ho, aby v ruských službách vykonával funkciu prednostu stanice v Medzila-

Pierwsze wyzwolenie Medzilaborec

Na tle ciężkich walk w Karpatach rozgrywały się dramaty poszczególnych ludzi, których losy rzuciły w wiry wojny. Medzilaborce znajdowały się tuż za linią frontu, a tamtejszą wojenną rzeczywistość ilustruje list rosyjskiego batalionczika (dowódcy batalionu) Stepuna do żony, napisany 3 grudnia 1914 r.: „20 listopada 1914 r. (według kalendarza juliańskiego) w Mezőlaborc. Nad całym miastem rozlega się lament mieszkańców, którzy tu zostali. Rekwiruje się: naftę, siano, owies i bydło. Przy słupie latarni ulicznej biją się o naftę dwie tutejsze rusińskie kobiety. Rozpędzają je kozacy, którzy przywracają porządek. Każdy ma pod siodłem aksamitny obrus albo zamiast siodła wyszywaną jedwabną poduszkę. Wielu z nich prowadzi po dwa, albo trzy konie. Kozacy to zgrana banda. Są różne opinie o tym, jakimi są żołnierzami, czy oszczędzają czy też nie swoje życie w akcji. Własnej opinii na ten temat jeszcze sobie nie wyrobiłem. Za to nie mam najmniejszych wątpliwości, że są profesjonalnymi maruderami i nie mają litości dla nikogo.

Różnica podczas rabowania między zwykłymi żołnierzami a kozakami, polega na tym, że kozacy ze spokojnym sumieniem zabierają wszystko co potrzebne i niepotrzebne. Żołnierze natomiast, odczuwają pewne wyrzuty sumienia i biorą tylko rzeczy, których potrzebują. Nie oszczędzam tego zbyt surowo, bo żołnierz narażający własne życie nie może oglądać się na dobrobyt tutejszych mieszkańców, ani na życie ich ciela-ków czy kur. Człowiek, narażony na największe okrucieństwa wojny nie może nie stać się okrutnikiem. Kutuzow to rozumiał i kiedy oskarżano jego żołnierzy o maruderstwo, to odpowiadał, że gdzie drwa rąbią, tam wióry lecą. To szeroki temat i kiedy się spotkamy, to porozmawiamy o tym z zupełnie innej perspektywy“.

Kolejne kamyki, układające się w mozaikę przyfrontowych Medzilaborec, znajdujemy w reportażu korespondent wojennego, który w ówczesnej prasie opublikował relację żony naczelnika stacji kolejowej w Vydrani. Podczas próby ewakuacji grupa uciekinierów z tej miejscowości utknęła w mieście zajętym przez rosyjskie wojska: „z moim mężem kilkakrotnie rozmawiał najważniejszy ze wszystkich gene-

borciach, on však vždy tieto ponuky rozhodne odmietol. Generál mu sľuboval vysoký plat, vynikajúce zaopatrenie a obrovské vedľajšie príjmy. Najprv prosil, potom rozkazoval, a keď ani toto neúčinkovalo, vyhrážal sa, že ho zadrží ako vojnového zajatca.

Keď už Rusi silne pociťovali, že sa v Medzilaborciach neudržia viac ako pár dní, oznámili, že môjho manžela, farára, troch staničných nakladačov a strážnika vydranskej stanice Gála zoberú so sebou ako vojnových zajatcov a ostatných pustia na slobodu. Na náš plač a prosby však prisľúbili, že keď budú musieť ustúpiť z mesta, našich mužov vezmú so sebou len na tri dni ako rukojemníkov. Vysvetlili to tým, že sa možno dopočuli také informácie, ktorých vyzradenie by bolo veľmi osožné pre naše vojská.

rať. Prosiť go, by objal i wykonywał dla Rosjan funkcję naczelnika stacji w Medzilaborcach, on jednak zawsze zdecydowanie odrzucał te oferty. Generał mu obiecywał wysoką pensję, świetne warunki i gigantyczne dodatkowe dochody. Najpierw prosił, potem rozkazywał, a kiedy nawet to nie skutkowało groził, że weźmie go do niewoli jako jeńca wojennego.

Kiedy Rosjanie już wyraźnie czuli, że nie utrzymają się w Medzilaborcach dłużej niż kilka dni, to oznajmili, że mojego męża, proboszcza, trzech kolejarzy-ładowaczy i dróżnika Gála ze stacji w Wydrani zabiorą ze sobą, jako jeńców wojennych, a pozostałych wypuszczą na wolność. Na nasz płacz i prośby obiecali jednak, że kiedy będą musieli wycofać się miasta, to naszych mężów wezmą ze sobą tylko na trzy dni

Rakúsko-uhorskí vojaci vo Vydrani (1914).
Żołnierze austro-węgierscy w Wydrani (1914 r.).

Už niekoľko dní pred ústupom Rusov sme pozorovali, že sa niečo deje, lebo dôstojníci sa s čím ďalej, tým väčším vzrušením balili a chystali k odchodu. Predtým, ako odišli, dovolili mi rozlúčiť sa s manželom. Potom ma spolu s dieťaťom a trochou našich zachránených osobných vecí naložili na povoz a ruský generál povedal kočišovi, aby ma odviezol do najbližšej dediny. Zabudla som už názov obce, pri ktorej kočiš vyložil moje veci, bez slov sa otočil, šibol do koní a bezhlavo uháňal späť do Medzilaboriec. Z okraja dediny sme išli na obecny úrad, kde notár ešte v ten istý deň zariadil, aby sme mohli cestovať ďalej. Môjho manžela odvedli a s ním ostal strážnik Gál. Trom vydranským staničným nakladačom sa podarilo zo zajatia utiecť. Čo sa stalo s kňazom a poštmajsterkou, o tom ne-

jako zakładników. Wyjaśniali to tym, że mogli oni usłyszeć takie informacje, których zdradzenie mogłoby się bardzo przydać naszym wojskom.

Już na kilka dni przed wycofaniem się Rosjan zauważyliśmy, że coś się dzieje, bo oficerowie coraz bardziej nerwowo pakowali się i przygotowywali do wymarszu. Zanim odeszli, pozwolili mi pożegnać się z mężem. Potem razem z dzieckiem i resztką uratowanych naszych osobistych rzeczy załadowali mnie na wóz i rosyjski generał polecił woźnicy, by zawiózł mnie do najbliższej wsi. Zapomniałam już jak się nazywała wieś, przy której woźnica wyładował moje rzeczy i bez słowa zawrócił, świsnął batem konia i bez zastanowienia pognął z powrotem do Medzilaboriec. Ze skraju wsi poszliśmy do urzędu gminy,

mám ani tušenia. Jedného dňa zmizli a odvtedy som ich nevidela“.

Výpoveď manželky prednostu železničnej stanice vo Vydrani autenticky opisuje atmosféru v Medzilaborciach v posledné dni okupácie. Úspešný obchvat ruských pozícií v údolí Laborca uskutočnený 10. decembra 1914 viedol k ústupu 12. sibírskej streleckej divízie generála Sulimova. Hneď v nasledujúci deň ruské jednotky opustili mesto a sťahovali sa na severnú stranu Karpát. Medzilaborce 11. decembra 1914 oslobodili útvary 34. pešej divízie generála Krautwalda a 1. jazdeckej divízie generála Peteani von Steinberg, ktoré prenasledovali ustupujúceho nepriateľa.

S prvými rakúsko-uhorskými jednotkami vstúpil do mesta aj vojnový korešpondent M. Faragó, ktorý vo svojej reportáži, publikovanej 16. decembra 1914, zanechal nasledovné svedectvo: „V Medzilaborciach aj v Humennom Rusi pri ústupe systematicky podpaľovali budovy. Medzilaborecká stanica zhorela do tla rovnako ako aj susedné technické budovy a nedotknutá ostala len železničná výhrevňa. Stratilo sa niekoľko lokomotív s naloženými nákladnými vozňami. Akumulátor elektrického osvetlenia Rusi demontovali a odniesli, výhybky zničili. Na výsledkoch ich činnosti vidieť, že všade konali pod dozorom specialistov.

Na ceste zo stanice do mestečka ležia zdochliny koní, na ktorých sa hostí krdeľ vrán. Aj vnútorné ulice a chodníky lemujú uhynuté kone. Živé zvieratá v Medzilaborciach nie je ani jedno jediné. Tu snád' pustošili ešte divokejšie ako v Humennom. V byte miestneho hlavného štátneho úradníka grófa Hoyosa šarapatili dôstojníci. Odniekiaľ si zaobstarali klavír, pretože gróf cennejšie kusy majetku stačil včas ukryť, oni však potrebovali zábavu pri hudbe. Teraz, keď sa gróf vrátil do úradu, na svoje prekvapenie našiel v byte cudzí klavír. Hudobný nástroj

gdzie notariusz jeszcze tego samego dnia postarał się, byśmy mogli pojechać dalej. Mojego męża zabrano i został z nim dróżnik Gál. Trzem kolejarzom z Vydrani udało się uciec z niewoli. Nie mam pojęcia co się stało z księdzem i kierowniczką poczty. Pewnego dnia zniknęli i od chwili ich nie widziałam“.

Wypowiedź żony naczelnika stacji kolejowej w Vydrani dobrze oddaje atmosferę Medzilaborec w ostatnich dniach okupacji. Udane okrążenie rosyjskich pozycji w dolinie Laborca z 10 grudnia 1914 r. spowodowało wycofanie się 12 Syberyjskiej Dywizji Strzelców generała Sulimowa. Zaraz następnego dnia rosyjskie jednostki opuściły miasto i przemieszczały się na północną stronę Karpat. Medzilaborce 11 grudnia 1914 r. wyzwoliły oddziały 34 Dywizji Piechoty generała Krautwalda i 1 Dywizji Kawalerii

generała Peteaniego von Steinberga, które ścigały wycofującego się nieprzyjaciela.

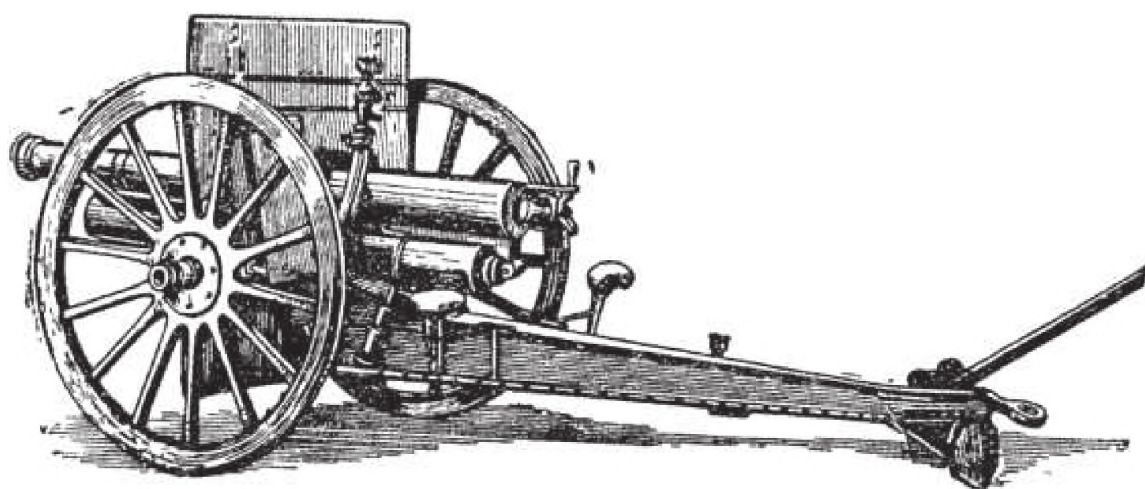
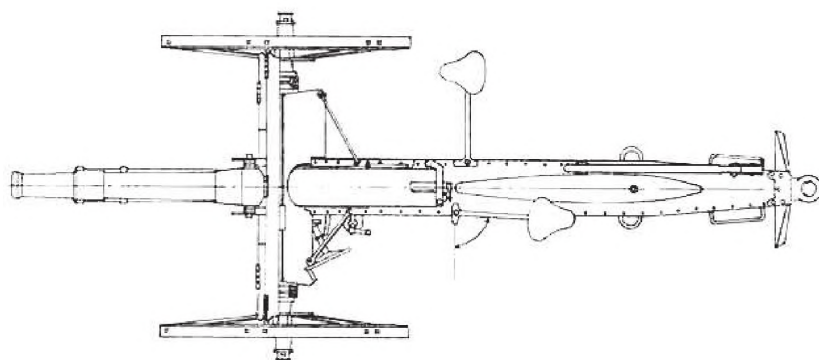
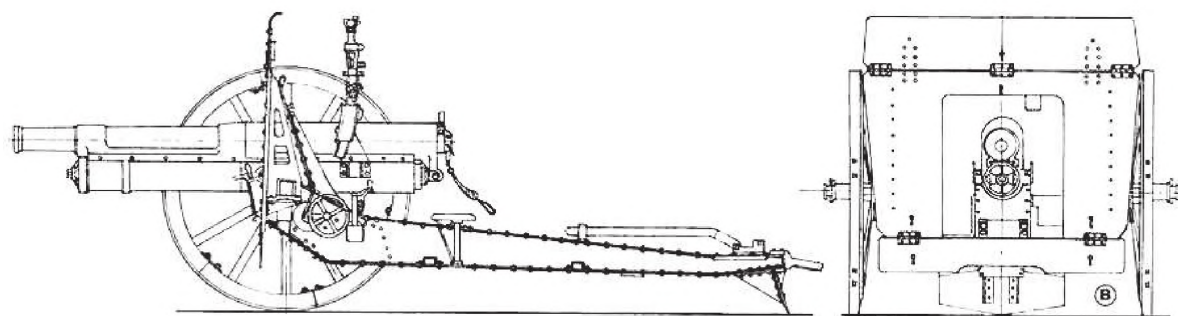
Wraz z pierwszymi jednostkami austro-węgierskimi przybył do miasta także korespondent wojenny M. Faragó, który w swoim reportażu, opublikowanym 16 grudnia 1914 r., pisał tak: „w Medzilaborcach oraz w Humen-

nem Rosjanie wycofując się systematycznie podpalali budynki. Dworzec w Medzilaborcach spłonął doszczętnie, tak samo jak sąsiednie budynki techniczne, nietknięta pozostała jedynie lokomotyownia. Straciliśmy kilka lokomotyw z załadowanymi wagonami. Rosjanie zdemonstrowali i zabrali ze sobą generator oświetlenia elektrycznego, zniszczyli rozjazdy. Efekty ich dokonania świadczą o tym, że wszędzie działali pod nadzorem specjalistów.

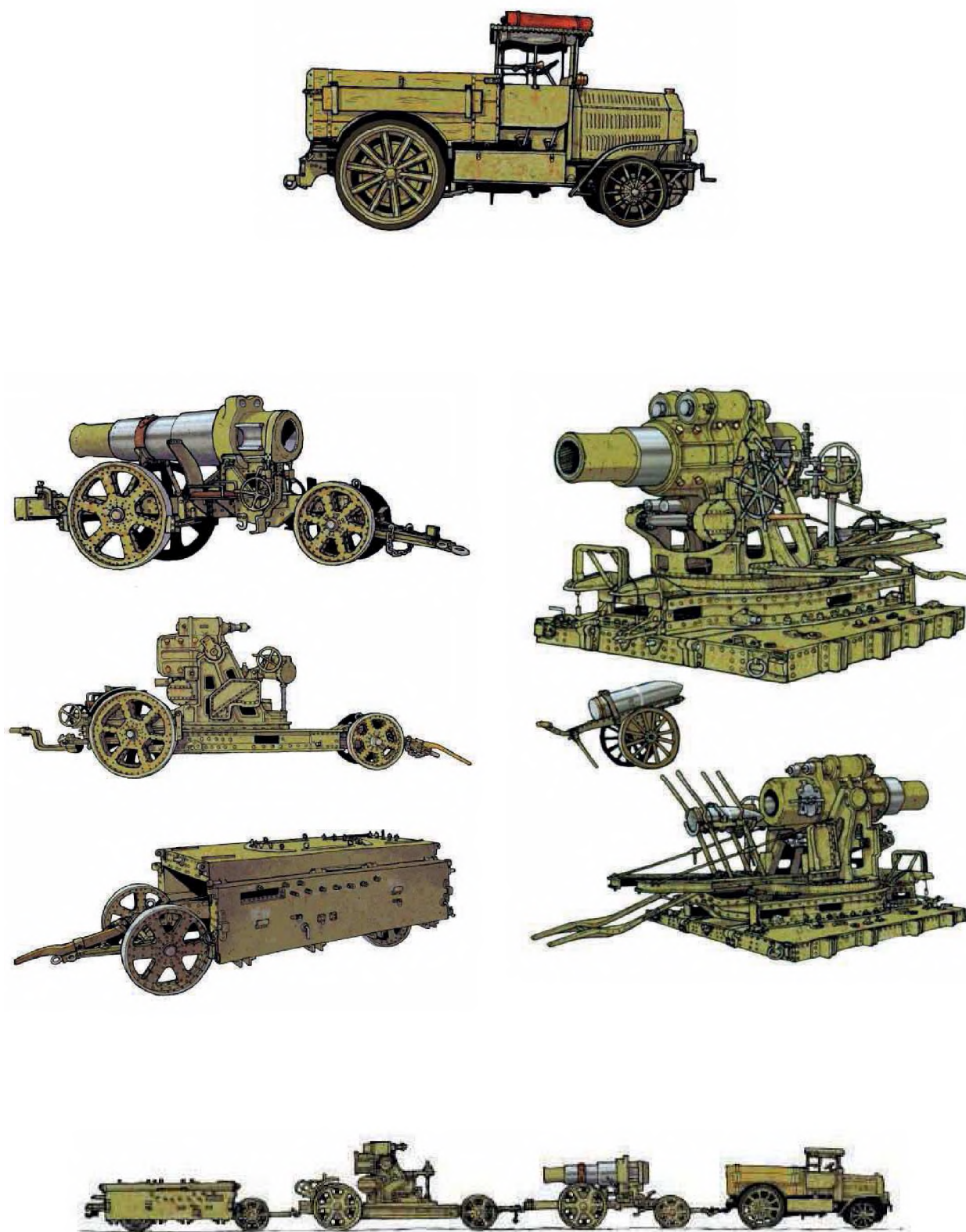
Na drodze ze stacji do miasteczka leżą trupy koni, na których biesiadują stada wron. Także przy ulicach i chodnikach w mieście leżą padłe konie. W Medzilaborcach nie ma ani jednego żywego zwierzęcia. Tu widocznie siali jeszcze większe spustoszenie niż w Humennem. W mieszkaniu tutejszego starosty powiatowego

Civilní utečenci na železničnej stanici v Medzilaborciach.
Cywilni uchodźcy na stacji kolejowej w Medzilaborcach.

Ruský 76 mm polný kanón vz. 1902.
Rosyjska armata polowa 76 mm wz. 1902.

305 mm mažiar Škoda M.11.
305 mm moždzierz Škoda M.11.

nebol vôbec poškodený, avšak jeho vlastný nábytok dôstojníci zničili.

K jednému chudobnému obyvateľovi vtrhli viacerí ruskí vojaci a žiadali ho, aby im vydal potraviny. „Nemám“ – povedal so smrteľnou úzkosťou prepadnutý človek. „Ty pes, ak by potraviny pýtali vlastní vojaci, tak by si dal!“ – poznámenal zlostne jeden Rus. Potom nasledovala sprška nadávok a lupiči výhražne mávali zbraňami. Rusi všade zdôrazňovali, že jedno krídlo ich vojsk pôjde na Budapešť a druhé na Berlín, kde podpíšu mier.

V miestnom štátnom úrade neostal ani hárok papiera. Spisy vysypali, vietor ich rozfúkal, teraz sú ulice plné úradných písomností. V krytej chodbe úradnej budovy vidíme stopy po streľách. Keď naše jednotky prenasledovali ustupujúce vojská protivníka, Medzilaborce sa stali miestom urputných bojov. Do jedného z domov vletel delostrelecký granát. Rusi vyprovokovali pouličné boje a aj keď sa v meste dokázali udržať len krátky čas, viacero domov bolo v dôsledku silnej paľby poškodených. Posledný boj trval sotva pol hodiny a potom Rusi ozlomkrky ustupovali za hranice“.

V rovnakom večerníku bolo 21. decembra 1914 zverejnené svedectvo ďalšieho očitého svedka, ktorý dorazil do mesta krátko po jeho oslobodení. Vojnový korešpondent, ktorého úlohou bolo popri informovaní verejnosti šíriť aj propagandu, napísal: „Do Medzilaboriec som sa dostal až po zotmení a jeden láskavý a milý nadporučík mi dal deku, ktorú som prestrel na podlahu a ľahol si. Bolo to pod strechou domu, ktorý mal nerozbité okná. O väčšom pohodlí v tak poničenom meste som nemohol ani snívať. Rusi v Medzilaborciach nevypálili ani jeden dom – s výnimkou staničných budov. Tie ale zničili dôkladne. Našu poslednú väčšiu železničnú stanicu pred hranicami zničili podľa všetkých pravidiel vojenského umenia. Budovy zhoreli do tla, výhybky a koľaje v okolí stanice vyhodili do vzduchu. Mostík nad koľajiskom zničili tak, že spadol na pod ním sústredené železničné vagóny, ktorých vraky zanechali spálené. Na koľajniciach leží okolo dvesto zhorených debien: miestne obyvateľstvo do nich zabalilo svoje osobné veci, ale v dôsledku rýchleho vpádu Rusov ich už nestihli odviezť.

hrabiego Hoyosa szaleli oficerowie. Przynieśli skądś fortepian, bo hrabia zdążył w porę ukryć cenniejszy majątek, a oni przecież potrzebowali zabawy przy muzyce. Teraz, kiedy hrabia na nowo objął urząd, znalazł ku swojemu zaskoczeniu w swoim mieszkaniu cudzy fortepian. Instrument muzyczny nie był w ogóle uszkodzony, jednak jego własne meble oficerowie zniszczyli.

Do pewnego biedaka wtargnęło kilku rosyjskich żołnierzy i zażądali, by im dał żywność. „Nie mam“ – powiedział ze śmiertelnym przerażeniem napadnięty człowiek. „Ty psie, gdyby chcieli żarcia własni żołnierze, to byś im dał!“ – powiedział ze złością jeden Rosjanin. Potem nastąpiło bluzgnięcie przekleństw i rabusie zaczęli groźnie wymachiwać bronią. Rosjanie wszędzie podkreślali, że jedno skrzydło ich wojsk pójdzie na Budapeszt, a drugie na Berlin, gdzie podpiszą pokój.

W tutejszym starostwie nie został ani jeden arkusz papieru. Akta rozrzucono, wiatr je rozwiał, teraz ulice są pełne urzędowych pism. W zabudowanej sieni budynku urzędu widać ślady kul. Kiedy nasze jednostki ścigały wycofujące się wojska przeciwnika, Medzilaborce stały się miejscem zaciekłych walk. Do jednego z domów wpadł pocisk artyleryjski. Rosjanie toczyli walki uliczne i chociaż udało im się utrzymać miasto tylko przez krótki czas, to wiele domów było uszkodzonych w wyniku silnego ostrzału. Ostatnia potyczka trwała tylko pół godziny, a potem Rosjanie na złamanie karku wycofywali się za granicę“.

W takiej samej gazecie wieczornej została 21 grudnia 1914 r. zamieszczona relacja kolejnego naocznego świadka, który przybył do miasta krátko po jego wyzwoleniu. Korespondent wojenny, którego zadaniem było oprócz informowania społeczeństwa również szerzenie propagandy, napisał: „do Medzilaborec dotarłem dopiero po zmroku, a pewien uprzejmy i miły nadporučnik dał mi koc, który rozłożyłem na podłodze i położyłem się na nim. W domu, którym nocowałem były powybijane okna. O większym komforcie w tak zniszczonym mieście nawet nie mogłem marzyć. Rosjanie nie spalili w Medzilaborcach ani jednego domu, poza stacją kolejową. Tę za to zniszczyli dokładnie. Naszą ostatnią większą stacją kolejową przed granicą zniszczyli zgodnie ze wszystkimi arkanami

Gréckokatolícky duchovný Rojkovič ostal v Medzilaborciach počas všetkých dní hrôzostrašnej prítomnosti Rusov. Jeho dom je krížom-krážom prestrieľaný guľkami. Samotného kňaza postavili pred hlavne pušiek a jeho rodinu tieto divé hordy neustále držali v strachu. V jeho záhrade sú v úhľadnom rade umiestnené hroby jedného ruského generála, jedného plukovníka a jedného či dvoch dôstojníkov. Hroby s pietnou úctou ozdobili kvetmi naše vojská, ktoré vstúpili do mesta.

Vedúci predstaviteľ medzilaboreckých židov, ktorý ostal v meste, mi rozpovedal hrozné skutočnosti o krutosti Rusov. Aj on, ako aj ďalší židia, ktorých sme sa na Rusov pýtali, odpovedali len nevysloviteľným a nenapodobiteľným gestom. Zdôrazňovali, že slovami sa nedá opísať, čo museli prežiť. Zo svojich domov sa neodvážili vychádzať na ulicu a ak sa otvorili vonkajšie dvere, nevedeli, či do ich domácnosti nevstúpi smrť. Nemali ani kúsok jedla – tak isto ako po mojom príchode – chlieb či iné potraviny nebolo možné dostať ani za zlato. Vedúci predstaviteľ tunajších židov mi s úprimnosťou porozprával, že raz jeden kozák napadol jeho manželku. V tejto chvíli zabudol na svoju mierumilovnosť, chytil do rúk sekeru a zahnal sa na votrelca. Pravda, ten kozák nemal pri sebe zbraň – inak by som sa na to neodvážil – priznal otvorene“.

Boje v priestore Medzilaboriec na prelome novembra a decembra 1914 boli dôležitou súčasťou karpatskej bitky medzi ruskou 8. armádou generála Brusilova a rakúsko-uhorskou 3. armádou generála Borojeviča. V dôsledku svojoľnej iniciatívy generála Brusilova zbory jeho armády v rozpore s rozkazmi velenia Juhozápadného frontu postúpili príliš hlboko na južnú stranu Karpát. Uviazli v bojoch na línii Bardejov – Stropkov – Medzilaborce a nechali odkrytý ľavý bok ruských vojsk útočiacich na Krakov. Túto chybu využilo rakúsko-uhorské velenie, ktoré z priestoru západne od Bardejo-

sztuki wojennej. Budynki spłonęły doszczętnie, rozjazdy i szyny wokół stacji zostały wysadzone w powietrze. Kładkę nad torowiskiem zniszczyli tak, że spadła na stojące pod nią wagony, których spalone wraki zostawili. Na torach leży około dwieście spalonych skrzyń: tutejsi mieszkańcy spakowali do nich swoje rzeczy osobiste, ale z powodu szybkiego wtargnięcia Rosjan już nie zdążyli ich wywieźć.

Grekokatolicki duchowny Rojkovič był w Medzilaborcach przez wszystkie dni, budzącej grozę, obecności Rosjan. Jego dom jest z każdej strony zryty kulami. Samego księdza postavili przed lufami karabinów, a jego rodzinę te dzikie hordy nieustannie trzymały w strachu. W jego ogrodzie w równym rzędzie ciągną się groby: jednego rosyjskiego generała, jednego pułkownika i jednego czy dwóch oficerów. Groby z należytą czcią ozdobiły kwiatami nasze wojska, które wkroczyły do miasta.

Delostrelectvo rakúsko-uhorskej armády pri Medzilaborciach (Čertižné, 1914).
Artyleria armii austro-węgierskiej koło Medzilaborce (Čertižné, 1914).

Przewodniczący gminy żydowskiej, który został w Medzilaborcach, opowiadał mi przerażające rzeczy o okrucieństwie Rosjan. Zarówno on, jako i pozostali Żydzi, których pytaliśmy o Rosjan, odpowiadali tylko niemym i niemożliwym do powtórzenia gestem. Podkreślali, że nie da się opisać słowami tego, co musieli prze-

żyć. Nie mieli odwagi wysunąć nosa na ulicę, a kiedy otwierały się drzwi wejściowe, nie wiedzieli, czy to nie śmierć wchodzi do ich domu. Nie mieli ani kęsa jedzenia – tak samo jak po moim przyjeździe, bo chleba, ani innej żywności, nie można było kupić nawet za cenę złota. Przewodniczący tutejszej gminy żydowskiej szczerze mi opowiedział, że raz pewien kozak napadł na jego żonę. W tamtej chwili zapomniał o swoim umiłowaniu pokoju, chwycił w rękę siekierę i zamachnął się nią na napastnika. Co prawda kozak nie miał przy sobie broni – bo wtedy bym się na to nie odważył – przyznał otwarcie“.

va zasadilo úder smerom na Nowy Sącz a Gorlice.

Protiútok ľavého krídla 3. armády generála Boroeviča v rozhodujúcej miere prispel k celkovému rakúsko-uhorskému víťazstvu v bitke pri Limanovej, ktorá predstavovala rozhodujúci strategický úspech habsburskej monarchie v začiatkovej fáze vojny. Memoárová aj odborná literatúra medzivojnového obdobia sa zhodovala v tom, že význam odrazenia ruských úderov na Krakov bol porovnateľný s významom odrazenia nemeckej generálnej ofenzívy na Paríž v septembri 1914. Rakúsko-Uhorsko vlastnými silami dokázalo v decembri 1914 odvrátiť hrozbu svojej vojnovkej porážky a stabilizovalo líniu frontu. „Zázrak pri Limanovej“ tak pripomínal „zázrak na Marne“, keď sa francúzskym vojskám podarilo zastaviť nemecký postup a odvrátiť svoju porážku vo vojne.

Vojaci rakúsko-uhorskej armády (Čertižné, 1914).
Žoldnierie armie austro-vegerskej (Čertižné, 1914).

Náčelník štábu Vrchného veliteľstva nemeckých vojsk na východnom fronte generálmajor Erich Ludendorff vo svojich povojnových memoároch explicitne napísal: „Na konci novembra 1914 sa rázne vyostřila situácia juhovýchodne od Krakova. Rakúsko-uhorské najvyššie velenie nás požiadalo o rýchlu posilu v podobe jednej nemeckej pešej divízie. S ťažkým srdcom sme im vyhovelí. Táto divízia dorazila práve včas, aby sa zapojila do rozpútanej bitky. Generál Conrad von Hötzendorf chcel prostredníctvom manévru cez Karpaty obkľúčiť južné krídlo Rusov. V bojoch od 3. do 14. decembra 1914 sa mu na línii Limanowa – Łapanów západne od rieky Dunajec podarilo Rusov rozbiť. Išlo o veľmi dobrý výsledok rakúsko-uhorských vojsk, ktorý bol dosiahnutý po sérii neúspechov. V dôsled-

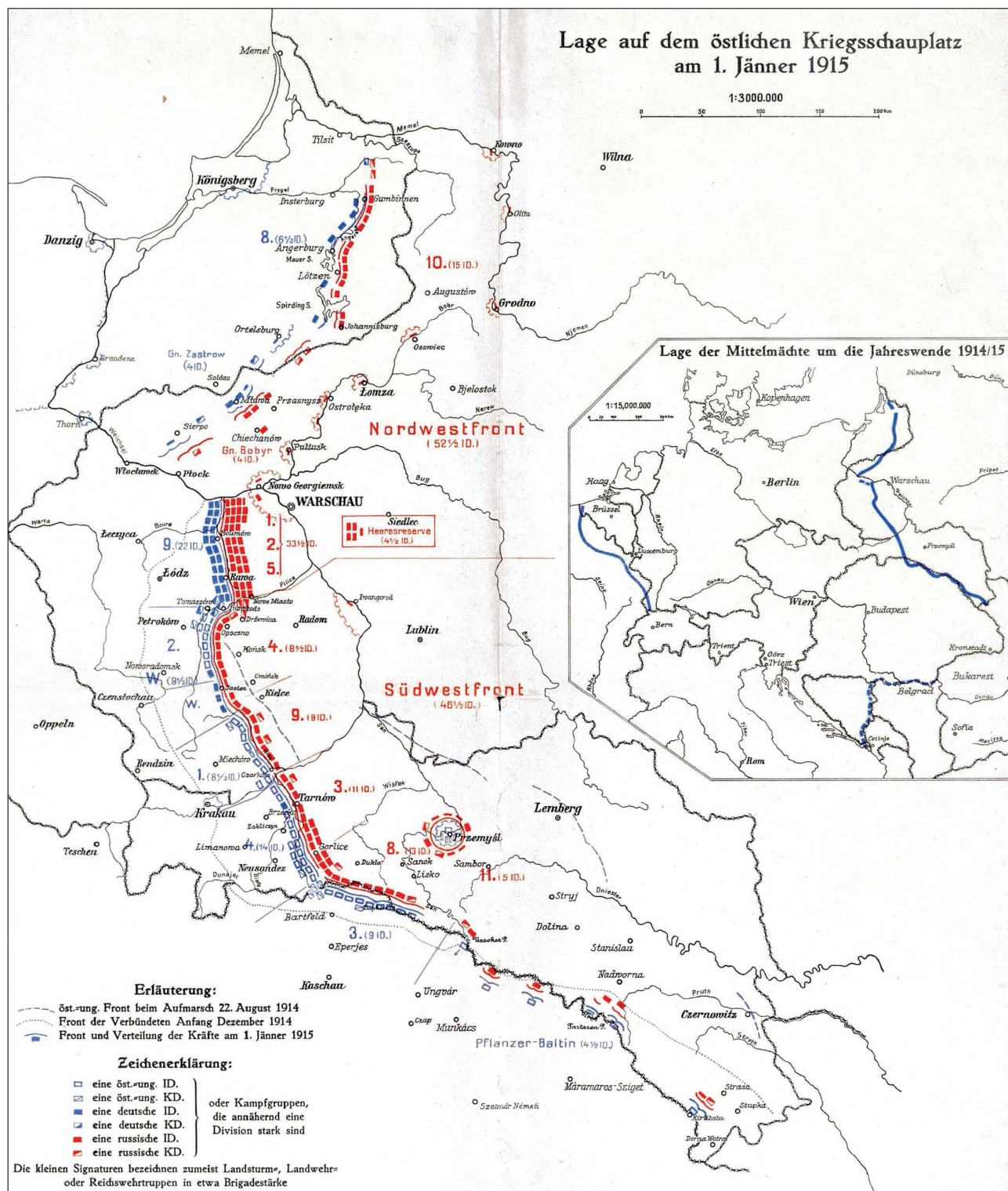
Walki w rejonie Medzilaborec na przełomie listopada i grudnia 1914 r. były ważną częścią bitwy karpackiej między rosyjską 8 Armią generała Brusilowa a austro-węgierską 3 Armią generała Boroeviča. W wyniku samowolnej inicjatywy generała Brusilowa oddziały jego armii wbrew rozkazom dowództwa Frontu Południowo-Zachodniego zapuściły się zbyt głęboko na południową stronę Karpat. Zostały związane walkami na linii Bardejov – Stropkov – Medzilaborce i pozostawiły odkryty lewy bok rosyjskich wojsk ciągnących na Kraków. Błąd ten wykorzystało dowództwo austro-węgierskie, które z rejonu na zachód od Bardejova wyprowadziło uderzenie w kierunku na Nowy Sącz i Gorlice.

Kontratak lewego skrzydła 3 Armii generała Boroeviča w znacznym stopniu przyczynił się do końcowego zwycięstwa Austro-Węgier w bitwie pod Limanową, która była decydującym sukcesem strategicznym monarchii habsburskiej w początkowej fazie wojny. Pamiętniki i literatura fachowa z okresu międzywojennego są zgodne, że odrzucenia rosyjskiego natarcia na Kraków jest porównywalne z odparciem niemieckiej ofensywy generalnej na Paryż we wrześniu 1914 r. Austro-Węgry potrafiły o własnych siłach oddalić w grudniu 1914 r. groźbę klęski wojennej i ustabilizować linię frontu. „Cud pod Limanową“ przypominał więc „cud nad Marną“, kiedy to francuskim wojskom udało się powstrzymać niemieckie natarcie i odwrócić losy wojny na swoją korzyść.

Naczelnik sztabu naczelnego dowództwa wojsk niemieckich na froncie wschodnim generał major Erich Ludendorff w swoich wspomnieniach po wojnie wyraźnie napisał: „końcem listopada 1914 r. sytuacja na południowy wschód od Krakowa wyraźnie się zaostrzyła. Austro-węgierskie najwyższe dowództwo poprosiło nas o szybkie wsparcie w liczbie jednej niemieckiej dywizji piechoty. Z ciężkim sercem spełniliśmy ich prośbę. Dywizja ta dotarła dokładnie na czas, by włączyć się w rozpętaną bitwę. Generał Conrad von Hötzendorf chciał dzięki manewrowi przejścia przez Karpaty okrążyć południowe skrzydło Rosjan. W walkach od 3 do 14 grudnia 1914 r. udało mu się rozbić Rosjan na linii Limanowa – Łapanów na zachód od rzeki Dunajec. Był to wielki sukces wojsk austro-węgierskich, który nadszedł po serii niepowodzeń. W efekcie naszych zwy-

ku našich víťazstiev v Poľsku a Haliči protivník ustúpil na nové pozície. Gigantická operácia sa skončila a Nemecko s Rakúsko-Uhorskom boli zachránené pred ruskou inváziou. Všetky plány veľkokniežata Nikolaja Nikolajeviča utrpeli neúspech. Ruské ofenzívy zlyhali vo Východnom Prusku aj na ľavom brehu Visly a spolu s nimi splasla nádej Dohodových mocností na úspešné ukončenie vojny ešte v roku 1914“.

cięstw w Polsce i w Galicji przeciwnik wycofał się na nowe pozycje. Gigantyczna operacja zakończyła się, a Niemcy i Austro-Węgry zostały uratowane przed rosyjską inwazją. Wszystkie plany arcyksięcia Nikołaja Nikołajewicza brały w tęb. Rosyjskie ofensywy w Prusach Wschodnich, a także na lewym brzegu Wisły padały, a wraz z nimi gasła szansa państw Ententy na zwycięskie zakończenie wojny jeszcze w 1914 roku“.

Pomer síl na Východnom fronte k 01.01.1915.
 Układ síl na Froncie Wschodnim na 01.01.1915 r.

Druhý ruský prienik cez Karpaty a obsadenie Medzilaboriec

Frontová línia severne od Medzilaboriec sa na konci decembra 1914 stabilizovala severne od hlavného karpatského hrebeňa. Nastala niekoľkotýždňová operačná pauza, ktorú nepriateľské strany využili na reorganizáciu a doplnenie svojich jednotiek. V priebehu januára 1915 rakúsko-uhorské velenie prisúvalo posily a v dedinách nachádzajúcich sa popri cestách k Lupkovskému priesmyku a Čertižskému sedlu sústreďovalo zálohy a vojenský materiál. Jeho cieľom bolo zahájiť ofenzívu, ktorá by deblokovala obklúčený fortifikačný komplex Przemyśl v Haliči. Rovnako postupovalo aj ruské velenie, ktoré plánovalo tieto prechody cez Karpaty využiť pre svoju ofenzívu do vnútrozemia Habsburskej monarchie.

Z januára 1915 sa dochovalo svedectvo vojnového veterána I. Szabóa, ktorý cez mesto prechádzal na front: *„Studené a chmúrne ráno. Keď náš transport vchádza do železničnej stanice v Medzilaborciach, víta nás hmla nad horami. Pre nás je to posledná stanica. Odtiaľ odpočinkujeme po ceste do Rokytoviec. V šedom špinavom úsvite vidieť, ako sa v snehu strácajú koľajnice, na ktorých stoja vozne a v nich rôzne druhy vojsk čakajúcich na vysadenie.*

Medzi koľajnicami sú naukladané muničné debny, ktoré strážia uzimení vojaci s nasadenými bodákmi na puškách. Okolo stanice je oplotenie, ktoré nesie stopy vyčistiť ruských vandalov. Mnohé časti sú zničené, povylamované a spálené. Za plotom na ceste vidno tristo hnedých uniforiem ako pochodujú, sú to ruskí zajatci, ktorých odvádzajú do zberného tábora.

Vpravo bola železničná stanica, teraz už len holé začadené steny bez strechy. Ruské delostrelecké granáty očesali jej krov. Smutné roztrhané telefónne káble visia na múroch. Aj

Drugie rosyjskie przejście przez Karpaty i zajęcie Medzilaborec

Linia frontu na północ od Medzilaborec ustabilizowała się końcem grudnia 1914 r. na północ od głównego grzbietu Karpat. Nastąpiła kilku tygodniowa przerwa w operacji, którą nieprzyjacielskie strony wykorzystały na przegrupowania i uzupełnienia swoich jednostek. W styczniu 1915 r. austro-węgierskie dowództwo ściągnęło posiłki, a we wsiach leżących przy drogach do Przełęcz Łupkowskiej i Przełęcz Beskid nad Czeremchą zgrupowało swoje oddziały i sprzęt wojskowy. Jego celem było rozpoczęcie ofensywy, która odblokowałaby okrążony kompleks fortyfikacyjny Przemyśl w Galicji. Tak samo postępowało rosyjskie dowództwo, które planowało wykorzystać te przejścia przez Karpaty na cele swojej ofensywy i przedostać się w głąb terytorium monarchii habsburskiej.

Zachowała się relacja ze stycznia 1915 r. autorstwa weterana wojennego I. Szabó, który przechodził przez miasto zmierzając na front: *„zimny i chmurny poranek. Kiedy nasz transport wjeżdża na stację w Medzilaborcach, wita nas mgła nad górami. Dla nas to końcowa*

*stacja. Stąd pomaszerujemy drogą do Rokyto-
viec. Sinym brudnym świtem widać, jak giną w
śniegu szyny, na których stoją wagony z różnymi
rodzajami wojsk czekającymi na wysiadkę.*

*Między szynami są poukładane skrzynie
z amunicją, których pilnują zmarznięci żołnierze
z bagnietami na karabinach. Wokół stacji jest
płot, który nosi ślady poczynań rosyjskich wan-
dali. Wiele jego części jest zniszczonych, powy-
łamywanych i spalonych. Za płotem na drodze
widać trzysta maszerujących brązowych mun-
durów, to Rosjanie jeńcy, którzy są eskortowani
do obozu zbiorczego.*

*Na prawo był dworzec kolejowy, teraz już tylko
gołe osmalone ściany pozbawione dachu. Rosyj-
skie pociski artyleryjskie odciosały jego więźbę.*

Vlakový transport v údolí rieky Laborec.
Transport kolejowy w dolinie rzeki Laborec.

toto je dielo ruských vojsk. O desať krokov ďalej jeden granát vyhlbil v zemi kráter, vytvárajúc tak otvorenú ranu v bielej snežnej prikrývke. V nevelkej vzdialenosti vidieť dymiace poľné kuchyne, ktoré pracujú na plné obrátky. Jedny pripravujú horúci čaj, iné varia guláš a polievky. Obďaleč je nahromadená veľká kopa chleba. Tento chlieb práve nakladajú na vozy.

Nedaleko vidieť honvédov, ktorí sa zoraďujú pri jednej poľnej kuchyni so šálkami v rukách a čakajú na prídel polievky. V poľných šálkach im drnkajú hliníkové lyžice. Chlapi sú netrpezliví a hladní, práve dorazili a vysadli z vlakového transportu. V ich blízkosti sa nachádzajú debny s cukrom a konzervami. Aj tieto nakladajú na povozy a odvážajú za vojskom na fronte.

Na vedľajšej budove vidieť zástavu, ktorá bola znakom červeného kríža. Strážny pred dreveným barakom mi hovorí, že dnu sú len zosnulí vojaci. Týchto poobede pochovávajú. Jedného práve vnášali do budovy. Ten zomrel len nedávno. Zatnem zuby a vchádzam do baraku.

Zarazili ma ich voskové tváre, zaschnutá a až do hneda zafarbená krv. Pozerám na ich otvorené oči, zmodrené ústa. Bol to strašný pohľad. Vedľa som uvidel dobrovoľníka Wertheima. Ved' to je nemožné, ešte včera bol plný humoru, keď s nami šiel vlakovým transportom. Pridal sa k nám na nejakej menšej železničnej stanici. Žiaľ, len nedávno ho sem položili, povedal jeden sanitár. Pri prechádzke okolo stanice sa zrazu zvalil na zem mŕtvy. Poobede ho pochováme. Chudák chlapec. Žiaľ, ani nepadol hrdinskou smrťou, len zomrel. Iba včera sa vystatoval, že by chcel okúsiť ruského mužíka na svojom bodáku. Mal len 19 rokov. Z tohto miesta som odchádzal s veľmi zmiešanými pocitmi“.

Dňa 23. januára 1915 rakúsko-uhorská 3. armáda generála Borojeviča prešla na karpatskom fronte do ofenzívy. Vojskám monarchie sa však

Smutne zerwane kable telefoniczne wiszą na murach. To także jest dziełem rosyjskich wojsk. O dziesięć kroków dalej jeden pocisk wyłobitł w ziemi krater, tworząc w ten sposób ranę w białej śnieżnej pokrywie. Niedaleko stąd widać dymiące kuchnie polowe, które pracują na pełnych obrotach. Jedne gotują gorącą herbatę, inne gulasz i zupy. Nieopodal ułożono wielką stertę chleba. Chleb właśnie ładują na wozy.

Niedaleko widać honwędów, którzy ustawiają się przy jednej polowej kuchni z menażkami w rękach i czekają na przydział zupy. W menażkach pobrzękują im aluminiowe łyżki. Żołnierze są niecierpliwi, właśnie dotarli i wysiedli z eszelonu. Koło nich leżą skrzynie z cukrem i konserwami. Te też są ładowane na wozy i wiezione za wojskiem na front.

Na budynku obok widać flagę, która była znakiem Czerwonego Krzyża. Strażnik przed drewnianym barakiem mi

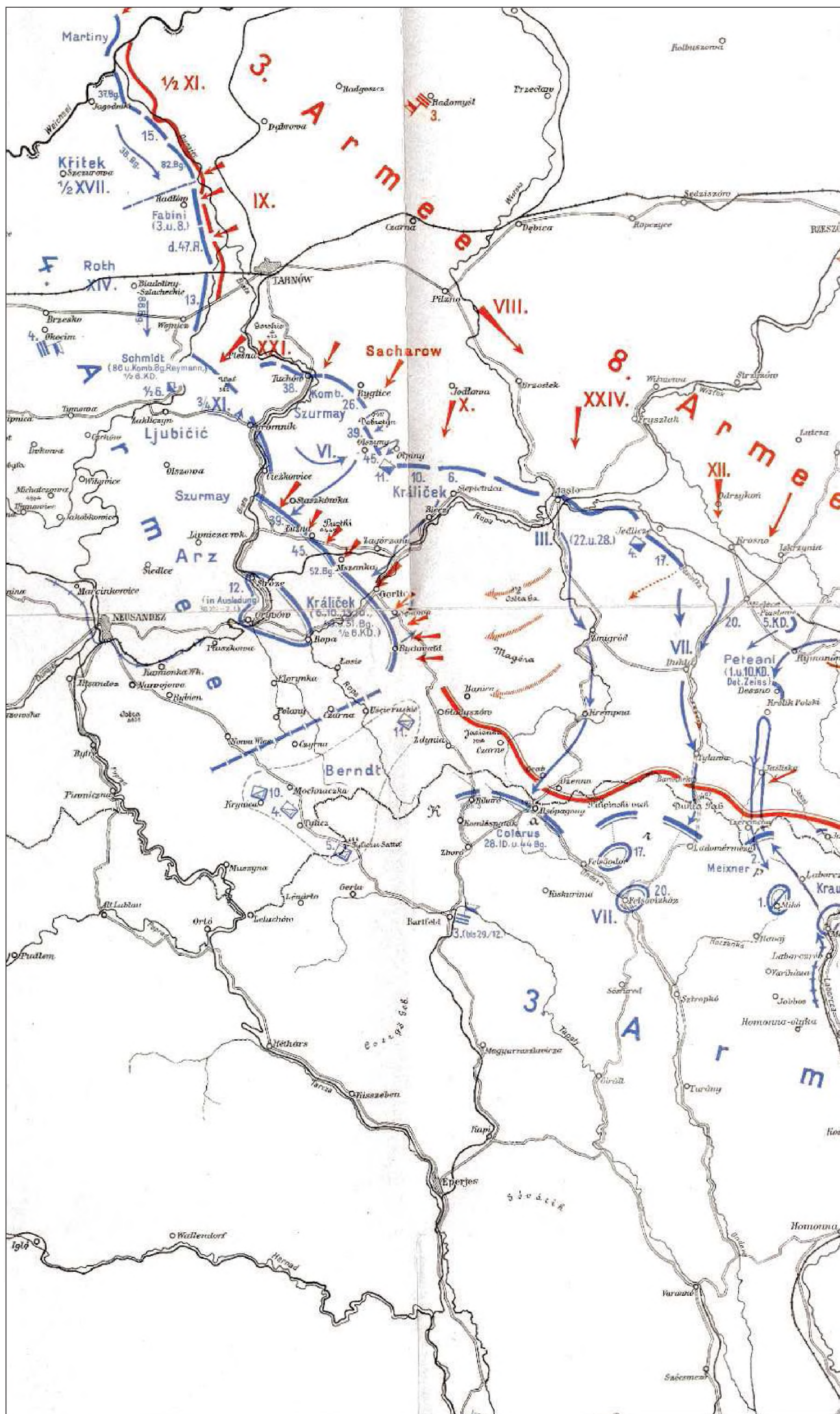
mówi, że w środku są tylko zmarli żołnierze. Pochowają ich po obiedzie. Jednego właśnie wnoszą do budynku. Ten zmarł przed chwilą. Zaciśkam zęby i wchodzę do baraku.

Poraziły mnie ich woskowe twarze, zaschnięta aż na brzowo zabarwiona krew. Patrzyłem na ich

otwarte oczy, posiniąte usta. Był to straszny widok. Obok zobaczyłem ochotnika Wertheima. Przecież to niemożliwe, jeszcze wczoraj tryskał humorem, kiedy jechał z nami wojskowym transportem. Przysiadł się do nas na jakiejś mniejszej stacji kolejowej. Niestety, właśnie przed chwilą go tu położyli, powiedział mi jeden sanitariusz. Podczas spaceru wokół stacji nagle padł martwy na ziemię. Popołudniu go pochowamy. Biedny chłopiec. Nawet nie poległ bohaterską śmiercią, tylko umarł. Jeszcze wczoraj się przechwalał, że chciałby poprobować rosyjskiego mużika swoim bagnetem. Miał dopiero 19 lat. Opuściłem to miejsce targany sprzecznymi uczuciami“.

Letecký pohľad na Krásny Brod a Medzilaborce (1914/1915).
Zdjęcie lotnicze Krásnego Brodu i Medzilaborca (1914/1915).

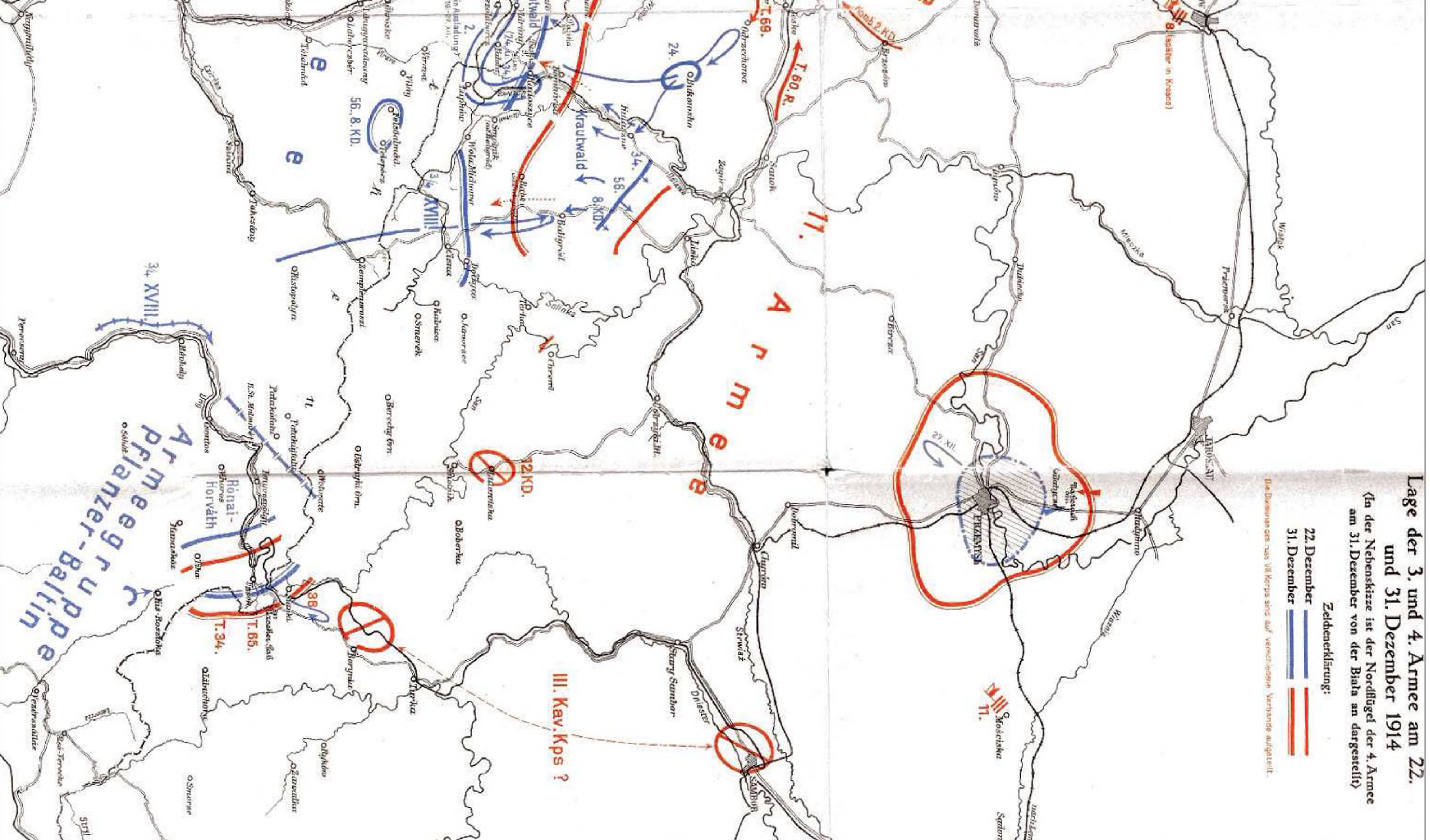

Lage der 3. und 4. Armee am 22.
und 31. Dezember 1914
(In der Nebenskizze ist der Nordflügel der 4. Armee
am 31. Dezember von der Biala an dargestellt)

Zeichenerklärung:

22. Dezember ————
31. Dezember ————

(Die Divisionen des 1. Korps sind auf verschiedenen Verhältnissen aufgestellt.)

Línia frontu na Východnom fronte (31.12.1914).
Línia frontu na Froncie Wschodnim (31.12.1914).

v ťažkom teréne a za zložitých klimatických podmienok nepodarilo prelomiť ruskú obranu a preniknúť k obkľúčenému fortifikačnému komplexu v Przemysli. Následne 27. januára 1915 začali jednotky ruskej 8. armády generála Brusilova vlastnú ofenzívu a chopili sa strategickej iniciatívy. Smerom na Medzilaborce postupovali divízie VIII. armádneho zboru pod velením generálporučíka Vladimira Michajloviča Dragomirova. Proti nim stál rakúsko-uhorský X. armádny zbor pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda. Ťažiskom najväčších bojov sa stalo Čertižské sedlo medzi poľskou obcou Czeremcha a slovenskou obcou Čertižné. Ruské vojská si v tomto priestore prebojovali cestu cez hlavný karpatský hrebeň a prenikli do údolia rieky Laborec.

Do priestoru Medzilaboriec prenikla ruská 19. pešia divízia, ktorej velil generálporučík Grigorij Jefimovič Januševskij. V jej radoch pôsobil Ivan Antonovič Arjamov, ktorý bol lekárom 73. pešieho Krymského pluku. Vo svojom denníku zanechal dva záznamy z januárových bojov v Karpatoch: „12. január 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára 25. 1.) – začalo sa to 10. januára, keď Rakúšania zahájili ofenzívu. Zodpovedajúcim spôsobom sme sa im postavili na odpor. Zaduneli delá a vzduchom smutne kvílili a rozprskávali sa šrapnely. Veľmi pekný pohľad – na bezoblačnej oblohe v tichom povetrí sa znenazdajky objavujú dva obláčky, vyššie biele a nižšie hnedé, ktoré postupne miznú. Pri zemi rachotia guľomety a guľky z pušiek lietajú ako muchy, ako otravné muchy.

Naše predsunuté obväzisko sa nachádzalo medzi dvoma našimi delostreleckými batériami a nepriateľ ho, samozrejme, ostreľoval. Za takýchto podmienok je strašné pracovať. Iba desať krokov od nás boli okamžité na mieste za-

Dňa 23. januára 1915 r. austro-uhorská 3. Armia generála Boroeviča prešla na karpacím fronte do ofenzívy. Vojskom monarchii nie udało sa jednak v ťažkom teréne i pri trudných warunkach pogodowych preťať rosyjskej obrony i dotrieť do okružnej twierdzy Przemysł. Następnie 27. stycznia 1915 r. jednostki rosyjskiej 8 Armii generála Brusilowa rozpoczęły swoją ofensywę i przejęły inicjatywę strategiczną. W kierunku na Medzilaborce ruszyły dywizje VIII Korpusu pod dowództwem generała porucznika Władimira Michajłowicza Dragomirowa. Naprzeciw nich stanął austro-uhurski X Korpus pod dowództwem generała porucznika Josefa Krautwalda. Epicentrum najcięższych walk stała się Przełęcz Beskid między polską wsią Czeremcha a słowacką wsią Čertižné. Wojska rosyjskie także w tym rejonie wywalczyły sobie drogę przez główny grzbiet Karpat i dostały się w dolinę rzeki Laborec.

W rejon Medzilaborec dotarła rosyjska 19 Dywizja Piechoty, którą dowodził generał porucznik Grigorij Jefimowicz Januszewskij. W jej szeregach służył, jako lekarz 73 Krymskiego Pułku Piechoty, Iwan Antonowicz Arjamow. W swoim dzienniku zanotował dwa opisy styczniowych walk w Karpatach: „12 stycznia 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego 25.01) – wszystko zaczęło się 10 stycznia, kiedy Austriacy rozpoczęli ofensywę. W odpowiedni sposób stawiliśmy im opór. Zadudniły działa, a w powietrzu smutno kwiliły i rozpryskiwały się szrapnele. Przepiękny widok - na bezchmurnym niebie, przy lekkim

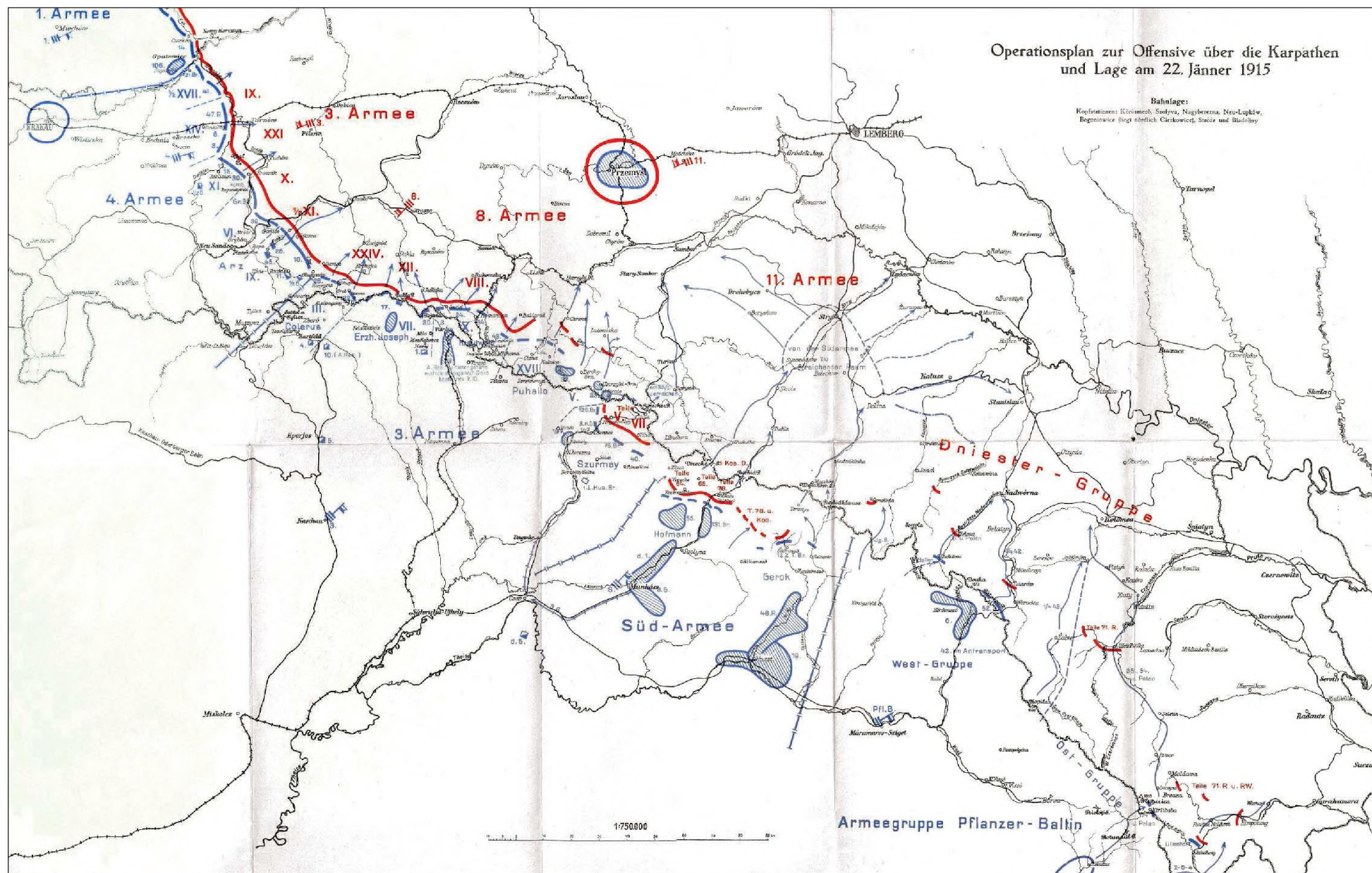
wietrzyku, znienacka pojawiają się dwa obłoczki, wyżej białe, a niżej brązowe, które stopniowo znikają. Przy ziemi grzechoczą karabiny maszynowe, a kule z karabinów latają jak muchy, jak natrętne muchy.

Veliteľ rakúsko-uhorskej 2. armády generál jazdeckva Eduard von Böhm-Ermolli.
Dowódca austro-węgierskiej II Armii generał kawalerii Eduard von Böhm-Ermolli.

Veliteľ rakúsko-uhorskej 3. armády generál pechoty Svetozar Boroevič.
Dowódca austro-węgierskiej III Armii generał piechoty Svetozar Boroevič.

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 22.01.1915.
Línia frontu w Karpatach – sytuacja na 22.01.1915 r.

bití traja vojaci. Máme mnoho ranených, zatiaľ viac ako 150 vojakov, mnohých v ťažkom stave. V prípade umierajúcich mám deprimujúce pocity, len s vypätím sa zdržiavam plaču. Padlo aj niekoľko dôstojníkov, medzi nimi aj môj dobrý známy kapitán Maľčevskij. Krátko predtým sme spolu besedovali.

Nedaleko našej chalupy umiestili šesť diel, ale našťastie ani raz nevystrelili a po zotmení ich premiestnili. Avšak Rakúšania o tejto batérii očividne vedeli a celých sedem dní toto miesto zasypávali delostreleckými granátmi. Na jed-

Práca telegrafistov rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch.
Praca telegrafistów armii austro-węgierskiej w Karpatach.

notlivé drevenice tejto dediny sa sypali šrapnelové guľky. Našťastie z miestnych obyvateľov zatiaľ nikto neutrpel zranenie.

18. január (podľa gregoriánskeho kalendára 31. 1.) – boje ďalej pokračujú a ranených pribúda. Množstvo ľudského utrpenia sa ako v epicentre sústreďuje a koncentruje na našom predsunutom obvázisku. Máme tu všetky druhy poškodenia ľudského tela – prestrelené ruky, končatiny roztrhané výbušnými strelami, rozdrvené čeluste s odtrhnutými jazykmi. Ranení vojaci sú ledva živí, ležia poskrúcaní, často v smrteľných krčoch, na polovicu v bezvedomom stave. A akí sú unavení! S ťažkými zraneniami často zaspávajú ešte predtým, ako im obviažeme rany a necítia tak bolesť. Už viac ako týždeň sa vojaci nachádzajú v prednej línii, ani nie v zákopoch, ale jednoducho v snehu. Je tuhý mráz, ktorý dosahuje teplotu do mínus 20 stupňov. Množstvo z nich dostáva také omrzliny rúk a nôh, že je ich nutné amputovať.

Nasz wysunięty punkt opatrunkowy znajdował się pomiędzy naszymi dwiema bateriami artyleryjskimi i oczywiście nieprzyjacieli go ostrzeliwał. Strasznie pracuje się w takich warunkach. Zaledwie dziesięć kroków od nas zostali zabici trzej żołnierze. Mamy wielu rannych, już ponad 150 żołnierzy, wielu w ciężkim stanie. Kiedy widzę umierających tracę cały hart ducha i z trudem powstrzymuję się od płaczu. Poległo również kilku oficerów, między innymi mój dobry znajomy kapitan Malczewskij. Na krótko przed tym razem biesiadowaliśmy.

Niedaleko naszej chałupy ustawiono sześć dział, ale na szczęście ani razu nie wystrzeliły i po zmroku je przeniesiono. Jednak Austriacy na pewno wiedzieli o tej baterii i przez całych siedem dni zasypywali to miejsce pociskami artyleryjskimi. Na poszczególne chałupy w tej wsi sypały się szrapnele. Na szczęście nikt z tutej-

szych mieszkańców nie został dotychczas ranny.

18. stycznia (według kalendarza gregoriańskiego 31.01) – walki nadal trwają, a rannych przybywa. Tak wiele ludzkiego cierpienia, jak w soczewce gromadzi się i koncentruje w naszym wysuniętym punkcie opatrunkowym. Mamy tu wszystkie rodzaje uszkodzeń ludzkiego ciała – przestrzelone ręce, kończyny rozerwane kulami dum-dum, pogruchotane szczęki z odciętymi językami. Ranni żołnierze są ledwie żywi, leżą skuleni, często w śmiertelnych konwulsjach, półświadomi. A jacy są zmęczeni! Ciężko ranni często zasypiają jeszcze zanim im opatrzymy rany, lecz dzięki temu nie czują bólu. Już ponad tydzień żołnierze są na pierwszej linii frontu, nawet nie w okopach, ale wprost w śniegu. Jest silny mróz, temperatura spada poniżej minus 20 stopni. Wielu z nich ma tak poodmrażane ręce i nogi, że trzeba je amputować.

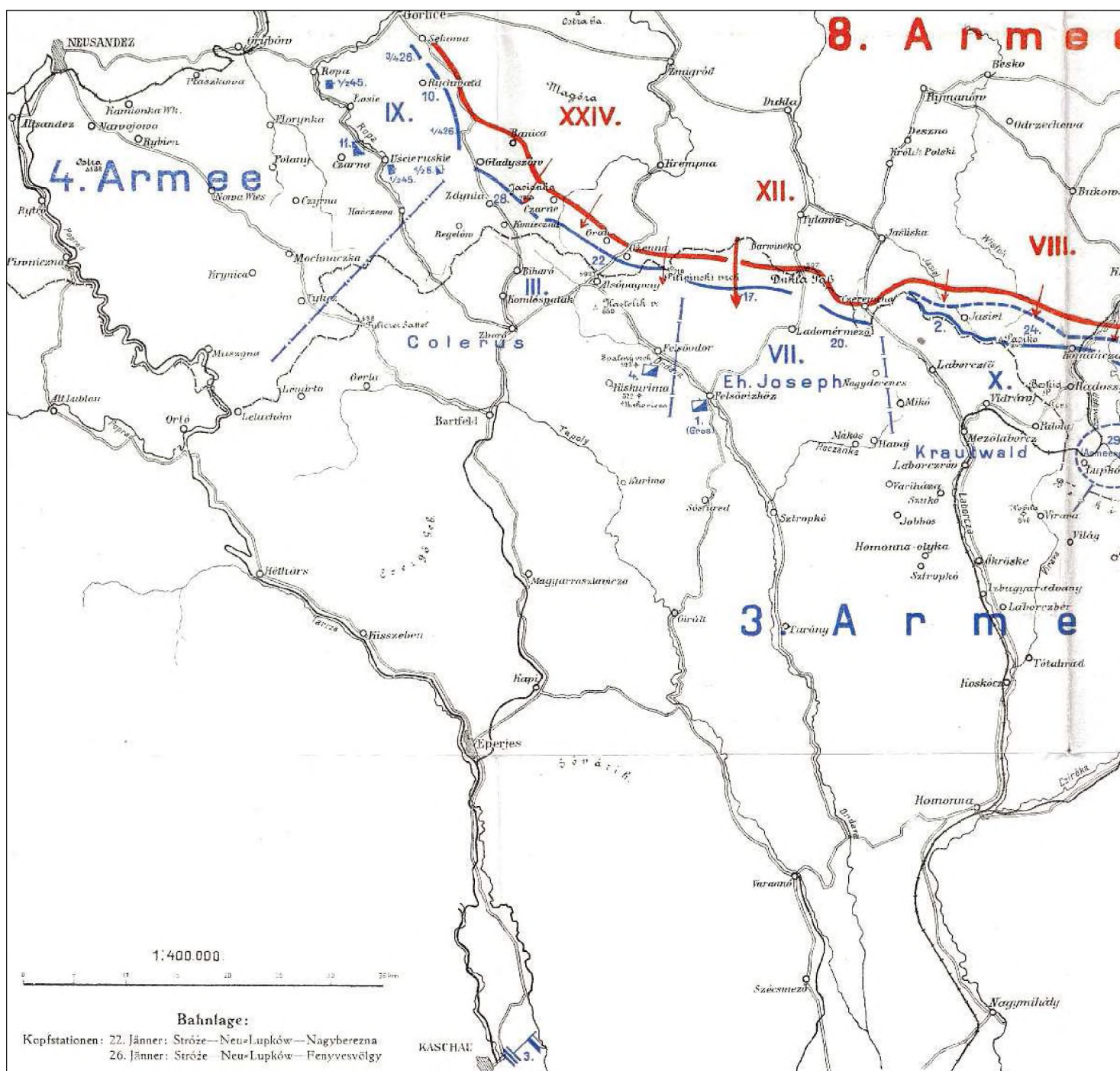
Po przeciwnej stronie frontu znalazł się porucznik Pál Molnár, który dowodził 5 kom-

Na opačnej strane frontu stál poručík Pál Molnár, ktorý velil 5. rote 5. samostatného ženijného práporu (doplňovací obvod v Prešporku). Na začiatku februára 1915 sa osobne zúčastnil bojov o Medzilaborce a vo svojich memoároch zanechal očité svedectvo: *„Ofenzíva rakúsko-uhorských vojsk, ktorej cieľom bolo oslobodiť pevnosť Przemyśl, skončila neúspechom. Ruské vojská zahájili svoju vlastnú ofenzívu a naša 2. pešia divízia bola zatlačená hlbšie do Karpát. (Vo februári 1915 tejto divízii velil generálmajor Karl von Langer.) Stáli sme na uhorských hraniciach a držali obranu na línii Kalinov – Habura – výšina Stredná hora (kóta 488,8). Naša divízia v intenzívnych a krvavých bojoch v januári 1915 utrpela ťažké straty. Na začiatku februára 1915 jej štyri pešie pluky disponovali iba 600 bojaschopnými vojakmi. Jednalo sa o poľské, ukrajinské a bosniansko-hercegovinské pluky, ktoré boli v predchádzajúcich bojoch citeľne oslabené a poriadne preriedené. Najlepšia situácia bola v 5.rote 5. samostatného ženijného práporu, ktorá si zachovávala dostatočnú bojaschopnosť. Moji ženisti boli nasadení vždy v prvej línii spolu s pechotnými plukmi a svojimi technickými prostriedkami sa im snažili uľahčiť plnenie náročných bojových úloh. Mnohokrát prekonávali hranice ľudských možností a v mrazivej zime po pás v snehu pomáhali opevňovať postavenia pechoty. Robili všetko preto, aby prispeli k zlepšeniu stále sa zhoršujúcej situácie našej divízie.*

Popoludní 3. februára 1915 o 14.00 veliteľstvo 2. pechotnej divízie vydalo mojej 5. ženijnejrote rozkaz na stiahnutie sa z prvej línie k Medzilaborciam. Našou úlohou bolo vybudovať a opevniť zákopy na výšine Kýčera, ktorá sa nachádzala na sever od mestečka. Z tejto výšiny bolo možné paľbou kontrolovať dve cestné komunikácie so spevneným povrchom vedúce do Medzilaboriec, ktoré mali veľký operačno-taktický význam. Rozkaz na vybudovanie tejto druhej obrannej línie bol prezieravý, pretože veliteľstvo našej divízie vedelo o kriticknej situácii na fronte a poznalo morálny stav vojakov v zdecimovaných peších plukoch. Medzitým útvary našej divízie už ustúpili na čiaru Kalinov – Borov – kóta 683 (výšina Brúsy) a hrozilo, že nepriateľ ich bude tlačiť ďalej na juh. V tomto prípade moja ženijná rota mala za úlohu udržať

paniá 5 Samodzielnego Batalionu Saperów (rejon uzupełnień w Preszburgu - obecnej Bratysławie). Początkiem lutego 1915 r. osobiście uczestniczył w walkach o Medzilaborce i jako naoczny świadek zapisał w swoim pamiętniku tak: *„ofensywa wojsk austro-węgierskich, której celem było wyzwolenie twierdzy Przemyśl, zakończyła się porażką. Wojska rosyjskie rozpoczęły swoją własną ofensywę, a nasza 2 Dywizja Piechoty została zepchnięta w głąb Karpat. (W lutym 1915 r. dywizją tą dowodził generał major Karl von Langer.) Staliśmy przy węgierskich granicach i obroniliśmy linii Kalinov – Habura – wzgórze Stredná hora (kota 488,8). Nasza dywizja poniosła wielkie straty w ciężkich i krwawych walkach w styczniu 1915 r. Na początku lutego 1915 r. jej cztery pułki piechoty dysponowały tylko 600 zdolnymi do walki żołnierzami. Były to polskie, ukraińskie i bosniacko-hercegowińskie pułki, które zostały w poprzednich walkach znacznie osłabione i porządnie przerzedzone. Najlepsza sytuacja była w 5 kompanii 5 Samodzielnego Batalionu Saperów, która zachowała odpowiednią zdolność bojową. Moi saperzy zawsze byli wysyłani na pierwszą linię razem z pułkami piechoty i starali się, korzystając ze swoich środków technicznych, ułatwić im wykonywanie trudnych zadań bojowych. Wiele razy przekraczali granicę ludzkich możliwości i podczas mroźnej zimy, po pas w śniegu pomagali umacniać pozycje piechoty. Robili wszystko, aby poprawić wciąż pogarszającą się sytuację naszej dywizji.*

Popołudniu 3 lutego 1915 r. o 14:00 dowództwo 2 Dywizji Piechoty wydało mojej 5 kompanii saperów rozkaz, by zesłała z pierwszej linii do Medzilaboriec. Naszym zadaniem było zbudowanie i umocnienie okopów na wzgórzu Kýčera, które znajduje się na północ od miasteczka. Z tego wzgórza można było prowadzić ostrzał i kontrolować dwie utwardzone drogi wiodące do Medzilaboriec, które miały duże znaczenie operacyjno-taktyczne. Rozkaz zbudowania tej drugiej linii obrony był dowodem przezorności, bo dowództwo naszej dywizji wiedziało o krytycznej sytuacji na froncie i znało stan morale żołnierzy w zdziesiątkowanych pułkach piechoty. W międzyczasie oddziały naszej dywizji już wycofały się za linię Kalinov – Borov – kóta 683 (wzgórze Brúsy), a groziło nam, że nieprzyjaciel

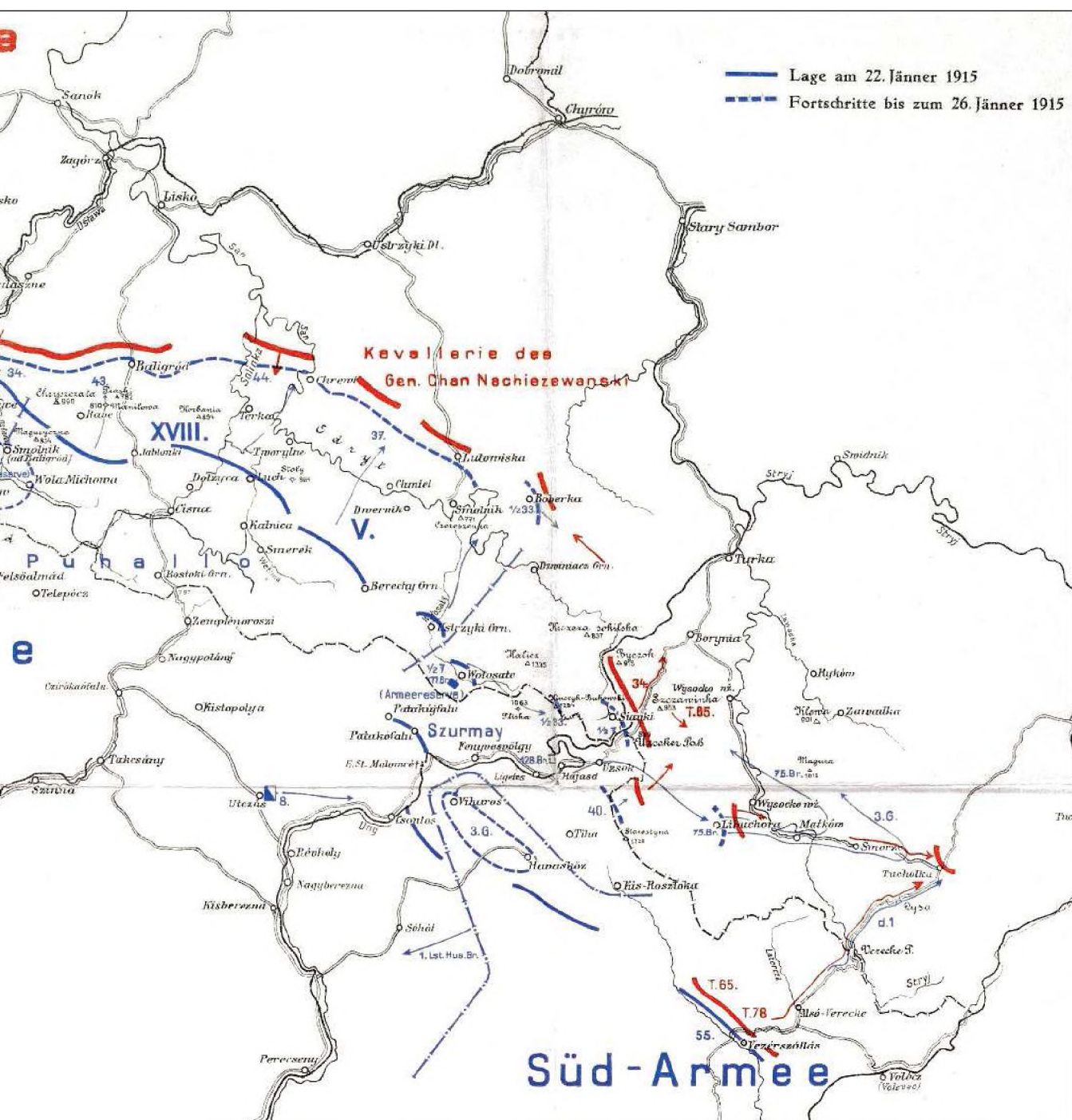

postavenia na výšine Kýčera a kryť ústup našej divízie.

Ženisti pristúpili k vytváraniu druhej obrannej línie ešte v ten istý deň a v práci pokračovali aj 4. februára 1915. Po celý čas sme sa nachádzali pod paľbou ruských delostreleckých batérií, ktoré stáli pri obci Habura, vôbec sa nemaskovali a boli dobre viditeľné. Po vybudovaní a opevnení zákopov na Kýčere sme tieto postavenia bojovo obsadili. Následne sme boli popoludní o 16.00 vystriedaní jedným práporom 40. pešieho pluku. Z veliteľstva našej divízie sme dostali rozkaz presunúť sa do Medzilaboriec a pri-

będzie nas spychať dalej na południe. W takim wypadku moja kompania saperów miała za zadanie utrzymać pozycje na wzgórzu Kýčera i osłaniać odwrót naszej dywizji.

Saperzy jeszcze tego samego dnia zaczęli budować drugą linię obrony i kontynuowali prace również 4 lutego 1915 r. Przez cały czas byliśmy pod ostrzałem rosyjskich baterii artylerii, które zostały rozstawione koło wsi Habura, w ogóle się nie maskowały i były dobrze widoczne. Po zbudowaniu i umocnieniu okopów na Kýčerze zajęliśmy te pozycje. Następnie popołudniu o 16:00 zostaliśmy zmienieni przez jeden ba-

Linia frontu v Karpatoch – situácia 22.01. – 26.01.1915.
Linia frontu w Karpatach – sytuacja z 22.01. – 26.01.1915.

praviť mestečko na obranu pred nepriateľským útokom. Zároveň sme mali časť ženistov vyslať na kótu 533, ktorá sa nachádzala na západ od mestečka. Ich úlohou bolo vybudovať a opevniť zákopy pre jednu rotu pechoty.

Práce boli zahájené ešte podvečer toho istého dňa. Už sa stmievalo, keď tri čaty ženistov začali v medzilaboreckých domoch vysekať stielne tak, aby sa skupiny budov mohli navzájom kryť paľbou. V priestore medzi pravým brehom riečky Vydranka a ľavým brehom rieky Laborec boli vybudované zákopy a palebné postavenia pre guľomety. Táto obranná línia bola zabez-

talion 40 Puťku Piechoty. Z dowództwa naszej dywizji otrzymaliśmy rozkaz, by przejść do Medzilaborec i przygotować miasteczko do obrony przed nieprzyjacielskim atakiem. Równocześnie mieliśmy część saperów wysłać na kotę 533, która znajdowała się na zachód od miasteczka. Ich zadaniem było zbudowanie i umocnienie okopów dla jednej kompanii piechoty.

Zaczęliśmy prace jeszcze przed wieczorem tego samego dnia. Już się ściemniało, kiedy trzy plutony saperów zaczęły wycinać w domach w Medzilaborcach otwory strzelnicze, by grupy domów mogły się nawzajem osłaniać ogniem.

pečená drôtenými zátarasami a prekážkami. Na uliciach boli postavené barikády a najväčšie budovy boli prispôsobené na kruhovú obranu. Tieto oporné body som obsadil najodvážnejšími ženistami, na ktorých som sa mohol spoľahnúť, že neustúpia. Štvrtá čata mojej roty sa medzitým presunula na kótu 533, kde vytvorila obranné postavenie. Neskôr o 21.00 ju vystriedala pešia rota, ktorá na tejto kóte zaujala obranu. V týchto neskorých večerných hodinách 4. februára 1915 sa štáb X. armádneho zboru aj veliteľstvo 2. pešej divízie ešte stále nachádzali v Medzilaborciach.

Okolo 23.00 sa pozície mojich ženistov v mestečku dostali pod paľbu pechotných zbraní, ktorá prichádzala z výšiny Kýčera. Onedlho sme uvideli, ako sa po ceste smerom od obce Vydraň približujú roztrúsené skupinky rakúsko-uhorských vojakov. Popri nich sa mihali siluety poľných kuchýň, ktoré ťahali cválajúce kone. Ustupujúci vojaci patrili k 40. pešiemu pluku a 4. bosniansko-hercegovinskému pešiemu pluku našej divízie. Moji ženisti ich zastavili a dozvedeli sa, že krátko predtým sa pozície oboch plukov stali cieľom nočného útoku, pri ktorom Rusi vtrhli do ich zákopov. Aj keď sme neverili všetkému, čo vzrušeným hlasom rozprávali, znepokojovala nás skutočnosť, že Rusi prenikli až k výšine Kýčera. Okamžite sme prijali nutné protipatrenia. Vydal som rozkaz, aby vojaci 1. a 3. čaty mojej ženijnej roty prerušili opevňovacie práce a zaujali obranu. Ich postavenia boli posilnené vojakmi ustupujúcich plukov. Vojaci 4. čaty zatiaľ pokračovali v ženijných prácach v mestečku. Vojakov 2. čaty, ktorí sa vrátili z kóty 537, som si ponechal v zálohe.

V našich postaveniach sa objavovalo čím ďalej, tým viac neorganizované ustupujúcich vojakov. Pred barikádou na jednej z medzilaboreckých ulíc som stretol veliteľa 4. bosniansko-hercegovinského pešieho pluku majora Kuchinku, ktorý priviedol skupinu vojakov s dvoma guľo-

W rejonie między prawym brzegiem rzeczki Vydranka, a lewym brzegiem rzeki Laborec zbudowaliśmy okopy i stanowiska dla karabinów maszynowych. Ta linia obrony została zabezpieczona zasiekami z drutu i przeszkodami. Na ulicach zbudowano barykady, a największe budynki zostały przystosowane do obrony okrężnej. Te punkty oporu sam obsadziłem najodważniejszymi saperami, na których mogłem polegać, że się nie wycofają. Czwarty pluton mojej kompanii przesunął się w tym czasie na kotę 533, gdzie zbudował stanowisko obronne. Później o 21:00 zmieniła go kompania piechoty, która przejęła obronę na tej kocie. W tych późnych godzinach wieczornych 4 lutego 1915 r. sztab X Korpusu oraz dowództwo 2 Dywizji Piechoty wciąż jeszcze znajdowały się w Medzilaborcach.

Rakúsko-uhorskí vojaci pri Medzilaborciach.
Žoňnierze austro-węgierscy koło Medzilaborec.

około 23:00 pozycje moich saperów w miasteczku znalazły się w zasięgu ognia piechoty, która nadciągała od wzgórza Kýčera. Niedługo zobaczyliśmy, jak drogą z od strony miejscowości Vydraň zbliżają się grupki rozporoszonych austro-węgierskich żołnierzy. Obok nich migotały zarysy kuchni polowych, ciągniętych przez cwałujące konie. Wycofujący się żołnierze należeli do 40 Pułku Piechoty i 4 Bośniacko-Hercegowińskiego Pułku Piechoty naszej dywizji. Moi saperzy ich zatrzymali i dowiedzieli się, że chwilę wcześniej pozycje obu pułków stały się celem nocnego ataku, podczas którego Rosjanie wdarli się do ich okopów. Choć nie wierzyliśmy wszystkiemu, o czym mówili poruszonymi głosami, to niepokoił nas fakt, że Rosjanie prze-dostali się aż do wzgórza Kýčera. Natychmiast podjęliśmy odpowiednie kroki. Wydałem rozkaz, by żołnierze 1 i 3 plutonu mojej kompanii saperów przerwali prace przy umocnieniach i zajęli pozycje obronne. Ich stanowiska zostały wzmocnione żołnierzami wycofujących się pułków. Żołnierze 4 plutonu kontynuowali prace saperskie w miasteczku. Żołnierzy 2 plutonu, którzy wrócili z kóty 537, zostawiłem w odwodzie.

metmi. Potvrdil správy, ktoré sme sa dozvedeli od ustupujúcich – Rusi prelomili našu prvú obrannú líniu a postupovali vpred. Spojenie medzi plukmi a prápormi našej divízie bolo prerušené a pechota ustupovala na juh. Vojaci sa sťahovali cez lesy po výšinách, ktoré sa nachádzali na západ a na východ od Medzilaboriec. V dôsledku toho sa na komunikáciách vedúcich do Medzilaboriec nenachádzali žiadne naše sily a nepriateľovi už nič nestálo v ceste. Ak by mestečko nebolo mojimi ženistami pripravené na obranu, situácia by bola úplne kritická. Major Kuchinka prevzal velenie nad všetkými útvarmi, ktoré sa sústredili v Medzilaborciach a 5. ženijná rota sa stala jeho oporou. Disponibilné guľomety prideliť mojim ženistom. Umiestnili sme ich na barikádach tak, aby jeden ostreľoval cestu vedúcu z Vydrane a druhý cestu vedúcu z Borova. Vykonanie týchto obranných opatrení major Kuchinka nahlásil na veliteľstve 2. pešej divízie, ktoré sa ešte stále nachádzalo v mestečku.

V noci zo 4. februára na 5. februára 1915 bola relatívne dobrá viditeľnosť. Jednalo sa o prekrásnu zimnú mesačnú noc a terén v snehom pokrytej bielej krajine bolo možné pozorovať do veľkej vzdialenosti. Čoskoro sme uvideli Rusov, ktorí systematicky postupovali k Medzilaborciam. Vojakom 4. čaty som nariadil okamžité prerušiť opevňovacie práce a zaujať obranu. Moje tri ženijné čaty držali pozície od brehu rieky Laborec až po cestu z Vydrane. Napravo od nás sa rozmiestnili vojaci 40. pešieho pluku, ktorí držali pozície až po breh riečky Vydranka. Do tých budov, ktoré boli premenené na oporné body našej obrany som vyslal vojakov 2. čaty. Väčšina tejto čaty však naďalej ostávala v zálohe.

Okolo polnoci ruskí vojaci zaútočili na Medzilaborce. Medzi kostolom a riekou Laborec sa im podarilo vniknúť do mestečka a došlo k boju

Na našich pozyciach objavilo sa corazviac vycofujúcich sa chaotycznie žoldnierzy. Przed barykadą na jednej z medzilaboreckich ulic spotkałem dowódcę 4 Bośniacko-Hercegowińskiego Pułku Piechoty majora Kuchinkę, który przyprowadził grupę żołnierzy z dwoma karabinami maszynowymi. Potwierdził wiadomości, które mieliśmy od wycofujących się – Rosjanie przełamali naszą pierwszą linię obrony i parli do przodu. Połączenie między pułkami i batalionami naszej dywizji zostało przerwane, a piechota wycofywała się na południe. Żołnierze wycofywali się przez lasy i wzgórza, znajdujące

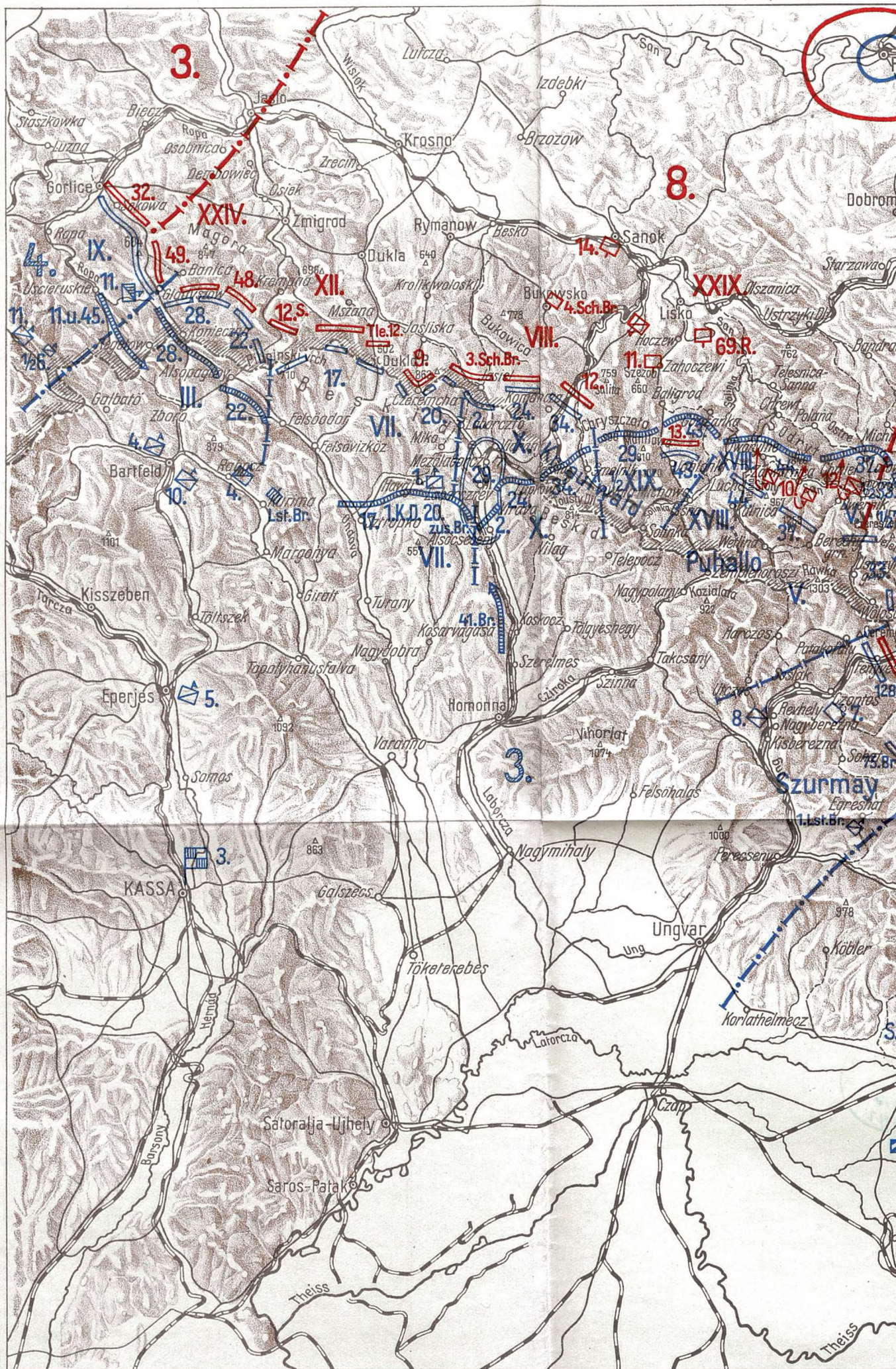

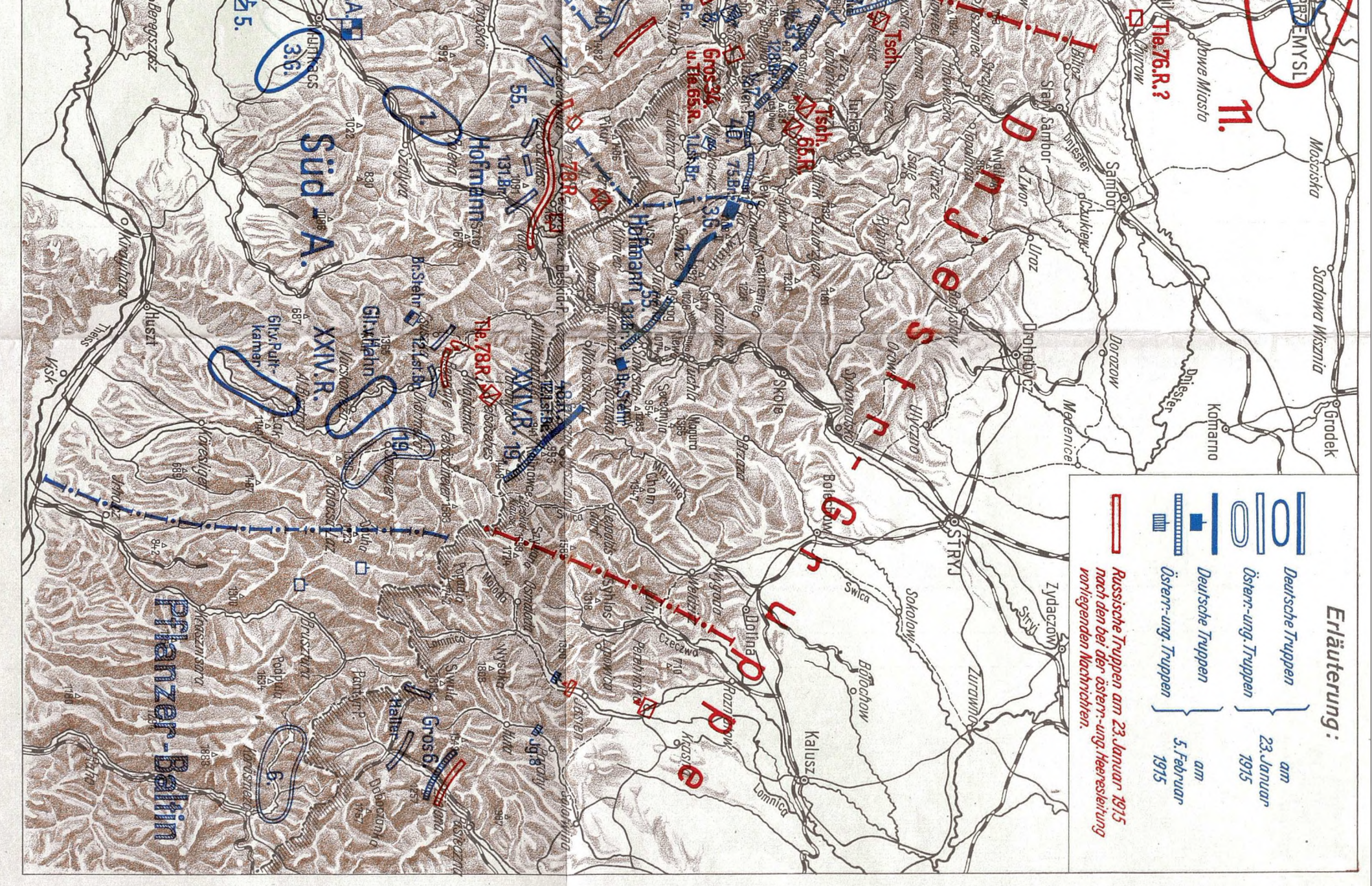
Letecký pohľad na Haburu (1914/1915).
Zdjęcie lotnicze Habury (1914/1915).

się na zachód oraz na wschód od Medzilaborec. W związku z tym na drogach, które prowadziły do Medzilaborec nie było żadnych naszych sił i nieprzyjaciel nie napotykał żadnych przeszkód. Gdyby miasteczko nie zostało przygotowane do obrony przez moich saperów, to sytuacja byłaby całkiem krytyczna. Major Kuchinka przejął dowództwo

nad wszystkimi jednostkami, które zgrupowały się w Medzilaborcach, a 5 kompania saperów była jego podporą. Posiadane karabiny maszynowe przydzielił moim saperom. Umieściliśmy je na barykadach tak, by jeden ostrzeliwał drogę, prowadzącą z Vydrani, a drugi drogę wiodącą z Borova. Przeprowadzenie tych działań obronnych major Kuchinka zgłosił dowództwu 2 Dywizji Piechoty, które wciąż jeszcze było w miasteczku.

W nocy z 4 na 5 lutego 1915 r. była dość dobra widoczność. To była przepiękna zimowa noc, a w pokrytym śniegiem białym pejzażu można było obserwować teren na dużą odległość. Bardzo szybko zobaczyliśmy Rosjan, którzy stopniowo zbliżali się do Medzilaborec. Poleciłem żołnierzom 4 plutonu, by natychmiast przerwali prace przy umocnieniach i zajęli stanowiska obronne. Moje trzy plutony saperów utrzymywały pozycje od brzegu rzeki Laborec

Línia frontu v Karpatoch – situácia 23.01. – 05.02.1915.
 Línia frontu w Karpatach – sytuacja z 23.01. – 05.02.1915.

zblízka. Tento krvavý zápas muža proti mužovi vyústil do vzájomného zabíjania sa. Do protiútok som vyslal 2. čatu, ktorej sa podarilo nepriateľa vytlačiť z Medzilaboriec. Ruské útvary za sebou zanechali množstvo mŕtvych, ranených a zajatých. Na ostatných úsekoch obrany sa protivníkovi nepodarilo preniknúť do mestečka a jeho útoky boli odrazené. Ruskí vojaci sa následne stiahli za výšinu Kýčera.⁴ Počas tohto nočného boja Medzilaborce opustil štáb X. armádneho zboru ako aj veliteľstvo 2. pešej divízie. Pred svitaním 5. februára 1915 o 04.00 nám bol doručený rozkaz nariaďujúci ústup z mestečka.

Nagant M1895.

Nasadenie 5. roty 5. samostatného ženijného práporu v rozhodujúcej miere prispelo k ubráneniu Medzilaboriec a odrazeniu ruského nočného útoku. Pomohli sme tak pribrzdiť nepriateľský postup na Humenné a taktiež sme zachránili pred zajatím štáby, ktoré sa ešte nachádzali v Medzilaborciach. Vybudované obranné postavenia a bojaschopnosť ženistov zmarila ruský plán na prekvapivé obsadenie mestečka z chodu. Protivník bol odrazený a prinútený rozvinúť svoje sily. Rusi po našom ústupe z Medzilaboriec postupovali ďalej iba opatrne a vpred vysielali už len prieskumné hliadky. V dôsledku toho naša 2. pešia divízia získala čas na reorganizáciu, preskupenie a zachytenie sa na obrannej línii južne od Medzilaboriec“.

⁴ S týmto miestom je osudovo spojený aj životný príbeh ruského vojaka a neskoršieho sovietskeho dôstojníka Ivankina. Počas druhej svetovej vojny v novembri 1944 bojom o Medzilaborce velil sovietsky generál V. F. Gladkov a podplukovník Ivankin bol jeho zástupcom. Generál Gladkov vo svojich spomienkach uviedol, že Ivankin padol počas prudkých bojov o výšinu Kýčera: „Zahynul náš vojnový kamarát, veterán divízie, človek s krásnou dušou, obľúbenec vojakov. Zahynul na tom istom mieste, kde pred 30 rokmi bojoval počas prvej svetovej vojny ako radový vojak, a kde bol vtedy ranený do nohy“.

až do drogi z Vydrani. Na pravo od nas rozlokovali sa žoldnierze 40 Pułku Piechoty, którzy zajęli pozycje aż do brzegu rzeczki Vydranki. Do tych budynków, które zostały zamienione w punkty wsparcia naszej obrony, już posłałem żołnierzy 2 plutonu. Większość tego plutonu nadal pozostawała w odwodzie.

Okolo północy rosyjscy żołnierze zaatakowali Medzilaborce. Udało się im wejść do miasteczka między kościołem a rzeką Laborec i rozgorzały walki wręcz. Tent krwawy pojedynek z człowiekiem z człowiekiem zamienił się we wzajemną rzeź. Posłałem do kontrataku 2 pluton, któremu udało się wypchnąć nieprzyjaciela z Medzilaborce. Rosyjskie oddziały zostawiły po sobie wielu zabitych i rannych, sporo żołnierzy zostało wziętych do niewoli. Na pozostałych odcinkach obrony przeciwnikowi nie udało się przedrzeć do miasteczka, a jego ataki zostały odparte. Rosyjscy żołnierze wycofali się potem za wzgórze Kýčera.⁴ W trakcie tej nocnej walki opuścił Medzilaborce sztab X Korpusu, a także dowództwo 2 Dywizji Piechoty. Przed świtem 5 lutego 1915 r. o 04:00 doręczono nam rozkaz nakazujący wycofanie się z miasteczka.

Postawa 5 kompanii 5 Samodzielnego Batalionu Saperów w decydujący sposób przyczyniła się od skutecznej obrony Medzilaborce i odrzucenia rosyjskiego nocnego ataku. Pomogliśmy powstrzymać marsz nieprzyjaciela na Humenné oraz uchroniliśmy przed dostaniem się do niewoli sztabu, które nadal znajdowały się w Medzilaborcach. Zbudowane stanowiska obronne i postawa bojowa saperów udaremniły rosyjski plan, by przez zaskoczenie z marszu zdobyć miasteczko. Wróg został odrzucony i zmuszony do rozwinięcia swojego szyku. Rosjanie po naszym wycofaniu się z Medzilaborce dalej posuwali się ostrożniej i przodem wysyłali już tylko patrole zwiadowcze. W efekcie nasza 2 Dywizja Piechoty zyskała czas na reorganizację, przegrupowanie się i zajęcie linii obrony na południe od Medzilaborce“.

⁴ Z tym miastem są związane losy rosyjskiego żołnierza, a późniejszego oficera lwankina. Podczas drugiej wojny światowej w listopadzie 1944 r. bitwą o Medzilaborce dowodził sowiecki generał W. F. Gladkow, a podpułkownik lwankin był jego zastępcą. Generał Gladkow w swoich wspomnieniach napisał, że lwankin poległ podczas walk o wzgórze Kýčera: „Poległ nasz towarzysz broni, weteran dywizji, człowiek o pięknej duszy, ulubieniec żołnierzy. Poległ na tym samym miejscu, gdzie przed trzydziestu laty walczył w czasie pierwszej wojny światowej, jako szeregowy żołnierz i został wówczas ranny w nogę“.

Zákopová vojna južne od Medzilaboriec

Ruské vojská prenikli do mesta 5. februára 1915 a prenasledovali ustupujúceho protivníka južným smerom dolinou Laborca. Po ťažkých bojoch v hornatom zasneženom teréne a po veľkých stratách na oboch stranách sa inercia ruského útoku vyčerpala a rakúsko-uhorské jednotky zastavili nepriateľský postup na línii obcí Sukov – Krásny Brod – Čabalovce – Sterkovce - Výrava. V období od začiatku februára do konca marca 1915 bol tento frontový úsek relatívne stabilný a tamojšia situácia nadobudla charakter zákopovej vojny. Bojová činnosť bola vedená najmä delostrelectvom a menšími pešími útvarmi, ktoré realizovali prieskum bojom a prepady protivníkových postavení. Príležitostne dochádzalo k väčším útokom, ktoré však mali len obmedzené taktické ciele a ich úlohou bolo pútať a vyčerpávať protivníkové sily.

Medzilaborce sa po necelých dvoch mesiacoch opäť ocitli v operačnom tyle ruských vojsk. Zatiaľ čo na prelome novembra a decembra 1914 boli obsadené iba devätnásť dní, v roku 1915 ich čakala trojmesačná okupácia. V samotnom meste bola umiestnená poľná ošetrovňa, etapné sklady a ďalšie tylové vojenské zariadenia. Domy miestnych obyvateľov boli využívané na oddych vojakov stiahnutých z prednej línie v rámci pravidelných rotácií útvarov. Nakoľko ustupujúce rakúsko-uhorské vojská vyhodili do vzduchu železničný tunel v Lupkovskom priesmyku, zásobovanie ruských vojsk na tomto úseku frontu prebiehalo konškými povozmi. Medzilaborce sa stali dôležitou cestnou križovatkou, cez ktorú do prvej línie v Karpatoch prúdili zálohy a vojenský materiál.

V polovici februára 1915 došlo k reorganizácii ruských vojsk v priestore Medzilaboriec. Veliteľ 8. armády generál Brusilov odovzdal pod vele-

Wojna okopowa na południe od Medzilaborec

Rosyjskie wojska weszły do miasta 5 lutego 1915 r. i ścigały przeciwnika wycofującego się na południe dolinę Laborca. Po ciężkich walkach w górzystym zaśnieżonym terenie i poniesieniu dużych strat przez obie strony, rosyjski atak stracił rozmach, więc jednostkom austro-węgierskim udało się zatrzymać nieprzyjaciela na linii Sukov – Krásny Brod – Čabalovce – Sterkovce - Výrava. W okresie od początku lutego do końca marca 1915 r. ten odcinek frontu był stosunkowo spokojny, a sytuacja przybrała formę wojny okopowej. Działania bojowe były wykonywane przede wszystkim przez artylerię i mniejsze oddziały piechoty, które przeprowa-

dzały rozpoznanie bojowe i drobne ataki na pozycje wroga. Czasami zdarzały się większe szturm, których znaczenie taktyczne było jednak niewielkie, a ich zadaniem było związać walką nieprzyjaciela i nadwyręzać jego siły.

Medzilaborce po niespełna dwóch miesiącach ponownie stały się zapleczem operacyjnym wojsk. O ile na przełomie listopa-

da i grudnia 1914 r. były zajęte tylko przez dziesięć dni, to w 1915 roku czekała je trzymiesięczna okupacja. W samym mieście został zorganizowany szpital polowy, magazyny etapowe i inne zaplecze wojskowe. Domy tutejszych mieszkańców służyły do wypoczynku żołnierzom, którzy zostali ściągnięci z pierwszej linii w ramach regularnych zmian oddziałów. Ponieważ wycofujące się wojska austro-węgierskie wysadziły tunel kolejowy pod Przełęczą Łupkowską, to zaopatrzenie rosyjskich wojsk na tym odcinku frontu odbywało się za pomocą wozów konnych. Medzilaborce stały się ważnym węzłem komunikacyjnym, przez który docierały na pierwszą linię frontu w Karpatach posiłki, sprzęt i amunicja.

Kláštór v Krásnom Brode pred poškodením
delostreleckou paľbou.
Klasztor w Krásnym Brodzie przed zniszczeniem
przez ostrzał artyleryjski.

Do Krásneho Brodu sme sa presunuli v noci za tmy, pretože frontová línia viedla neďaleko obce. Hneď po príchode ma poverili, aby som spolu s piatimi 'krstňatami' odišiel hliadkovať pred našu prvú líniu. Poslušne sme sa odovzdali vôli Božej a pripravovali sme sa vyraziť, aj keď všade naokolo bola tma a terén sme nepoznali. „Čo budeme robiť? Kadiaľ pôjdeme?“ – pošepky sa zhovárali moji kamaráti. Strach z neznámeho mal veľké oči. Považoval som za potrebné ich povzbudiť a povedal som – „Bratci, prisahali sme nášmu Cárovi, že vo viere a pravde vydržíme všetky vojnové trápenia, zimu aj hlad. Sme predsa obrancovia vlasti a musíme svedomito plniť rozkazy našich dôstojníkov. Odvážne vyrazíme na hliadku a potom sa uvidí, čo ďalej.“

Najedli sme sa, vzali opasky aj s nábojovými sumkami, na chrbát si hodili vojenské batohy a do rúk sme chytili naše staré prehrdzavené pušky. Takto vystrojení sme sa vybrali do priestoru pred našou prvou líniou. Bol už neskorý večer okolo desiatej hodiny a panovalo zlé počasie. Sneh zmiešaný s dažďom sa nám lepil na oči. Po neznámom teréne sme sa pohybovali ako slepí. Celi premočení sme došli do úžľabiny a začali sa radiť. „Ísť ďalej? Ktorým smerom?“ Počuli sme zriedkavé výstrely z pušiek a guľky s hvízaním prelietavali nad našimi hlavami. „Ostaneme v úžľabine“ – povedal som kamarátom. Posadali sme si tesne jeden vedľa druhého a začali fajčiť. Robili sme to opatrne, aby nepriateľ nemohol uvidieť svetlo. Čím viac sa ochladzovalo, tým viac sme sa tlačili jeden k druhému a vzájomne sa zohrievali.

Nakoniec studená a mokrá noc prešla a pomaly začalo svitať. Uvideli sme, že sa nachádzame iba sto metrov od línie nepriateľských zákopov. Po úžľabine sme sa vrátili k našej línii a dôstojníkovi som ohlásil, že počas hliadky sa nič zvláštneho nestalo. Veliteľ našej čaty bol spokojný a poslal nás naspäť do Krásneho Brodu, kde sa nachádzala poľná kuchyňa. Povedal mi – „Tam sa naraňajkujete a pôjdete do domu číslo 124. Chalupa sa nachádza vpravo od kuchyne. Oddýchnite si tam a vysušte svoje uniformy“. Keď sme došli ku kuchyni, žartovali sme a prehlasovali, že šiesti čudáci z nočnej hliadky sa chcú poriadne najesť. Dostali sme to, čo obvykle – polievku s kúskom mäsa. Zahnali sme

ki i dotarľem do miejscowości Krásny Brod koło miasteczka Medzilaborce. Mianowano mnie dowódcą drużyny liczącej 12 żołnierzy. Wszyscy moi żołnierze byli „chrześniakami“ jak nazywaliśmy zmobilizowanych rezerwistów, którzy pochodzili z tego samego terenu.

Do Krásneho Brodu przyszlismy nocą po ciemku, bo linia frontu biegła niedaleko wsi. Zaraz po przyśściu polecono mi, bym z pięcioma „chrześniakami“ udał się na patrol przed naszą pierwszą linią. Posłusznie poddaliśmy się woli Bożej i przygotowywaliśmy się do wyjścia, choć wszędzie dookoła panowała ciemność i nie znaliśmy terenu. „Co mamy robić? Dokąd pójdziemy?“ – szeptem zastanawiali się moi koledzy. Strach przed nieznanym ma wielkie oczy. Uważałem, że trzeba ich zmobilizować i powiedziałem – „Bracia, przysięgaliśmy naszemu Carowi, że wytrwamy w wierze i prawdzie wszystkie trudy wojny, zimno i głód. Przecież jesteśmy obrońcami ojczyzny i musimy dobrze wypełniać rozkazy naszych oficerów. Odważnie pójdziemy na patrol, a potem zobaczymy co dalej.“

Zjedliśmy, wzięliśmy pasy z ładownicami, zarzuciliśmy na ramiona wojskowe plecaki, a w rękach trzymaliśmy nasze stare przerdzewiałe karabiny. Wyposażeni w ten sposób udaliśmy się w teren przed naszą pierwszą linią. Był już późny wieczór, koło godziny dziesiątej i była zła pogoda. Śnieg zmieszany z deszczem zalepiał nam oczy. Jak ślepcy poruszaliśmy się po nieznanym terenie. Cali przemoczeni doszliśmy do wąwozu i zaczęliśmy się naradzać. „Iść dalej? W którą stronę?“ Usłyszeliśmy rzadkie wystrzały z karabinów, a kule gwizdząc przelatowały nad naszymi głowami. „Zostaniemy w wąwozie“ – powiedziałem towarzyszom. Usiedliśmy jeden przy drugim i zaczęliśmy palić. Robiliśmy to ostrożnie, by nieprzyjaciel nie zobaczył światła. Czym zimniej się robiło, tym bliżej przysuwaliśmy się do siebie i grzaliśmy się nawzajem.

W końcu minęła zimna i mokra noc, powoli zaczynało świtać. Zobaczyliśmy, że znajdujemy się zaledwie o kilka metrów od linii okopów wroga. Wąwozem wróciliśmy na naszą linię i zameldowałem oficerowi, że w trakcie patrolu się wydarzyło się nic specjalnego. Dowódca naszego plutonu był zadowolony i posłał nas z powrotem do Krásneho Brodu, gdzie była kuchnia polowa. Powiedział mi – „Tam dostaniecie śnia-

hlad a odobrali sa do určenej chalupy. Vnútri bolo teplo a útulne ako doma, tak sme si ľahli pospať.

Onedlho nás prebudil veliteľ roty, ktorý spolu s veliteľom čaty vošli do chalupy. Vyhlásili nám pohotovosť a oznámili, že nepriateľ vedie silnú delostreleckú paľbu a naše jednotky ustúpili z prvej línie. Keď odišli, svojim chlapom som povedal – „Bratci, musíme byť pripravení! Bud' nás pošlú dopredu, alebo nám nariadia stiahnuť sa. Oddychovať budeme po skončení vojny“. Avšak Nelko ma poslal do čerta a povedal, že sa chce po nočnej hliadke vyspať. Zvalil sa na podlahu a pod hlavu si položil kôpku slamy. Černouchov sa zasmial a ľahol si vedľa neho. Zajcev a Rybakov sa pozreli na mňa, ako budem reagovať. Tiež sa im chcelo spať, ale báli sa ľahnúť bez môjho súhlasu. Jedine Strachov ostal po mojom boku a začal sa modliť. Pripojil som sa k jeho

Ruskí vojaci pri gréckokatolíckom kostole v Medzilaborciach.
Žoldnierze rosyjscy koło kościoła greckokatolickiego w Medzilaborcach.

modlitbe. To isté spravil ešte jeden kamarát, ostatní traja zaspali.

Predpoludním okolo deviatej hodiny delostrelecká paľba utíchla. Počul som, ako si Strachov šepká – „Bože náš, my sme ľudia Tvoji, spas nás a vyslyš modlitby naše“. Díval som sa na neho a pomyslel som si, že toto je skutočný veriaci hrdina ruskej armády. Do očí sa mi tlačili slzy a mal som pocit, že nás čaká osud námorníkov z krížniku Varjag. Čaká nás smrť pod vlnami – nie však pod vlnami japonského mora ako v roku 1904, ale pod 'vlnami' Karpát v roku 1915. Tento deň mi utkvel v pamäti - bolo 2. marca 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára 15. 3.).

Prebudil som spiacich kamarátov, ktorí boli takí unavení, že nepočuli ani dunenie delostreleckej paľby. Vyzerali oddýchnutí a dúfali, že

danie i pójdziecie do domu numer 124. Chaťka jest na prawo od kuchni. Odpocznijcie tam i wysuszcie swoje mundury“. Kedy doszliśmy do kuchni, żartowaliśmy i oświadczyliśmy, że szczęściu dziwaków z nocnego patrolu chce się porządnie najeść. Dostaliśmy to co zwykle – zupę z kawałkiem mięsa. Przepędziliśmy głód i poszliśmy do wyznaczonej chałupy. W środku było ciepło i przytulnie jak w domu, więc położyliśmy się spać.

Niedługo obudził nas dowódca kompanii, który wraz z dowódcą plutonu wszedł do chałupy. Ogłosił stan gotowości i oznajmił, że nieprzyjaciel prowadzi silny ostrzał artyleryjski, a nasze jednostki wycofały się z pierwszej linii. Kedy wyszli, powiedziałem swoim żołnierzom – „Bracia, musimy być przygotowani! Albo pošlę nas naprzód, albo każę nam się wycofać. Odpoczywać będziemy jak się skończy wojna“. Nelko

mnie jednak posłał do diabła i powiedział, że chce się wyspać po nocnym patrolu. Zwalił się na podłogę i podłożył sobie pod głowę wiązkę słomy. Czernouchow się roześmiał i położył się obok niego. Zajcev i Rybakov spojrzeli na mnie, jak zareaguję. Im też się chciało spać, ale bali się położyć bez mojej zgody. Jedynie Strachow mnie rozumiał i zaczął się modlić. Modliłem się razem z nim. To samo zrobił jeszcze jeden kolega, pozostali trzej zasnęli.

Przedpołudniem koło dziewiątej kanonada dział ucichła. Usłyszałem, jak Strachow szepcze – „Boże nasz, my jesteśmy Twoim ludem, zbaw nas i uslysz modlitwy nasze“. Patrzyłem na niego i pomyślałem, że to jest prawdziwy wierzący bohater armii rosyjskiej. Łzy mi napływały do oczu i miałem wrażenie, że czeka nas los marynarzy z krążownika Wariag. Czekają nas śmierć

Abonnementspreise mit wöchentlicher Postverendung: für Oesterreich & Ungarn: vierteljährig 3 Kronen 25 Heller, halbjährig 6 Kronen 40 Heller, ganzjährig 12 Kronen 80 Heller; für Deutschland: vierteljährig 4 M., halbjährig 8 M., ganzjährig 16 M.; für alle übrigen Länder des Weltpostvereins: vierteljährig 7 Francs, halbjährig 14 Francs, ganzjährig 28 Francs. — Einzelne Nummern 26 Heller.
Redaktion und Administration: Wien, III. Alandgasse 11 (Telephone 4199, 9767 und 9540), Stadtbureau: Wien, I. Schulerstrasse 18.

Nr. 6.

Erscheint
Jeden Donnerstag.

Wien, 11. Februar 1915.

Abonnements
durch jede Buchhandlung
und Verlagsanstalt.

XXXIV. Jahrg.

Unsere Offensive in den Karpathen.

Siegreiches Vorrücken unserer Truppen im durchschneitten Waldgebirge.

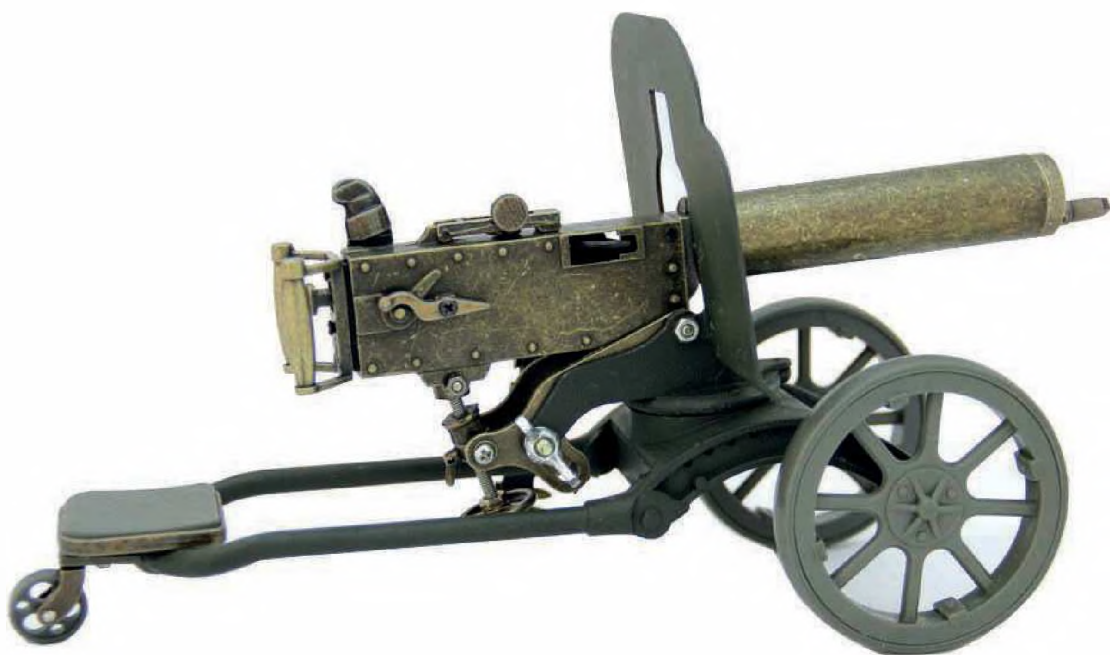

1. Schwieriger Transport von Artillerie im unzugänglichen Terrain. 2. Einsetzung von Geschützen mit einer Schneedecke. 3. Beobachtungsposten am Feldtelefon in einer Erdhöhle. 4. Sanitätsmannschaft am Marsch hinter den kämpfenden Truppen.

Nach photographischen Aufnahmen unserer Kriegskorrespondenten.

Die Blockade von England. — Vormarsch auf Warschau. — Die neuen Minister und Landeschefs.

Prvá strana novín „Das Interessante Blatt“ informujúca o bojoch v Karpatoch (Február 1915).
Pierwsza strona gazety „Das Interessante Blatt“ informująca o walkach w Karpatach (Luty 1915 r.).

Ruský guľomet Maxim vz. 1910.
Rosyjski karabin maszynowy Maxim wz. 1910.

Nemecký guľomet MG08.
Niemiecki karabin maszynowy MG08.

dostaneme rozkaz k ústupu. Do chalupy zašiel rotmajster Varjuchin a spýtal sa, ako sa máme. Porozprával som mu o našej nočnej hliadke. On sa iba zasmial a povedal – „Nečakal som od vás, že to takto prakticky vyriešite. Priznám sa, prekvapili ste ma. Vojna je vojna. Keby si Ty, Grigorjev, vedel, čo všetko som už zažil na fronte. Všetky tie útoky a ústupy, k tomu dve zranenia...“ Potom sa pozrel na hodinky a povedal – „Už prešlo poludnie, je pol druhej, a obed sa ešte nerozdával. Postarám sa o to. Vy zatiaľ odychujte, pretože situácia sa momentálne upokojila. Ale nedá sa vylúčiť, že večer pôjdeme do útoku.“

Zničená budova železničnej stanice v Medzilaborciach.
Znisčený budýnek dvorca kolejového v Medzilaborcach.

Po tomto rozhovore sme si všetci ľahli spať. Na vojne je spánok najdôležitejší a vo sne človek zabúda na všetko trápenie. Snívalo sa mi, že som v chráme a vidím svojho zosnulého otca Andreja Petroviča. Poprosil som ho, aby nechal odslúžiť omšu za Alexandra... Zobudili sme sa až na druhý deň ráno, dali sa do poriadku a podišli sme k poľnej kuchyni. Spravili sme si horúci čaj a naraňajkovali sa. Komu už došla zásoba chleba, s tým sme sa podelili. Potom sme fajčili machorku a žartovali. Rybakov sa díval do prázdnej misky a hovoril – „Palacinky moje, palacinky milé, kde že ste sa skryli?“ Všetci sa smiali, keď v tom sme začuli explóziu. Delostrelecký granát dopadol neďaleko našej chalupy, sklenené tabuľky na oknách sa zatriasli. Náš smiech sa zmenil na modlitbu a ja som povedal – „Rodáci moji, zahynieme pod vlnami karpatského mora“. Počuli sme letieť druhý de-

wśród fal – ale nie fal Morza Japońskiego jak w 1904 roku, lecz wśród „fal“ Karpat w roku 1915. Ten dzień mi utkwił w pamięci - był 2 marca 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego 15.03).

Obudziłem śpiących kolegów, którzy byli tak zmęczeni, że nawet nie słyszeli dudnienia artyleryjskiego ostrzału. Chcieli odpocząć i mieli nadzieję, że dostaniemy rozkaz odwrotu. Do chałupy zajrzał chorąży Warjuchin i zapytał, jak się mamy. Opowiedziałem mu o naszym nocnym patrolu. Tylko się zaśmiał i powiedział – „Nie sądziłem, że tak praktycznie to rozwiązanie. Przyznam, że zaskoczyliście mnie. Wojna to wojna.

Gdybyś Ty, Grigorjev, wiedział, co ja już na froncie przeżyłem. Wszystkie te szturmy i odwroty, do tego dwie rany...“ Potem spojrzął na zegarek i powiedział – „Już minęło południe, jest wpół do drugiej, a nie wydano jeszcze obiadu. Zajmę się tym. Wy na razie odpoczywajcie, bo sytuacja się chwilowo uspokoiła. Nie można jednak wykluczyć, że wieczorem pójdziemy do ataku.

Po tej rozmowie wszyscy położyliśmy się spać. Na wojnie sen jest najważniejszy i we śnie człowiek zapomina o wszystkich kłopotach. Śniło mi się, że je-

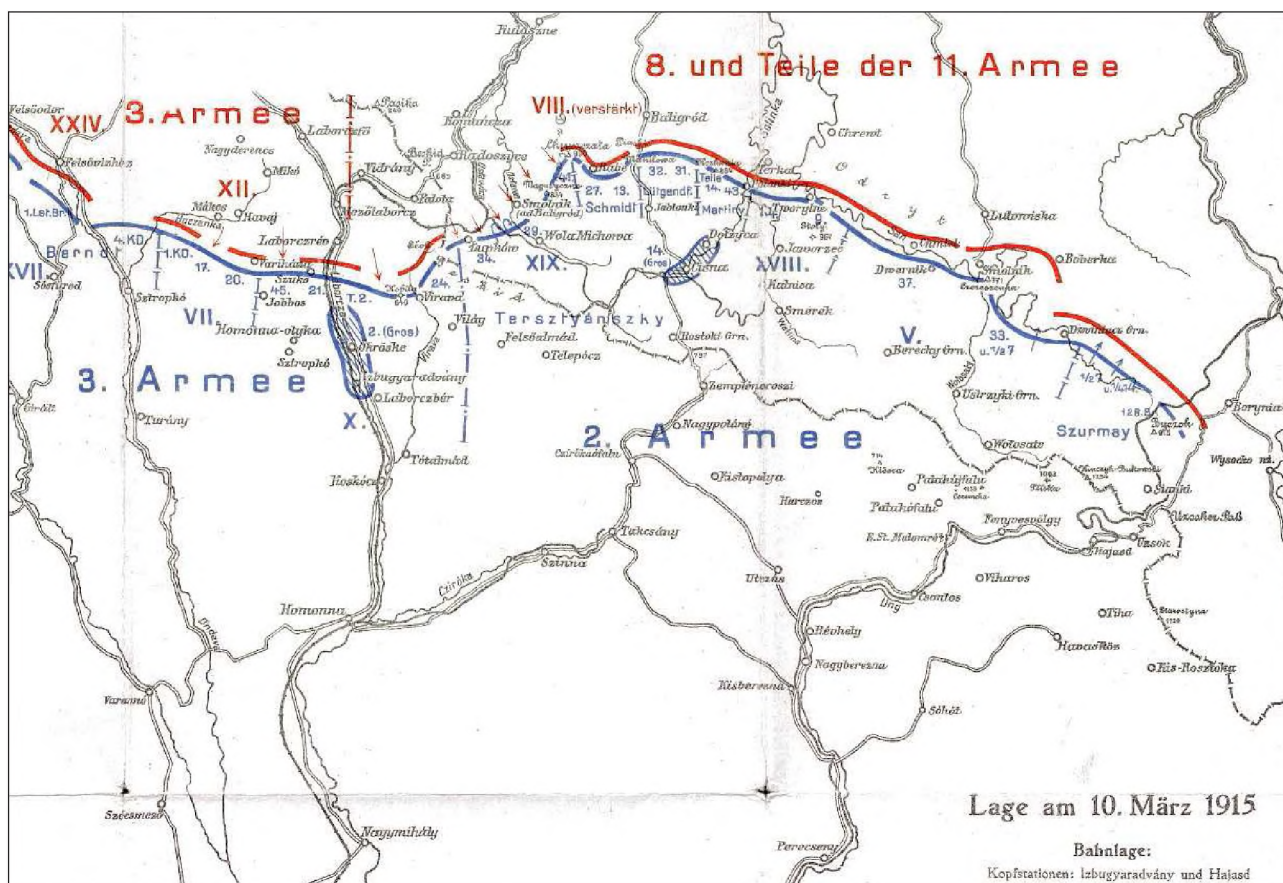
stem w cerkwi i widzę swojego zmarłego ojca Andrieja Pietrowicza. Poprosiłem go, by dał na mszę za Aleksandra... Obudziliśmy się już następnego dnia rano, ogarnęliśmy się i podeszliśmy do kuchni polowej. Zrobiliśmy sobie gorącej herbaty i zjedliśmy śniadanie. Podzieliśmy się zapasami chleba z tymi, którym już się skończyły. Potem zapaliliśmy machorkę i żartowaliśmy. Rybakow spoglądał w pustą miskę i mówił – „Bliny moje, bliny miłe, gdzieście się podziały?“ Wszyscy się śmiali, nagle usłyszeliśmy eksplozję. Pocisk artyleryjski spadł niedaleko naszej chałupy, zatrzęsły się szyby w oknach. Nasz śmiech zamienił się w modlitwę, a ja powiedziałem – „Rodacy moi, zginiemy pod falami karpackiego morza“. Usłyszeliśmy jak nadlatuje drugi pocisk, który po chwili wybuchł niedaleko miejsca, gdzie uderzył poprzedni. Wtedy przestał się śmiać nawet Rybakow i zaczął się

lostrelecký granát, ktorý o chvíľu explodoval neďaleko miesta, ktoré zasiahol predchádzajúci granát. Vtedy sa prestal smiať už aj Rybakov a začal sa modliť. Tretí delostrelecký granát zasiahol poľnú kuchyňu, ktorá začala horieť. Objavili sa zdravotníci s nosidlami a začali zbierať ranených. Ďalšie granáty už neprileteli, ale my sme ostali radšej ležať pritisnutí k stene našej chalupy. V plnom výstroji sme čakali na ďalšie rozkazy.

Podišiel veliteľ čaty a nariadil – „Grigorjev, dnes ide Tvoje družstvo do prvej línie. V zákopoch bude rotácia“. Na základe jeho rozkazu som zhromaždil svojich 12 mužov, ktorí boli bez pušiek. Ironicky som to komentoval – „Nemusíte sa báť, proti Rakúšanom pôjdeme so zovretými päťami“. Dôstojník však veci uviedol na pravú mieru – „Pušky dostanete od vojakov, ktorých vystriedate v zákopoch“. Do večera sme mali voľno a potom si po nás prišiel veliteľ čaty, aby nás odvedol do prvej línie. Kráčať vpredu, ja som šiel druhý a „krstňatá“ išli za nami. Naokolo bola nočná temnota, ktorá v nás vyvolávala strach. Za chladnej a mokrej noci sme dorazili

modliť. Trzeci pocisk trafił w kuchnię polową, która zaczęła płonąć. Pojawili się sanitariusze z noszami i zaczęli zbierać rannych. Więcej pocisków już nie nadleciało, ale my nadal leżeliśmy przysunięci do ściany naszej chaty. W pełnym rynsztunku czekaliśmy na dalsze rozkazy.

Podszedł dowódca plutonu i zarządził – „Grigorjew, dzisiaj Twoja drużyna idzie na pierwszą linię. Będzie zmiana w okopach“. Zgodnie z jego rozkazem zebrałem swoich 12 towarzyszy, którzy nie mieli karabinów. Ironicznie skomentowałem – „Nie musicie się bać, pójdziemy na Austriaków z zaciśniętymi pięściami“. Oficer jednak przywołał nas do porządku – „Karabiny dostaniecie od żołnierzy, których zlużujecie w okopach“. Do wieczora mieliśmy wolne, a potem przyszedł po nas dowódca plutonu, by nas odprowadzić na pierwszą linię. Maszerowaliśmy naprzód, ja szedłem drugi, a „chrześniacy“ szli za nami. Wokół panował mrok nocy, który budził w nas strach. W zimną i mokłą noc dotarliśmy na pierwszą linię. Okopy były pełne wody i błota. Usiedliśmy w nich i czekaliśmy. Po chwili przyczołgał się do nas na brzuchu chorąży i za-

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 10.03.1915.
Linia frontu w Karpatach – sytuacja na 10.03.1915.

*do prvej línie. Zákopy boli plné vody a blata. Po-
sadali sme si do nich a čakali. Po chvíli sa k nám
po bruchu priplazil rotmajster a spýtal sa – „Ako
sa máte, chlapi?“ Neňka mu odvrkol – „Sedíme
vo vode, je nám zima a sme úplne premočení‘.
Nemohli sme nikam ísť, nikomu sme sa nemohli
posťažovať a museli sme to jednoducho vydr-
žať. Táto noc bola veľmi ťažká a nekonečne
dlhá. Čas strávený v mokrých zákopoch si za-
pamätám do konca života...“.* Na tomto mieste
sa vojnové zápisky v denníku N. A. Grigorjeva
končia. Na línii frontu pri Krásnom Brode južne
od Medzilaboriec strávil iba niekoľko dní a ešte
v marci 1915 padol do rakúsko-uhorského za-
jatia. Prešiel niekoľkými zajateckými tábormi
a denníkový záznam o svojich vojnových zá-
žitkoch napísal v nemocnici v Komárne ešte
v roku 1915.

K oživeniu bojovej činnosti v údolí Laborca
došlo koncom marca 1915. Nadchádzajúce
intenzívne boje na tomto úseku karpatského
frontu boli zapríčinené významnou zmenou
strategickej situácie. V dôsledku kapitulácie ra-
kúsko-uhorského fortifikačného komplexu oko-
lo Przemyśla došlo k uvoľneniu ruských vojsk,
ktoré túto pevnosť obliehali už od novembra
1914. Veliteľ Juhozápadného frontu, gene-
rál Ivanov, presvedčil ruské Vrchné veliteľstvo
(Stavku) využiť tieto sily pri jeho pokuse o pre-
lomenie rakúsko-uhorskej obrany v Karpatoch.
Táto ofenzíva bola koncipovaná veľmi ambi-
ciózne a jej cieľom bol nielen prienik do nížin
karpatskej kotliny, ale aj celkové vyradenie Ra-
kúsko-Uhorska z vojny.

Na jar 1915 rakúsko-uhorská armáda poci-
ťovala akútny nedostatok vycvičených záloh
a od začiatku vojny utrpela veľmi citelné stra-
ty, takže nová ruská ofenzíva predstavovala pre
habsburskú monarchiu akútnu hrozbu. Závaž-
nosť tejto hrozby bola o to väčšia, že nemeč-
ký spojenec nesplnil svoje predvojnové sľuby
a nedokázal za sedem týždňov vyradiť z vojny
Francúzsko a presunúť svoje sily proti Rusku.
Rakúsko-Uhorsko tak namiesto pôvodne pláno-
vaných sedem týždňov čelilo ruským vojskám
už sedem mesiacov a odolnosť jeho armády
bola na jar 1915 vystavená kritickej zaťažkáva-
cej skúške.

*pytať – „Jak się macie, chłopaki?“ Neňka mu od-
warknął – „Siedzimy w wodzie, zimno nam i je-
steśmy całkiem przemoczeni“. Nie mogliśmy się
nigdzie ruszyć, nie mogliśmy się nikomu poskar-
żyć i po prostu musieliśmy to wytrzymać. Ta noc
była bardzo ciężka i nieskończenie długa. Czas
spędzony w mokrych okopach zapamiętam do
końca życia...“.* W tym miejscu zapiski wojenne
w dzienniku N. A. Grigorjewa się kończą. Na li-
nii frontu pod Krásnym Brodem na południe od
Medzilaborec spędził tylko kilka dni i jeszcze w
marcu 1915 r. dostał się do austro-węgierskiej
niewoli. Był w kilku obozach jenieckich, a za-
piski o swoich wojennych przeżyciach zrobił w
szpitalu w Komárne jeszcze w 1915 roku.

Działania bojowe w dolinie Laborca ożywiły
się końcem marca 1915 r. Przyczyną ciężkich
walk, które miały się rozpocząć na tym odcin-
ku frontu karpackiego, była znacząca zmiana
sytuacji strategicznej. W wyniku kapitulacji
systemu umocnień koło okolo Przemyśla zosta-
ły zwolnione rosyjskie wojska, które oblegały
tę twierdzę już od listopada 1914 r. Dowódca
Frontu Południowo-Zachodniego, generał Iwa-
now, przekonał rosyjskie naczelne dowództwo
(Stawkę), by wykorzystać jego siły podczas pró-
by przełamania austro-węgierskiej obrony w
Karpatach. Ofensywa ta została zaplanowana
niezwykle ambitnie, a jej celem było nie tylko
wejście na niziny Kotliny Panońskiej, lecz tak-
że całkowite wyeliminowanie Austro-Węgier
z wojny.

Wiosną 1915 r. armia austro-węgierska od-
czuwała brak wyszkolonych rezerw, a od po-
czątku wojny poniosła bardzo odczuwalne
straty. Nowa rosyjska ofensywa była więc dla
monarchii habsburskiej dużym zagrożeniem.
Skala tego zagrożenia była tym większa, że
niemiecki sprzymierzeniec nie spełnił swoich
przedwojennych obietnic i nie potrafił w ciągu
siedmiu tygodni pokonać Francji, by przenieść
swoje siły na front z Rosją. W związku z tym Au-
stro-Węgry, zamiast pierwotnie planowanych
siedmiu tygodni, stawiały czoła rosyjskim woj-
skom już siedem miesięcy, a wytrzymałość ich
armii została wiosną 1915 r. poddana krytycz-
nej i ciężkiej próbie.

Veľkonočná bitka v Karpatoch

Rozhodujúca ruská ofenzíva na karpatskom fronte začala v noci na 20. marca 1915. Ruské velenie svoj útok vynikajúco načasovalo, keďže bol začatý v predvečer kapitulácie rakúsko-uhorského fortifikačného komplexu okolo Przemysłu, ktorý sa po päťmesačnej obrane vzdal 22. marca 1915. Jednotky obliehanej armády sa v dôsledku toho uvoľnili a boli okamžite presúvané do Karpát s cieľom posilniť útočiacu ruskú vojská. Ťažisko ich ofenzívy ležalo v údolí Laborca v smere na Humenné a v údolí Ondavy v smere na Stropkov, ale pomocný úder bol zasadený aj v smere na Bardejov.

Južne od Medzilaboriec útočili jednotky ruskej XII. armádneho zboru generála Leša, ktorým čelil X. armádny zbor generála Krautwalda. Napriek tomu, že ruská armáda na jar 1915 už pociťovala vážny nedostatok delostreleckej munície a domáca výroba nestačila plniť požiadavky frontu, na rozhodujúcu ruskú ofenzívu v Karpatoch boli vyčlenené všetky disponibilné rezervy. Pociťovali to aj rakúsko-uhorskí obrancovia na línii Sukov – Kráňy Brod – Čabalovce, ktorí sa každodenne stávali cieľom intenzívnej delostreleckej paľby. Pod jej krytím ruská pechota opakovane postupovala k ich postaveniam, a keď sa priblížila do dostatočnej blízkosti, prechádzala do masových útokov na bodáky. Zatiaľ čo Rakúsko-Uhorsko v tejto fáze vojny už pociťovalo nedostatok vojakov, Rusko s tým zatiaľ nemalo žiadne problémy a z ľudských zdrojov impéria Romanovcov boli pravidelne dopĺňané všetky bojujúce jednotky ruských vojsk.

Na prelome marca a apríla 1915 bol bojový duch vojakov na oboch stranách frontu vysta-

Čapicový odznak 2. rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch 1914/1915.
Znak na čapce II Armii austro-uhorskej v Karpatoch 1914/1915.

Delostrelectvo rakúsko-uhorskej armády (Volica, 1915).
Artyleria armii austro-uhorskej (Volica, 1915).

Bitwa Wielkanocna w Karpatach

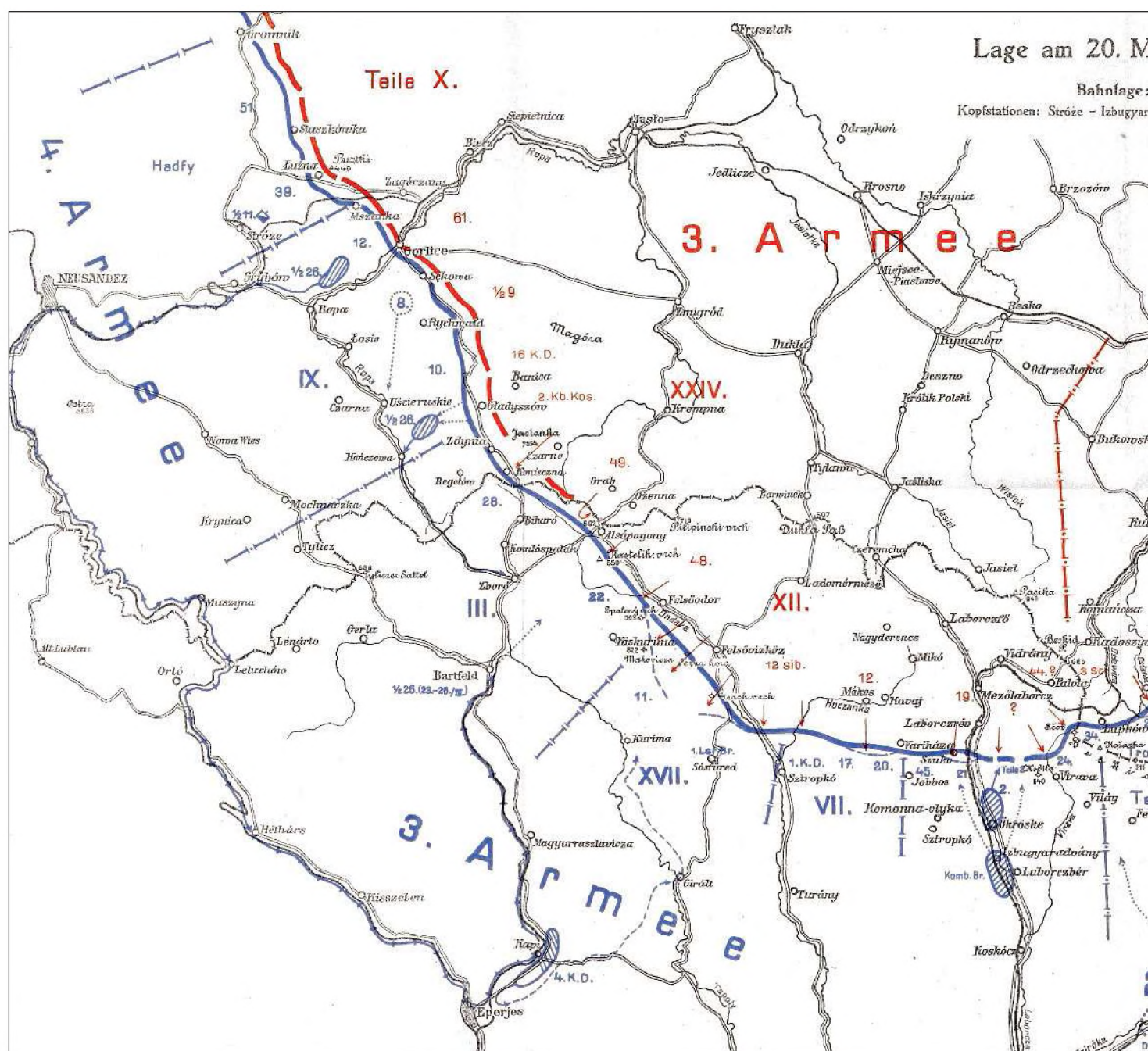
Decydująca ofensywa rosyjska na froncie karpackim zaczęła się w nocy na 20 marca 1915 r. Rosyjskie dowództwo świetnie zaplanowało czas swojego ataku, ponieważ rozpoczął się on wieczorem w przeddzień kapitulacji austro-węgierskiego kompleksu fortyfikacyjnego koło Przemysła, który po piętnastomiesięcznej obronie poddał się 22 marca 1915 r. Jednostki armii oblegającej twierdzę zostały w związku z tym zwolnione i natychmiast przeniesione w Karpaty, by wzmocniły atakujące rosyjskie wojska. Głównym celem ich ofensywy była dolina Laborca w kierunku na Humenné oraz dolina Ondawy w kierunku Stropkova, ale dodatkowe natarcie prowadzono również w kierunku na Bardejov.

Na południe od Medzilaborca nacierały jednostki rosyjskiego XII Korpusu generała Lesza, którym stawiał czoła X Korpus generała Krautwalda. Pomimo, że rosyjska armia już wiosną 1915 r. odczuwała poważny brak pocisków artyleryjskich, a produkcja krajowa nie wystarczała, by zaspokoić potrzeby frontu, to na decydującą rosyjską ofensywę w Karpatach przeznaczono wszystkie dostępne rezerwy. Odczuli to także austro-węgierscy obrońcy na linii Sukov - Krásny Brod - Čabalovce, którzy codziennie stawiali się celem silnego artyleryjskiego

ostrzału. Pod jego osłoną rosyjska piechota raz po raz zbliżała się do ich pozycji, a kiedy podchodziła wystarczająco blisko, przechodziła do zmasowanych ataków na bagnety. Tymczasem Austro-Węgry odczuwały już w tej fazie wojny brak żołnierzy. Rosja, jeszcze nie miała z tym żadnych problemów i zasoby ludzkie imperium Romanowych regularnie uzupełniały wszystkie walczące jednostki rosyjskich wojsk.

vený kritickej zaťažkávacej skúške. Ruskí vojaci sa s nasadením všetkých síl pokúšali prelomiť rakúsko-uhorskú obranu v Karpatoch, pretože verili, že prienik do Východoslovenskej nížiny otvorí bránu k víťaznému postupu na Budapešť a Viedeň. Dochované memoáre a spomienky potvrdzujú, že na jar 1915 po kapitulácii Przemysłu zavládlo v ruských vojskách presvedčenie, že stačí vyvinúť posledné rozhodujúce úsilie, aby bolo Rakúsko-Uhorsko porazené. Memoáre a spomienky z opačnej strany bojiska dokladajú, že vojaci Habsburskej monarchie si na jar 1915 taktiež veľmi dobre uvedomovali, že nastal doposiaľ najkritickejší moment celej

Na prelomie marca i kwietnia 1915 r. duch bojowy żołnierzy, po obu stronach frontu, został wystawiony na ciężką próbę. Żołnierze rosyjscy dokładali wszystkich sił, by przełamać austro-węgierską obronę w Karpatach, ponieważ wierzyli, że przejście na wschód, na niziny słowackie otworzy im bramę do zwycięskiego marszu na Budapeszt i Wiedeń. Zachowane pamiątki i wspomnienia potwierdzają, że wiosną 1915 r. po kapitulacji Przemyśla zaplanowało w rosyjskich wojskach przekonanie, że wystarczy jeszcze wykrzesać z siebie trochę sił, by Austro-Węgry zostały pokonane. Pamiątki i wspomnienia z drugiej strony pola walki,

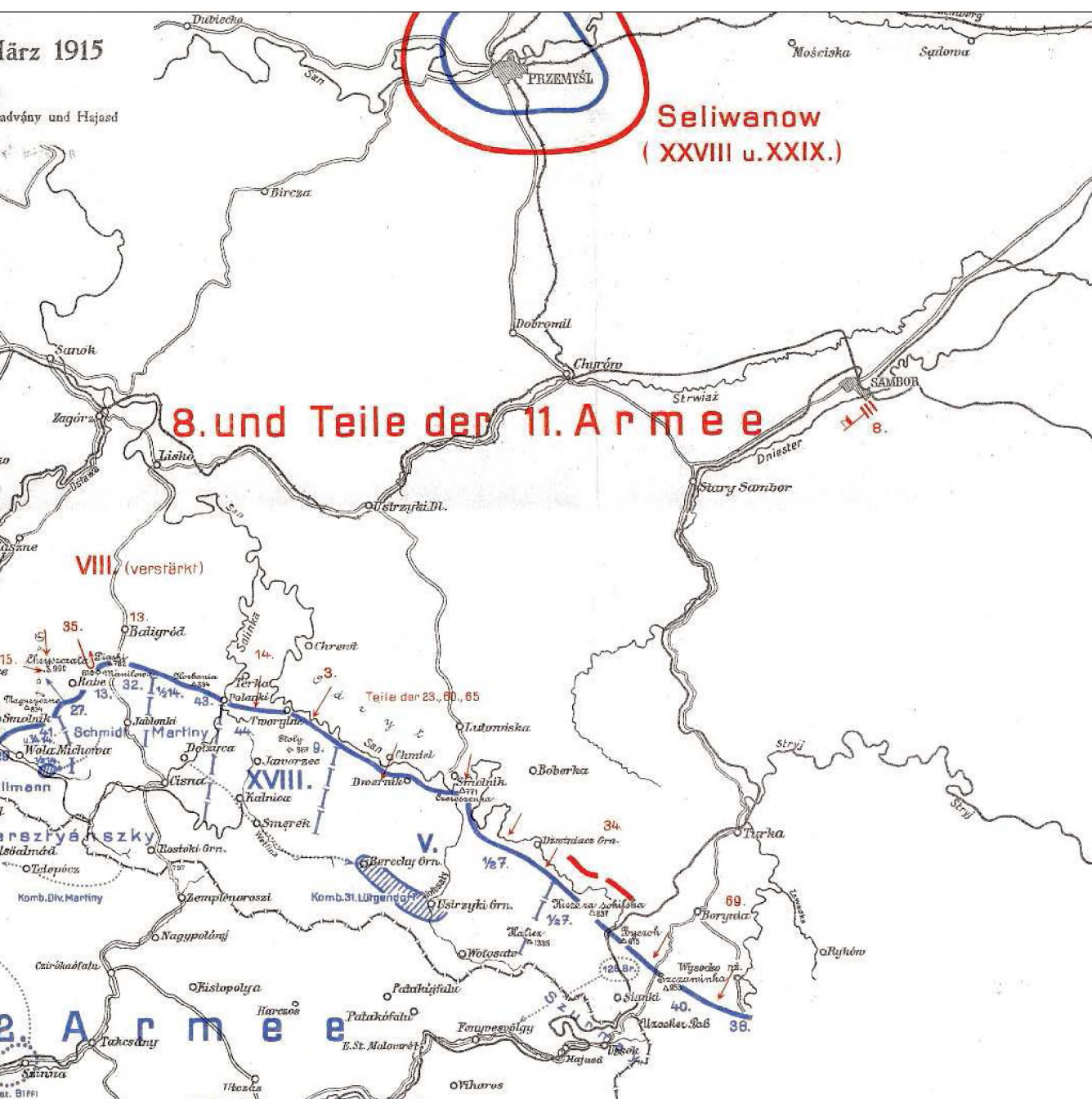

vojny. Zo všetkých síl držali svoje postavenia v Karpatoch, ktoré považovali za poslednú líniu obrany. Zákopy na ešte stále zasnežených výšinách a v rozbahnených a jarnou vodou zaplavených údoliach bránili s vedomím, že ústup by znamenal prelomenie karpatského frontu a preniknutie protivníkových armád do vnútrozemia monarchie.

Svedectvo o týchto bojoch sa dochovalo v denníku ruského lekára Ivana Antonoviča Arjamova, ktorého plukovní ošetrovňa sa nachádzala v Medzilaborciach: „20. marca 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára 2. 4) - pred pár dňami sme sa pokúsili prejsť do ofenzívy,

świadczą o tym, że żołnierze monarchii habsburskiej wiosną 1915 r. również zdawali sobie doskonale sprawę, że nadszedł najbardziej krytyczny z dotychczasowych momentów całej wojny. Za wszelką cenę starali się utrzymać swoje pozycje w Karpatach, które uważali za ostatnią linię obrony. Bronili okopów na jeszcze wciąż zaśnieżonych wzgórzach i w rozmokłych dolinach ze świadomością, że wycofanie się oznaczałoby przełamanie karpackiego frontu i wejście armii przeciwnika w głąb terytorium monarchii.

Świadectwo tych walk zachowało się w dzienniku rosyjskiego lekarza Iwana Antonowicza

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 20.03.1915.
Línia frontu w Karpatach – sytuacja na 20.03.1915.

ale neúspešne a utrpeli sme masové straty. Iba o trochu sme sa posunuli vpred, aj to len preto, že Rakúšania sa príliš vyplašili a ustúpili z dôležitých pozícií. Išlo o kótu 426 a kótu 589 – výšiny v lese (západne od Sukova).

Náš pluk sa už dva mesiace bez vystriedania nachádza v prvej línii. Vojaci sú nervózni, vysilení, završivení, ledva sa hýbu. Avšak stále ich nútia útočiť a dobíjať ťažko dostupné výšiny chránené troma radmi prekážok z ostnatého drôtu. Nedávajú im oddýchnuť a nestriedajú ich. Naše hlásenia a žiadosti veliteľa pluku určené vyšším štádom sú márne – velenie sa nezaujíma o reálny stav vojsk a len prikazuje postupovať stále vpred a vpred.

Poľná nemocnica ruskej armády v Medzilaborciach.
Szpital polowy armii rosyjskiej w Medzilaborcach.

Dúfam, že snaha plniť tieto rozkazy neprivedie k smutnému výsledku. Nedá sa to vylúčiť, pretože postup vpred bez záloh je príliš riskantný. Iba neutešenému stavu protivníkových vojsk vďačíme za svoje doterajšie úspechy. Zálohy však nemáme. Hovorí sa, že Rakúšania veľmi obdivujú našu schopnosť skrývať zálohy. V skutočnosti sa naše velenie umúdrilo záloh 'skryť' tak, že všetky svoje sily roztiahlo ako nitku do jednej bojovej línie a žiadne zálohy si neponechalo“.

Rozhodujúci ruský pokus o prelomenie karpatského frontu vyústil do krvavých bojov, ktoré si na oboch stranách vyžiadali obrovské straty na životoch. Po skoro dvoch týždňoch pomalého prehryzovania sa rakúsko-uhorskou obranou južne od Medzilaboriec veliteľ 3. armády generál Dmitriev nasadil v tomto priestore zálohy uvoľnené po kapitulácii Przemysla. Išlo o útvary 81. pešej divízie generálmajora Serge-

Arjamowa, ktorého puľkový lazaret nachádzal sa v Medzilaborcach: „20 marca 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego 02.04) - przed kilkoma dniami staraliśmy się przejść do ofensywy, ale bezskutecznie i ponieśliśmy wielkie straty. Tylko trochę posunęliśmy się do przodu, a i to tylko dlatego, że Austriacy za bardzo się wystraszyli i opuścili ważne pozycje. Chodziło o kotę 426 oraz kotę 589 – wzgórze w lesie (na zachód od Sukowa).

Nasz pułk już od dwóch miesięcy bez złuzowania znajduje się na pierwszej linii. Żołnierze są nerwowi, wyczerpani, zawszeni, ledwie się ruszają. Wciąż jednak ich zmuszają, by atakowali i zdobywali trudno dostępne szczyty chronione

przez trzy rzędy zasieków z kolczastego drutu. Nie pozwalają im odpocząć i nie zmieniają ich. Nasze meldunki i prośby dowódcy pułku kierowane do wyższych sztabów są bezskuteczne – dowództwa nie interesuje realny stan wojsk i tylko nakazuje wciąż iść naprzód i naprzód.

Mam nadzieję, że starania, by wypełnić te rozkazy nie zakończą się smutnym finałem. Nie można tego wykluczyć, bo parcie naprzód bez rezerw w odwodzie jest niezwykle ryzykowne. Wyłącznie opłakanemu stanowi wojsk przeciwnika zawdzięczamy swoje dotychczasowe sukcesy. Mówi się, że Austriacy darzą wielkim podziwem naszą umiejętność ukrywania odwodów. Tak naprawdę nasze dowództwo postanowiło „ukryć” odwody tak, że wszystkie swoje

ja Dmitrijeviča Čistjakova, ktoré disponovali 16 000 vojakmi. Ich úlohou bolo vytvoriť prielom medzi kótami Javorská a Kobyla na sever od Valentoviec cez Zbudskú Belú a preniknúť do tyla rakúsko-uhorských jednotiek v údolí Laborca.

Obranu na tomto úseku držala 4. pešia brigáda plukovníka Phlepsa podliehajúca 2. pešej divízii, ktorá disponovala približne 3 000 vojakmi. Jej ľavým susedom bola 3. pešia brigáda tej istej divízie pod velením plukovníka Barwika, ktorá tiež disponovala približne 3 000 vojakmi. Rakúsko-uhorská 2. pešia divízia generálporučíka Antona Lipoščaka patrili X. armádnemu zboru generála pechoty Huga Meixner von Zweienstamm, ktorý podliehal 3. armáde generála Borojeviča.

Na začiatku apríla 1915 sa v karpatských vrchoch ešte držal sneh a nočné teploty sa pohybovali pod bodom mrazu. Rakúsko-uhorské obranné postavenia prebiehali po hrebeni kót Javorská a Kobyla a z týchto vyššie položených pozícií mali vojaci dobrý palebný sektor na svahy pod ich líniou. Išlo však o zalesnený terén, ktorý na druhej strane umožňoval ruským vojakom skryto sa priblížiť do relatívnej blízkosti rakúsko-uhorských postavení a odtiaľ rýchlym útokom prekonať ostreľovaný úsek pred protivníkovými zákopmi. V noci z 1. na 2. apríla 1915 na úseku frontu juhovýchodne od Medzilaboriec štyri pluky ruskej 81. pešej divízie vystriedali dva pluky ľavého krídla 19. pešej divízie, ktoré sa presunuli ku Krásnemu Brodu. Okamžite po zaujatí pozícií boli útvary 81. pešej divízie na poľudnie o 12.00 petrohradského času vrhnuté do útoku. Hlavný nápor bol nasmerovaný priamo na vrcholy kót Javorská a Kobyla, ktoré predstavovali ťažisko rakúsko-uhorskej obrany. Po ich dobití začali rakúsko-uhorskí vojaci ustupovať aj z ostatných pozícií na hrebeni a vzniknutý prielom ruské jednotky využili na prienik do hĺbky protivníckej obrany.

Zachovali sa spomienky očitého svedka, ktorý sa osobne zúčastnil týchto bojov. Poručík Pál Molnár sa od januára 1915 nachádzal na fronte v priestore Medzilaboriec, kde velil 5.rote 5. samostatného ženijného práporu: „*Dňa 2. apríla 1915 na Veľký piatok som na základe rozkazu vyslal polovicu svojej ženijnej rotý do úseku 3. pešej brigády. Ich úlohou bolo vybudovanie zákopov za našou hlavnou líniou*

siť rozciągnęto jak nitkę w jedną linię bojową i nie zostawiło żadnych odwodów“.

Decydujúca rosyjska próba prełamania karpackiego frontu przerodziła się w krwawe walki, w których poległy ogromne masy ludzkie po obu stronach. Po prawie dwóch tygodniach powolnego przegryzania się przez austro-węgierską obronę na południe od Medzilaboriec dowódca 3 Armii, generał Dmitriew, posłał w ten rejon rezerwy zwolnione po kapitulacji Przemyśla. Były to oddziały 81 Dywizji Piechoty generała majora Siergieja Dmitrijewicza Cziściakowa, które dysponowały 16 000 żołnierzy. Ich zadaniem było zrobienie wyłomu między wzgórzami Javorská i Kobyla na północ od Valentoviec przez Zbudską Belę oraz przejście na tyły jednostek austro-węgierskich w dolinie Laborca.

Na tym odcinku broniła się 4 Brygada Piechoty pułkownika Phlepsa podlegająca 2 Dywizji Piechoty, która miała około 3 000 żołnierzy. Jej lewym sąsiadem była 3 Brygada Piechoty tej samej dywizji pod dowództwem pułkownika Barwika, która też dysponowała około 3 000 żołnierzy. Austro-węgierska 2 Dywizja Piechoty generała porucznika Antona Lipoščaka, należała do X Korpusu generała piechoty Hugona Meixnera von Zweienstamma, który podlegał 3 Armii generała Borojeviča.

Na początku kwietnia 1915 r. na karpackich szczytach zalegał jeszcze śnieg, a temperatury w nocy spadały poniżej zera. Austro-węgierskie pozycje obronne ciągnęły się wzdłuż grzbietów wzgórz Javorská oraz Kobyla. Z tych wyżej położonych pozycji żołnierze mieli dobre pole ostrzału na zbocza znajdujące poniżej ich linii. Był to jednak zalesiony teren, który z drugiej strony umożliwiał rosyjskim wojskom w niepostrzeżony sposób podejść dość blisko do austro-węgierskich pozycji i stąd szturmem pokonać ostrzeliwany odcinek przed okopami przeciwnika. W nocy z 1 na 2 kwietnia 1915 r. na odcinku frontu na południowy wschód od Medzilaboriec cztery pułki rosyjskiej 81 Dywizji Piechoty zlizowały dwa pułki lewego skrzydła 19 Dywizji Piechoty, które przesunęły się w stronę Krásnego Brodu. Natychmiast po zajęciu pozycji oddziały 81 Dywizji Piechoty w południe o 12:00 czasu moskiewskiego zostały rzucone do ataku. Główne uderzenie było skierowane

K.u.k. 3. Armeekommando.

Op. Nr. 3676.

Handwritten: *Handwritten text, possibly a signature or name, written in cursive.*

128. J. B. L. (Old York City)

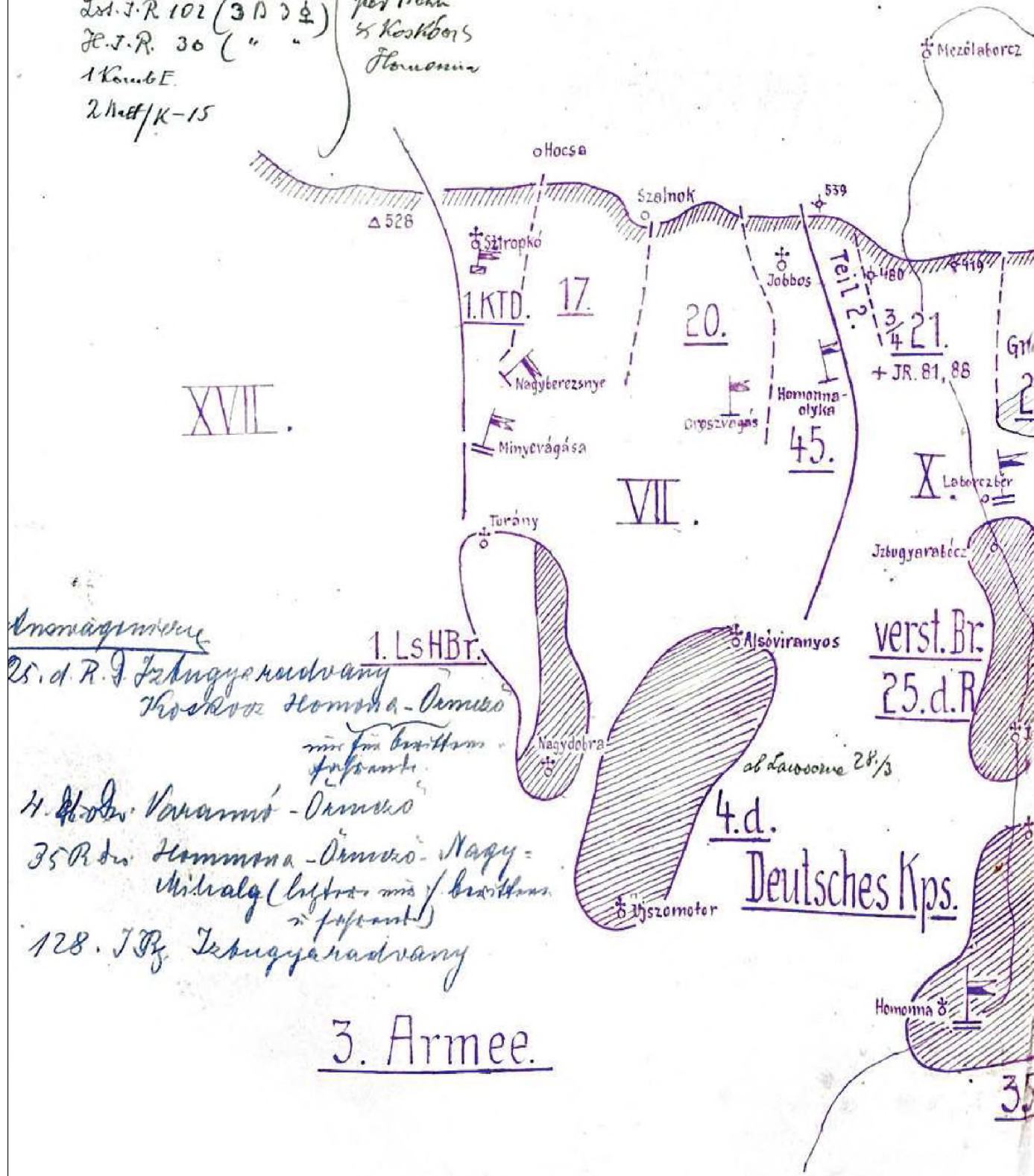
Lot. J. R 102 (3034)

H.J.R. 30 (" ")

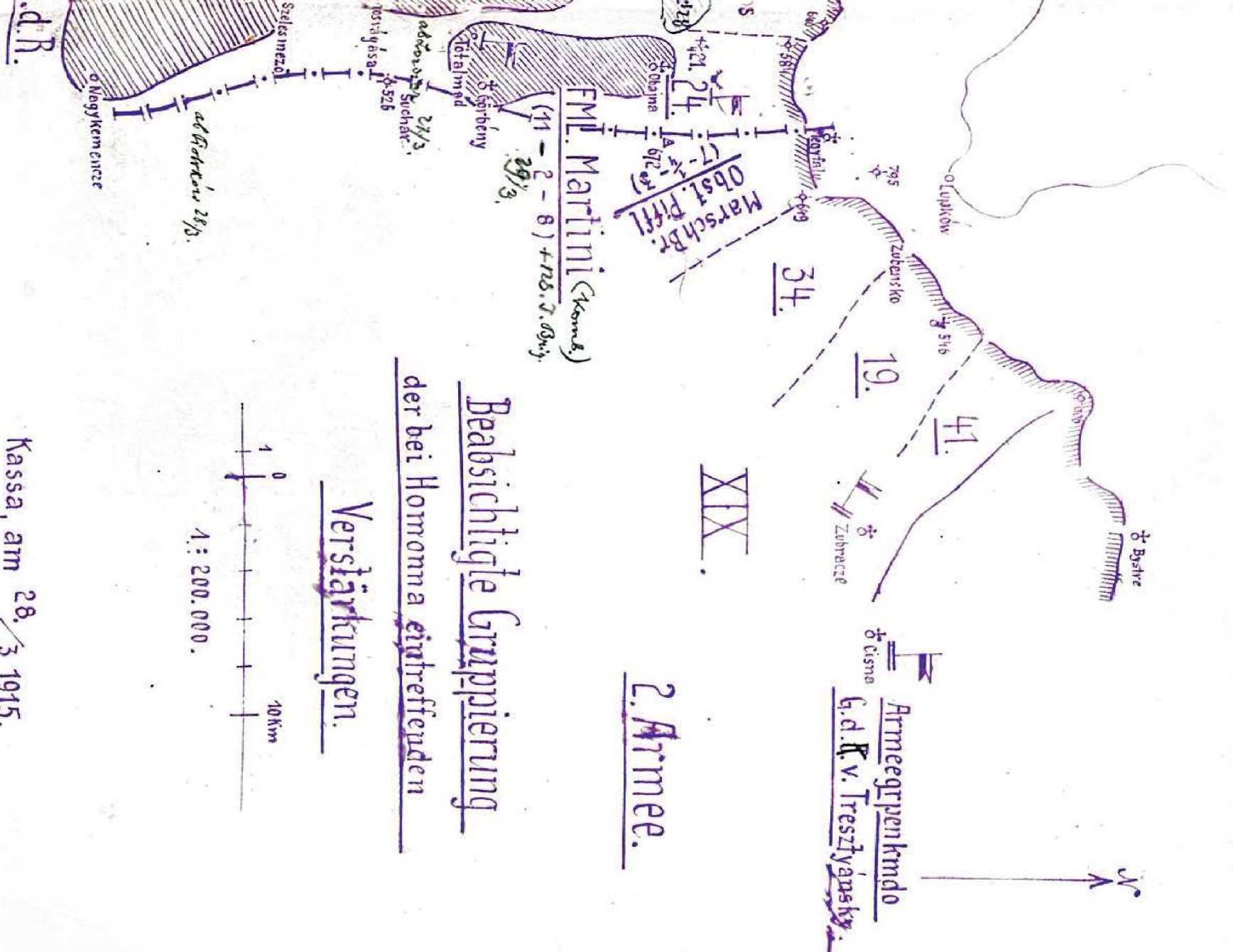
1 Koub E.

2 Met/K-15

per Bahn
4 Kisten
Flumenia

Streng-geheim.

a príprava záchytných obranných postavení na kóte 430 severozápadne od Valentoviec. Ja som spolu s druhou polovicou ženistov ostal v úseku 4. pešej brigády a pokračoval v opevňovaní obranného postavenia severovýchodne od Valentoviec.

Približne o 10.00 sa pozície 4. pešej brigády a susedných jednotiek na našej hlavnej línii stali cieľom prudkej delostreleckej paľby a ruských útokov. V dôsledku toho došlo k hromadnému ústupu našej pechoty. Jej príslušníci opúšťali svoje pozície a sťahovali sa dozadu po zalesnených hrebeňoch okolitých kopcov. Kritickú situáciu čiastočne vylepšil prísun záloh. Jednalo sa o vojakov 4. bosensko-hercegovinského pešieho pluk, ktorí obsadili záchytné postavenia

Ruskí vojaci v Medzilaborciach.
Žoldnierze rosyjscy w Medzilaborcach.

vybudované pred niekoľkými dňami našou 5. rotou 5. prešporského ženijného práporu. Tieto postavenia sa nachádzali hlbšie v tyle okolo dediny Zbudská Belá.

Vzniknutá situácia a rýchly postup nepriateľa si vyžadovali prijatie a vykonanie rozhodných opatrení. Začal som plniť rozkaz vopred určený pre takúto situáciu a stiahol som polovicu svojej roty dole do Valentoviec s cieľom brániť dedinu. Pri rozmiestňovaní vojakov som natrafil na poručíka Maternu z veliteľstva 4. pešej brigády, ktorý mi povedal, že ich štáb práve opúšťa dedinu. Zároveň ma informoval o súčasnom postavení nepriateľa v našom úseku a o smere jeho útoku. Podľa doručených hlásení Rusi dobili kótu Kobyla a prinútili k ústupu všetky naše jednotky. Poručík Materna vydal rozkaz, aby naša rota

bezpośrednio na szczyty wzgórz Javorská i Kobyla, które były centralnym punktem austro-węgierskiej obrony. Po ich zdobyciu żołnierze austro-węgierscy zaczęli się wycofywać także z pozostałych pozycji na grzbiecie, a rosyjskie jednostki wykorzystały powstały wyłom, by wnikać głębiej w linie obrony przeciwnika.

Zachowały się wspomnienia naocznego świadka, który osobiście brał udział w tych walkach. Porucznik Pál Molnár od stycznia 1915 r. przebywał na froncie w rejonie Medzilaboriec, gdzie dowodził 5 kompanią 5 Samodzielnego Batalionu Saperów: „Dnia 2 kwietnia 1915 r. w Wielki Piątek zgodnie z otrzymanym rozkazem wystąpiłem połowę swojej kompanii saperów na odcinek 3 Brygady Piechoty. Ich zadaniem było zbudowanie okopów za naszą główną linią oraz przygotowanie drugiej linii stanowisk obronnych na kocie 430 na północny zachód od Valentoviec. Ja wraz z drugą połową saperów zostałem na odcinku 4 Brygady Piechoty i kończyłem umacnianie pozycji obronnych znajdujących się na północny wschód od Valentoviec.

Mniej więcej o 10:00 pozycje 4 Brygady Piechoty i sąsiednich jednostek na naszej głównej linii stały się celem gęstego ostrzału artyleryjskiego i rosyjskich ataków. Spowodowało to gromadne wycofywanie się naszej piechoty. Jej żołnierze opuszczali swoje pozycje i wycofywali się zalesionymi grzbietami okolicznych wzgórz. Krytyczną sytuację częściowo poprawiło nadejście posiłków. Byli to żołnierze 4 Bośniacko-Hercegowińskiego Pułku Piechoty, którzy zajęli drugą linię stanowisk, zbudowaną przed kilkoma dniami przez naszą 5 kompanię 5 Preszbarskiego Batalionu Saperów. Pozycje te znajdowały się głębiej na tyłach koło wsi Zbudská Belá.

Zaistniata sytuacja i szybki odwrót nieprzyjaciela wymagały podjęcia zdecydowanych działań. Zaczęłem wykonywać rozkaz, wydany wcześniej na wypadek takiej sytuacji, więc ściągnąłem połowę mojej kompanii na dół do Valentoviec, by bronić wsi. Podczas rozmieszczania żołnierzy spotkałem porucznika Maternę z dowództwa 4 Brygady Piechoty, który mi

okamžite ustúpila, pretože vo Valentovciach jej hrozí obklúčenie a zajatie. Mali sme sa stiahnuť na kótu Uhliska južne od dediny, a tam zaujať obranu v súčinnosti s jazdeckým útvarom hulánov, ktorí boli nasadení ako pechota. Po vypočutí týchto inštrukcií som spolu so ženistami opustil Valentovce.

Napriek tomu, že sme začali ustupovať, nevyhli sme sa smutným udalostiam, ktoré nasledovali krátko potom. Valentovce ležia v zalesnenej doline a presun na kótu Uhliska bol možný len smerom do strmého svahu. Zatiaľ čo moji vojaci ustupovali hore do kopca, dolinou spod kóty Kobyla sa priblížili nepriateľské jednotky. Ruskí vojaci zaútočili s mohutným pokrikom „hurá“ a postupovali na Valentovce. Ženisti sa im snažili uniknúť a ešte rýchlejšie sa začali driapať napoly holým svahom hore na kótu Uhliska. Boli pri tom vystavení priamej paľbe ruských vojakov, ktorí mali možnosť v takomto teréne doslova poľovať na našich vojakov. Ženistov začalo ubúdať kvôli raneným a padlým. Všetci, ktorí z akýchkoľvek príčin zaostali dole na svahu, boli zajatí Rusmi.

Námaha mojich vojakov bola konečne korunovaná úspechom a dosiahli sme vrchol kóty Uhliska. Na tomto mieste sme však nikoho nenašli, naši huláni už medzi tým ustúpili a my sme tak ostali bez spojenia a podpory. Taktiež nám ostávalo už len málo streliva, asi 40 nábojov na vojaka. Bolo holým nezmyslom pokúsiť sa o udržanie kóty Uhliska a po krátkej porade s poddôstojníkmi som vydal rozkaz pokračovať v ústupe s cieľom nájsť lepšie obranné postavenie. Stiahli sme sa na juhozápad a obranu sme zaujali na svahu nad cestou medzi Valentovcami a Zbudskou Belou. Z tejto výhodnej pozície bolo možné veľmi dobre pozorovať činnosť nepriateľa a zastrieľať sa na terén pod nami. Na tomto mieste sa moji ženisti začali v rýchlosti zakopávať a pripravovať na obranu. Následne som vyslal hliadky, aby zistili, kde sa nachádzajú susedné jednotky a nadviazali s nimi kontakt. Ich členov som poveril získaním informácií o aktuálnej bojovej situácii, a taktiež získaním streliva.

Čapicový odznak 3. rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch 1914/1915. Znak na čapce III Armii austro-vegerskej w Karpatach 1914/1915.

powiedział, że ich sztab właśnie opuszcza wieś. Równocześnie poinformował mnie o aktualnych pozycjach nieprzyjaciela na naszym odcinku oraz o kierunku jego natarcia. Według dostarczonych meldunków Rosjanie zdobyli kotę Kobyla i zmusili do wycofania się wszystkie nasze jednostki. Porucznik Materna wydał rozkaz, by nasza kompania natychmiast się wycofała, bo w Valentowcach grozi jej okrążenie i wzięcie do niewoli. Mieliśmy wycofać się na kotę Uhliska na południe od wsi i tam zajęć pozycje obronne przy współdziałaniu z formacją konną spieszonych ułanów. Po wysłuchaniu tych instrukcji opuściłem wraz z saperami Valentowce.

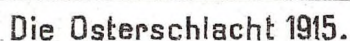
Pomimo, że zaczęliśmy się wycofywać, to nie uniknęliśmy dramatycznych sytuacji, które wkrótce nastąpiły. Valentowce leżą w zalesionej dolinie, więc na kotę Uhliska można się dostać jedynie stromym zboczem. Gdy tylko moi żołnierze zaczęli się wspinać na wzgórze, dolinę spod kóty Kobyla zbliżyły się nieprzyjacielskie jednostki. Rosyjscy żołnierze zaatakowali z gromkim okrzykiem „ura” i szli dalej na Valentowce. Saperzy starali się im umknąć i jeszcze szybciej zaczęli się wdrapywać po pół nagim zboczu na kotę Uhliska. Byli przy tym narażeni na bezpośredni ogień rosyjskich żołnierzy, którzy w tym terenie mogli dosłownie polować na naszych żołnierzy. Saperów zaczęło ubywać, byli ranni i polegli. Wszyscy, którzy z jakichkolwiek przyczyn zostali na dole zbocza zostali wzięci do rosyjskiej niewoli.

Trud moich żołnierzy został wreszcie zwyciężony sukcesem i osiągnęliśmy szczyt wzgórza Uhliska. Nikogo jednak tam nie znaleźliśmy, nasi ułani w międzyczasie wycofali się, więc zostaliśmy bez łączności i bez wsparcia. Zaczynało nam także brakować amunicji, mieliśmy po mniej więcej 40 naboju na żołnierza. Czystym absurdem byłaby próba utrzymania kóty Uhliska, więc po krótkiej naradzie z podoficerami wydałem rozkaz, by kontynuować odwrót i znaleźć lepsze pozycje obronne. Kierowaliśmy się na południowy zachód i zajęliśmy pozycje obronne na stożku nad drogą między Valentowcami a Zbudską Belą. Z tego dogodnego stanowiska można było

Dobová ilustrácia znázorňujúca ústup ruskej armády z Karpát.
Ilustrácia z časov I vojny svetovej predstavujúca wycofywanie się armii rosyjskiej z Karpát.

Lage am 4. April.

1:400.000

2. Armee

Antransport des d. Beskidenkorps

25. RD. (von der d. 9. Armee) östlich todz ab 27. III. eingela-
den, über Kalisz, Oświęcim, Oderberg, Sillein, Ruttka,
dann teils Abos, teils Fülek, Miskolcz zur Ausladung
bei Homonna u. östl. 29. III. - 2. IV.

35. RD. (von der A.-Abt. Woyrsch) bei Noworadomsk, Przedbarz
ab 29. III. eingeladen, über Czenstochau, Oderberg,
Sillein, Rutka, dann teils Abos, Kaschau, teils Fülek,
Miskolcz zur Ausladung bei Homonna 1.-4. IV.

d. 4. ID. (von der Südarmee) Einladung Szolyva ab 29. III.,
über Munkács, Czap, Satoralia Ljehely, Töketerebes
zur Ausladung bei Varannó, Örmező 30. III. - 4. IV.
Kopfstation: Koskács.

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 02.04 - 05.04.1915.
Línia frontu w Karpatach – sytuacja na 02.04 - 05.04.1915.

Hliadka, ktorú som vyslal do nášho tyla nara-
zila v Zbudskej Belej na vojakov 3. pešej brigá-
dy. V dedine sa stretla aj s príslušníkmi druhej
polovice našej roty, ktorá bola dnes ráno nasa-
dená na úseku 3. pešej brigády na kóte 430 se-
verozápadne od Valentoviec. V dôsledku nečá-
kaného ruského prielomu títo ženisti po bojoch
s nepriateľom ustúpili do Zbudskej Belej, kde sa
okolo 18.00 stretli s vyslanou hliadkou. Násled-
ne sa obe polovice 5. roty 5. Prešporského ženij-
ného práporu spojili a začali plniť nový rozkaz,
ktorý sme medzitým dostali zo štábu 2. pešej
divízie. Týmto rozkazom bola celá rota podria-

Čistenie bojiska po ukončení bojovej
činnosti na kóte Javorská.
Sprzątanie pola bitvy po zakončení
działañ bojowych na wzgórzu Javorská.

dená pod velenia 3. pešej brigády a dostali sme
pokyn stiahnuť sa viac dozadu. Našou úlohou
bolo ešte v priebehu toho istého večera ženijné
zabezpečiť zákopy peších jednotiek na svahoch
pri Zbudskej Belej, ktoré uzatvárali bočnú cestu
do údolia Laborca. Po dokončení ženijných prác
sme sa neskoro v noci (podľa gregoriánskeho
z 2. 4. na 3. 4. 1915) presunuli priamo do dedi-
ny, kde moji vojaci zaujali obranu.

świetnie obserwować działania nieprzyjacie-
la oraz wstrzeliwać się w teren pod nami. Moi
saperzy zaczęli się pośpiechu okopywać na tym
miejscu i przygotowywać do obrony. Następnie
wysłałem patrole, by sprawdziły, gdzie znajdu-
ją się sąsiednie jednostki oraz nawięzały z nimi
kontakt. Żołnierzom wychodzącym na patrol po-
leciłem, by zdobyli informacje na temat aktual-
nej sytuacji bojowej oraz amunicję.

Patrol, który wysłałem na nasze tyły natknął
się w Zbudskiej Belej na żołnierzy 3 Brygady
Piechoty. We wsi spotkali też drugą połowę na-
szej kompanii, która została dziś rano wysłana
na odcinek 3 Brygady Piechoty na kocie 430 na
północny zachód od Valentoviec. W wyniku nie-
oczekiwanego przełamania naszej obrony przez
Rosjan saperzy ci po walkach z nieprzyjacielem
wycofali się do Zbudskiej Belej, gdzie koło 18:00
spotkali się z wysłanym patrol. Potem obie
połowy 5 kompanii 5 Preszbarskiego Batalionu
Sapersów połączyły się i zaczęły wypełniać nowy
rozkaz, który tymczasem otrzymaliśmy ze sztabu
2 Dywizji Piechoty. Zgodnie z tym rozkazem cała
kompania została podporządkowana dowódz-
twu 3 Brygady Piechoty i otrzymaliśmy polecenie,
by cofnąć się jeszcze głębiej. Naszym zadaniem
na ten wieczór było wykonanie zabezpieczenia
saperskiego okopów jednostek piechoty na sto-
kach koło Zbudskiej Belej, które zamykały boczną
drogę do doliny Laborca. Po zakończeniu prac
saperskich, późno w nocy (według kalendarza
gregoriańskiego z 02.04 na 03.04.1915 r.), prze-
nieśliśmy się bezpośrednio do wsi, gdzie moi żoł-
nierze zajęli stanowiska obronne.

Celem naszego dowództwa było utrzymanie
nowych pozycji koło Zbudskiej Belej i uniemoż-
liwienie Rosjanom wejścia do doliny Laborca
oraz ataku na Humenné. Dowództwo X Korpu-
su ściągnęło na nasz odcinek kolejne posiłki,
złożone z żołnierzy 102 Pułku Piechoty. Żołnie-
rze ci zajęli pozycje na stokach pod Zbudską
Bełą, które umocnili saperzy naszej kompanii.
Oddział karabinów maszynowych tego pułku
przeszedł pod moje dowództwo i został roz-
mieszczony na północnym skraju wsi. Z naszą
linią łączyły się po prawej stronie stanowiska
4 Bośniacko-Hercegowińskiego Pułku Piecho-
ty, a po lewej ciągnęły się stanowiska 54 Puł-
ku Piechoty Landsturmu. Żołnierze pospolitego
ruszenia trzymali pozycje aż do sąsiedniej wsi

Cieľom nášho velenia bolo udržanie nových postavení okolo Zbudskej Belej a zabránenie ruskému prieniku údolím Laborca na Humenné. Veliteľstvo X. armádneho zboru prisunulo do nášho úseku ďalšiu zálohu, ktorá bola tvorená príslušníkmi 102. pešieho pluku. Títo vojaci obsadili postavenia na svahoch pri Zbudskej Belej, ktoré opevnili ženisti našej roty. Gulometný oddiel tohto pluku prešiel pod moje velenie a bol rozmiestnený na severnom okraji dediny. Na naše línie vpravo nadväzovali postavenia 4. bosensko-hercegovinského pešieho pluku a vľavo pokračovali postavenia 54. pešieho pluku Landsturmu. Príslušníci domobrany držali postavenia až po susednú dedinu Volica, ku ktorej bola stiahnutá hlavná línia X. armádneho zboru v údolí Laborca.

Tento armádny zbor bol po dlhých bojoch na laboreckom úseku nášho frontu v Karpatoch silno zdecimovaný a hrozilo, že ďalší nápor nepriateľa nevydrží. V jeho tyle sa však v tieto dni na začiatku apríla už rozvíjali posily zo spojeneckého Nemecka. Jednotky 'Beskiden Korps' v priebehu 3. apríla 1915 začali zaplňať postavenia v hlavnej línii X. armádneho zboru a už okolo poľudnia prešli do frontálneho protiútku. Táto posledná fáza bojov bola veľmi krátka a nemecké jednotky do 5. apríla 1915 obsadili kóty Javorská a Kobyla a získali tak naspäť územie, ktoré naše jednotky stratili v predošlých bojoch.

Moja 5. rota 5. prešporského ženijného práporu bola 3. apríla 1915 o 11.00 stiahnutá do zálohy a jej postavenia v Zbudskej Belej obsadili ženisti nemeckej 35. pešej divízie. Dňa 6. apríla 1915 bola rota odvelená z frontu v Karpatoch a odoslaná na oddych a doplnenie. Počas bojov v údolí Laborca jej stav klesol na 1/3 tabuľkových počtov. Moji ženisti boli presunutí na tri týždne do kúpeľného mesta Krynica, ktoré v blízkom tyle frontu slúžilo na oddych vojakov našej bojujúcej armády“.

Spomienky poručíka Molnára veľmi autenticky ilustrujú kritickú situáciu, ktorá nastala 2. apríla 1915 po prelomení rakúsko-uhorského frontu. Útvary ruskej 81. pešej divízie prekonali obranné postavenia na výšinách a obsadili obec Valentovce, ktorá sa nachádzala už na ich južnej strane. Odtiaľ im ostávalo postúpiť iba o päť kilometrov dolinou Belianky cez Zbudskú Belú,

Volica, gdzie przebiegała główna linia X Korpusu w dolinie Laborca.

Korpus ten był, po długich walkach na laboreckim odcinku naszego frontu w Karpatach, mocno zdziśiętkowany i istniało zagrożenie, że nie wytrzyma dalszego naporu nieprzyjaciela. Na jego tyłach zaczęły się jednak w tych dniach, na początku kwietnia, rozwijać posiłki z sojusznicznych Niemiec. Jednostki „Beskiden Korps“ 3 kwietnia 1915 r. zaczęły zapełniać stanowiska na głównej linii X Korpusu i już koło południa przeszły do frontalnego kontrataku. Ta ostatnia faza walk była bardzo krótka, a niemieckie jednostki do 5 kwietnia 1915 r. zajęły koty Javorská i Kobyla oraz odzyskały teren, który nasze jednostki straciły we wcześniejszych walkach.

Moja 5 kompania 5 Preszburskiego Batalionu Saperów została 3 kwietnia 1915 r. o 11:00 przeniesiona do odwodu, a jej stanowiska w Zbudskiej Belej zajęli saperzy niemieckiej 35 Dywizji Piechoty. Dnia 6 kwietnia 1915 r. kompania została wycofana z frontu w Karpatach i odesłana na wypoczynek oraz miała otrzymać uzupełnienia. Podczas walk w dolinie Laborca jej stan spadł do 1/3 przewidzianej liczby żołnierzy. Moi saperzy zostali na trzy tygodnie skierowani do uzdrowiska Krynica, które znajdując się na niedalekich tyłach frontu, było miejscem wypoczynku żołnierzy naszej walczącej armii“.

Wspomnienia porucznika Molnára bardzo realistycznie oddają krytyczną sytuację, jaka panowała po 2 kwietnia 1915 r., kiedy nastąpiło przełamanie frontu austro-węgierskiego. Oddziały rosyjskiej 81 Dywizji Piechoty przełamały pozycje obronne na wzgórzach i zajęły miejscowość Valentovce, znajdującą się już po ich południowej stronie. Stąd wystarczyło przejść jedynie pięć kilometrów doliną Belianky przez Zbudską Belą, by dostać się do Radvani, a w ten sposób także do doliny Laborca. Wtedy zwycięstwo taktyczne na odcinku austro-węgierskiej 2 Dywizji Piechoty stałoby się w przełomową operacją na linii całego X Korpusu i otworzyłoby drogę na Humenné.

Groźbę tę zneutralizowało wprowadzenie do walki niemieckich jednostek „Beskiden Korps“, którymi dowodził generał kawalerii Johannes Georg von der Marwitz. Niemieccy żołnierze

aby sa dostali do Radvane, a tým pádom aj do údolia Laborca. V dôsledku toho by taktický úspech na úseku rakúsko-uhorskej 2. pešej divízie premenili na operačný prielom postavení celého X. armádneho zboru a otvorili si cestu na Humenné.

Túto hrozbu neutralizovalo nasadenie nemeckých jednotiek „Beskiden Korps“, ktorému velil generál jazdeckta Johannes Georg von der Marwitz. Nemeckí vojaci boli vykladaní z vlakov na železničnej trati medzi Humenným a Koškovcami. Do 3. apríla 1915 sa sústredili za rakúsko-uhorskou líniou v údolí Laborca a prakticky z chodu prešli do protiútku. Na postaveniach okolo Zbudskej Belej sa rozvinuli príslušníci nemeckej 35. pešej divízie generálporučíka Maxa von Schmettau a už popoludní 3. 4. 1915 začali postupovať na Valentovce. Začalo posledné kolo vypätých bojov, ktoré boli spojené s veľkými stratami na oboch stranách. Ruské jednotky nedokázali zastaviť postup protivníka a nemeckým a rakúsko-uhorským jednotkám sa do 5. apríla 1915 podarilo obnoviť pôvodnú líniu obrany na kótach Javorská a Kobyla.

O kľúčovom význame týchto bojov svedčí aj osobná prítomnosť veliteľa ruskej 3. armády generála Dmitrieva na bojisku pri Medzilaborciach. Vo vojnovom denníku ruskej 81. pešej divízie sa dochovalo niekoľko záznamov o jeho návšteve v kritický moment celej operácie: „23. marca 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára 5. 4.) ráno o 06.30 na železničnej stanici v Medzilaborciach veliteľ divízie a jeho starší adjutant privítali veliteľa 3. armády generála Radko Dmitrieva, ktorý mal želanie navštíviť divíziu.

...Veliteľ armády popoludní o 16:50 dorazil do Čabaloviec. Odtiaľ sa telefonicky spojil s veliteľom 19. pešej divízie a vydal mu rozkaz okamži-

wysiadali z pociągów na linii kolejowej między Humennem a Koškovcami. Do 3 kwietnia 1915 r. jednostki te koncentrowały się za austro-węgierską linią w dolinie Laborca i praktycznie z marszu przeszły do kontrataku. Na pozycjach wokół Zbudskiej Belej rozlokowali się żołnierze niemieckiej 35 Dywizji Piechoty generała porucznika Maxa von Schmettau i już popołudniu 03.04.1915 r. ruszyli na Valentowce. Rozpoczęła się ostanía runda ciężkich walk, które powodowały duże straty po obu stronach. Rosyjskie jednostki nie potrafiły powstrzymać naporu przeciwnika, więc niemieckim i austro-węgierskim jednostkom udało się do 5 kwietnia 1915 r. odtworzyć pierwotną linię obrony na wzgórzach Javorská i Kobyla.

O kluczowym znaczeniu tych walk świadczy osobista obecność dowódcy rosyjskiej 3 Armii generała Dmitriewa na polu walki pod Medzilaborcami. W dzienniku wojennym 81 Dywizji

Piechoty zachowało się kilka wpisów dotyczących jego wizyty w krytycznym momencie całej operacji: „23 marca 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego 05.04) rano o 06:30 na stacji kolejowej w Medzilaborcach

dowódca dywizji oraz jego starszy adiutant powitali dowódcę 3 Armii generała Radko Dmitriewa, który przyjechał na wizytację dywizji.

Dowódca armii popołudniu o 16:50 przybył do Čabaloviec. Stąd telefonicznie połączył się z dowódcą 19 Dywizji Piechoty i wydał mu rozkaz, by natychmiast wprowadził z odwodu na pierwszą linię jeden pułk, jako wsparcie 321 Okskiego Pułku Piechoty naszej dywizji. Wraz z dowódcą armii przybył do Čabaloviec także dowódca dywizji który po przeczytaniu meldunku o naszym wycofaniu się z kot 600 oraz 640 pojechał do Sterkoviec. Tam osobiście starał

Vojaci nemeckých jednotiek „Beskiden Korps“ v údolí Laborca.
Žołnierze z niemieckich jednostek „Beskiden Korps“ w dolinie Laborca.

te nasadiť zo zálohy jeden pluk na podporu 321. pešieho Okskeho pluku našej divízie. Spolu s veliteľom armády dorazil do Čabaloviec aj veliteľ divízie, ktorý sa po prečítaní hlásenia o našom ústupe z kót 600 a 640 odobral do Sterkoviec. Tam sa osobne snažil naviesť poriadok medzi ustupujúcimi útvarmi. Okolo tejto obce sa mu podarilo zhromaždiť zvyšky Jurijevského pluku a Soligaličského pluku. Podvečer sa k nim pripojili aj zvyšky Klazminského pluku. Čo sa týka Okskeho pluku, do večera z neho ostalo len pár vojakov.

...Počas bojov od 20. marca do 23. marca 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára od 2. 4. do 5. 4.) naša divízia stratila 92 dôstojníkov a 10 375 vojakov (padlých, ranených, nezvestných a zajatých). Stratila taktiež 13 guľometov a 2 delá". (Vzhľadom na to, že ide o priebežné záznamy písané vo vtedajšom čase, všetky dátumy sú uvedené podľa juliánskeho kalendára.

Druhé oslobodenie Medzilaboriec

Na začiatku apríla 1915 sa situácia na fronte južne od mesta stabilizovala a najurputnejšie boje v celej epopeji karpatských bitiek skončili. Ruské vojská vrhli do útoku posledné zálohy a zužitkovali všetky dostupné zásoby munície, ale úspech nedosiahli. Rakúsko-uhorským vojskám sa z posledných síl podarilo udržať svoje postavenia, ktoré boli bránené s vedomím, že ústup by znamenal prelomenie karpatského frontu a preniknutie protivníkových armád do vnútrozemia monarchie.

Na pozadí týchto dramatických udalostí sa odohrávali individuálne príbehy jednotlivých ľudí. Tak, ako to býva v každej vojne, tragické chvíle a traumatizujúce zážitky boli iba vrcholom ľadovca ľudského utrpenia. Pod „hladinou“ sa skrýval každodenný únavný stereotyp frontového nasadenia. Vojaci bojujúcich armád len s vypätím všetkých síl zvládali náročné vojnové podmienky. Vyčerpávajúca fyzická námaha pri opevňovaní zákopov, udržiavaní komunikácií a prísune zásob, neustále psychické vypätie pri hliadkovaní a pozorovaní, stále prítomná hrozba ochorenia, zranenia alebo smrti, to všetko vplývalo na bojaschopnosť a morálku ľudí oblečených do uniforiem.

siť zaprowadziť porządek wśród wycofujących się oddziałów. Koło tej miejscowości udało mu się zebrać resztki Jurijewskiego pułku i Soligaliczskiego pułku. Pod wieczór dołączyły do nich także resztki Klazminskiego pułku. Jeśli chodzi o Okski pułk, to do wieczora zostało z niego tylko paru żołnierzy.

W trakcie walk od 20 marca do 23 marca 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego od 02.04 do 05.04) nasza dywizja straciła 92 oficerów oraz 10 375 żołnierzy (poległych, rannych, zaginionych i wziętych do niewoli). Straciła również 13 karabinów maszynowych i 2 działą". (W związku z tym, że są to wpisy robione wówczas na bieżąco, wszystkie daty zostały podane według kalendarza juliańskiego. Zgodnie z obecnie obowiązującym kalendarzem chodzi o okres od 24 marca do 28 maja 1915 r.)

Drugie wyzwolenie Medzilaboriec

Na początku kwietnia 1915 r. sytuacja na froncie na południe od miasta ustabilizowała się i zakończyły się najzacieklejsze walki w całej karpackiej epopei wojennej. Rosyjskie wojska rzuciły do ataku ostatnie oddziały i wykorzystały wszystkie dostępne zasoby amunicji, lecz nie odnieśli zwycięstwa. Wojskom austro-węgierskim udało się resztkami sił utrzymać swoje pozycje, których broniono ze świadomością, że wycofanie się oznaczałoby przełamanie karpackiego frontu i przeniknięcie armii wroga w głąb terytorium monarchii.

Na tle tych dramatycznych wydarzeń rozgrywały się losy pojedynczych ludzi. Tak, jak bywa to podczas każdej wojny, tragiczne chwile i traumatyczne przeżycia były tylko czubkiem góry lodowej ludzkiego cierpienia. Pod „powierzchnią“ krył się codzienny wyczerpujący trud służby na froncie. Żołnierze walczących armii, musieli mobilizować wszystkie swoje siły, by wytrzymać ciężkie wojenne warunki. Wyczerpujący wysiłek fizyczny podczas umacniania okopów, utrzymywania dróg i dostaw aprowizacji, nieustanne napięcie psychiczne podczas patroli i obserwacji, wciąż obecna groźba zachorowania, odniesienia ran lub śmierci, wszystko to wpływało na zdolność bojową oraz morale ludzi ubranych w mundury.

Svedectvo o vtedajšej situácii v radoch ruských vojsk zanechal lekár 73. pešieho Krymského pluku 19. pešej divízie Ivan Antonovič Arjamov, ktorého ošetrovňa sa nachádzala v Medzilaborciach: „12. apríla 1915 (podľa gregoriánskeho kalendára 25. 4.) – začal sa škvrnitý týfus. Prípadov ochorenia nie je zatiaľ veľa, ale v súvislosti s existujúcimi nehygienickými pomermi môžeme očakávať vážne dôsledky.

Opis situacji, jaka panowała wówczas w szeregach rosyjskiego wojska, zostawił lekarz 73 Krymskiego Pułku Piechoty 19 Dywizji Piechoty Iwan Antonowicz Arjamow, którego lazaret znajdował się w Medzilaborcach: „12 kwietnia 1915 r. (według kalendarza gregoriańskiego 25.04) – zaczął się tyfus plamisty. Na razie jest niewiele przypadków zachorowań, ale w związku z brakiem należytej higieny możemy

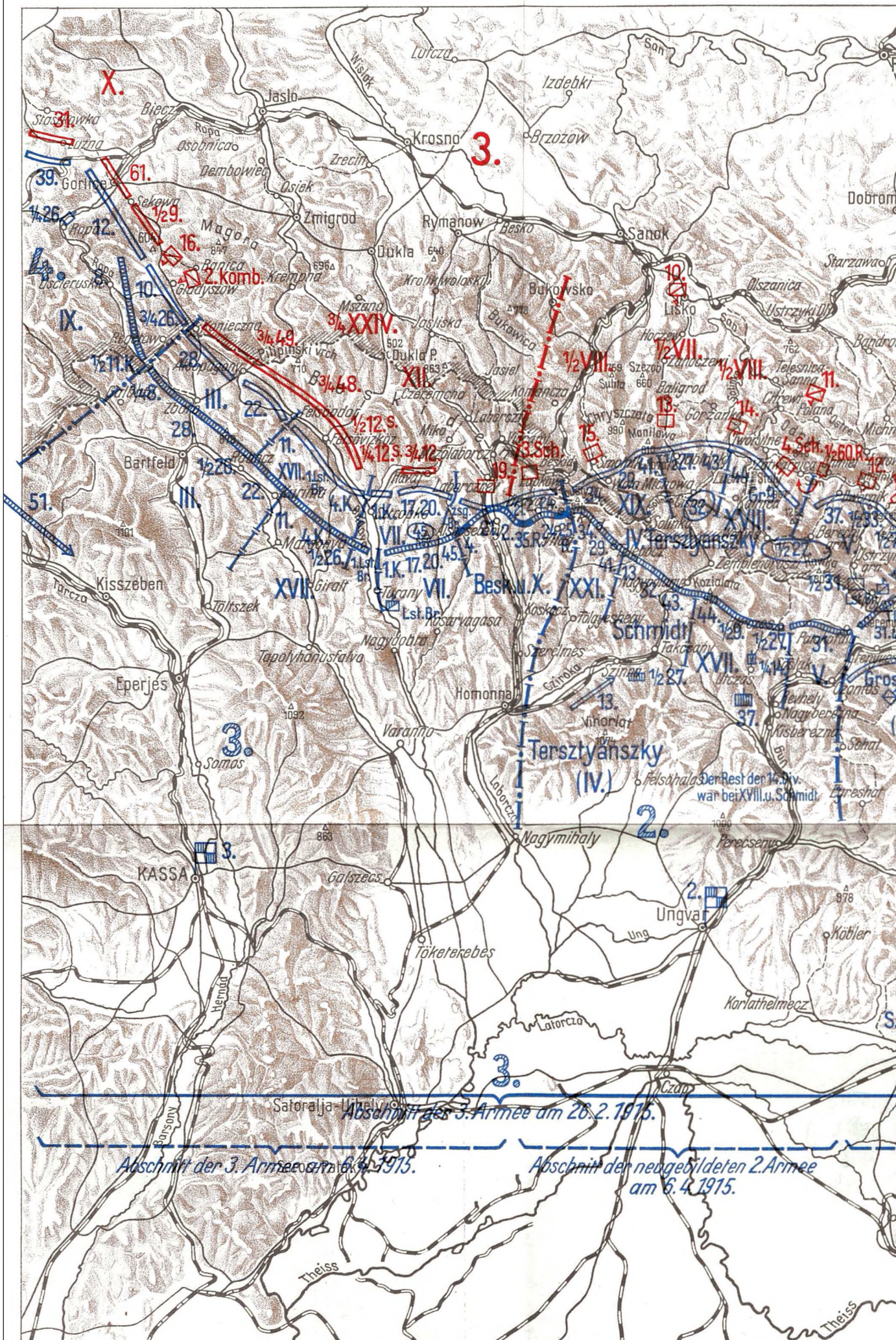
Medzilaborce (jar 1915).
Medzilaborce (wiosna 1915).

Vodné toky sú totiž infikované mŕtvotami ľudí a zvierat a naši vojaci sú vysilení. Žiadne seriózne protiepidemické opatrenia sa neprijímajú. Samozrejme, zhora dostávame mnoho rozkazov týkajúcich sa zdravotníckeho zabezpečenia vojsk, ktoré obsahujú veľa dobrých odporúčaní, avšak absolútne nezohľadňujú realitu na fronte. Neplní sa totiž jedno z hlavných opatrení – vojakom sa nedáva možnosť pravidelne si oddýchnuť.

Náš pluk sa už dva mesiace nachádza v prvej línii a je zapojený do nepretržitých bojov. Vojaci sú do krajnosti unavení, znavení a úplne špinaví. Len s veľkým úsilím sme od vyššieho velenia vymohli päťdňový oddych. Dva z týchto dní sme strávili pešími presunmi z miesta na miesto,

spodziewać się poważnej epidemii. Cieki wodne są również skażone przez trupy ludzi i zwierząt, a nasi żołnierze są wyczerpani. Nie wchodzą w grę żadne poważne działania zapobiegające epidemii. Oczywiście dostajemy z góry wiele rozkazów dotyczących zabezpieczenia medycznego wojsk, w których jest mnóstwo dobrych rad, ale kompletnie nie przystają one do frontowej rzeczywistości. Nie przestrzega się także jednego z podstawowych wymogów – nie pozwala się żołnierzom na regularny odpoczynek.

Nasz pułk już od dwóch miesięcy jest na pierwszej linii i wciąż walczy. Żołnierze są krańcowo zmęczeni, zaważeni i makabrycznie brudni. Z ogromnymi problemami wyprosiłszy u wyższego dowództwa pięciodniowy wypoczy-

ktorých zmysel sme absolútne nechápali. Vojaci nemajú spodnú bielizeň, kabáty, čižmy a nikto sa nestará o riešenie tohto veľmi ostrého problému. Hovorí sa, že niekde sa nejaké zásoby nachádzajú, ale my sme zatiaľ nič nedostali.

Nedaleko v tyle sa rozmiestnila 20. skupina Červeného kríža, v ktorej slúžia milucké žienky – naparfumované, vyfintené a koketne oblečené do uniforiem zdravotníckych sestier milosrdenstva. Neviem, prečo sem prišli. Splnomocnenec Červeného kríža Danič často pozýva a hostí veliacich dôstojníkov zo štábu divízie. Je ľahké si domyslieť, čo sa tam deje... Náčelník štábu divízie Prokopovič od veliteľov našich plukov vyžaduje, aby v hláseniach písali, že Danič pracuje

Ruský dôstojník v Medzilaborciach.
Rosyjski oficer w Medzilaborcach.

pod nepriateľskou paľbou a navrhovali ho na udelenie vyznamenaní. Niektoré zo spomenutých žien sa fotia v starých zákopoch a inscenujú zábery z ošetrovania ako keby ranených vojakov. Tieto fotky potom zverejňujú petrohradské či moskovské časopisy aj s popisom, že ich aktéri sa nachádzajú v prvej línii pod nepriateľskou paľbou.

V Krásnom Brode pri Medzilaborciach je plno vojska, avšak nikto sa neponáhľa vystriedať našu 19. pešiu divíziu na pozíciách. Od začiatku vojny sme skoro neoddychovali. Dnes dorazili doplnky tvorené odvedenými brancami narodenými v roku 1900! Sú to len chlapci a je mi ich veľmi ľúto. Ako dlho ešte potrvá toto hrôzostrašné kynoženie ľudí a aké obete si ešte vyžiadajú zlý boh vojny? Ženy a deti?

Táto jar nám priniesla jednu novú hrozbu. Na našom fronte sa objavili lietadlá. Je skvelé po-

nek. Dva z tých dní zajaľovalo nam premieszczanie się na piechotę z miejsca na miejsce, którego sensu kompletnie nie rozumieliśmy. Żołnierze nie mają bielizny, płaszczy, butów i nikt nie stara się rozwiązać tego problemu. Mówi się, że gdzieś są jakieś przydziały, ale my dotychczas nic nie dostaliśmy.

Niedaleko na tyłach rozlokowała się 20 Grupa Czerwonego Krzyża, w której służą gładkie kobiety – wyperfumowane, wyfiokowane i kokieteryjnie ubrane w uniformy medycznych siostr miłosierdzia. Nie wiem po co tu przyjechały. Pełnomocnik Czerwonego Krzyża Danicz często zaprasza i gości starszych oficerów ze sztabu dywizji. Łatwo się domyślić, co tam się dzieje...

Naczelnik sztabu dywizji Prokopowicz wymaga od dowódców naszych pułków, by w meldunkach pisali, że Danicz pracuje pod nieprzyjacielskim ostrzałem i przedstawiali go do odznaczenia. Niektóre z tych kobiet fotografują się w starych okopach i pozują do zdjęć udając, że opatrują rannych żołnierzy. Te zdjęcia potem drukują petersburskie, albo moskiewskie czasopisma z podpisem, że widoczne na nich osoby znajdują się na pierwszej linii pod nieprzyjacielskim ostrzałem.

W Krásnym Brodzie koło Medzilaborca jest pełno wojska, jednak nikt się nie kwapi, by zmienić na pozycjach naszą 19 Dywizję Piechoty. Od początku wojny prawie nie odpoczywaliśmy. Dziś przybyły uzupełnienia złożone z rekrutów urodzonych w 1900 roku! To ledwie chłopcy i strasznie mi ich żal. Jak długo jeszcze potrwa ta przerażająca ludzka rzeź i jakich ofiar zażąda jeszcze okrutny bóg wojny? Kobiet i dzieci?

Ta wiosna przyniosła nam jedno nowe zagrożenie. Na naszym froncie pojawiły się samoloty. Jest piękna pogoda, nieprzyjaciel bezustannie krąży po niebie i obserwuje ziemię. Kiedy nadeszły pierwsze słoneczne dni, wtedy te powietrzne drapieżniki zaczęły latać nad naszymi głowami. Najpierw jak ptaki krążyły bardzo wysoko – na wysokościach niebios, ledwie widoczne gołym okiem. Tylko warkot ich silników zdradzał, że nie należą do gromady ptaków. Ciekawie było patrzeć przez lornetkę na ten piękny

časie, nepriateľ sa usilovne premáva po nebi a skúma zem. Keď prišli prvé slnečné dni, títo vzdušní dravci začali lietať nad našimi hlavami. Najprv ako vtáci krúžili veľmi vysoko-prevysoko na nebesách, ledva viditeľní voľným okom. Len zvuk ich motorov prezrádza, že nepatria do ríše operencov. Bolo zaujímavé dívať sa cez ďalekohľad na tento krásny vzlet ľudského génia a mali sme dokonca radosť z pokorenia vzduchu. Lietadlá sa správali slušne. Niekde si poletovali, niečo pozorovali, ale nikomu neublížovali.

Potom sa ale situácia zhoršila. Začali klesať bližšie k zemi a vtedy to začalo! Nad hlavou letí takýto vták, vznáša sa s vrčiacim motorom, prehľadáva zem pod sebou a potom zrazu – bum! Letecká bomba explodovala na blízku, alebo zasiahla sústredenie konských zásobovacích povozov či pochodujúce zálohy. Títo dravci sa každý deň stávali drzejšími. Proti nim zo zeme poleteli šrapnely a salvy guľometov a pušiek. Mohlo by to potešiť, ak by táto masa guľiek nepadala naspäť na zem a neohrozovala naše vlastné hlavy.

Vojaci nemajú radi lietadlá. Obávajú sa ich neočakávanosti a prakticky úplnej nemožnosti svojho ukrytia. Vojaci sa nachádzajú v zálohe, oddychujú, umývajú sa, v tyle sa cítia bezpečne, keď im zrazu niečo zavrchí nad hlavou a jedna za druhou sa sypú bomby, ktorých výbuchy ohrozujú ich životy. A keď lietadlo nebombarduje, vypustí dve či tri svetlice – dve či tri ligotavé hviezdičky sa ako meteority rútia dole a ostáva za nimi dlhý chvost. Tieto dlhé tenké prúžky dymu potom dlho visia v tichom bezvetrí. Vtedy môžeme čakať delostrelecké ostreľovanie s ťažkými granátmi, pretože visiace prúžky dymu slúžia ako poznávacie znaky pre nepriateľské batérie. Dokonca aj v hlbokom tyle, dvadsať či tridsať verstv od prednej línie môžu lietadla otráviť pokojnú existenciu. Aj tam hrozí bombardovanie z lietadla a už došlo k dosť smutným prípadom. Naši vojaci nemajú radi lietadlá. Nepriateľskí vojaci ich samozrejme tiež nemajú radi, naši Muromci sú ešte strašnejší ako ich stroje“.

Keď na začiatku apríla 1915 zlyhal rozhodujúci pokus ruských vojsk o prekonanie Karpát a vyra-

wzlot ludzkiego geniuszu i cieszyliśmy się nawet z ujarzmienia przestworzy. Samoloty zachowywały się grzecznie. Trochę polatały, coś poobserwowały, ale nikomu nie robiły krzywdy.

Potem niestety sytuacja się pogorszyła. Zaczęły latać bliżej ziemi i wtedy się zaczęło! Leci nad głową taki ptak, wznosi się z ryczącym silnikiem, przepatruje ziemię pod sobą i potem nagle – bum! Bomba lotnicza wybuchła nieopodal, albo trafiła w grupę taborów konnych lub maszerujące rezerwy. Te drapieżniki stawały się z dnia na dzień coraz bardziej krwiożercze. W ich stronę poleciały z ziemi szrapnele i salwy z karabinów maszynowych i zwykłych. Mogłoby to być pocieszeniem, gdyby ta masa kul nie

Ruiny kláštoru v Krásnom Brode.
Ruiny klasztoru w Krásnym Brodzie.

spadała z powrotem na ziemię i nie trafiała w nasze własne głowy.

Żołnierze nie lubią samolotów. Boją się ich nieprzewidywalności i tego, że praktycznie nie mają szans, by się przed nimi ukryć. Żołnierze są w odwodzie, odpoczywają, myją się, na tyłach czują się bezpiecznie. Nagle coś im zawarczy nad głową i jedna za drugą sypią się bomby, które mogą ich zabić. A gdy samolot nie bombarduje, to wypuszcza dwie lub trzy rakiety świetlne – dwie lub trzy gwiazdeczki migoczące niczym meteoryty, a kiedy spadają w dół to zostawiają za sobą długi ogon. Te długie cienkie paski dymu długo potem wiszą w cichym stojącym powietrzu. Wtedy możemy się spodziewać ciężkiego ostrzału artyleryjskiego, bo te wiszące pręgi dymu są znakami rozpoznawczymi dla nieprzyjacielskich baterii. Nawet na głębokich tyłach, dwadzieścia czy trzydzieści wiorst za

Flugzeugsilhouetten

Russland

1.) Tragfläch. Bemalung:

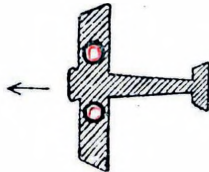
2.) Form

a.) Eindecker

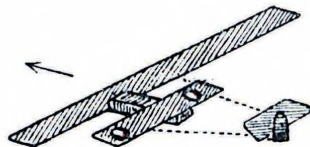
(von schief vorne)

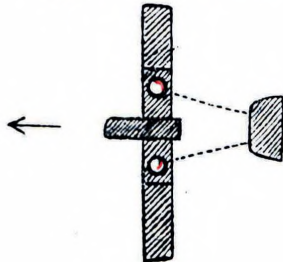
(von unten)

b.) Zweidecker

*1)

Österreich-Ung.

1.) Tragfläch. Bemalung:

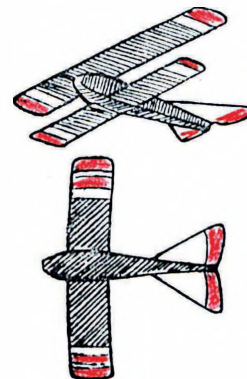

2.) Form

a.) Eindecker

keine

b.) Zweidecker

Deutschland

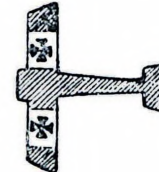
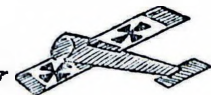
1.) Tragfläch. Bemalung:

2.) Form

a.) Eindecker

Sehen genauso wie
die russischen Eindecker
aus !!!

b.) Zweidecker

*2)
wenden!

tr. 606/27 Sz.

A

Nächtigung der 20. H.T.D. vom 6/5. auf den 7/5. 1915.

z. elköldés
bsendungs

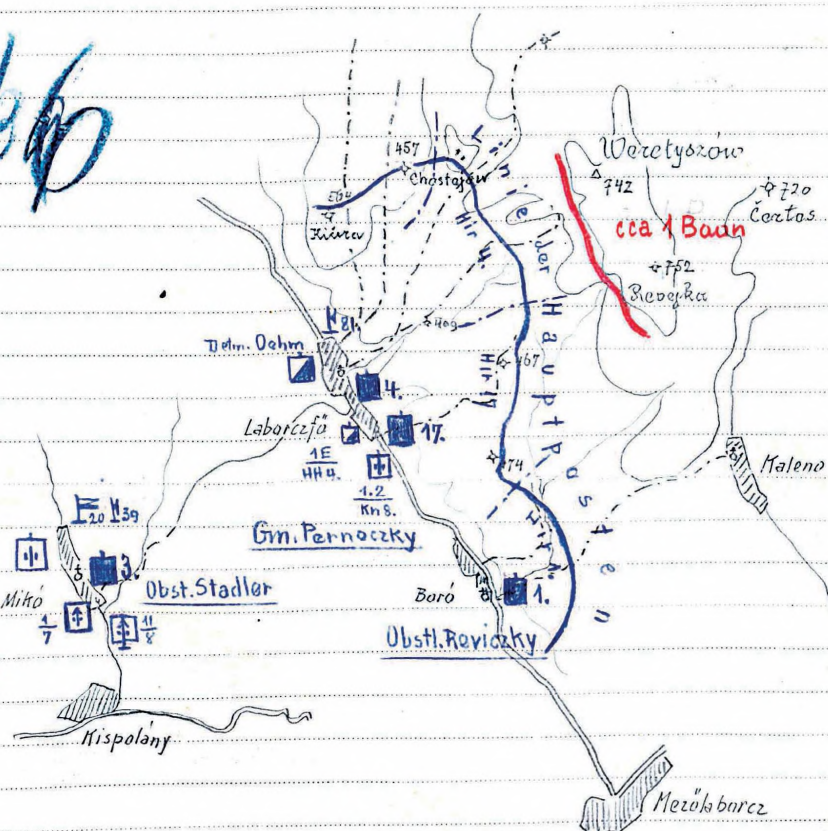
Helye:
Ort:
Ideje:
Zeit:

Miko

vom 6/5. 1915

én 6 h 30, nachm.

869/36

Legende: Das Bereich der Vorposten ist im Auge; Vollzug ist noch nicht gemeldet.
Verbindung mit Leutnant 17. u. 4. noch nicht hergestellt; wurde eingeleitet.

Präs, am

6/5. 1915. 10:30 am

K. u. k. 7. Korpskommando

mp

Nr.

869/36

v. Nagygyörgy

denie Rakúsko-Uhorska z vojny, na východnom fronte došlo v dôsledku toho k celkovej zmene strategickej situácie. Ozbrojené sily habsburskej monarchie vydržali kritickú zaťažkávacu skúšku a vytvorili podmienky pre sústredenie nemeckých záloh presunutých zo západného frontu, ktoré potom 2. mája 1915 prešli do úspešnej ofenzívy pri Gorliciach. Na začiatku mája 1915 bol prelomený ruský front v západnej Haliči a postup nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk prinútil ruské velenie k okamžitému stiahnutiu jeho síl z južnej strany Karpát. Oblasti, o ktoré ruské vojská tvrdo a za veľkých strát bojovali od januára do apríla 1915, museli byť v priebehu niekoľkých dní opustené.

Z priestoru Medzilaboriec bola vytlačená 33. pešia divízia generálmajora Matveja Aleksandroviča (Mahometa Sulejmanoviča) Sulkeviča.⁵ Tento zväzok pôvodne držal obranu na rieke Dunajec, ale po neúspechu ruskej generálnej ofenzívy bol v druhej polovici apríla 1915 stiahnutý z priestoru budúceho prielomu frontu medzi Gorlicami a Tarnowom a presunutý k Medzilaborciam. V hlásení štábu ruského XXI. armádneho zboru z 26. apríla 1915 sa nachádza informácia o jeho zložení a rozmiestnení: *„Na pravom krídle zboru sa nachádza úsek divízie generálmajora Sulkeviča – 129. peší pluk, 130. peší pluk, 131. peší pluk, oddiel 81. delostreleckej brigády a horská batéria 2. sibírskeho delostreleckého oddielu. Jej úlohou je úporne brániť líniu frontu od rieky Laborec až po výšinu 547 Dielec. Osobitnú pozornosť je potrebné ve-*

pierwszą linią, samoloty potrafią zatruć spokojne życie. Nawet tam grozi bombardowane lotnicze i doszło już do nieszczęść. Nasi żołnierze nie lubią samolotów. Nieprzyjacielscy żołnierze też ich oczywiście nie lubią, nasi Muromcy są jeszcze straszniejsi niż ich maszyny“.

Kiedy na początku kwietnia 1915 r. kończyła się fiaskiem decydująca próba pokonania Karpat przez rosyjskie wojska i wyłączenia Austro-Węgier z wojny, sytuacja strategiczna na froncie wschodnim uległa w związku z tym całkowitej zmianie. Siły zbrojne monarchii habsburskiej wytrzymały niezwykle ciężką próbę i pozwoliły zgrupować się niemieckim rezerwom przeniesionym z frontu zachodniego, które potem 2 maja 1915 r. rozpoczęły zwycięską ofensywę pod Gorlicami. Na początku maja 1915 r. został przełamany rosyjski front w Galicji Zachodniej, a ruchy niemieckich oraz austro-węgierskich wojsk zmusiły rosyjskie dowództwo do natychmiastowego wycofania jego sił z południowej strony Karpat. Tereny, o które rosyjskie wojska ciężko i z ogromnymi stratami walczyły od stycznia do kwietnia 1915 r., musiały zostać opuszczone w ciągu kilku dni.

Z rejonu Medzilaborec została wypchnięta 33 Dywizja Piechoty generała majora Macieja Aleksandrowicza (Mahometa Sulejmanowicza) Sulkiewicza.⁵ Formacja ta pierwotnie obroniła się na rzece Dunajec, ale po klęsce głównej ofensywy rosyjskiej została w drugiej połowie kwietnia 1915 r. wycofana z rejonu przyszłego przełama-

⁵ Generál Sulkevič bol ďalšou významnou historickou osobnosťou, ktorú vojnový osud zavial do Medzilaboriec. Išlo o litovského Tatára, ktorý sa v momente uskutočnenia bolševického prevratu v novembri 1917 nachádzal na Kryme, kde formoval I. moslimský armádny zbor Ruskej republiky. S podporou krymských Tatárov a miestnych protikomunistických Rusov zlikvidoval tzv. Tavrijskú sovietskú socialistickú republiku a v júni 1918 s nemeckým súhlasom sformoval tzv. Krymskú regionálnu vládu. Sulkevič v nej naraz zastával funkcie premiéra, ministra obrany a ministra vnútra. Orientoval sa na spoluprácu s Nemeckom a Tureckom a snažil sa o vytvorenie štátneho útvaru na Kryme nezávislého od ukrajinskej vlády. Po porážke Centrálnych mocností odišiel z Krymu a prijal ponuku Azerbajdžanskej demokratickej republiky vstúpiť do jej služieb. Do hlavného mesta Baku pricestoval v marci 1919 a na základe svojich vojenských skúseností bol menovaný za náčelníka generálneho štábu. Sulkevič sa pustil do posilňovania armády nového štátu a organizačne koordinoval jej rozvoj. Nemal však k dispozícii veľa materiálnych zdrojov a ani veľa času. V septembri 1919 britské vojská opustili územie Azerbajdžanskej demokratickej republiky a prestali pôsobiť ako jej protektor. Leninov režim využil vzniknutú situáciu a zorganizoval v Baku komunistický prevrat, ktorému okamžite poskytla tzv. „internacionálnu pomoc“ Červená armáda. Jednotky sovietskej 11. armády prekročili hranice 27. apríla 1920 a obsadili celý Azerbajdžan. V krajine začali pôsobiť bolševické represívne orgány „Čeka“ (Výnimočná komisia pre boj s kontrarevolúciou) a ich obeťou sa stal aj Sulkevič, ktorý bol zatknutý a v mestskom väzení v Baku popravený.

⁵ Generał Sulkiewicz był kolejną ważną postacią historyczną, którą wichry wojny rzuciły do Medzilaborec. Był to litewski Tatar, który w momencie bolszewickiego przewrotu w listopadzie 1917 r. znajdował się na Krymie, gdzie formował I. Muzułmański Korpus Republiki Rosyjskiej. Przy wsparciu Tatarów krymskich i lokalnych rosyjskich antykomunistów zlikwidował tzw. Socjalistyczną Republikę Tauridy, a w czerwcu 1918 r. sformował, za niemieckim przyzwoleniem, Krymski Rząd Regionalny. Sulkiewicz pełnił w nim równocześnie funkcję premiera, ministra obrony i spraw wewnętrznych. Opowiadał się za współpracą z Niemcami i Turcją oraz zabiegał o założenie na Krymie państwa niezależnego od ukraińskiego rządu. Po klęsce państw centralnych opuścił Krym i przyjął propozycję Demokratycznej Republiki Azerbejdżanu, by wstąpić na jej służby. Do stolicy - Baku przyjechał w marcu 1919 r., gdzie ze względu na jego wojskowe doświadczenia został mianowany naczelnikiem sztabu generalnego. Sulkiewicz zaczął wzmacniać armię nowego państwa i organizacyjnie koordynował jej rozwój. Nie miał jednak zbyt dużych środków finansowych, ani czasu. We wrześniu 1919 r. brytyjskie wojska opuściły terytorium Demokratycznej Republiki Azerbejdżanu i przestały być jej protektorem. Reżim Lenina wykorzystał tę sytuację i zorganizował przewrót komunistyczny w Baku, któremu Armia Czerwona natychmiast udzieliła tzw. „internacjonalistycznej pomocy“. Jednostki sowieckiej 11 Armii przekroczyły granice 27 kwietnia 1920 r. i zajęły cały Azerbejdżan. W kraju zaczęły działać bolszewickie organy represji „Czeka“ (Wszelchroszyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy), której ofiarą stał się Sulkiewicz. Został aresztowany, osadzony w więzieniu miejskim w Baku, a następnie rozstrzelany.

novat' výnimočne silnému opevneniu výšin 457 a 564 (južne od Ňagova a Čabaloviec). Štáb divízie v Medzilaborciach“.

Vojaci ruskej 33. pešej divízie po intenzívnych bojoch a v dôsledku silného tlaku protivníka 6. mája 1915 vyprázdнили Medzilaborce. Posledné útvary generála Sulkeviča ustúpili z tejto časti dnešného Slovenska cez Lupkovský priesmyk 7. mája 1915. V tesnom závese za nemeckými a rakúsko-uhorskými vojskami vstúpil do mesta aj vojnový korešpondent F. Göndör, ktorý v tlačí publikoval svoju reportáž poznačenú dobovou propagandou: „Rusi za žiadnych okolností nechceli opustiť Medzilaborce, a v tejto časti Uhorska sa držali najdlhšie. Potom však po vražedných bojoch predsa len museli ustúpiť. Do mesta som dorazil len niekoľko hodín po vyhnaní Rusov. V Medzilaborciach bol ich odpor mimoriadne húževnatý. Výšiny lemujúce mesto bolo potrebné obsadiť v krvavých zápasoch a na úbočiach kopcov sa povalovali stovky mŕtvov.“

Pred hotelom Schönfeld, ktorý stojí oproti rozstrielanej budove železničnej stanice, sa mi naskytol nezabudnuteľný pochmúrny obraz. Pod holým nebom na nosidlách ležali stovky ranených vojakov. Rusí, nemeckí a uhorskí ranení vedľa seba. Včera ešte s puškami a bodákmi proti sebe bojovali a dnes s boľavými ranami, v mukách a v horúčkach, ležia vedľa seba. Neprejavujú voči sebe zášť a so zlomenými pohľadmi, krotko, takmer so sústrasťou sa na seba navzájom dívajú. Prežíva v nich hlboká solidarita s trpiacimi ľuďmi... Spolu sa dostali do tejto biedy a v niekdajšom protivníkovi už nevidia príčinu svojho utrpenia, veď všetci trpia rovnako a vzájomne sa ľutujú...

Vo veľkej prevahe sú ranení ruskí vojaci. Straty Rusov sú spravidla nepomerne väčšie, ako v počte padlých, tak aj v počte ranených.

nia frontu medzi Gorlicami a Tarnowem i preniesiona w stronę Medzilaborce. W meldunkach sztabu rosyjskiego XXI Korpusu z 26 kwietnia 1915 r. znajduje się informacja o jego składzie i rozmieszczeniu: „na prawym skrzydle korpusu znajduje się odcinek dywizji generała majora Sulikiewicza – 129 Pułk Piechoty, 130 Pułk Piechoty, 131 Pułk Piechoty, oddział 81 Brygady Artylerii i bateria górska 2 Syberyjskiego Oddziału Artylerii. Jej zadaniem jest za wszelką cenę bronić linii frontu od rzeki Laborec aż do wzgórza 547 Dielec. Szczególną uwagę należy zwrócić na to, by zbudować wyjątkowo silne umocnienia na

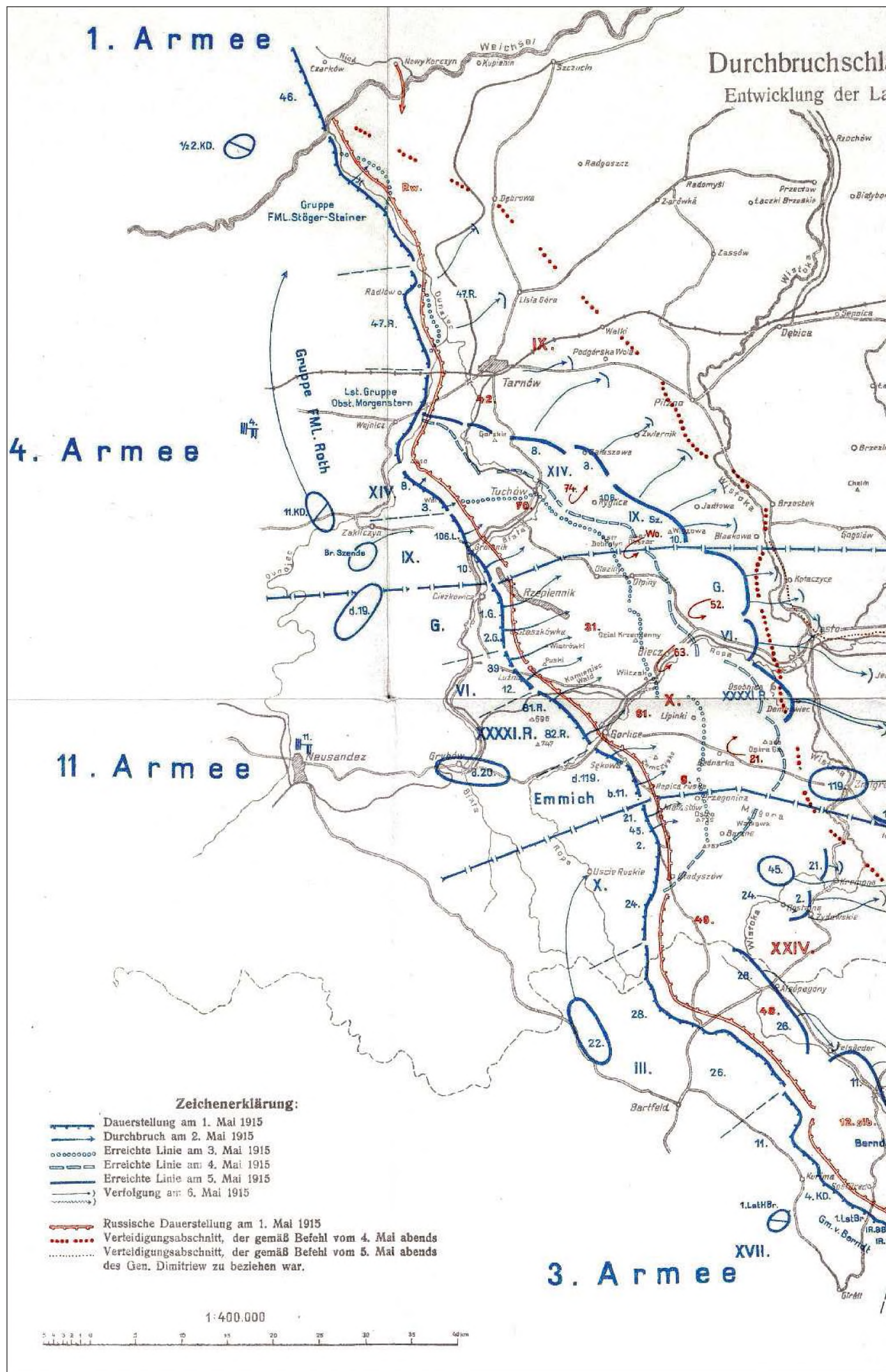

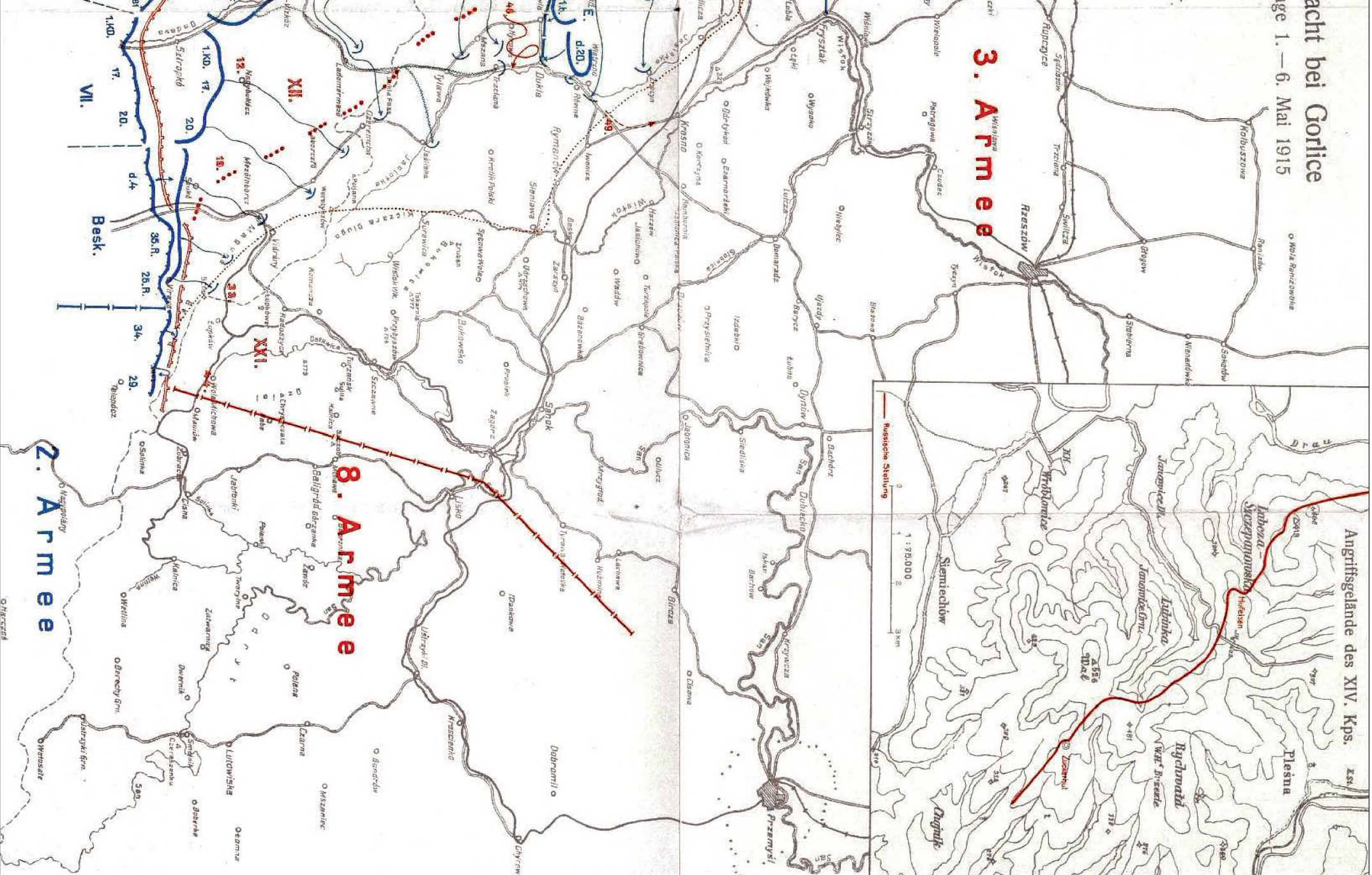
Vojnové škody v meste Medzilaborce.
Zniszczenia wojenne w mieście Medzilaborce.

wzgórzach 457 oraz 564 (na południe od Ňagova i Čabaloviec). Sztab dywizji w Medzilaborcach“.

Žołnierze rosyjskiej 33 Dywizji Piechoty po intensywnych walkach i w wyniku silnego naporu przeciwnika 6 maja 1915 r. opuścili Medzilaborce. Ostatnie oddziały generała Sulikiewicza wycofały się z tej części obecnej Słowacji przez Przełęcz Łupkowską 7 maja 1915 r. W bardzo krótkim czasie za niemieckimi a austro-węgierskimi wojskami przybył do miasta również korespondent wojenny F. Göndör, który opublikował w prasie swój reportaż przesiąknięty ówczesną propagandą: „Rosjanie pod żadnym pozorem nie chcieli opuścić Medzilaborce i w tej części Węgier trzymali się najdłużej. Potem jednak po morderczych walkach musieli się wycofać. Do miasta przybyłem w zaledwie kilka godzin po przepędzeniu Rosjan. W Medzilaborcach ich opór był wyjątkowo zacięty. Wzgórza otaczające miasteczko trzeba było zdobywać w krwawych bojach, a na stokach walały się setki trupów.“

Przed hotelem Schönfeld, który stoi naprzeciwko roztrzaskanego budynku dworca kolejowego, zobaczyłem niezapomnianą i ponurą scenę. Pod gołym niebem leżały na noszach

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 01.05. – 06.05.1915.
Linia frontu w Karpatach – sytuacja na 01.05. – 06.05.1915.

V hrozných podmienkach ležia v medzilaboreckom prachu pred hotelom Schönfeld ranení ruskí zajatci. Komu sa neušli nosidlá, ten leží na zemi. Všetci majú žlté a od utrpenia smrteľne vyčerpané tváre, mnohí od bolesti škripu zubami, iní skrútení nehybne ležia v prachu ako mŕtvolky. Niektorí majú zakrvavené šaty a mnoho ich leží vo veľkej mláke krvi. Uniformy i nosidlá sú presiaknuté krvou, ktorá kvapká na zem.

**Zničená budova železničnej stanice v Medzilaborciach.
Znižený budynek dworca kolejowego w Medzilaborcach.**

A znovu privádzajú ďalších ranených, niektorí z nich sú schopní ísť na vlastných nohách, tackajúc sa a vzájomne sa podopierajúc. Medzi nimi vidím jedného chorého uhorského husára, ktorý nesie na chrbte úbohého ruského vojaka s obooma nohami prestrelenými. Popri jednorukých ruských vojakoch ležia beznohí, ďalší ležia so zranenou hlavou, s prestrelenou hrudou či s tvárou, ktorú roztrhal šrapnel. Mnohým je vidieť ich nahé telá so zaschnutou krvou a hnisom. Všade počuť ťažké vzdychy, dusivé chrčanie, od bolesti

setki ranených vojakov. Rosyjscy ranni, niemiecscy ranni i węgierscy ranni obok siebie. Jeszcze wczoraj walczyli ze sobą na karabiny i bagnety, a dziś z bolesnymi ranami, w mękach i gorączkach leżą obok siebie. Nie żywią do siebie nienawiści i opuszczonym wzrokiem, krótko, niemal z litością zerkają na siebie nawzajem. Przeważa wśród nich solidarność cierpiących ludzi. Razem znaleźli się w tych tarapatkach i nie widzą już w dawnym przeciwniku, przyczyny swojego cierpienia, przecież wszyscy sobie wzajemnie współczują...

Ogromną przewagę stanowią tu ranni rosyjscy żołnierze. Straty Rosjan są najczęściej niewspółmiernie większe, zarówno jeśli chodzi o liczbę poległych, jak i liczbę rannych. W okropnych warunkach leżą w medzilaboreckim pyłku przed hotelem Schönfeld ranni rosyjscy jeńcy. Dla kogo nie starczyło noszy, ten leży na ziemi. Wszyscy mają pożółkłe i śmiertelnie zmęczone cierpieniem twarze, wielu zgrzyta zębami z bólu, inni skuleni, leżą w pyłku bez ruchu jak martwi. Niektórzy mają zakrwawione ubrania, a wielu z nich leży w wielkich kałużach krwi. Mundury i nosze są przesiąknięte krwią, która skapuje na ziemię.

I znowu przywożą kolejnych rannych, niektórzy z nich są w stanie iść o własnych siłach, kuśtykając i podpierając się nawzajem. Między nimi widzę jednego chorego węgierskiego huzara, który niesie na plecach nieszczęsnego rosyjskiego żołnierza z przestrzelonymi

obiema nogami. Obok jednoręki rosyjskiego żołnierza leżą ci bez nóg, dalej leżą ranni w głowę, z przestrzeloną klatką piersiową lub twarzą, którą rozszarpał szrapnel. Wielu spod mundurów wystaje nagie ciało ze zaschniętą krwią i ropą. Wszędzie słychać jęki, dławiące charczenie, widać zastygłe w bólu twarze i nieruchome białka wywróconych oczu. Takie sceny przyprawiają człowieka o dreszcze.

Wszystkich tych nieszczęsnych rannych zebrano ze wzgórz wokół Medzilaborca. Było tam

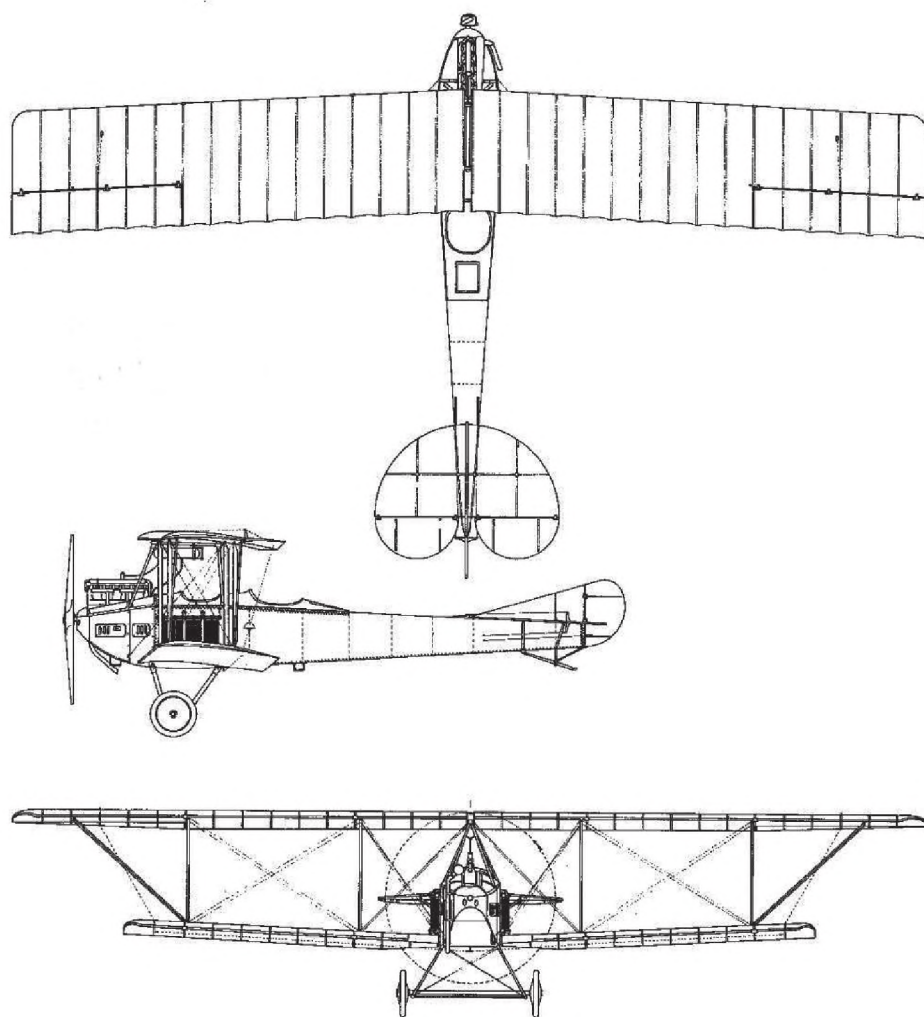
znetvorené tváre a meravé bielka vyvrátených očí. Z tohto výjavu človeku chodí mráz po chrbte.

Všetkých týchto úbohých ranených pozbierali z kopcov v okolí Medzilaboriec. Bolo tam toľko mŕtvych, že ich nestihali pochovávať. Aj ranených je toľko, že ich nevládu všetkých pozbierať, nedokážu ich ani len prechodne umiestniť pod prístrešok. Všetky izby hotela Schönfeld sú už plné, aj v pivnici ležia ranení, a priestor pred hotelom je tiež zaplnený ranenými. Jeden ruský vojak z Kišiňova hovorí, že šesť týždňov trpel so zranením a vliekol sa sem a tam dovtedy, až sa dostal do Medzilaboriec, kde mu obviazali rany. Ruskí vojaci s hroznými zraneniami tri, štyri, či päť týždňov ležia v kopcoch a občas dostanú jedlo od ustupujúcich jednotiek.

Pri železničnej stanici v Medzilaborciach je vojnový cintorín plný čerstvých hrobov. V prvom hrobe spočívajú dvaja uhorskí honvédi:

tylu mŕtvych, že nie nadážano ich chovať. Ranných tiež jest tylu, že nie sposób ich wszystkich zebrać, nie można ich nawet tymczasowo schować pod dach. Wszystkie pokoje w hotelu Schönfeld są już pełne, nawet w piwnicy leżą ranni, a miejsce przed hotelem też jest zapelnione rannymi. Pewien rosyjski żołnierz z Kiszyniowa mówi mi, że jest od sześciu tygodni ranny i tułał się po różnych miejscach dopóty, dopóki nie dostał się do Medzilaborec, gdzie mu opatrzone rany. Rosyjscy żołnierze z ciężkimi ranami trzy, cztery czy pięć tygodni leżą w górach i czasami dostają jedzenie od wycofujących się jednostek.

Przy stacji kolejowej w Medzilaborcach jest cmentarz wojenny pełen świeżych grobów. W pierwszym grobie są pochowani dwaj węgierscy honwedzi Lajos Makra i Sándor Papp. Zmarli 13 maja 1915 r. Niedaleko jest grób Ferencza

Aviatik B.I.

vojaci Lajos Makra a Sándor Papp. Zomreli 13. mája 1915. Neďaleko je hrob Ferenca Szálaiho a Izora Lichtiga. Ďalej je vedľa seba mnoho hrobov ruských vojakov, a potom hroby nemeckých vojakov. Celý tento vojnový cintorín má medzinárodný charakter.

Vojdem do mestečka, väčšina Medzilaboriec leží v ruinách a ten dom, ktorý nebol rozstrieľaný alebo podpálený je vyrabovaný a neobývateľný. Medzi ruinami sa poneviera sotva pár ľudí, väčšina miestnych obyvateľov utiekla. Prví navrátilci, slečna lekárnička a stará vedúca pošty, už chodia medzi úplne zničenými domami a ulicami. So slzami v očiach sa pozerajú na kedysi prekvitajúce Medzilaborce, ktoré Rusi zničili a takmer zrovnali so zemou“.

Luger P.08.

Osudový význam karpatských bojov veľmi výstižne charakterizujú slová K. Kelnera, ktorý počas I. svetovej vojny slúžil ako dôstojník v 9. streleckom pluku ruskej 3. streleckej divízie a v zime a na jar 1915 sa osobne sa zúčastnil bojov na juhovýchod od Medzilaboriec. V ruskej občianskej vojne bojoval proti Leninovmu režimu a po víťazstve komunistickej diktatúry emigroval do západnej Európy. V roku 1936 s odstupom vyše dvoch desaťročí o týchto bojoch napísal: „Karpáty! Divoká a očarujúca príroda. Strmé svahy, klukaté potoky, rozmočené úžľabiny. V zime všetko zavalené hlbokým snehom. Karpáty! Zalesnené kopce, ktorých výška prekonáva tisíc metrov a ktoré videli stovky bojov. Tieto výšiny dobýjali hrdinovia našej statočnej armády a stáli desiatky tisícov ruských životov. Zlovestné Karpáty! Pripravili nás o najlepších kádrových dôstojníkov a vojakov, ktorých si ruská armáda starostlivo vycvičila v mierových časoch. Spôsobili, že vojna sa natiahla na niekoľ-

Szálaiho i Izidora Lichtiga. Ďalej nachádzajú sa obok seba liczne groby rosyjských vojakov, a potom groby nemeckých vojakov. Celý ten cintorin vojenny ma medzinarodovy charakter.

Wchodzę do miasteczka, większa część Medzilaborec leży w ruinie, a te z domów, które nie zostały zbombardowane lub podpalone, zostały splądrowane i nie nadają się do zamieszkania. Między ruinami widać się zaledwie kilku ludzi, większość tutejszych mieszkańców uciekła. Pierwsi powracający: panna aptekarka i stara kierowniczka poczty już chodzą między doszczętnie zniszczonymi domami i ulicami. Ze łzami w oczach patrzą na niegdyś kwitnące Medzilaborce, które Rosjanie zniszczyli i niemal zrównali z ziemią“.

Steyr M1912.

Rozstrzygajúce znaczenie karpackích walk bar-
dzo dokladne charakterizujú slova K. Kelnera, ktorý slúžil počas I vojny šwiatovej jako oficer w 9 Pułku Strzelców rosyjskiej 3 Dywizji Strzelców, a zimą i wiosną 1915 r. brał udział w walkach na południowy wschód od Medzilaborec. W rosyjskiej wojnie domowej walczył z reżimem Lenina, a po zwycięstwie komunistycznej dyktatury wyemigrował na zachód Europy. W 1936 roku z perspektywy dwóch dekad napisał o tych walkach tak: „Karpaty! Dzika i czarująca przyroda. Strome zbocza, wijące się potoki i rozmokłe wąwozy. W zimie wszystko zasypane głębokim śniegiem. Karpaty! Zalesione szczyty, których wysokość przekracza tysiąc metrów i które widziały setki walk. Te szczyty zdobywali bohaterowie naszej dzielnej armii i kosztowały dziesiątki tysięcy rosyjskich istnień. Złowieszcze Karpaty! Zabrały nam najlepszych kadrowych oficerów i żołnierzy, których rosyjska armia starannie sobie wyćwiczyła w czasach pokoju.

ko rokov a vytvorila podmienky pre nešťastnú februárovú revolúciu a kataklizmu bolševického prevratu. Popri tom nám však Karpaty dali možnosť ukázať celému svetu slávu a chrabrosť dôstojníkov a vojakov cárskej armády. Krvou týchto mužov sú zaliate svahy karpatských výšin a ich nespočetnými hrobmi sú posiate karpatské lesy. V nich pod nenápadnými pravoslávnyimi krížmi ležia nezvestní ruskí vojaci...”

Tieto slová predstavujú symbolický epitaf na pamiatku nielen ruských, ale aj rakúsko-uhorských a nemeckých vojakov, ktorí stratili svoje životy v Karpatoch. Najväčšie obeť priniesla rozhodujúca ruská ofenzíva, počas ktorej sa Medzilaborce na prelome marca a apríla 1915 stali ťažiskom jednej z najvýznamnejších bitiek I. svetovej vojny. Do európskej vojenskej histórie vstúpili tieto boje ako „Veľkonočná bitka v Karpatoch“ a ruská vojenská historiografia ich označuje za „Tretiu karpatskú bitku“.

Spowodowały, że wojna ciągnęła się kilka lat i przyczyniły się do nieszczęść rewolucji lutowej i kataklizmu bolszewickiego przewrotu. Oprócz tego Karpaty pozwoliły pokazać całemu światu sławę i odwagę oficerów i żołnierzy armii carskiej. Krwią tych ludzi są zalane zbocza karpackich wzgórz, a ich niezliczone groby są rozsiane w karpackich lasach. W nich pod niepozornymi prawosławnymi krzyżami leżą nieznani rosyjscy żołnierze...”

Te słowa to epitafium nie tylko dla rosyjskich, ale także austro-węgierskich i niemieckich żołnierzy, którzy stracili swoje życie w Karpatach. Najwięcej ofiar pochłonęła decydująca rosyjska ofensywa, podczas której Medzilaborce stały się na przełomie marca i kwietnia 1915 r. centralnym punktem jednej z najważniejszych bitew I wojny światowej. W europejskiej historii wojskowości walki te są znane jako „Bitwa Wielkanocna w Karpatach“, a rosyjska historiografia wojskowa nazywa je „Trzecią Bitwą Karpacką“.

Martin DROBŇÁK

**Vojnové cintoríny a pamätníky v Medzilaborciach
Cmentarze i pomniki wojenne w Medzilaborcach**

Rozsah bojovej činnosti a strát v prvých mesiacoch prvej svetovej vojny bol obrovský. V otázke evidencie a pochovávaní padlých vojakov nebolo možné spoliehať sa na zavedené postupy z mierových časov. Množstvo obetí na fronte v Haliči a Karpatoch nútilo velenie rakúsko-uhorskej armády systematicky sa zaoberať organizáciou celého procesu vojenského pohrebníctva a budovania vojnových cintorínov.

Počas prebiehajúcej bojovej činnosti nebolo dostatok priestoru pre dôkladné pochovanie padlých vojakov. Bývalé bojisko bolo posiate tisíckami provizórnych hrobov. Vojaci boli pochovávaní v plytkých hroboch obvykle na mieste, kde padli. Často vznikol provizórny cintorín len pár metrov od bývalej frontovej línie. Pozostatky mnohých vojakov ani neboli pochované a nachádzali sa roztrúsené v krajine. V čase prebiehajúcej bojovej činnosti, resp. tesne po jej skončení, práce spojené s budovaním provizórnych vojnových cintorínov zabezpečovali Oddiely čistenia a sanácie bojiska, ktoré spadali pod jednotlivé tylové veliteľstvá. V prvom rade bolo ich úlohou vyčistiť bojisko od voľne ležiacich padlých vojakov a vybudovať provizórne vojnové cintoríny. Pri tejto činnosti úzko spolupracovali s veliteľstvami nasadených jednotiek, ale aj napríklad poľným žandárstvom, ktoré pomáhalo pri evidencii padlých vojakov.

Po definitívnom vzdialení sa frontu musela byť vy-

W pierwszych miesiącach pierwszej wojny światowej zasięg działań bojowych i związanych z nimi strat w ludziach był porażający. Procedury z czasów pokoju zupełnie nie przystawały do potrzeb ewidencjonowania i grzebania poległych żołnierzy. Liczba ofiar walk na froncie w Galicji oraz w Karpatach zmusiła dowództwo armii austro-węgierskiej, by w systematyczny sposób zajęło się zorganizowaniem całego pogrzebnictwa wojskowego i budowania cmentarzy wojennych.

Podczas walk nie było czasu, by w odpowiedni sposób grzebać poległych żołnierzy. Dawne pole walki było usiane tysiącami prowizorycznych grobów. Żołnierzy chowano w płytkich grobach, najczęściej tam, gdzie padli. Prowizoryczne cmentarze często powstawały zaledwie parę metrów od linii frontu. Szczątków wielu żołnierzy nawet nie udało się pogrzebać i były rozrzucone po całym terenie walk. W trakcie działań wojennych lub tuż po ich zakończeniu prace związane z budowaniem prowizorycznych cmentarzy wojennych wykonywały oddziały oczyszczania i sanacji pola walki, które podlegały poszczególnym dowództwom jednostek na tyłach frontów. Ich zadaniem było czyszczenie

pola walki z nieopogrzebanych ciał, ale przede wszystkim oddziały te budowały prowizoryczne cmentarze. Podczas tych działań ściśle współpracowały z dowództwami przebywającymi tam jednostek, a także z żandarmią polową, która pomagała sporządzać ewidencję poległych żołnierzy.

Padlí vojaci na bojisku (pravdepodobne pri Medzilaborciach).
Żołnierze polegli na polu bitwy (prawdopodobnie pod Medzilaborcami).

riešená otázka budovania stálych vojnových cintorínov. Nepochované ľudské telá a provizórne plytké hroby predstavovali hygienické riziko. Nezanedbateľné bolo aj ekonomické hľadisko. Počas budovania provizórnych pohrebísk sa vojaci nezaoberali tým, na akom pozemku sa nachádzajú a kto je vlastníkom. Po skončení bojov sa vrátili majitelia jednotlivých pozemkov a zistili, že na mnohých lúkach, poliach, záhradách, ale aj v blízkosti ich domov sa nachádzajú čerstvé hroby. Obyvateľstvo tak nemohlo využívať svoje pozemky pre vlastnú obživu. Okrem vymenovaných dôvodov (hygienických, ekonomických a humanitárnych), existovali aj dôvody etické a politické. Proces budovania vojnových cintorínov bol postavený na ideí, že s každým vojakom, ktorý padol, má byť naložené ako s hrdinom. Táto myšlienka ovplyvňovala celý proces budovania vojnových cintorínov. Telo každého padlého vojaka malo byť dôstojne pochované a pokiaľ to bolo možné, aj identifikované. Rovnako malo byť naložené s telami vojakov rakúsko-uhorskej armády a jej spojencov (nemecká armáda), ako aj s telami vojakov nepriateľskej – ruskej armády. Celý proces výstavby vojnových cintorínov v rakúsko-uhorskej monarchii tak môžeme považovať za v histórii málo vídaný hlboký prejav humanizmu v otázke pochovávania padlých vojakov.

Za účelom realizácie výstavby komplexu vojnových cintorínov podľa spomenutých zásad bol v roku 1915 Ministerstvom vojny zriadený Odbor vojnových hrobov (Kriegsgräber-abteilung – KGA). Prácu v teréne vykonávali Inšpekcie vojnových hrobov, ktoré pôsobili pri veliteľstvách armádných zborov – hlavne tých, na území ktorých prebiehali bojové operácie. Pre oblasť Karpatského frontu túto úlohu zabezpečovala Inšpekcia vojnových hrobov pri Zborovom veliteľstve Košice. V roku 1917 bol 9. Odbor vojnových hrobov pri Ministerstve vojny (9./K.Gr.A.) premenovaný na 10. Odbor strát pri Ministerstve vojny (10/V.L.A.) Tento úrad fungoval až do konca prvej svetovej vojny. Okrem výstav vojnových cintorínov pod jeho právomoci tiež patrila evidencia strát, a to vo frontovom pásme, ako aj v zázemí frontu.

Samotnú výstavbu vojnových cintorínov realizovali zruční remeselníci, najmä tesári, stolári,

Po ostatečným oddalení sa frontu musela zostať rozviazaná kvestia zbudovania stálych vojenských cmentarzy vojenných. Niepochované ľudské ciała oraz prowizoryczne płytkie groby stanowiły zagrożenie epidemiologiczne. Istotny był też aspekt ekonomiczny. Podczas budowania prowizorycznych cmentarzy żołnierzy nie interesowało, do kogo należy ziemia, na której je budują. Po zakończeniu walk wrócili właściciele tych terenów i zobaczyli w pobliżu swoich domów świeże groby. Nie mogli więc korzystać z pól i ogrodów, by zabezpieczyć swój byt. Poza wymienionymi już powodami epidemiologicznymi, ekonomicznymi i humanitarnymi istniały jeszcze kwestie etyczne oraz polityczne. Idea budowania nowych cmentarzy wojennych było założenie, że każdego poległego żołnierza należy traktować jak bohatera. Idea ta miała wpływ na całą koncepcję budowania cmentarzy wojennych. Każdy poległy miał być pochowany z szacunkiem i, jeśli to możliwe, zidentyfikowany. Ciała żołnierzy armii austro-węgierskiej i jej sprzymierzeńców (armii niemieckiej), jak i ciała żołnierzy wrogiej – rosyjskiej armii miały być traktowane jednakowo. Cały proces budowy cmentarzy wojennych na terenie monarchii austro-węgierskiej można zatem uważać za rzadko spotykany w historii przejaw humanizmu dotyczący pochówku poległych żołnierzy.

W celu zbudowania kompleksu cmentarzy wojennych według opisanych reguł, Ministerstwo Wojny powołało w 1915 r. Wydział Grobów Wojennych (Kriegsgräber-abteilung – KGA). Pracę w terenie wykonywały Inspekcje Grobów Wojennych, które działały przy dowództwach korpusów – przede wszystkim tych, na terenach których odbywały się operacje wojenne. Na terenie frontu karpackiego zadaniem tym zajmowała się Inspekcja Grobów Wojennych przy dowództwie korpusu w Koszycach. W 1917 roku 9 Wydział Grobów Wojennych przy Ministerstwie Wojny (9./K.Gr.A.) został przemianowany na 10 Wydział Strát przy Ministerstwie Wojny (10/V.L.A.). Urząd ten działał do końca pierwszej wojny światowej. Poza budowaniem cmentarzy wojennych do jego obowiązków należało również ewidencjonowanie strát zarówno na linii frontu, jak i na jego tyłach.

Samą budową cmentarzy wojennych zajmowali się zręczni rzemieślnicy, przede wszystkim

murári či kamenári. Pracovali pod vedením talentovaných architektov v uniformách. Architekti vytvárali jedinečné projekty cintorínov a vojnových pamätníkov, z ktorých mnohé mali obrovskú umeleckú a kultúrnu hodnotu. Cintoríny v krajine boli umiestňované tak, aby boli dominantou okolitej krajiny, no zároveň aby vhodne zapadli do prostredia, v ktorom sa nachádzajú. Vychádzalo sa z už spomenutého predpokladu, že vojnový cintorín má byť hlavne pietnym miestom pre padlých hrdinov.

Špinavú prácu, ktorá súvisela so zbieraním rozkladajúcich sa tiel, robili vojnoví zajatci. Takáto pracovná povinnosť bola veľmi nepríjemná. Telesné pozostatky vojakov sa nachádzali v pokročilom štádiu rozkladu. S pozostatkami sa manipulovalo pomocou bežných pracovných nástrojov. Pracovalo sa s primitívnymi ochrannými prostriedkami, čo nevyhnutne viedlo k ochoreniu mnohých príslušníkov exhumáčnych skupín. Tieto ochorenia sa nezriedka končili smrťou.

Po skončení prvej svetovej vojny prevzala zodpovednosť za všetky vojnové cintoríny a hroby na svojom území Československá republika. Od mája 1919 bola vykonaná dotazníková akcia. Všetkým zainteresovaným úradom boli posielané informačné dotazníky za účelom získania základného prehľadu o počtoch vojnových cintorínov, hrobov, obetí a ich národnosti. Na tejto akcii sa zúčastnili obecne úrady, posádkové veliteľstvá, žandárske stanice, inštitúcie, ktoré viedli matriky, majitelia pozemkov, na ktorých sa nachádzali cintoríny a podobne. Postupne sa začala vytvárať aj agenda vojnových hrobov a pohrebísk. Na Ministerstve obrany bol vytvorený Ústredný inšpektorát vojnových hrobov. Mal zastrešovať všetky aktivity súvisiace s vojnovými cintorínmi. V jednotlivých častiach štátu podliehali inšpektorátu Zemské inšpekcie vojnových hrobov. Riešili rozsah stavebných úprav na cintorínoch, dopĺňanie evidencie,

Vojnové hroby v Medzilaborciach na dobovej pohľadnici.
Groby wojenne w Medzilaborcach na starej widokówce.

ciešle, stolarze, murarze i kamieniarze. Pracowali pod kierunkiem utalentowanych architektów w mundurach. Architekci tworzyli wyjątkowe projekty cmentarzy i pomników wojennych, z których wiele było wybitnymi dziełami sztuki o wartości kulturowej. Cmentarze te były sytuowane w terenie w taki sposób, by stały się dominującym elementem krajobrazu, a równocześnie komponowały się z nim. Założeniem było, jak już wspomniano, że cmentarz wojenny ma być przede wszystkim miejscem pamięci, poświęconym poległym bohaterom.

Brudną pracę, polegającą na zbieraniu rozkładających się ciał, wykonywali jeńcy wojenni. Była ona nie tylko bardzo nieprzyjemna, ale również niebezpieczna. Szczątki były w zaawansowanym stadium rozkładu, a przenoszono je przy użyciu najprostszych narzędzi i stosując prymitywne środki ochrony, co nieuchronnie prowadziło do licznych zachorowań wśród członków grup ekshumacyjnych. Zachorowania te często kończyły się śmiercią.

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej odpowiedzialność za wszystkie cmentarze i groby wojenne na swoim terytorium przejęła Republika Czesosłowacka. Od maja 1919 r. przy pomocy ankiet zbierano dane. Wszystkim zainteresowanym urządowi przysyłano formularze, aby można było opracować bodaj podstawowe zestawienie dotyczące liczby cmentarzy, grobów, ofiar i ich narodowości. W akcji tej uczestniczyły

kontrolovali efektivitu vynaložených finančných prostriedkov a podobne. Dôraz bol kladený na kontrolnú činnosť. Do roku 1924 zodpovedala za vojnové hroby na severovýchodnom Slovensku Zemská inšpekcia vojnových hrobov so sídlom v Košiciach a jej expozitúra v Bratislave. Následne po nej starostlivosť o vojnové hroby prevzal Referát vojnových hrobov spadajúci pod Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave. Nová inštitúcia prevzala celú agendu a pokračovala v činnosti počas celého medzi-vojnového obdobia.

Podkarpatskú Rus a severovýchodné Slovensko ako jedinú časť Československa zasiahli rozsiahle frontové boje. Je logické, že najväčšia koncentrácia vojnových hrobov a cintorínov sa nachádzala práve v týchto oblastiach. Len na severovýchode Slovenska sa nachádzalo viac ako 230 cintorínov a desiatky rozptýlených vojnových hrobov. Evidencia a starostlivosť o tieto pohrebiská bola vzhľadom na ich vysoký počet a umiestnenie technicky aj finančne náročná úloha. Prvoradé bolo zriadenie presnej evidencie cintorínov. Išlo o úlohu, ktorú nemohli v krátkom čase zvládnuť vojenské inštitúcie bez náležitej pomoci. Praktickým riešením bola medzirezortná pomoc, ktorá sa ponúkala zo strany orgánov podriadených Ministerstvu vnútra. Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave dostalo pokyny, aby jemu podriadené orgány boli nápomocné pri riešení tejto náročnej úlohy. Eviden-

uržedy gmin, dowództwa stanic wojskowych, komendy żandarmerii, instytucje prowadzące akta stanu cywilnego, właściciele działek, na których znajdowały się cmentarze itp. Powoli zaczęła powstawać dokumentacja grobów i cmentarzysk wojennych. W Ministerstwie Obrony utworzono Centralny Inspektorat Grobów Wojennych. Miał on nadzorować wszystkie działania związane z cmentarzami wojennymi oraz ustalać zakres zmian podczas przebudowy cmentarzy, uzupełniać ewidencję, sprawdzać efektywność wydatkowania środków finansowych itp. Kładziono nacisk na kontrolę. Do roku 1924 za groby wojenne na północno-wschodniej Słowacji odpowiadała Krajowa Inspekcja Grobów Wojennych z siedzibą w Koszycach oraz jej ekspozytura w Bratysławie. Następnie opiekę nad grobami wojennymi przejął po niej Referat Grobów Wojennych podlegający Krajowemu Dowództwu Wojskowemu w Bratysławie. Nowa instytucja przejęła całą dokumentację i działała przez cały okres międzywojenny.

Ruś Zakarpacka i północno-wschodnia Słowacja były jedyną częścią Czechosłowacji, na terenie której toczyły się poważne walki frontowe. Logiczne więc jest, że najwięcej grobów i cmentarzy wojennych znajdowało się właśnie tam. Tylko na terenie północno-wschodniej Słowacji było ponad 230 cmentarzy oraz dziesiątki rozrzuconych mogił wojennych. Ewidencja oraz opieka nad tymi miejscami pochówku były, ze względu

na ich dużą liczbę i lokalizację, zadaniem, które wymagało sporych nakładów finansowych. Priorytetem było stworzenie dokładnej ewidencji cmentarzy. Instytucje wojskowe nie zdołałyby sobie w krótkim czasie poradzić z tym zadaniem, gdyby nie odpowiednia pomoc. Praktycznym rozwiązaniem okazała się pomoc międzyresortowa, którą świadczyły instytucje podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Krajowe dowództwo żandarmerii w Bratysławie dostało instrukcje, by podległe mu jed-

Žandári pri kontrole vojnových cintorínov v okrese Medzilaborce.
Żandarmi podczas kontroli cmentarzy wojennych w powiecie Medzilaborce.

ciu cintorínov a jednotlivých hrobov teda zostavovali miestne žandárske stanice. Vo svojich okrskoch mali systematicky zaznamenať všetky vojnové hroby, či už sa nachádzajú v obciach alebo horách. Súčasťou dokumentácie mali byť prehľadné náčrty a ďalšie dôležité informácie. Žandárske stanice pristúpili k tejto úlohe rôzne.

Československé orgány tiež museli pokračovať v nedokončenej práci rakúsko-uhorskej armády na úseku sústreďovania roztrúsených provizórnych vojnových hrobov a cintorínov. Základným dôvodom rozsiahlej exhumáčnej činnosti bolo ušetrenie finančných prostriedkov. Sústreďenie hrobov uľahčilo starostlivosť o vojnové cintoríny a znížilo náklady. Exhumáčnej práci sa vykonávali v obvodoch jednotlivých žandárskych staníc, ktoré boli zo zákona správcami cintorínov.

Od roku 1921 Ministerstvo národnej obrany schválilo ustanovenie funkcie stálych hrobárov, ktorí sa starali o bežnú údržbu vojnových cintorínov na celom území ČSR. Cieľom bolo zbaviť správcov vojnových cintorínov mnohých bežných starostí s údržbou. Hrobár na vojnovom cintoríne musel podpísať pracovnú zmluvu so správcom cintorína. Pri podpise sa oboznámil s rozsahom prác, ktoré sa od neho očakávali. Práce, ktoré mal vykonávať, mal jasne zadefinované. Správca cintorína posudzoval a kontroloval prácu hrobára. Tento systém starostlivosti o vojnové pohrebiská sa ukázal ako veľmi efektívny a zabezpečil, že väčšina vojnových cintorínov na severovýchodnom Slovensku bola dôstojne upravená až do druhej svetovej vojny.

Po skončení druhej svetovej vojny boli nové cintoríny z prvej svetovej vojny takmer

nostki współdziałały podczas wykonywania tego trudnego zadania. Ewidencję cmentarzy i poszczególnych grobów sporządzali zatem lokalne komendy żandarmerii. Miały systematycznie odnotowywać wszystkie groby wojenne w swoich rewirach, bez względu na to, czy znajdowały się na terenie zamieszkałym, czy w górach. Częścią dokumentacji miały też być czytelne szkice oraz inne ważne informacje. Komendy żandarmerii różnie podchodziły do tego zadania.

Organy czechosłowackie musiały również kontynuować nie zakończoną pracę armii austro-węgierskiej związaną z przenoszeniem rozrzuconych prowizorycznych grobów i cmentarzy wojennych. Głównym powodem prowadzenia

prac ekshumacyjnych była potrzeba zaoszczędzenia środków finansowych. Przeniesienie grobów w jedno miejsce ułatwiała opiekę nad cmentarzami wojennymi i obniżała koszty. Prace ekshumacyjne były prowadzone w obwodach poszczególnych komend żandarmerii, które zgodnie z ustawą zostały zarządcami cmentarzy.

Od roku 1921 Ministerstwo Obrony Narodowej zatwierdziło stanowiska stałych dozorców, którzy dbali o bieżące utrzymanie cmentarzy wojennych w całej Czechosłowacji. Mieli oni odciążyć zarządców cmentarzy

wojennych i przejąć obowiązki związane z bieżącym utrzymaniem tych obiektów. Dozorca cmentarza wojennego musiał podpisać umowę o pracę z zarządcą cmentarza. Przed podpisaniem zapoznawał się z zakresem obowiązków. Prace, które miał wykonywać, były dokładnie określone. Zarządca cmentarza oceniał i kontrolował jego pracę. Taki system opieki nad cmentarzami wojennymi był bardzo skuteczny, dzięki czemu większość cmentarzy wojennych na północno-wschodniej Słowacji była dobrze utrzymana do drugiej wojny światowej.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej cmentarze wojenne z czasu pierwszej wojny zostały niemal wymazane ze świadomości spo-

Rakúsko-uhorská vojenská známka.
Austro-węgierski nieśmiertelnik żołnierski.

vymazané z povedomia ľudí. Štát poveril starostlivosťou o vojnové hroby vtedajšie Miestne národné výbory. V období rokov 1948 – 1989 neexistovala žiadna ucelená stratégia v oblasti starostlivosti o vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny. Vďaka niektorým filantropickým osobnostiam, najmä učiteľom, na niektorých miestach prežívala tradícia starostlivosti mládeže o vojnové cintoríny. Tieto tradície však postupne vymizli. Z desiatok vojnových cintorínov na severovýchodnom Slovensku sa iba niekoľko z nich dočkalo občasných úprav v rokoch 1948 – 1989. Postupne sa takmer všetky lokality dostali do dezolátneho stavu. Veľká časť z nich pod vplyvom prostredia a nulovej údržby postupne mizla a nejavila žiadne znaky vojnového cintorína. S postupujúcimi rokmi sa vytrácali aj ľudia, ktorí o vojnových cintorínoch vedeli. Vojnové cintoríny sa tak ponorili do úplnej anonymity.

Po roku 1989 sa situácia začala postupne meniť. Časť lokalít už bola zrekonštruovaná a stala sa dôstojným miestom večného odpočinku obetí vojny. Avšak väčšina vojnových cintorínov ešte potrebuje zachrániť pred zánikom. Veľmi dôležité je najmä podrobné preskúmanie a zdokumentovanie tejto problematiky. Často sa v súčasnosti stretávame s tým, že vojnový cintorín je zrekonštruovaný v rozpore s historickými podkladmi. Odporuje to základným ideám, s ktorými boli vojnové cintoríny budované a roky udržiavané.

V meste Medzilaborce sa nachádza až 6 vojnových cintorínov, pamätník a pamätná tabuľa venovaná udalostiam I. svetovej vojny. V časti Vydraň sa taktiež nachádza vojnový cintorín. Hroby vojakov sa nachádzajú aj na židovskom cintoríne vo Vydrani. Prinášame základný prehľad jednotlivých vojnových cintorínov a pamätných miest. Pri opise sme sa nesústredili na opis identity pochovaných vojakov, nakoľko stále prebieha spracovávanie matrik vojenských jednotiek a tieto údaje sú stále aktualizované o nové mená vojakov.

tecnej. Państwo powierzyło opiekę nad grobami wojennymi ówczesnym lokalnym Komitetom Narodowym. W latach 1948-1989 nie istniała żadna spójna strategia opieki nad cmentarzami wojennymi z pierwszej wojny światowej. Dzięki niektórym społecznikom, przede wszystkim nauczycielom, w niektórych miejscowościach przetrwała tradycja opieki nad cmentarzami przez młodzież. Jednak i ona stopniowo zanikała. Z dziesiątek cmentarzy wojennych na północno-wschodniej Słowacji tylko kilka do czekało się prowizorycznych remontów w latach 1948-1989. Z upływem czasu niemal wszystkie te miejsca popadały w ruinę. Duża ich część pod wpływem warunków atmosferycznych i z powodu braku rzetelnej opieki stopniowo zanikała lub traciła swój charakter. Z biegiem lat znikali też ludzie, którzy znali historię cmentarzy wojennych. W ten sposób cmentarze te popadły w niepamięć.

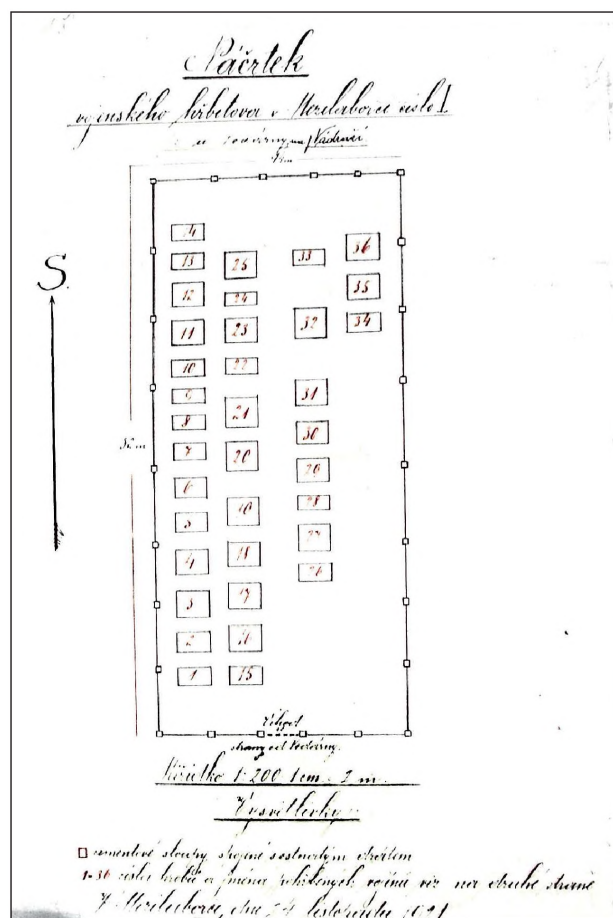
Po roku 1989 sytuacja zaczęła się stopniowo zmieniać. Część miejsc została już wyremontowana i stała się godnym miejscem wiecznego odpoczynku ofiar wojny. Jednak większość domaga się jeszcze ochrony przed zapomnieniem. Niezwykle ważne jest przede wszystkim dokładne zbadanie i wykonanie dokumentacji tych obiektów. Obecnie często spotykamy się z sytuacją, że cmentarz wojenny zostaje wyremontowany bez zachowania jego pierwotnego kształtu. W ten sposób zostaje zatracona koncepcja, w oparciu o którą cmentarze wojenne były zakładane, a potem przez lata utrzymywane.

W mieście Medzilaborce znajduje się aż 6 cmentarzy, pomnik i tablica pamiątkowa poświęcona wydarzeniom I wojny światowej. Również w dzielnicy Vydraň jest cmentarz wojskowy. Groby żołnierzy znajdują się też na cmentarzu żydowskim w Vydrani. Przedstawiamy podstawowy wykaz i opis poszczególnych cmentarzy wojennych oraz miejsc pamięci. Nie koncentrowaliśmy się na opisie tożsamości pochowanych na nich żołnierzy, ponieważ badania dokumentacji personalnej jednostek wojskowych jeszcze trwają i dane te są wciąż aktualizowane, czyli uzupełniane nazwiskami kolejnych żołnierzy.

Vojnový cintorín č. I

Vojnový cintorín sa nachádza asi 150 metrov severne od hlavnej železničnej stanice v Medzilaborciach a je jasne viditeľný ako skupina smrekov. V archívnych dokumentoch je jeho poloha označená, ako „u vodárny na nádraží.“ V období prvej republiky starostlivosť o tento vojnový cintorín, tak ako aj o zvyšné vojnové cintoríny v meste Medzilaborce zabezpečovala miestna žandárska stanica so sídlom v Medzilaborciach. Rozmery cintorína sú 32 x 14 metrov. Po celom obvode bol cintorín obohraný betónovými stĺpmi a ostnatým drôtom.

Na vojnovom cintoríne bolo pochovaných 100 vojakov rakúsko-uhorskej, nemeckej a ruskej armády. Cintorín dlhé roky chátral. V roku 2010 tu bol vykonaný veľmi necitlivý zásah, počas ktorého mali byť exhumované ostatky tu pochovaných vojakov a prenesené na vojnový cintorín č. II. Celá plocha cintorína bola zarovnaná.

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 1 (Vojenský historický archiv Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).

Archiwalny czechosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr I (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Cmentarz wojenny nr. I

Teren cmentarza wojennego znajduje się około 150 metrów na północ od głównego dworca kolejowego w Medzilaborcach, wyróżnia go grupa świerków. W dokumentach archiwalnych jego lokalizacja jest określona słowami „przy wieży wodnej koło dworca”. W okresie międzywojennym opiekę nad tym cmentarzem wojennym, tak samo jak nad pozostałymi cmentarzami na terenie miasta Medzilaborce, sprawowała tutejsza komenda żandarmerii. Cmentarz miał wymiary 32 na 14 metrów. Był dookoła ogrodzony betonowymi słupami z drutem kolczastym.

Pochowano na nim 100 żołnierzy armii austro-węgierskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Cmentarz niszczał przez długie lata. W 2010 roku ekshumowano szczątki pochowanych tu żołnierzy i przeniesiono je na cmentarz wojenny nr. II, a całą powierzchnię cmentarza brutalnie splantowano.

EVIDENČNÍ LIST		Jméno a příjmení	Vít Josef		Hodnost	Převodní vojenský oddíl	
P. R.	kdy narozen	obce	župa, okres	země	Převodní vojenský oddíl		
	obce	župa, okres	země				
	žán.	župa, okres	země				
Příslušný do	Národnost	státní příslušnost	obce	okres	země	Rok odvodu	kdy
obce	župa, okres	země	žán.	župa, okres	země	žán.	župa, okres
žán.	župa, okres	země	žán.	župa, okres	země	žán.	župa, okres
svob.	župa, okres	země	žán.	župa, okres	země	žán.	župa, okres
Psal poslední dne	Adresa jeho pozůstalých:	Další jeho osud:					
Zemitel [kdy] 1915/4, [kde]							
Příčina úmrtí							
do hrobu 6. 10. na hřbitově voj. č. 1 v Medzilaborci							
zda sám neb s kým společně? sám							
jest u hrobu evidenční tabulka?							
jak ještě jinak jest hrob označen [zda křížem, pomníkem neb pod.]							
Kdo pečuje o hrob a za jakých podmínek?							
Kdy a kam nůž byla převezena a za jakých okolností?				Poznámka:			

Evidenční list hrobu vojaka na vojnovom cintoríne Medzilaborce č. 1 z medzivojnového obdobia – Josef Vít (Vojenský historický archiv Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).

Karta ewidencyjna grobu żołnierza na cmentarzu wojennym Medzilaborce nr I z okresu międzywojennego – Josef Vít (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 1 (2003).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr I (2003).**

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 1 (2007).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr I (2007).**

Vojnový cintorín č. II

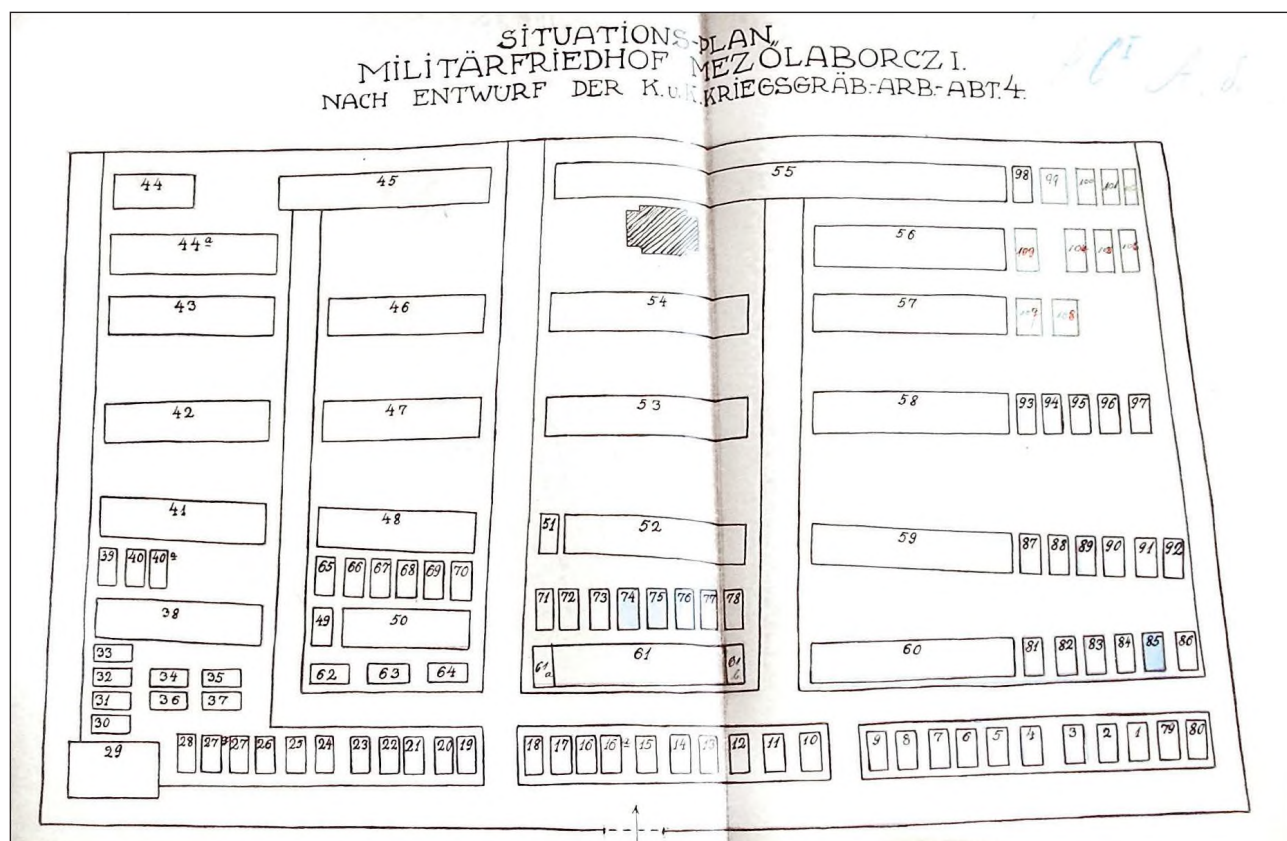
Vojnový cintorín sa nachádza za mestským úradom a je najväčší spomedzi všetkých vojnových cintorínov v Medzilaborciach. Cintorínu dominuje centrálny kamenný pamätník. V 115 hrobach by malo byť na cintoríne pochovaných až 1692 padlých vojakov rakúsko-uhorskej, ruskej a nemeckej armády.

Hroby vojakov boli pôvodne označené betónovými krížmi, ktoré boli doplnené o štítky s menami vojakov. Cintorín bol ohradený. Súčasťou oplotenia bola vstupná brána s reliéfom matky plačúcej na hrobe svojho syna. Po druhej svetovej vojne začal cintorín postupne chátrať. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia bol už vážne poškodený. V rokoch 2009 – 2011 bola vykonaná rekonštrukcia tohto pietneho miesta. Žiaľ, neprihliadalo sa na jeho kultúrno-historickú hodnotu. Hroby boli zarovnané,

Cmentarz wojenny nr. II

Cmentarz wojenny znajduje się na tyłach urzędu miejskiego i jest największym ze wszystkich cmentarzy wojennych w Medzilaborcach. Dominuje na nim centralnie umieszczony pomnik z kamienia. W 115 grobach pochowano aż 1 692 poległych żołnierzy armii austro-węgierskiej, rosyjskiej i niemieckiej.

Pierwotnie groby żołnierzy były oznaczone betonowymi krzyżami, na których umieszczono tabliczki z ich nazwiskami. Cmentarz był ogrodzony. Część ogrodzenia stanowiła brama wejściowa z płaskorzeźbą matki płaczącej na grobie syna. Po drugiej wojnie światowej cmentarz zaczął stopniowo niszczeć. W 90. latach XX wieku był już w bardzo złym stanie. W latach 2009-2011 przeprowadzono remont tego miejsca pamięci. Niestety podczas remontu nie zwracano uwagi na jego wartość kulturowo-historyczną. Mogiły

Rakúsko-uhorský dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 2
(Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).
Archiwalny austro-węgierski szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr II
(Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Res:
152

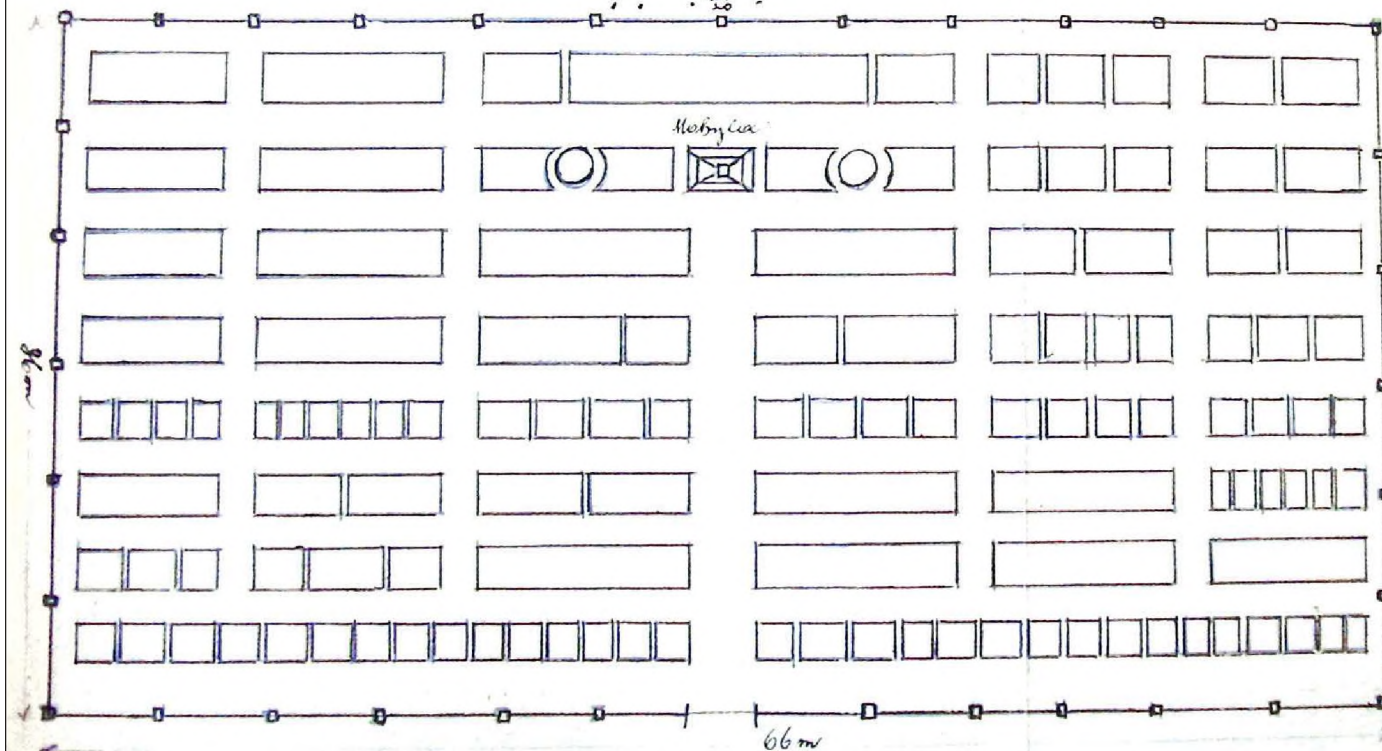
Војенски хибитов, Мерилаборчи и.з

166 hypobir - 1692 mut. vol.

1 kprot à 250 mbar.

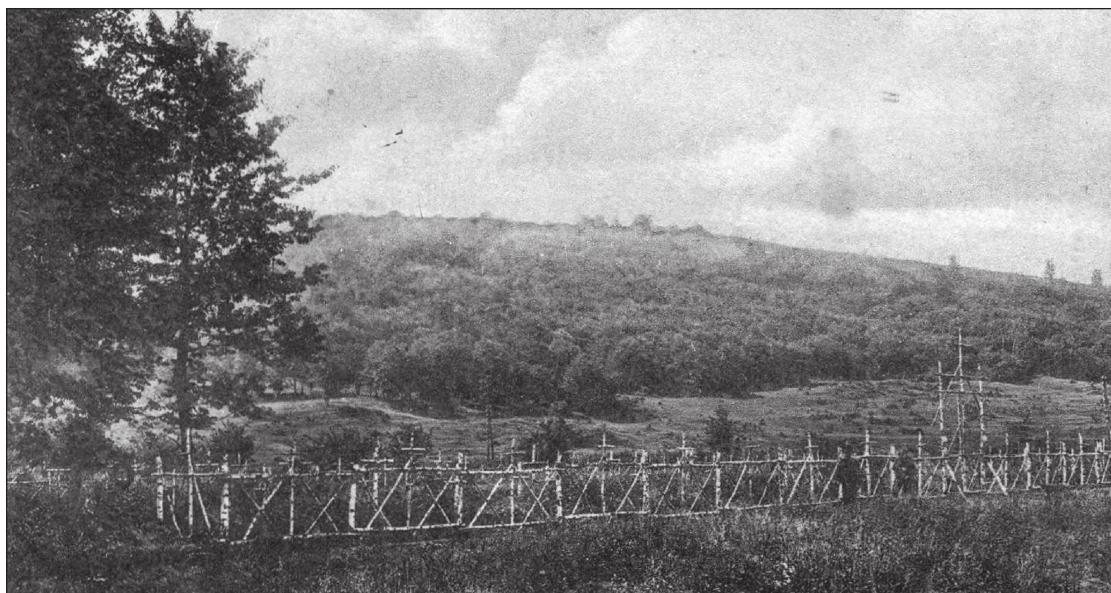
90 Robin, Montpelier

6	4
10	50
2	30
1	150
5	120
1	20

Opisnik jest skelman drvećin
plodim, cementažimi sloupčy a domi
kannopranou. -

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 2
(Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).
Archiwalny czechosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr II
(Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 2 (1915).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II (1915).**

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 2 po vybudovaní.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II po zbudowaniu.**

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 2 (1946).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II (1946).**

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 2 po vybudovaní.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II po zbudowaniu.**

**Stav vojnového cintorína Medzilaborce č. 2 v 70-tych rokoch 20. storočia.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II stan z 70. lat XX wieku.**

**Stav vojnového cintorína Medzilaborce č. 2 v 90-tych rokoch 20. storočia.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II stan z 90. lat XX wieku.**

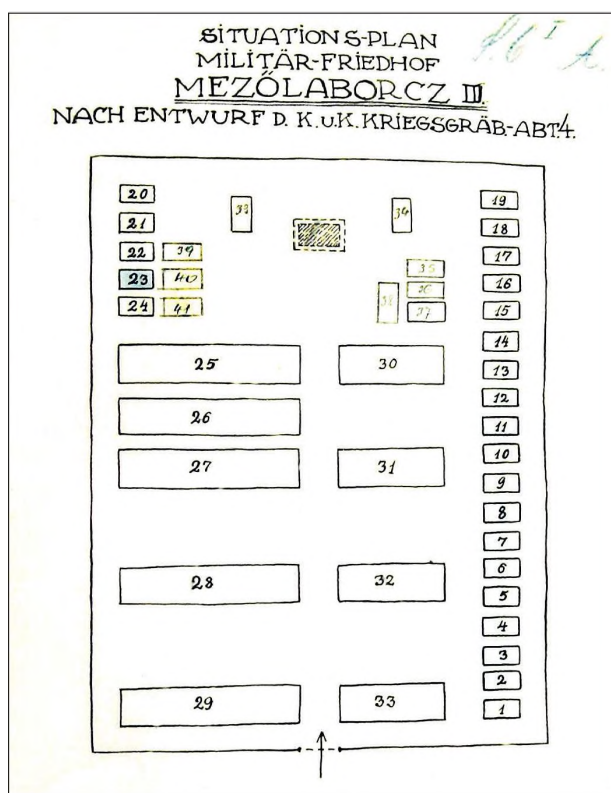

**Vojnový cintorín Medzilaborce č. 2 (2012).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr II (2012).**

betónové kríže odstránené z hrobov. Zničená bola tiež unikátna vstupná brána. Dnes je vojnový cintorín dôstojným pietnym miestom, jeho historická hodnota však bola vážne narušená.

Vojnový cintorín č. III

Vojnový cintorín sa nachádza na Cintorínskej ulici neďaleko nového mestského cintorína. Vojnový cintorín má pôdorys obdĺžnika s rozmermi 32 x 26 metrov a celkovo je na ňom pochovaných 318 padlých vojakov rakúsko-uhorskej a ruskej armády. Dominantou pietneho miesta je centrálny pamätník. Na vrchole pamätníka bolo mosadzné delo. To sa, bohužiaľ, nezachovalo, a tak z pomníka ostal iba masívny kamenný podstavec. Jednotlivé hroby sú označené pôvodnými betónovými krížmi. Mohutné betónové kríže sú osadené aj na masových šachtách. Po obvodě cintorína sa zachovali pôvodné betónové stĺpy oplotenia. V súčasnej dobe je vykonávaná základná starostlivosť o toto vojenské pohrebisko.

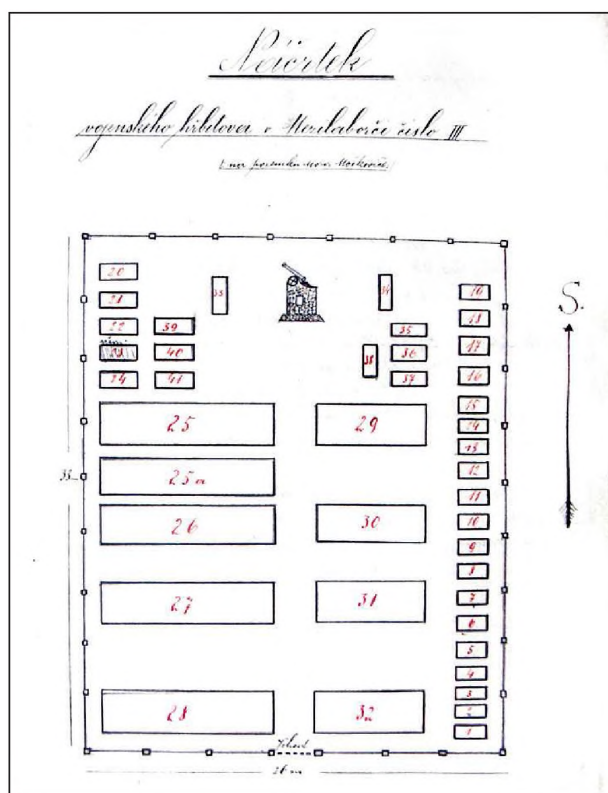
Rakúsko-uhorský dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 3 (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).

Archiwalny austro-węgierski szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr III (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

splantowano i usunięto z nich betonowe krzyże. Zniszczono również wyjątkową bramę wejściową. Dzisiaj ten cmentarz wojenny jest godnym miejscem pamięci, ale niestety jego wartość historyczna została poważnie naruszona.

Cmentarz wojenny nr. III

Cmentarz wojenny znajduje się przy ulicy Cintorínskej nieďaleko nowego cmentarza miejskiego. Został założony na planie prostokąta o wymiarach 32 x 26 metrów. Łącznie pochowano na nim 318 żołnierzy armii austro-węgierskiej i rosyjskiej. Dominującym elementem miejsca pamięci jest centralnie umieszczony pomnik, na jego szczycie znajdowało się mosiężne działo, które niestety nie zachowało się. Obecnie pomnik to tylko masywny kamienny postument. Poszczególne groby są oznaczone oryginalnymi betonowymi krzyżami. Wielkie betonowe krzyże osadzono też przy mogiłach zbiorowych. Cmentarz jest ogrodzony, zachowały się oryginalne betonowe słupy ogrodzenia. Obecnie cmentarz ten jest objęty opieką.

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 3 (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).

Archiwalny czechosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr III (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Vojnový cintorín Medzilaborce
č. 3 po vybudovaní.
Cmentarz wojenny Medzilaborce
nr III po zbudowaniu.

Vojnový cintorín Medzilaborce č. 3 (1939)
(Milan Zvolenský, Miroslav Hulka,
Oldo Fiolek a Štefan Korintus).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr III (1939)
(Milan Zvolenský, Miroslav Hulka,
Oldo Fiolek a Štefan Korintus).

Stav vojnového cintorína Medzilaborce č. 3 v 20-tých rokoch 20. storočia.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr III stan z 20. lat XX wieku.

Stav vojnového cintorína Medzilaborce č. 3 v 90-tých rokoch 20. storočia.
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr III stan z 90. lat XX wieku.

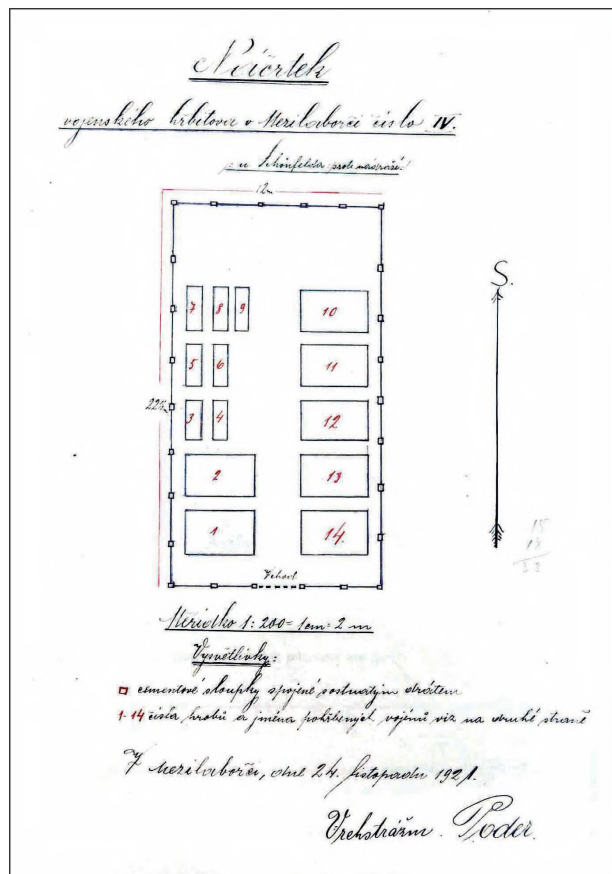
Vojnový cintorín Medzilaborce č. 3 (2003).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr III (2003).

Pietny akt na vojnovom cintoríne Medzilaborce č. 3 (2018).
Pomnik pieta na cmentarzu wojennym w Medzilaborcach nr 3 (2018 r.).

Vojnový cintorín č. IV

Vojnový cintorín sa nachádza asi 200 metrov od hlavnej železničnej stanice východným smerom. Je tu pochovaných 33 vojakov rakúsko-uhorskej a ruskej armády. Hroby boli označené betónovými krížmi a cintorín bol oplotený. V súčasnej dobe čaká toto pietne miesto na rekonštrukciu.

Cmentarz wojenny nr. IV

Cmentarz wojenny znajduje się około 200 metrów od głównego dworca kolejowego. Pochowano na nim 33 żołnierzy armii austro-węgierskiej i rosyjskiej. Obecnie to miejsce pamięci czeka na remont.

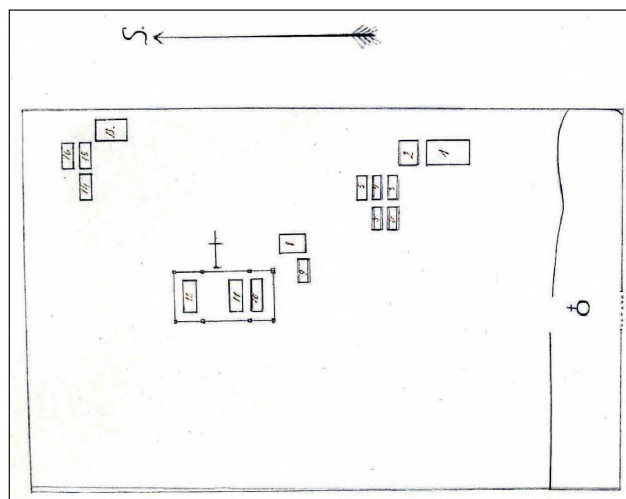

Vojnový cintorín Medzilaborce č. 4 (2003).
Cmentarz wojenny Medzilaborce nr IV (2003).

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 4 (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).
Archiwalny czeskosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr IV (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Vojnový cintorín č. V

Vojnový cintorín je súčasťou starého mestského cintorína. Tvorí ho len 12 jednotlivých hrobov, 3 spoločné hroby a 1 masový vojnový hrob.

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Medzilaborce č. 5 (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny).

Cmentarz wojenny nr. V

Cmentarz wojenny jest częścią tzw. starego cmentarza. Znajduje się na nim tylko 12 pojedynczych grobów, 3 wspólne groby i zbiorowa mogiła wojenna.

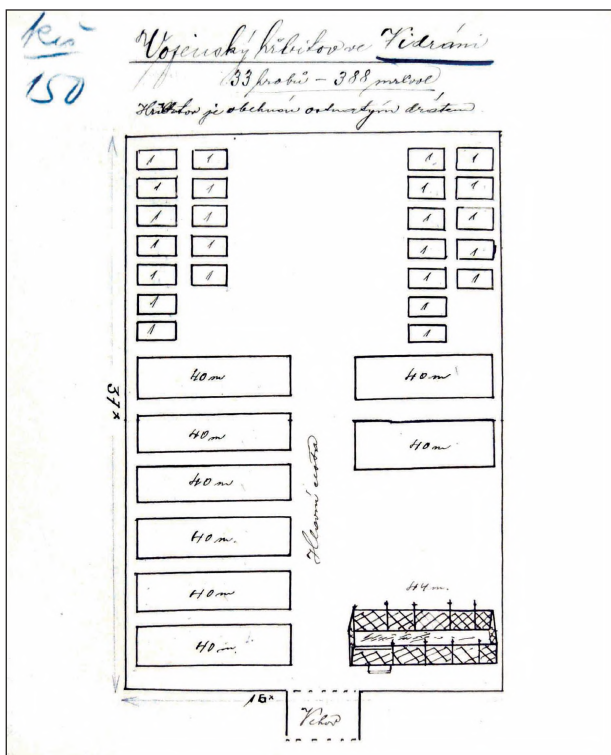
Archiwalny czeskosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza wojennego Medzilaborce nr V (Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława, zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Vojnový cintorín na súkromnom pozemku

V záhrade súkromného domu č. 98 na Ševčenkovej ulici sa nachádzajú vojnové hroby označené betónovými krížmi. O týchto vojnových hroboch nemáme žiadne informácie z archívnych dokumentov.

Vojnový cintorín Vydraň

Vojnový cintorín sa nachádza na okraji civilného cintorína vo Vydrani. V 35 hroboch je tu pochovaných 205 vojakov rakúsko-uhorskej, nemeckej a ruskej armády. Na cintoríne je pochovaná aj časť obetí vlakového nešťastia, ktoré sa pri obci v čase vojny odohralo. Vojnový cintorín dlhé roky chátral a čaká na rekonštrukciu.

Československý dobový náčrt vojnového cintorína Vydraň
(Vojenský historický archiv Bratislava,
fond: Vojnové hroby a cintoríny).
Archiwalny czechosłowacki szkic sytuacyjny cmentarza
wojennego w Vydrani
(Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława,
zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Cmentarz wojenny na terenie prywatnym

W ogrodzie domu prywatnego nr 98 przy ulicy Ševčenkovej znajdują się groby wojenne oznaczone betonowymi krzyżami. W archiwach nie znaleziono żadnych informacji na temat tych grobów.

Cmentarz wojenny w Vydrani

Cmentarz wojenny znajduje się na peryferiach, na skraju cmentarza w Vydrani. W 35 grobach pochowano tu 205 żołnierzy armii austro-węgierskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Pogrzebano tu również część ofiar katastrofy kolejowej, która wydarzyła się podczas wojny niedaleko Vydrani. Cmentarz od wielu lat niszczy i czeka na remont.

Země Slovenská		Strana katastru 999	
Okres Michalovce			
Obec Vydran			
Katastrální list.			
Pojmenování hřbitova		Vojenský	
Rozloha hřbitova		560 m	
Majitel hřbitova		Voj. správa	
Počet a druh válečných hrobů	s 1 pohřbeným	24	
	se 2 pohřbenými	-	
	se 3 až 5 pohřbenými	-	
	šacinky (více než 5 pohřbených)	10	
	hrobová pole	-	
Počet pohřbených		205	
Kdo válečné hroby ošetřuje		Voj. správa	
Kdo dozor a pění o válečné hroby na tomto hřbitově provádí		Čet. stanice v místě	
Plánek hřbitova a podobné		2 plány, 2 matrice	
Poznámky			

Katastrální list vojnového cintorína Vydraň
(Vojenský historický archiv Bratislava,
fond: Vojnové hroby a cintoríny).
Katastralna karta inwentaryzacyjna cmentarza
wojennego w Vydrani
(Wojskowe Archiwum Historyczne Bratysława,
zbiór: Groby i cmentarze wojenne).

Vojnové hroby na židovskom cintoríne vo Vydrani

Na židovskom cintoríne vo Vydrani je pochovaných niekoľko vojakov padlých v prvej svetovej vojne. Vojenský sektor cintorína tvorí iba malú časť z celkovej plochy. Je tvorený jedenásťmi jednotlivými hrobmi. Boli tu pochovávaní vojaci židovského vierovyznania, ktorí zahynuli na fronte či v jeho bezprostrednej blízkosti v širšom okolí Medzilaboriec.

Pamätník Českej družiny

Pamätník sa nachádza na križovatke ulíc Zámočnícka a Dobrianskeho. Slávnostne odhalený bol 7. júla 1929. Pamätník je venovaný dvom príslušníkom Českej družiny¹, ktorí padli neďaleko Medzilaboriec.

Groby wojenne na cmentarzu żydowskim w Vydrani

Na cmentarzu żydowskim w Vydrani pochowano kilku żołnierzy poległych podczas pierwszej wojny światowej. Sektor wojenny zajmuje tylko niewielką część powierzchni cmentarza. Tworzy go 11 pojedynczych grobów. Zostali tu pochowani żołnierze wyznania mojżeszowego, którzy zginęli na froncie lub w pobliżu niego w całym rejonie Medzilaborec.

Pomnik Drużyny Czeskiej

Pomnik znajduje się na skrzyżowaniu ulic Zámočníckiej i Dobrianskiego. Został uroczystie odsłonięty 7 czerwca 1929 r. Upamiętnia dwóch członków Drużyny Czeskiej¹, którzy polegli niedaleko Medzilaborec.

Pamätník Českej družiny (7. júla 1929).
Pomnik Drużyny Czeskiej (7 czerwca 1929 r.).

¹ **Česká družina:** V októbri 1914 českí a slovenskí krajanja žijúci v Rusku a na Ukrajine sformovali prvú česko-slovenskú zahraničnú jednotku – Českú družinu, ktorú tvorilo približne 700 mužov.

¹ **Drużyna Czeska** została sformowana w październiku 1914 r. przez mieszkających na terenie Rosji i Ukrainy Czechów oraz Słowaków. Była to pierwsza zagraniczna czecho-słowacka jednostka wojskowa, w której służyło około 700 żołnierzy.

Pamätník Českej družiny (1987).
Pomnik Drużyny Czeskiej (1987).

Pamätník Českej družiny (1999).
Pomnik Drużyny Czeskiej (1999).

Pamätník Českej družiny (2004).
Pomnik Drużyny Czeskiej (2004).

Pamätná tabuľa vlakovému nešťastiu

Pamätná tabuľa je umiestnená na budove železničnej stanice v Medzilaborciach. Osadenie realizoval Klub priateľov železníc východného Slovenska. Tabuľa pripomína vlakové nešťastie, počas ktorého cisternový vlak s benzínom vrazil do nemocničného vlaku. Podľa údajov z článku, ktorý bol publikovaný v medzivojnovom období sa nešťastie odohralo 26. septembra 1916. Podľa najnovších výskumov maďarských historikov sa ukazuje, že k nešťastiu došlo už o rok skôr 26. septembra 1915. V každom prípade, vlakové nešťastie, ktoré sa odohralo na železničnej trati medzi Lupkovským tunelom a mestom Medzilaborce, si údajne vyžiadalo život vyše 140 vojakov a pracovníkov železníc. Radí sa tak medzi najväčšie vlakové nešťastia, ktoré sa stali na území Slovenska. Slávnostné odhalenie tabule sa uskutočnilo 19. novembra 2016.

Tablica pamiątkowa poświęcona katastrofie kolejowej

Tablica pamiątkowa znajduje się na budynku dworca kolejowego w Medzilaborcach. Została zamontowana z inicjatywy Klubu przyjaciół żelezníc východného Slovenska (Klubu Przyjaciół Kolei Wschodniej Słowacji). Tablica jest poświęcona katastrofie, do której doszło na linii kolejowej między tunelem łupkowskim a Medzilaborcami, podczas której pociąg cysterna z benzyną zderzył się z pociągiem przewożącym rannych. Zgodnie z informacjami podanymi w artykule opublikowanym w okresie międzywojennym, katastrofa ta wydarzyła się 26 września 1916 r. Z najnowszych badań węgierskich historyków wynika jednak, że stało się to już rok wcześniej, 26 września 1915 r. Bez względu na to, kiedy doszło do katastrofy, szacuje się, że straciło w niej życie ponad 140 żołnierzy i pracowników kolei. Była to jedna z największych katastrof kolejowych, jakie wydarzyły się na terenie Słowacji. Uroczyste odsłonięcie tablicy miało miejsce 19 listopada 2016 r.

Pamätná tabuľa vlakovému nešťastiu.
Tablica pamiątkowa poświęcona katastrofie kolejowej.

Marián DRIBŇAK

**O projekte „Poľsko-slovenské cestovanie v čase“
O projekcie „Polsko-słowackie podróże w czasie“**

Dňa 29. mája 2017 mesto Medzilaborce uzatvorilo so Združením Karpatského Euroregionu a Prešovským samosprávnym krajom Zmluvu o poskytnutí finančného príspevku pre spoločný mikroprojekt číslo INT/EK/KAR/1/I/B/0058 s názvom „Poľsko-slovenské cestovanie v čase“ spolu s Gminou Zagórz, ktorá je vedúcim partnerom tohto spoločného mikroprojektu.

Hlavným cieľom projektu bolo podniknutie spoločných aktivít pre udržanie kultúrneho dedičstva a zväčšenie atraktivity cestovného ruchu na poľsko-slovenskom pohraničí. Prijatie takej výzvy vyplýva z analýzy aktuálnej si-

Dnia 29. mája 2017 r. mesto Medzilaborce podpísalo so Stowarzyszeniem Euroregion Karpaty oraz z Prešovským samosprávnym krajem (Preszowskim Województwem Samorządowym) Umowę o dofinansowaniu wspólnego mikroprojektu nr INT/EK/KAR/1/I/B/0058 pod tytułem „Polsko-słowackie podróże w czasie“, w którym rolę partnera wiodącego pełni Gmina Zagórz.

Głównym celem projektu była realizacja wspólnych działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego oraz podniesienia atrakcyjności turystycznej polsko-słowackiego pogranicza. Podjęcie takiego wyzwania wynikało z analizy obecnej sytuacji oraz problemów związanych z

zachowaniem dziedzictwa, znajdującego się na terenach obu samorządów. Nasz potencjał kulturowy wymaga wsparcia w postaci działań inwestycyjnych oraz tzw. działań „miękkich”. Mając na względzie ten fakt, partnerzy realizują wiele przedsięwzięć, by chronić obiekty historyczne przed zniszczeniem. Niezbędne są jednak także działania, które umożliwią wyeksponowanie oraz promowanie naszego dziedzictwa i temu właśnie służy

Vladimír Protivňák, Vladislav Višňovský, Jerzy Zuba a Łukasz Woźniczak.

tuácie a problémov v rozsahu udržania dedičstva v oblasti dvoch samospráv. Náš kultúrny potenciál si vyžaduje zásah v podobe investičných, ako aj „mäkkých“ aktivít. Vzhľadom na túto skutočnosť partneri realizujú viacero predsavzatí za účelom ochrany historických objektov pred zničením, sú však potrebné aj opatrenia pre ich exponovanie a propagovanie, a práve na to slúži tento projekt, ktorý bude mať vplyv na zachovanie kultúrneho dedičstva pre budúce generácie.

Druhou dôležitou súčasťou projektu je cestovný ruch, ktorý má v súčasnosti vplyv na

niniejszy projekt, który pozwoli nam zachować dziedzictwo kulturowe dla przyszłych pokoleń.

Drugim ważnym elementem projektu jest turystyka, która ma obecnie wpływ zarówno na różnego rodzaju inicjatywy lokalne, jak i na rozwój społeczeństwa oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego. Celem naszego przedsięwzięcia jest promowanie lokalnych wartości kulturowych wśród mieszkańców i turystów, co pozwoli zachować te wartości oraz będzie przesłaniem dla przyszłych pokoleń.

Ważnym czynnikiem jest nawiązanie trwałej współpracy transgranicznej, wynikającej z po-

miestne aktivity rôzneho druhu, rozvoj spoločenstva a zachovanie kultúrneho dedičstva. Cieľom nášho zámeru je propagácia miestnych kultúrnych hodnôt medzi obyvateľmi a turistami, čo umožní zachovať tieto hodnoty a bude odkazom pre budúce generácie.

Dôležitým faktorom je nadviazanie trvalej cezhraničnej spolupráce, ktorá vyplýva z potreby spoznávania spoločného kultúrneho dedičstva a tvorby ponuky cestovného ruchu. Nadviazanie miestnych kontaktov, priznanie im požadovaného tvaru v sociálnej, kultúrnej a ekonomickej oblasti dovoľí pre tieto oblasti zabezpečiť udržateľný a špecifické podmienky cezhraničnej polohy zohľadňujúci spôsob využitia kultúrneho dedičstva pre obyvateľov, ako aj pre turistov navštevujúcich tento región. Oba tieto regióny sa vyznačujú prírodným bohatstvom a tradíciami umeleckej tvorby, čo tvorí obrovský potenciál, ktorý môžu využiť pre svoj ďalší rozvoj.

V súvislosti so 100. výročím ukončenia 1. svetovej vojny pripadajúcim na tento rok, prvou aktivitou mikroprojektu bola historická rekonštrukcia bojov z tohto obdobia, ktorá sa uskutočnila v sobotu 21. apríla 2018 na území mesta Medzilaborce.

Rekonštrukcia bojov bola doplnená sprievodnými podujatiami: pietny akt kladenia venčov na vojnovom cintoríne z I. svetovej vojny pri pamätníku „Delo“, dobová vojenská hudba, dobová ľudová hudba s tematikou vojenských piesní, ukážky dobovej módy a života, ukážky výstroja a výbroje, historické lietadlo, výstavy, prednášky historikov a bádateľov, festival vojenskej kuchyne, sprievodné aktivity pre deti (detská zóna a pod.).

trzeby poznávania spoločného dedičstva kultúrneho, a takže potreby stворenia oferty turystycznej. Nawiązanie lokalnych kontaktów oraz nadanie im odpowiedniego kształtu w dziedzinie społecznej, kulturalnej i ekonomicznej umożliwi zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, uwzględniającego specyfikę transgranicznego położenia naszych gmin, przez mieszkańców, a także turystów odwiedzających ten region. Wspólnymi cechami obu naszych regionów są bogactwo przyrodnicze i tradycje sztuki ludowej, tworzące ogromny potencjał, który mogą one wykorzystać dla swojego dalszego rozwoju.

Poľsko-slovenské cestovanie v čase.
Polsko-słowackie podróże w czasie.

W związku z przypadającą na ten rok setną rocznicą zakończenia I wojny światowej, pierwszym działaniem mikroprojektu była rekonstrukcja historyczna walk z tego okresu, która odbyła się w sobotę 21 kwietnia 2018 r. na terenie miasta Medzilaborce.

Rekonstrukcji walk towarzyszyły różne inne wydarzenia: uroczyste złożenie wieńców pod pomnikiem „Delo” na cmentarzu wojennym w czasie I wojny światowej, koncert muzyki wojskowej z tamtych czasów i muzyki ludowej z tego okresu związanej z tematyką wojenną, pokazy ówczesnej mody oraz scenek z życia, poka-

Podujatie s názvom Karpaty 1914/1915 odštartovalo o 10.00 hod. vystúpenie dobovej vojenskej dychovej hudby. Nasledovala prehliadka dobových armád (ruskej, nemeckej a rakúsko-uhorskej) s prednáškami historikov, prezentácie výstroja a výzbroje. Folklórna skupina Hrabina zaspievala ľudové piesne s vojenskou tematikou. Následne sa koncertom prezentovala Vojenská hudba Banská Bystrica na čele so svojim dirigentom kpt. Mgr. art. Jánom Goliášom. Ozbrojené sily Slovenskej republiky predviedli statické ukážky súčasnej pozemnej vojenskej techniky (samohybná kanónová húfnica Zuzana, bojové vozidlo pechoty – BVP, pancierové obrnené vozidlo Aligátor, terénne vozidlo Land Rover). Na podujatí nechýbal stánok regrutačného náboru do Ozbrojených síl SR a stánok Vojenského historického ústavu Bratislava. Návštevníci mali možnosť ochutnať tradičný „bramborák“, ktorý pripravili členovia poľnej vojenskej kuchyne. Pre najmenších boli pripravené sprievodné akcie ako napr. jazda na koníkoch, praktická ukážka podania prvej pomoci (Červený kríž) a stánky so sladkými dobrotami. Na poriadok a bezpečnosť celej akcie dohliadala mestská polícia a miestna občianska poriadková služba.

Presne o 14:00 hod. sa za účasti min. 2000 divákov – nielen domácich, ale aj návštevníkov z Poľska, Maďarska, Ukrajiny a Českej republiky, začala dlho očakávaná historická rekonštrukcia bojov 1. svetovej vojny s dobovým nákladným vozidlom, kanónmi, vojenskou poľnou ošetrovňou. Celá ukážka bojov bola moderovaná. Približne po 10. minútach priletela z Benešova (Česká republika) replika dvojplôšného lietadla z 1. svetovej vojny, ktorá svojimi nízkymi preletmi nad zemou vyrážala dych prítomným divákovi. Samozrejme, nechýbali pyrotechnické výbuchy. Najväčšiu radosť po ukážke mali deti, pretože si mohli zozbierať prázdne nábojnice slepých nábojov. Historickú ukážku bojov zabezpečil Klub vojenskej histórie Beskydy. Súčasťou podujatia boli tiež výstavy prezentujúce udalosti 1. svetovej vojny v slovensko-poľskom pohraničí.

Vyvrcholením realizácie mikroprojektu bolo vydanie tejto publikácie zameranej na obdobie Medzilaboriec pred a v čase 1. svetovej vojny, Medzilaborčanov na bojiskách tejto

zy broni i ekwipunku, pokazy lotnicze, wystawy, wykłady historyków i badaczy, festiwal kuchni wojskowej, imprezy towarzyszące dla dzieci (strefa zabaw dla dzieci itp.).

Wydarzenie pod tytułem Karpaty 1914/1915 rozpoczął o godz. 10.00 występ orkiestry dętej grającej melodie wojskowe z tamtych lat. Następnie odbył się przegląd dawnych armii (rosyjskiej, niemieckiej i austro-węgierskiej) połączony z wykładami historyków, prezentacją uzbrojenia i ekwipunku. Zespół regionalny „Hrabina” zaśpiewał pieśni ludowe o tematyce wojennej, a potem można było wysłuchać koncertu Orkiestry Wojskowej Banská Bystrica pod batutą kpt. mgra sztuki Jána Goliáša. Siły Zbrojne Republiki Słowackiej zorganizowały statyczne pokazy współczesnego wojskowego sprzętu lądowego (działo samobieżne Zuzana, pojazd bojowy piechoty – BVP, pojazd pancerny Aligátor, samochód terenowy Land Rover). Podczas wydarzenia nie zabrakło stoiska Komisji Uzupelnienia Wojskowych Sił Zbrojnych Republiki Słowackiej oraz stoiska Vojenského historického ústavu (Wojskowego Instytutu Historycznego) z Bratysławy. Publiczność miała okazję skosztować tradycyjnych placków ziemniaczanych, usmażonych przez załogę polskiej kuchni polowej. Dla najmłodszych zostały przygotowane imprezy towarzyszące np.: przejażdżki na kucykach, praktyczne pokazy udzielania pierwszej pomocy (Czerwony Krzyż) oraz stoiska z łakociami. Nad porządkiem i bezpieczeństwem całej imprezy czuwała Straż Miejska oraz tutejsza Straż Obywatelska.

Dokładnie o godz. 14:00 przy udziale co najmniej 2000 publiczności – nie tylko z kraju, ale również z Polski, Węgier, Ukrainy i Republiki Czeskiej – rozpoczęła się długo oczekiwana rekonstrukcja historyczna walki z czasów I wojny światowej, w której wykorzystano pochodzące z epoki: samochód ciężarowy i działa oraz zorganizowano wojskowy polowy punkt opatrunkowy. Pokaz walk przez cały czas był komentowany. Po około 10 minutach nadleciała z Benešova (Republika Czeska) replika samolotu dwupłatowego z okresu I wojny światowej, który przelatując nisko nad ziemią zapierał dech w piersiach obecnych tam widzów. Oczywiście nie zabrakło pokazów pirotechnicznych, z których najbardziej cieszyły się dzieci, bo mogły zbierać

vojny, vojnové cintoríny a pamätníky na území mesta, fotoreportáž z vyššie uvedenej rekonštrukcie bojov.

Celkový rozpočet mikroprojektu za mesto Medzilaborce predstavoval sumu 43 419,00 €. Nenávratný finančný príspevok bol vo výške 95 %, t. j. 41 248,05 €. Mesto sa na projekte podieľa 5 % - ou spoluúčasťou, čo predstavovalo 2 170,95 €.

Mikroprojekt bol spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko – Slovensko 2014-2020 a štátnym rozpočtom.

puste ľuski po ślepých nabojach. Rekonstrukcję historyczną walk zorganizował Klub wojskowej historii (Klub Historii Wojskowej) Beskydy. Częścią wydarzenia były wystawy prezentujące te odsłony I wojny światowej, które rozegrały się na pograniczu polsko-słowackim.

Kulminacyjnym momentem realizacji projektu było wydanie niniejszej publikacji prezentującej okolice Medzilaborec przed i w trakcie I wojny światowej, mieszkańców Medzilaborec na polach walki tej wojny, cmentarze wojskowe i pomniki na terenie miasta oraz zawierającej fotoreportaż z wcześniej opisanej rekonstrukcji walk.

Łączny budżet projektu ze strony miasta Medzilaborce, będącego w nim partnerem, wynosił 43 419,00 euro, z poziomem dofinansowania 95%, czyli dotacją w wysokości 41 248,05 euro. Wkład własny miasta wynosił 5%, co dawało 2 170,95 euro.

Mikroprojekt był współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014-2020 oraz z budżetu państwa.

1918 – 2018

**Pamätná tabuľa vlakovému nešťastiu.
Tablica pamiątkowa poświęcona katastrofie kolejowej.
(19.11.2016)**

Legiovlak v meste Medzilaborce.
„Legiovlak“ w mieście Medzilaborce.
(15. – 16.8.2017)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpáty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

Karpaty 1914/1915.
(21.4.2018)

**Dobrý vojak Švejka.
Dobry wojak Szwajka.
(25.8.2018)**

Summary

The First World War is inseparably connected with the city of Medzilaborce as well as the entire region of northeastern Slovakia. The publication, *Medzilaborce 1914-1918*, is the result of some long-term professional research.

In the first part of the book, the authors devote themselves to the fate of the men who came from Medzilaborce (including the later incorporated villages of Borov and Vydraň); they had participated in World War I battles in various corners of the world. Based on studying archival materials in Slovakia and especially abroad, they managed to put together the fates of dozens of men from the war. Some were far away from their homes, whereas others were wounded or taken captive, possibly fighting in the legions of the newly forming state of Czechoslovakia.

Paradoxically, we can find the least amount of information in the archives about those who survived the war. Due to some past mistakes, the personnel cards of a large number of soldiers of the Austro-Hungarian army from the territory of today's Slovakia fighting in the First World War were shredded. We often only know about their fates from stories that have been handed down in disunited families in Slovakia. Unfortunately, such memories have rarely been recorded. Thus over a hundred years, these family stories of our ancestors are slowly fading away for what they called The Great War.

The second part of the publication describes the course of the fighting in the town of Medzilaborce and its environs from the autumn of 1914 until May 1915. The authors of the publication attempted to summarize not only the facts about the course of combat operations, but also how the unexplainable cruelty of the war affected the town of Medzilaborce and the surrounding area. For this reason, one will find in the chapter many memoirs from people who lived through and felt the impact of these events: generals, officers, army soldiers, doctors, war correspondents -- participants from both sides of the war. Such work on a record of each person will eventually create a picture of the horrors of the military events around Medzilaborce. A rich collection of photos and maps add to the information.

The next chapter of the publication features the war cemeteries in Medzilaborce. They act as a silent testimony to the events that occurred more than a hundred years ago. Thanks to many years of research, the author has managed to collect photographs of these sacred sites from the time of their origin to the present day. The best photographs document how interest in war cemeteries and for the buried victims gradually waned over time. First, the name-plates fell off of crosses, and then the ravages of time gradually eroded the crosses and memorials. Similarly people lost their recollections of those soldiers who died in the First World War. They forgot not only those buried who came from Medzilaborce, but those who lie in graves thousands of kilometers from their homeland.

A hundred years after the First World War, it is high time to correct the indifference and disrespect for our own history. This publication is a testament to this. The restored war cemeteries also show how soldiers, who previously fought against one another, now lie buried next to one another. We are delighted that we are starting to implement the goals that we have set out to achieve. Brief information about the restored cemeteries is available at the end of the publication.

The authors do not claim to answer all questions related to the events of the First World War around Medzilaborce. For decades, research on topics was lacking and one cannot accomplish everything in just a few years. However, the study aims to initiate an even deeper and more intense interest in this part of our history. The pages describing events from over a hundred years ago resulted from spending thousands of hours researching documents in archives in Bratislava, Prague, Budapest, Vienna, Moscow and other cities. Absorbing such material would be unthinkable without the excellent cooperation of historians from Slovakia with their foreign colleagues. The publication also needed the collaboration with people whose ancestors once stood on various sides of the battlefield. It is a tribute to our ancestors, who experienced the tribulations of war, which we, fortunately, are not so familiar with.

(Translation by Michael J. Kopanic, Jr, Ph.D., The University of Maryland University College)

Použitá literatura
Bibliografia

1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. *A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest: Athenaeum, 1912
- BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918).* Košice: Štátna vedecká knižnica, 2013
- BOROVŠKY, Samu (zost.). *Zemplén vármegye és Sátorajjáújhely r. t. Város.* (ed. Magyarország vármegyéi és városai). Országos monografia társaság, 1905
- BURAL, Miroslav – DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny (diel 2) – cintoríny v okresoch Snina a Stropkov.* Humenné: Jana Fedičová - REDOS, 2009, ISBN 978-80-969233-7-3
- ČAPLOVIČ, Miloslav – DROBŇÁK, Martin – SZABÓ, Viktor – TURIK, Radoslav: *Karpatský front 1914/1915.* Bratislava: Vojenský historický ústav – Klub vojenskej histórie Beskydy, 2016, ISBN 978-80-89523-43-6
- ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária a kol.: *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam.* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010, ISBN 978-80-970434-1-4.
- Cs. és Kir. 7. Huszárezred Hadi Emlékkönyve 1914 - 1918, Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1923
- DANGL, Vojtech: *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia.* Bratislava: VEDA, 2006, ISBN 80-224-0919-7
- DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír: *Vojenské dejiny Slovenska 1711 – 1914.* Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 1996, ISBN 80-88842-02-6
- DANGL, Vojtech: Organizačný vývoj rakúsko-uhorského jazdectva (1866 – 1914). In: *Vojenská história*, 2001, č. 4, s. 3 – 25.
- DANGL, Vojtech: Organizačný vývoj rakúsko-uhorskej pechoty pred prvou svetovou vojnou. In: *Vojenská história*, 1999, č. 4, s. 3 – 21.
- DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. In: *Vojenská história*, 2003, č. 2, s. 3 – 20.
- DENIKIN, Anton: *Put' ruskovo oficera*, Moskva: Ajris-Press, 2006
- DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch.* Humenné: Redos, 2007, ISBN 978-80-969233-3-5
- DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny (diel 1) – cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce.* Humenné: Jana Fedičová - REDOS, 2008, ISBN 978-80-969233-3-5
- DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš, TURIK, Radoslav: *Stopy prvej svetovej vojny – Humenné 1914.* Humenné: Jana Fedičová - REDOS, 2009, ISBN 978-80-969233-9-7
- DROBŇÁK, Martin: *Operacje bojowe pierwszej wojny światowej od jesieni 1914 do wiosny 1915 roku na terenie Słowacji. In: Materiały z międzynarodowej konferencji Znaki pamięci II – śladami I wojny światowej. (Zost. Mirosław Łopata). Gorlice: Crux Galiciae, 2009, s. 52 – 63*
- DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš: Frontové Vianoce v Karpatoch. In: *Obrana*, 2009, č. 12, s. 18 – 19, ISSN 1336-2910

DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny (diel 3) – cintoríny v okresoch Bardejov a Svidník*. Humenné: Jana Fedičova – REDOS, 2010, ISBN 978-80-790617-0-8

DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš: Karpatské Termopyly. In: *Obrana*, 2010, č. 2, s. 39

DROBŇÁK, Martin: Cmentarze wojenne z pierwszej wojny światowej w powiecie Bardejov. In: *Znaki Pamięci V - bitwa gorlicka, jej znaczenie i skutki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*. Gorlice: Crux Galiciae, 2012, s. 39 – 62, ISBN 9788376313931

DROBŇÁK, Martin – SZABÓ, Viktor: Prvá svetová vojna a východné Slovensko – zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Humenné: Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014, ISBN 978-80-971858-5-5

DROBŇÁK, Martin: Niekoľko poznámok k obnove vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny. In: *Košické historické zošity 23: zborník Dejepisného spolku v Košiciach*. Košice: Dejepisný spolok v Košiciach, 2013, s. 53 – 59, ISBN 9788097144784

DROBŇÁK, Martin – TURIK, Radoslav: Významné vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska. In: *Vojenská história: časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2014, č. 4, s. 117 – 149

DROBŇÁK, Martin: Vojnové cintoríny z I. svetovej vojny na území severovýchodného Slovenska. In: *Stretnutie mladých historikov II. Priesečníky spoločnej histórie krajín V4*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 83 – 93, ISBN 9788081521034

DROBŇÁK, Martin: Vojnové cintoríny I. svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku (história, umelecká hodnota a možnosti obnovy). In: *Bardkontakt 2018 – zborník z vedeckej konferencie*. Bardejov: Mestský úrad Bardejov, 2018, s. 58 – 66, ISBN 978-80-570-0184-3

DUMENKO, O.: *Iz vospominaniji Ivana Arjamova – Vojna 1914 – 1918 godov*, Moskva: Otečestvennyje archivy, 3/2014

DVOŘÁK, Pavel – KOVÁČ, Dušan: *Slováci v prvej svetovej vojne 1914 – 1918*, Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, ISBN 978-80-811902-7-8

FALKENHAYN, Erich: *Verchovnoje komandovanije 1914 – 1916 godov v jevo važnejšich rešenijach*, Moskva: Kučkovo pole, 2014

GILBERT, Martin: *První světová válka*. Brno: Nakladatelství BB/Art, 2005, ISBN 80-7341-563

HART, Liddell: *História první světové války*, Brno: Jota, 2001, ISBN 80-7217-164-X

HRONSKÝ, Marián a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska 1914 – 1939*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 1996, ISBN 80-88842-05-0

HORVÁTH, Jakub: *Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, ISBN 978-80-970040-6-4

CHORVÁT, Peter – ZAŤKOVÁ, Jana – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/1. Rakúsko-uhorská armáda – Slováci – Slovensko v období prvej svetovej vojny 1914 – 1918*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2016, ISBN 978-80-89523-39-9

Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Erster Band. Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1914

Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Zweiter Band. Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1915

- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Dritter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1916
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Vierter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1916
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Fünfter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1917
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Sechster Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1917
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Siebenter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1918
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Achter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1918
- Illustrierte Geschichte des Weltkrieges – Neunter Band.* Stuttgart – Berlin – Leipzig – Wien: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1919
- JELIĆ, Julius: *Ruhmesblätter aus den Kämpfen des k.u.k. Infanterieregiments Freiherr von Loudon Nr.29 im Weltkriege 1914/17*, Linz: J. Wimmer Gesellschaft, 1917
- KOROŁKOV, G.: *Strategičeskij očerk vojny 1914 – 1918 (II.)*, Moskva, 1920
- KÚN, Andor: *61 in Waffen – Kriegsalbum der k.u.k Infanterieregiments Nr. 61 (1914 - 1917)*, Budapest: Buchdruckerei Révai, 1918
- KOVÁČ, Dušan: Karpatská zima 1914-1915 a jej vplyv na česko-slovenský odboj. In: *Slovanské historické studie*, 1997, č. 23, s. 23 – 34
- KERSNOVSKIJ, Anton: *Istorija ruskoj armii 1881 – 1916*, Smolensk: Rusič, 2004
- LUDENDORFF, Erich: *Moji vospominanija o vojne*, Moskva: Centrpoligraf, 2007
- MACHALEK, Pál: *101. Cs. és Kir. gy. ezred Története 1883 – 1918*, Budapest: Machalek Pál, 1934
- MOLNÁR, Pál: A Pozsonyi utászok gyalogharcban. In: *A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918*. Budapest: De Sgardelli Caesar, 1931
- NEZNAMOV, A.: *Strategičeskij očerk vojny 1914 – 1918, (III.)*, Moskva, 1922
- OLEJKO, Andrzej: *Karpacka wojna trzech cesarzy*. Rzeszów: Carpathia, 2013, ISBN 978-83-62076-80-2
- ORTNER, M. Christian – HINTERSTOISSER: Hermann: *The Austro-Hungarian Army in the First World War. Uniforms & Equipment - from 1914 to 1918*. Wien: Verlag Militaria, 2013, ISBN 978-3-902526-64-9
- OSKIN, Michail: *Sturm Karpat – zima 1915*. Moskva: Cejchgauz, 2007, ISBN 978-5-9771-0036-6
- Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918 - Band I.* Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930
- Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918 - Band II.* Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931
- Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918 - Band III.* Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1932

Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918 - Band IV. Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mittheilungen, 1933

Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918 - Band V. Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mittheilungen, 1934

PILISI, Lajos: *A Kárpáti harcokból.* Budapest: Athenaeum, 1915

PROCHÁZKA, Zdeněk: *Vojenské dějiny Československa II. díl, 1526 – 1918.* Praha: Naše vojsko, 1986.

PURDEK, Imrich: *Československá a slovenská vojenská symbolika v priesečníku heraldiky, faleristiky a vexilológie (1914 – 1945).* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2015, ISBN 978-80-89523-31-3

PURDEK, Imrich: *Československá vojenská symbolika v rokoch 1914 – 1939.* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, ISBN 978-80-89523-23-8

Prvá svetová vojna – pozabudnuté cintoríny. Zost. M.Mikita, Svidník: RRA Svidník, 2006, ISBN 80-967898-8-0

Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch. Zost. V. Fedič – S. Husťák, Humenné: Redos, 2007, ISBN 978-80-969233-5-9

SEGEŠ, Vladimír a kol.: *Slovensko. Vojenská kronika.* Bratislava: Perfekt – Vojenský historický ústav, 2007, ISBN 978-80-8046-381-6

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena: *Miles Semper Ho-nestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla.* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2007, ISBN 978-80-969375-3-0

STEPUN, Fjodor: *Iz pisem praporščika-artilerista,* Tomsk: Vodolej, 2000

SLEPCOV, Igor: Česká družina na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, 2004, č. 2, s. 78 – 86.

SLEPCOV, Igor: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, 2003, č. 2, s. 70 – 86.

SLEPCOV, Igor: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914-1915. In: *Vojenská história*, 2000, č. 2, s. 3. – 12.

TĚSNOHLÍDEK, Jakub – ZUBALÍK, Jiří – PETŘÍK, Jan – HLAVICA, Michal – VOJTAS, Martin – DROBŇÁK, Martin – VAVREČKA, Petr – KADLEC, Jiří – BÍŠKO, Richard: Archeologický průzkum terénních reliktů karpatského bojiště na východním Slovensku. Teoreticko-metodologický úvod. In: *Léta do pole okovaná 1914 - proměny společnosti ve státu a ve válce.* Praha: Vojenský historický ústav Praha, 2015, s. 429 – 444, ISBN 978-80-7278-663-3

TUNSTALL, Graydon A.: *Blood on the Snow: The Carpathian Winter War of 1915.* Kansas: University Press of Kansas, 2010, ISBN 978-0700618583

ZAŤKOVÁ, Jana: *Zabudnutí vojáci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918.* Bratislava: Vojenský historický ústav v spolupráci – o. z. Pro Militaria Historica, 2013, ISBN 978-80-89523-21-4

ZUBALÍK, Jiří – TĚSNOHLÍDEK, Jakub – PETŘÍK, Jan – BÍŠKO, Richard – VOJTAS, Martin – KAPAVÍK, Radim – PETR, Libor – TAJKOV, Peter – DROBŇÁK, Martin: Nedestruktivní průzkum bojiště první světové války na kótě Kobyla (okres Medzilaborce). In: *Archaeologia historica*, roč. 42, č. 2 (2017), s. 539 – 559, ISBN 0231-5823

Archívne zdroje

Źródła archiwalne

ROSSIYSKIY GOSUDARSTVENNYY VOYENNO-ISTORICHESKIY ARKHIV (RGVIA) MOSKVA

Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110, Karotkyj abzor bajevykh dejstvij XXIV-vo armejskovo korpusa s 20-vo aktjabrja da kańca najabrja 1914 goda

Fond 2411, Inventár 2, Fascikel 168, Źurnal vojennykh dejstvij 81-oj pechotnoj diviziji v period s 11-go marta po 15-go maja 1915 goda

Fond 2113, Inventár 1, Fascikel 15, Štab 3-ej armiji: operativnoje otdelenije - svodki i prikazy Časovoj (1936)

VOJENSKÝ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV PRAHA

Kartotéka padlých v 1. světové válce

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ARCHÍV BRATISLAVA

Fond Vojnové hroby a cintoríny

Fond Zemské vojenské velitelství

Zbierka: vojenské matriky

NÁRODNÍ KNIHOVNA ČESKÉ REPUBLIKY

Verlustliste (1914 – 1918)

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK

Verlustliste (1914 – 1918)

Allgemeine Automobil-Zeitung (1914, 1915, 1916, 1917)

Das Interessante Blatt (1915)

Illustrierte Kronen Zeitung (1914, 1915)

Österreichs Illustrierte Zeitung (1914, 1915)

ŠTÁTNA VEDECKÁ KNIŽNICA KOŠICE

Az Est (1914, 1915)

Népszava (1915)

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA

DAS ÖSTERREICHISCHE STAATSARCHIV – KRIEGSARCHIV VIENNA

HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM BUDAPEST

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD PREŠOV

Internetové zdroje

Źródła internetowe

<http://www.austro-hungarian-army.co.uk>

<http://www.austrianphilately.com/dixnut>

<http://www.cmentarze.1wojna.pl>

<http://www.cruxgaliciae.org>

<https://www.cwgc.org>

<http://www.denkmalprojekt.org>

<http://dikda.eu>

<https://www.firstworldwar.com>

<http://www.forumhistoriae.sk>

<http://www.grwar.ru>

<http://www.historickycasopis.sk>

<https://hungaricana.hu>

<http://www.kvhbeskydy.sk>

<http://militera.lib.ru>

<https://nagyhaboru.blog.hu>

<http://www.pamiatky.sk>

<http://www.potmiru.si>

<http://www.regionalnedejiny.sk>

<http://www.russkie.org>

<http://www.signumbelli1914.cz>

<https://www.valka.cz>

<https://www.velkavojna.sk>

<http://www.velkavalka.info>

<http://www.vets.estranky.cz>

<http://www.vhu.sk>

<http://www.vhu.cz>

<http://www.vuapraha.cz>

<http://www.weltkriege.at/>

Fotografie a ilustrácie
Fotografie i ilustracje

**61 in Waffen – Kriegsalbum der k.u.k.
Infanterieregiments Nr. 61**
s. 118

Allgemeine Automobil-Zeitung
s. 58, 75

Andrzej Olejko
s. 143, 153

**Bernhard Bardach Collection
Leo Baeck Institute Center for Jewish History**
s. 139, 140, 152, 169, 181, 202

Csaba Czimra
s. 212, 215

Das Interessante Blatt
s. 164

**Das Österreichische Staatsarchiv – Kriegsarchiv
Vienna**
s. 78, 79, 143, 153, 158, 159, 174, 175, 190, 191

**Hungaricana - Hungarian Cultural Heritage
Portal**
s. 20, 21, 52, 72, 104, 108, 125, 183, 189, 196,
204, 212

**Illustrierte Geschichte des Weltkrieges
1914/18**
s. 39, 42, 54, 55, 59, 60, 61, 74, 75, 100, 101,
102, 112, 113, 178, 179

Illustrierte Kronen Zeitung
s. 107

Jaromír Schneider
s. 231, 234 - 281

Kartotéka padlých v 1. světové válce
s. 81

Klub vojenskej histórie Beskydy
s. 25, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 37, 38, 44, 45, 58,
62, 74, 83, 95, 103, 105, 110, 115, 117, 120,
126, 127, 136, 146, 156, 165, 169, 176, 197,
198, 202, 205, 206, 215

**Kriegsalbum 1914/15: 2. Feldbataillon
des k.u.k. Infanterieregiments Wilhelm I.,
Deutscher Kaiser und König von Preußen Nr. 34**
s. 48, 53

Krajský pamiatkový úrad Prešov
s. 212, 213, 220, 221

Marián Dribňák
s. 224, 225

MAPIRE - Historical Maps Online
s. 19

Marek Hnát
s. 234 – 281

Marianna Šmigová
s. 282

Martin Drobňák
s. 43, 56, 62, 209, 212, 216, 217, 220, 230

Mesto Medzilaborce
s. 215

Mirosław Łopata
s. 213, 216

Narodowe Archiwum Cyfrowe
s. 163, 166, 172, 176, 185, 188

Österreichs Illustrierte Zeitung
s. 148

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918
s. 47, 49, 50, 51, 64, 65, 114, 122, 132, 141,
142, 144, 145, 147, 150, 151, 160, 161, 167,
170, 171, 180, 194, 195

Regionalnedejiny.sk
s. 30, 46, 57, 76, 82, 91, 99, 106, 128, 129, 154,
155, 157, 186, 187, 193, 196

**Schematismus für das k. u. k. Heer und für die
k. u. k. Kriegsmarine 1914, Wien, 1914**
s. 35, 36

Verlustliste
s. 67

**Vojenský historický ústav Bratislava – Vojenský
historický archív**
s. 208, 210, 211, 214, 217, 218, 219

Všetky práva vyhradené. Túto knihu alebo jej časti nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľa práv!
Wszelkie prawa zastrzeżone. Niniejszej publikacji, ani jej części, nie wolno powielać, przechowywać w systemach wyszukiwania lub przekazywać w jakiegokolwiek formie i w jakiegokolwiek sposób bez zgody właściciela praw!

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.
Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej.

© Klub vojenskej histórie Beskydy

Obsah

ÚVOD	11
MEDZILABORCE PRED ROKOM 1914	17
MEDZILABORČANIA VO VEĽKEJ VOJNE	23
ŤAŽISKOVÝ BOD KARPATSKÉHO FRONTU - MEDZILABORCE 1914/1915	97
VOJNOVÉ CINTORÍNY A PAMÄTNÍKY V MEDZILABORCIACH	201
O PROJEKTE „POLSKO-SLOVENSKÉ CESTOVANIE V ČASE“	223
1918 – 2018	229
SUMMARY	283
POUŽITÁ LITERATÚRA	287

Spis treści

WSTĘP	11
MEDZILABORCE PRZED 1914 ROKIEM	17
MIESZKAŃCY MEDZILABOREC W WIELKIEJ WOJNIE	23
PUNKT CIĘŻKOŚCI FRONTU KARPACKIEGO - MEDZILABORCE 1914/1915	97
CMENTARZE I POMNIKI WOJENNE W MEDZILABORCACH	201
O PROJEKCIE „POLSKO-SŁOWACKIE PODRÓŻE W CZASIE“	223
1918 – 2018	229
SUMMARY	283
BIBLIOGRAFIA	287

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

Mestský úrad Medzilaborce

Adresa:

Mierová 326/4

068 01 Medzilaborce

„Poľsko-slovenské cestovanie v čase” / „Polsko-słowackie podróże w czasie”
Program cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko - Slovensko 2014 - 2020
INT/EK/KAR/1/I/B/0058

MEDZILABORCE 1914 – 1918

Medzilaborce 2018

Zostavovateľ publikácie:

Redaktor publikacji:

Mgr. Martin DROBŇÁK

Autorský kolektív:

Zespół autorów:

Bc. Matúš BURDA

Ing. Marián DRIBŇÁK

Mgr. Martin DROBŇÁK

Mgr. Matúš KORBA, PhD.

Mgr. Viktor SZABÓ

PhDr. Radoslav TURIK

Preklad do poľského jazyka:

Tłumaczenie na język polski:

Magdalena Gromadzka

Joanna Grzeszek

Agata Mickiewicz-Janiszewska

Lucia Němcová

Preklad do anglického jazyka:

Tłumaczenie na język angielski:

Michael J. Kopanic, Jr, Ph.D.,

Korektúra (slovenský jazyk):

Korekta (język słowacki):

Bc. Viktória Koósova

Vydal:

Wydano na zlecenie:

Mesto Medzilaborce a Klub vojenskej histórie Beskydy

Miasta Medzilaborce i Klubu Historii Wojskowej Beskydy

ISBN:

978-80-570-0491-2

Vydal:
Wydano na zlecenie:
Mesto Medzilaborce a Klub vojenskej histórie Beskydy
Miasta Medzilaborce i Klubu Historii Wojskowej Beskydy

2018

Sadzba:
Skład i łamanie:
Peter Farkaš

Tlač:
Druk:
Mgr. Martin Drobňák – Drobi History & Tourism
1 000 kusov
1 000 sztuk

ISBN:
978-80-570-0491-2

Dr. (Old Jorkány)
R 102 (3 D 3 2)
R. 30 (" ")
6E.
H/K-15

per Dohn
Koskbor
Flomanna

XVII

Hocsa

Szalnok

539

obbo

Teil 2.

3/4

+

Homonna-olyka

45.

Interreg
Poľsko-Slovensko

Európsky fond regionálneho rozvoja

„Poľsko-slovenské cestovanie v čase“
„Polsko-słowackie podróże w czasie“
Program cezhraničnej spolupráce
Interreg V-A Poľsko - Slovensko 2014 - 2020
INT/EK/KAR/1/I/B/0058

ISBN 978-80-570-0491-2

9 788057 004912

3. Armee.

Alsóviranyos

ab Lajoson

4.d.

Deutso

Wyszomator

MEDZILABORCE 1914 - 1918